

SubGend
Jean Monnet Action

**Co-funded by
the European Union**

КОМПЕНДІУМ:

**комплекс науково-методичних
матеріалів за проєктом
ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH
«Субнаціональна гендерна рівність:
баланс цінностей ЄС та українських
реалій» № 101047451**

Кропивницький – 2025

SubGend
Jean Monnet Action

**Co-funded by
the European Union**

Компендіум: комплекс науково-методичних матеріалів за проєктом «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» №101047451

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Кропивницький 2025

Компендіум: комплекс науково-методичних матеріалів за проєктом «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» №101047451. Укладачі: Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. ЦДУ ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2025. 396 с.

Рецензенти:

Ольга КУЗЬМЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, учений секретар секретаріату Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ.

Артем ЧУЙКОВ, кандидат фізико-математичних наук, заступник директора з навчально-методичної роботи ВСП «Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки НАУ».

Рекомендовано вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка для розміщення в інституційному репозитарію (протокол № 13 від 28 квітня 2025 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОЄКТУ «СУБНАЦІОНАЛЬНА ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: БАЛАНС ЦІННОСТЕЙ ЄС ТА УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ»	4
РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНІ ПРОГРАМИ ВИКЛАДАЦЬКИХ КУРСІВ ЗА ПРОЄКТОМ	21
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ «ТРЕНІНГ З ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ»	43
РОЗДІЛ 4. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ З УЧАСНИКАМИ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «НАТХНЕННЯ»	131
РОЗДІЛ 5. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ З ВЧИТЕЛЯМИ І СТАРШОКЛАСНИКАМИ РЕГІОНУ	147
РОЗДІЛ 6. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ З НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ.....	169
РОЗДІЛ 7. РЕГІОНАЛЬНІ АДАПТАЦІЇ СКЛАДНИХ ГЕНДЕРНИХ ІНДЕКСІВ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	185
РОЗДІЛ 8. ГЕНДЕРНІ ПОРТРЕТИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНДЕКСУ ГЕНДЕРНОГО РОЗРИВУ	229
РОЗДІЛ 9. НАУКОВІ СТАТТІ ВИКОНАВЦІВ ПРОЄКТУ	253

**РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПЦІЯ ТА
МЕТОДОЛОГІЯ ПРОЄКТУ
«СУБНАЦІОНАЛЬНА ГЕНДЕРНА
РІВНІСТЬ: БАЛАНС ЦІННОСТЕЙ
ЄС ТА УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ»**

ВСТУП

В українському суспільстві як формально, так і неформально зберігається гендерна нерівність, поширені різноманітні гендерні стереотипи, простежується низький рівень обізнаності населення з питань гендерної рівності, відсутня достовірна та регулярна статистика з розбивкою за статтю. На національному та субнаціональному рівнях гендерна нерівність має різні форми прояву, що ускладнює розробку та впровадження ефективних політичних заходів. На інституційному рівні гендерна нерівність в Україні практично не аналізується. Тому актуальним є дослідження гендерної (не)рівності, інформування громадськості з цього приводу та пропагування гендерної рівності на основі цінностей та передового досвіду країн ЄС.

Саме ці ідеї реалізовані у проєкті ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» № 101047451, що виконувався у період з 1.06.2022 року по 31.05.2025 року у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка. Реалізація даного проєкту була актуальною з точки зору засвоєння європейських цінностей, культури та досвіду у просуванні гендерної рівності, позбавлення від консервативних патріархальних стереотипів. Актуально це також у контексті становлення нової української школи як гендерно нейтральної.

Таким чином, головною метою проєкту була популяризація гендерної проблематики серед різних верств населення та привернення уваги громадськості до просування гендерної рівності та універсального включення гендерних вимірів.

Реалізація проєкту з вивчення та поширення механізмів європейського досвіду гендерних досліджень в освіті стала продовженням співпраці за європейськими програмами TEMPUS (2009-2012, проєкт «Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів ЄС») та ERASMUS + (2015-2018, проєкт «Програма підготовки Гендерні Студії: крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціям»), які успішно реалізовані та результати яких впроваджено в університеті та регіоні. Цей факт дозволяє стверджувати, що накопичений досвід співпраці з європейськими інституціями та професіоналізм і

педагогічний досвід виконавців дають підстави сподіватися на успішну реалізацію проєкту та продуктивну передачу його результатів іншим (безпосередньо не залученим до роботи проєкту) бакалаврам, магістрам та аспірантам.

Реалізація проєкту з вивчення та впровадження основних цінностей та досвіду країн ЄС щодо гендерної рівності в Україні на субнаціональному та інституційному рівнях передбачала низку різноманітних заходів. Насамперед, це формування в студентів та викладачів здібностей орієнтуватися в особливостях міжнародної європейської практики у сфері гендерної освітньої статистики, гендерних стереотипів та упереджень у освіті та технології гендерної освіти. Це відбувалося у формі впровадження курсу за вибором у практику навчання студентів різних спеціальностей, а також у формі проведення літніх шкіл. Крім того, проведено ряд круглих столів, навчальних візитів, промоакцій з громадськістю, вчителями (у широкій гендерній перспективі: європейські ініціативи для економічного зміцнення жінок, гендерні питання в українському суспільстві, гендерний дисбаланс у вищій школі на загальнодержавному та субнаціональному рівнях), а також із працівниками обласного управління статистики, з працівниками соціологічних служб, із педагогічними працівниками (з метою впровадження на практиці адаптованих гендерних індексів на субнаціональному та інституційному рівні). Нарешті, для узагальнення та систематизації результатів проєкту була організована дослідницька робота, яка включала вивчення основних підходів в ЄС та Україні до гендерної рівності та адаптацію комплексних гендерних індексів до субнаціонального та інституційного рівнів. У ході реалізації проєкту відбувалося ознайомлення політиків, бізнесменів, спеціалістів та громадськості з результатами науково-дослідної роботи та використання розроблених матеріалів проєкту для просування до гендерної рівності.

В ході реалізації проєкту учасники отримали ряд результатів, які були заплановані:

- Створений пакет навчальних матеріалів, що висвітлює різні аспекти гендерної рівності на національному та субнаціональному рівнях, готових до впровадження в навчальні програми для всіх спеціальностей університету;

- Проведено ряд досліджень та отримано результати у вигляді наукових статей в українських і закордонних виданнях щодо адаптації складних гендерних індексів на субнаціональний рівень (див. Додатки);
- Підготовлена та видана монографія «Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень» з результатами адаптації комплексних гендерних індексів до субнаціонального рівня та розкриттям методології впровадження адаптованих гендерних індексів у практику органів статистики України та її регіонів, а також у діяльність статистичних корпоративних служб та структур охорони здоров'я; у практику функціонування соціологічних структур; в політичні рішення.
- Пропагування гендерно чутливого дискурсу серед громадськості.

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗАГАЛЬНІ ЦІЛІ ПРОЄКТУ

Проєкт був спрямований на популяризацію найкращих практик та результатів гендерних досліджень Європейського Союзу серед студентів, науковців та викладачів, політичних та адміністративних структур, громадянського суспільства:

А) проєкт сприяв налагодженню конструктивного діалогу в контексті гендерних досліджень між академічним середовищем та суспільством, включаючи політиків на місцевому рівні, урядовців, представників громадянського суспільства, різних рівнів освіти та ЗМІ;

Б) проєкт створив умови для підтримки формування політики ЄС у сфері гендерних відносин та посилення ролі ЄС в Україні;

В) проєкт включав активну інформаційно-просвітницьку роботу, яка поширювала знання про гендерну політику ЄС серед ширших верств українського суспільства (за межами академічної та спеціалізованої аудиторії) та наближає ЄС до громадськості.

Проєкт був розрахований на такі пріоритетні цільові групи:

А) студенти університету, які автоматично не беруть участь у дослідженнях ЄС;

Б) представники політичних, адміністративних структур, громадянського суспільства на місцевому рівні, різних рівнів освіти та ЗМІ – як потенціал для посилення публічної дипломатії ЄС.

Проект сприяв дослідженню та першому досвіду викладання для молодих дослідників, науковців і практиків з питань Європейського Союзу:

А) вивчення Європейського Союзу через залучення вчителів загальноосвітніх шкіл для набуття досвіду викладання питань гендерної рівності в європейських студіях;

Б) популяризація досліджень і вивчення Європейського Союзу шляхом залучення науково-педагогічних працівників до проведення досліджень та набуття досвіду викладання питань гендерної рівності в європейських студіях;

В) вивчення Європейського Союзу шляхом залучення студентів Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка для отримання першого досвіду викладання питань гендерного мейнстрімінгу в європейських студіях;

Проект сприяв публікації та поширенню результатів академічних досліджень:

А) оприлюднення та розповсюдження результатів досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерної проблематики на національному та субнаціональному рівнях шляхом оприлюднення на сторінці проекту веб-сайту університету звітів про результати впровадження наукової складової основних етапів проекту; у щорічних ліфтерах для ключових стейкхолдерів; через публікацію статей про успіх проекту в регіональній пресі; шляхом підготовки та створення наукових публікацій зі студентами (молодими науковцями) у збірнику «Наукові записки молодих учених»;

Б) публікація та поширення результатів досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерної рівності на національному та субнаціональному рівнях шляхом видання та цільового поширення монографії «Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень» серед зацікавлених структур;

В) публікація та поширення результатів досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерної рівності на національному та субнаціональному рівнях шляхом публікації наукових статей в українських та зарубіжних виданнях;

Г) оприлюднення та поширення результатів досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерного мейнстримінгу на національному та субнаціональному рівнях шляхом розміщення навчально-методичних матеріалів проєкту як відкритих освітніх ресурсів у відповідних розділах репозитарію бібліотеки університету;

Проєкт мав на меті створити інтерес до ЄС і становити основу для майбутніх полюсів європейських знань, особливо в країнах-партнерах:

А) публікація та поширення результатів академічних досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерного мейнстримінгу на національному та субнаціональному рівнях шляхом створення сторінки проєкту на веб-сайті університету;

Б) оприлюднення та поширення результатів академічних досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерної рівності на національному та субнаціональному рівнях шляхом організації зустрічей та візитів ключових зацікавлених сторін – Головного управління статистики в Кіровоградській області, вчителів Кіровоградського регіону, Управління освіти Кропивницької міської ради, Департаменту освіти і науки Кіровоградської обласної державної адміністрації;

В) використання особливих можливостей для обговорення результатів академічних досліджень щодо впровадження європейського досвіду дослідження гендерної рівності на національному та субнаціональному рівнях через організацію регіональних літніх шкіл для студентів Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Всеукраїнської наукової студентської конференції;

Г) оприлюднення та популяризація результатів академічних досліджень проєкту через виступи на Кіровоградському обласному телебаченні та радіо, а також у соціальних мережах Facebook, Telegram;

Е) формування інтересу до ЄС через поширення знань про громаду в контексті реалізації досвіду дослідження гендерної рівності серед громадськості – круглі столи та навчальні візити для членів громадської організації Університет третього віку «Натхнення» та для старшокласників, круглі столи для викладачів гуманітарних кафедр Центральноукраїнського національного технічного університету, рекламні заходи для викладачів;

Проект сприяв внесенню точки зору Європейського Союзу в дослідження, які не пов'язані з ЄС:

А) запровадження європейських поглядів у дослідженнях, не пов'язаних безпосередньо з тематикою ЄС, шляхом проведення методичних семінарів із працівниками Головного управління статистики в Кіровоградській області, із соціологічними службами, з педагогічними працівниками з метою впровадження адаптованих гендерних індексів на субнаціональному та корпоративному рівні в практичну діяльність різноманітних служб;

В) започаткування курсу за вибором з питань гендерної проблематики для студентів, які мають відношення до випускників за їхньою професією.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЄКТУ З ІНШИМИ ПРОЄКТАМИ ТА ІННОВАЦІЯМИ

Запропонований проєкт базується на успішних результатах таких проєктів, як: Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів ЄС (145029-TEMPUS-2008-SE-JPCR) та Програма підготовки Гендерні Студії: крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціям (GEST) (561785-EPP-1-2015-1-LT-EPPKA2-CBHE-JP); Erasmus+ Key Action 2 – Розвиток потенціалу у сфері вищої освіти (CBHE). Значними результатами вищезазначених проєктів стали інтеграція гендерної перспективи у підготовку магістрів освіти в університеті та розвиток партнерства на інституційному та регіональному рівнях з метою просування до рівності між жінками та чоловіками. Також запропонований проєкт має значні можливості для взаємодії з проєктом (KA2) «Центри сертифікації викладачів: інноваційні підходи до досконалості викладання», оскільки сприятиме розвитку потенціалу студентів та дасть учасникам необхідні знання, навички та цінності, які дозволяють їм

зробити внесок у ефективну реалізацію стратегії інтеграції гендерної проблематики у регіоні, організації, установі чи країні. Інноваційність проєкту полягала у створенні навчального курсу з методології гендерного мейнстримінгу для студентів різних спеціальностей українських університетів.

Проєкт сприяв інституційній трансформації через:

А) ознайомлення студентів з найкращими гендерними практиками ЄС;

Б) сприяння рівності в науковій сфері;

В) усунення гендерного дисбалансу в процесах прийняття рішень на рівні кафедри, факультету, університету;

Д) посилення гендерних аспектів у програмах підготовки вчителів та дослідницьких проєктах вчителів;

Е) сприяння стійким культурним та інституційним змінам у сфері гендерної рівності та боротьбі з дискримінацією.

Реалізація проєкту мала значний зовнішній ефект через розширення партнерських відносин з різними суб'єктами громадянського суспільства на субнаціональному та національному рівнях (проведення спільних круглих столів, обмін досягненнями, розвиток стартапів тощо).

Результати діяльності проєкту були узагальнені та представлені у вигляді наукових та науково-популярних розробок, а також у ЗМІ для популяризації ідей гендерної рівності. Аналітичні звіти та наукові продукти щодо інтеграції гендерного мейнстримінгу можуть бути використані для організації громадських консультацій та семінарів із соціальними партнерами на конкретні теми для збору думок широкого кола зацікавлених сторін – як в Україні, так і в країнах ЄС.

КОНЦЕПЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРОЄКТУ

У процесі досягнення цілей проєкту щодо вивчення, поширення та впровадження цінностей та досвіду країн ЄС щодо гендерної рівності на субнаціональному та інституційному рівнях використовувалися різноманітні форми навчання: лекції, практичні заняття, самостійна науково-дослідницька

робота студентів, консультації. У процесі проведення лекційних занять основною було обрано діалогову методику, у процесі впровадження якої використовувалися інтерактивні технології навчання із застосуванням методів розвитку критичного мислення студентів. Це дозволило студентам сформувати вміння аналізувати ситуацію, обговорювати проблему та приймати рішення, займати чітку позицію, обґрунтовувати свою відповідь, чітко висловлювати свою думку чи думку колективу, при цьому регламентуючи час, ставити чіткі запитання та давати змістовні відповіді на них, аргументувати відповіді, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати, прогнозувати, обґрунтовано оцінювати діяльність. У рамках даної методики були використані методи так званої «інтелектуальної провокації», спрямовані на розвиток вміння ставити питання, які управляють способом мислення; створення проблемних ситуацій, пошук розв'язання яких здійснювали студенти самостійно, використовуючи евристики або залучаючи в роботу алгоритмічний компонент. Крім того, під час лекцій зі студентами та круглих столів із працівниками Головного управління статистики, з працівниками соціологічних служб, із медичними працівниками широко використовувалися інформаційні технології, які впроваджувалися шляхом широкого використання мультимедійних та мережевих технологій, програмного забезпечення та текстових матеріалів, міні-підручників, довідників та презентацій, різноманітних інтернет-ресурсів. При проведенні практичних занять зі студентами поряд із традиційними методами та технологіями навчання (евристичний метод, проблемний метод навчання, навчання через завдання) використовувався метод проєктів, під час виконання якого студенти отримали знання та навички планування і виконання практичних завдань – проєктів різного рівня складності, а також застосовувати наявні знання, а замість дій над моделлю переважно здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність. Також певну роль відіграло практичне навчання методів розвитку критичного мислення студентів. Крім того, у процесі проведення практичних вправ та консультацій було використано один із методів інтерактивного навчання – метод «мозкового штурму», спрямований на розв'язання складних завдань за обмежений час та розвиток творчих здібностей.

Під час літніх шкіл, окрім традиційних і перерахованих, були використані ігрові технології.

Оскільки однією з головних цілей круглих столів, навчальних візитів та рекламних заходів було поширення матеріалів проєкту та здійснення впливу, під час цих заходів використовувалися інтерактивні методи роботи з учасниками – мозковий штурм, робота в парах, групові дискусії, аналіз проблеми, організація сесій питання та відповіді на фоні якісної мультимедійної підтримки.

Під час Всеукраїнської наукової студентської конференції окрім традиційних інформаційних технологій використовувалися мережеві технології у формі телеконференцій.

Методологія моніторингу реалізації проєкту включала наступне:

а) щотижневі зустрічі керівників проєкту щодо коригування виконання тактичних завдань та порівняння їх зі стратегією реалізації проєкту;

б) кожного семестру (двічі на рік) підбиття підсумків навчальної та організаційної діяльності виконавців проєкту;

в) кожного семестру підбиття підсумків навчальної діяльності студентів, порівняння успішності студентів за курсом;

г) щорічний моніторинг результатів освітньої та організаційної роботи учасників проєкту (з урахуванням результатів літніх шкіл, конференцій, освітніх заходів, контактів із стейкхолдерами, поширення інформації в ЗМІ, інформування громадськості, роботи над веб-ресурсом).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТОМ ТА СТРАТЕГІЯ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ТА ОЦІНКИ

Контроль якості та моніторинг проєкту здійснювався за 3 напрямками: тактика реалізації проєкту, стратегія реалізації проєкту та результати реалізації проєкту.

Контроль якості та моніторинг тактики реалізації проєкту включав самоконтроль, інтроспекцію та рефлексивний моніторинг та передбачав такі види діяльності:

а) організація громадського обговорення змін до навчальних програм і тем літніх шкіл для проєкту;

б) первинне тестування адаптації гендерних індексів на субнаціональному та інституційному рівні на наукових семінарах і конференціях;

в) щотижневі зустрічі керівників проєктів щодо коригування та ходу виконання тактичних завдань та їх порівняння зі стратегією реалізації проєкту;

г) кожного семестру (двічі на рік) підводилися підсумки навчальної та організаційної діяльності виконавців проєкту та навчальної діяльності студентів та учасників проєкту.

Контроль якості та моніторинг стратегії реалізації проєкту включав такі заходи:

а) щорічна організація вибіркового опитування всіх учасників проєкту щодо ефективності та цінності інформації та знань, отриманих під час участі в проєкті;

б) щорічне підбиття підсумків навчальної діяльності студентів, порівняння успішності слухачів курсу;

в) щорічне підведення підсумків навчальної, наукової та організаційної діяльності виконавців проєкту у формі звіту на засіданні вченої ради університету.

Контроль якості та моніторинг результатів реалізації проєкту здійснювався шляхом незалежної експертизи та включав такі заходи:

а) підсумковий моніторинг результатів освітньої, наукової та організаційної діяльності виконавців проєкту (з урахуванням результатів літніх шкіл, конференцій, круглих столів) у формі вибіркового опитування цільових груп учасників);

б) підсумковий моніторинг результатів науково-організаційної діяльності виконавців проєкту (з урахуванням результатів форумів, контактів із зацікавленими сторонами, поширення інформації в ЗМІ, інформування громадськості, роботи веб-ресурсу) у формі вибіркового опитування представників зацікавлених сторін;

в) підсумковий моніторинг впливу результатів навчальної, наукової та організаційної роботи виконавців проєкту (з урахуванням результатів літніх шкіл, конференцій, круглих столів, контактів із стейкхолдерами, поширення інформації в ЗМІ, інформування громадськості, веб-ресурсів) у формі вибіркового опитування представників широкої громадськості (вчителів шкіл, студентів, науково-педагогічних працівників, працівників Головного управління статистики, соціологічних служб, охорони здоров'я, політиків);

г) підготовка звіту про результати проєкту для підбиття підсумків реалізації його результатів та розроблення стратегій забезпечення їх стійкості.

Усі об'єктивні дані проведених трьох напрямків контролю та моніторингу якості регулярно документувалися та швидко розміщувалися на веб-сторінці проєкту.

ОПИС ОСНОВНИХ ЦІЛЬОВИХ ГРУП ПРОЄКТУ

Основними цільовими групами проєкту були: студенти різних спеціальностей Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка; старшокласники та вчителі шкіл Кіровоградської області; викладачі гуманітарних кафедр Центральноукраїнського національного технічного університету; державні службовці Головного управління статистики в Кіровоградській області; представники громадської організації «Університет третього віку «Натхнення». Ці цільові групи були визначені в результаті опитування. Усі зазначені вище цільові групи виявили зацікавленість у співпраці з вивчення досвіду країн ЄС щодо досягнення гендерної рівності та стимулювання ініціативи та громадського впливу на зменшення гендерної нерівності на національному та субнаціональному рівнях.

Основною цільовою групою були студенти університету, які не спеціалізуються на європейських студіях, не вивчали курси, пов'язані з гендерними питаннями, мало знайомі з досвідом країн ЄС щодо досягнення гендерної рівності, трактуванням гендерної проблематики на субнаціональному рівні та мало обізнані в гендерних аспектах. Вплив на цю цільову групу здійснювався під час аудиторних занять, літніх шкіл, круглих столів та різноманітних освітніх заходів. Розроблена тематика заходів враховувала професійну специфіку студентів різних спеціальностей і водночас підкреслювала, що гендерна рівність є передумовою та показником сталого розвитку, проблемою прав людини.

Робота з вчителями передбачала виявлення гендерних стереотипів та упереджень в українській освіті та навчання специфічним технологіям гендерної освіти, поширених у країнах ЄС. Важливість роботи з цією цільовою групою полягала в тому, що вчителі у своїй роботі часто нав'язують учням гендерні стереотипи, відтворюючи тим самим патріархальні принципи.

Викладачі гуманітарних кафедр Центральноукраїнського національного технічного університету виявили інтерес до вивчення інформації про глобальні та корпоративні індекси гендерної нерівності, європейський досвід гендерних квот у політиці та економіці, гендерне бюджетування та європейський досвід гендерного мейнстримінгу у закладах вищої освіти.

Метою взаємодії з державними службовцями Головного управління статистики була нагальна необхідність використання адаптованих комплексних гендерних індексів на субнаціональному та інституційному рівні. Поліпшення гендерно-диференційованих даних є основою для об'єктивного аналізу гендерних питань і сприяє прийняттю науково обґрунтованих та ефективних політичних рішень на національному та субнаціональному рівнях. Об'єктивна оцінка гендерної (не)рівності в Україні є складною, оскільки відсутні ключові показники для реальної гендерної оцінки на субнаціональному та національному рівнях: власність, доступ до ресурсів, використання вільного часу, туризм тощо.

Представники громадської організації «Університет третього віку «Натхнення», які є пенсіонерами, ознайомилися з основами гендерної

проблематики, а також з економічними правами та можливостями жінок у країнах ЄС та європейським досвідом зосередження зусиль суспільства на збільшенні тривалості життя з урахуванням гендерного аспекту.

Взаємодія з різними цільовими групами з питань гендерної рівності сприяла поширенню знань про європейські гендерні студії (короткостроковий ефект проєкту), інтеграції гендеру в освітній процес на рівнях середньої та вищої освіти, розширенню гендерного мейнстрімінгу (середньостроковий ефект проєкту), підвищенню обізнаності та впливу на громадськість щодо прийняття політичних та правових рішень, які допоможуть зменшити гендерний розрив в українському суспільстві (довгостроковий ефект проєкту).

КОМУНІКАЦІЯ ТА ПОШИРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОЄКТУ

Для поширення інформації про результати проєкту з вивчення, поширення та впровадження цінностей та досвіду країн ЄС щодо гендерної рівності використовувалися такі засоби та методи діяльності:

- поширення інформації про результати проєкту серед студентів Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, серед викладачів області, серед старшокласників м. Кропивницького, серед членів громадської організації «Університет третього віку «Натхнення» та серед викладачів гуманітарних кафедр Центральноукраїнського національного технічного університету як тих, хто в майбутньому зможе поповнити цільові групи проєкту для забезпечення його впливу;

- поширення інформації про результати проєкту серед вчителів регіону, серед працівників Головного управління статистики в Кіровоградській області, соціологічної служби та охорони здоров'я як таких, які можуть стати потенційними зацікавленими сторонами проєкту для забезпечення його впливу;

- створення сторінки проєкту на сайті Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка для висвітлення ходу проєкту, його навчальних та організаційних матеріалів щодо роботи виконавців проєкту;

- розміщення навчально-методичних матеріалів проєкту у якості відкритих освітніх ресурсів у відповідних розділах репозитарію бібліотеки університету (<http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/>).

- розміщення наукових публікацій студентів та молодих науковців з проблем вивчення основних підходів в ЄС та Україні з гендерної рівності у відкритому електронному виданні «Наукові записки молодих вчених» (<https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS>);

- розміщення загальнодоступних організаційних матеріалів та фінансових документів проєкту на його сторінці;

- розповсюдження інформації про хід проєкту через соціальні мережі (Facebook, Telegram), а також через пресу, радіо, телебачення і використання інформаційних бюлетенів;

- поширення інформації про факт проведення (із залученням українських ЗМІ) літньої школи студентів Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Всеукраїнської наукової студентської конференції.

Для охоплення цільових груп були проведені такі заходи:

- з метою залучення студентів різних спеціальностей проводилася роз'яснювальна робота щодо вибору ними курсу «Методологічні основи гендерного мейнстримінгу» як курсу для вибору студентів;

- з метою залучення вчителів до участі в круглому столі команда проєкту брала участь в курсовій перепідготовці в системі післядипломної педагогічної освіти;

- з метою залучення викладачів гуманітарних кафедр ЦНТУ проводилися наукові семінари Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень за участю представників цієї цільової групи;

- з метою залучення державних службовців Головного управління статистики в Кіровоградській області було запропоновано співпрацю у зборі та обробці регіональної та інституційної статистичної інформації з питань гендерної рівності;

- з метою залучення представників громадської організації «Університет третього віку «Натхнення» було запропоновано безкоштовно провести круглі столи з гендерної тематики.

ВПЛИВ ПРОЄКТУ ТА ЙОГО ПІДТРИМКА У МАЙБУТНЬОМУ

Використання результатів реалізації проєкту після закінчення його фінансування ЄС передбачається таким чином:

- запровадження навчального курсу до навчальних програм за всіма спеціальностями університету на основі вибору студентів щодо вивчення, поширення та впровадження цінностей та досвіду країн ЄС щодо методології гендерного мейнстримінгу (курс розроблений у рамках проєкту використовуватиметься за вибором студентів, фінансування здійснюватиметься з основного фонду Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка);

- впровадження результатів проєкту – методології адаптації комплексних гендерних індексів до субнаціонального та інституційного рівнів – у практику роботи статистичних структур Кіровоградської області та України, а також статистичних служб установ, у діяльність структур охорони здоров'я, у практику функціонування соціологічних структур; в середовищі політичних рішень (під час реалізації проєкту були використані практичні розробки за матеріалами літньої школи, фінансування ймовірно здійснюватиметься за рахунок проєкту Кіровоградської обласної адміністрації);

- створення освітньої програми для вчителів з вивчення, поширення та впровадження цінностей і досвіду країн ЄС щодо методології гендерного мейнстримінгу (для створення програми будуть використані фрагменти курсу, розробленого в межах проєкту), фінансування ймовірно здійснюватиметься за рахунок місцевого/обласного, районного, міського фінансування перепідготовки вчителів);

- створення окремого напрямку досліджень методології гендерного мейнстримінгу в Міждисциплінарному науковому центрі прикладних досліджень на основі матеріалів та досвіду викладання, накопиченого під час реалізації проєкту (теоретичні розробки будуть використані на основі

матеріалів курсу після вибору студентів та літньої школи під час проєкту, фінансування здійснюватиметься за рахунок основного фонду Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка);

- оприлюднення та поширення результатів наукових досліджень з адаптації індексів гендерної рівності шляхом цільового поширення серед зацікавлених структур монографії «Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень» (фінансування здійснюватиметься за рахунок основного фонду Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка);

- планування та виконання студентами різних спеціальностей кваліфікаційних робіт на освітньо-кваліфікаційному рівні Магістр у різних контекстах проблематики методології гендерного мейнстримінгу (теоретичні розробки будуть використані за матеріалами курсу для вибору студентів та літніх шкіл під час виконання проєкту; фінансування здійснюватиметься з основного фонду Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка);

- налагодження співпраці з громадськими організаціями, які займаються гендерними питаннями (будуть використані теоретичні та практичні розробки, отримані під час реалізації проєкту; робота проводитиметься на громадських засадах).

РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНІ ПРОГРАМИ ВИКЛАДАЦЬКИХ КУРСІВ ЗА ПРОЄКТОМ

ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ СТУДЕНТІВ
«МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО МЕЙНСТРИМІНГУ»

Змістовий модуль 1. Гендерний аналіз

(викладач Катерина Акбаш <https://cusu.edu.ua/ua/kafedra-matematyky-ta-tsifrovykh-tekhnologii/sklad-kafedri/15741-akbash-kateryna-serhiivna>)

Тема 1. Гендерний аналіз як інструмент гендерного мейнстрімінгу. Основи проведення гендерного аналізу у демографічній і соціальній статистиці.

Виміри гендерного мейнстрімінгу. Умови для гендерного мейнстрімінгу. Цикл гендерного мейнстрімінгу. Підходи ЄС до гендерного мейнстрімінгу. Рекомендації European Institute for Gender Equality для проведення гендерного мейнстрімінгу. Методологічні основи проведення гендерного аналізу у демографічній і соціальній статистиці.

Рекомендовані джерела:

European Institute for Gender Equality URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/good-practices>

Gender mainstreaming: gender statistics and indicators URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-mainstreaming-gender-statistics-and-indicators>

Gender Statistics Database. European Institute for Gender Equality URL: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>

K. Akbash, N. Pasichnyk, R. Rizhniak Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. Regional Statistics. - 2018. - №8 (2). - P. 170–183. URL: <https://doi.org/10.15196/RS080205>

World Bank, Gender Data Portal. URL: <http://datatopics.worldbank.org/gender/>

Тема 2. Демографічні показники як основа гендерного аналізу

Демографія і гендерні питання. Джерела демографічних гендерних даних: міжнародний, національний, регіональний рівні. Аналіз та інтерпретація основних гендерних демографічних показників. Правила створення аналітичних звітів.

Рекомендовані джерела:

Akbash K. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics / K. Akbash, N. Pasichnyk, R. Rizhniak // Regional Statistics. - 2018. - №8 (2). - P. 170–183. URL: <https://doi.org/10.15196/RS080205>

Gender-relevant and sex-disaggregated data to track gender equality URL: https://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT_30-GE/

Global Gender Gap Reports 2006-2022. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2022/>

Human Development Reports 1990-2022 URL: <https://hdr.undp.org/reports-and-publications>

Publications and Resources. European Institute for Gender Equality URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources>

Using gender statistics: A toolkit for training data users URL: <https://unece.org/using-gender-statistics-toolkit-training-data-users>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Тема 3. Гендерний аналіз соціально-економічної сфери

Гендерний аналіз соціально-економічної сфери: міжнародний, національний, регіональний рівні. Гендерний аналіз показників соціальної статистики.

Рекомендовані джерела:

Gender in employment URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-employment>

Gender-relevant and sex-disaggregated data to track gender equality URL: https://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT_30-GE/

Using gender statistics: A toolkit for training data users URL: <https://unece.org/using-gender-statistics-toolkit-training-data-users>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

World Bank, Gender Data Portal. URL: <http://datatopics.worldbank.org/gender/>

Gender Statistics Database. European Institute for Gender Equality URL: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>

European Institute for Gender Equality. Gender mainstreaming. Policy areas URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas>

Тема 4. Міжнародні складні гендерні індекси. Методика регіональної адаптації

Методика розрахунку та інтерпретація складних гендерних індексів: Індекс глобального гендерного розриву, Індекс гендерного розвитку, Індекс

гендерної нерівності, Індекс гендерної справедливості. Методика регіональної адаптації складних гендерних індексів на субнаціональний рівень.

Рекомендовані джерела:

Gender Development Index. URL: <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>

Gender Equality Index. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024>

Gender Inequality Index. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>

Global Gender Gap Reports 2006-2022. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2022/>

Human Development Reports 1990-2022 URL: <https://hdr.undp.org/reports-and-publications>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. (2022). Mathematical and statistical methods in humanitarian research. Current aspects of the development of physical and mathematical sciences in the era of digitalization: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 148 p. (5–39) <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-271-5-1>

Змістовий модуль 2. Гендерний аудит

(викладач Ренат Ріжняк <https://cusu.edu.ua/ua/kafedra-matematyky-ta-tsytrovykh-tekhnologii/sklad-kafedri/15720-rizhniak-renat-yaroslavovych>)

Тема 1.Методологія гендерного аудиту: загальний огляд

Поняття про гендерний аудит. Цілі та задачі гендерного аудиту. Дванадцять основних тем для підготовки гендерного аудиту. Чотири складові методології гендерного аудиту.

Рекомендовані джерела:

A manual for gender audit facilitators: The ILO participatory gender audit methodology, 2nd Edition URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_187411.pdf

Gender audit. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0218737enn_002_0.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Аналіз анкетування з гендерної тематики студентів з використанням показників питомої асиметрії. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Том 20. № 6(146). 92 с. (С. 5–16) URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/977/992>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу гендерних груп за характерними ознаками. Статистика України. 2017. № 2 (77). 100 с. (С. 6–12) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/su_2017_2_2.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу характерних ознак у гендерних групах (на прикладі студентів факультету). Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету.

Економічні науки. Вип. 31. Кропивницький, ЦНТУ. 2017. 300 с. (С. 236–244) URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/b9753adc-b1f1-4204-bdf3-4d7685134bca/content>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів. Практичний посібник. Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2016. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/Genderaudit.pdf

Наказ № 448 від 9 серпня 2021 р. Міністерства соціальної політики України Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>

Тема 2. Проведення гендерного аудиту.

Графіки та етапи гендерного аудиту. Особливості підготовчої роботи до проведення аудиту. Початок аудиту. Процес проведення гендерного аудиту. Основні етапи гендерного аудиту. Модель робочого графіка гендерного аудиту.

Рекомендовані джерела:

A manual for gender audit facilitators: The ILO participatory gender audit methodology, 2nd Edition URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_187411.pdf

Gender audit. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0218737enn_002_0.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Аналіз анкетування з гендерної тематики студентів з використанням показників питомої асиметрії. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Том 20. № 6(146). 92 с. (С. 5–16) URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/977/992>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу гендерних груп за характерними ознаками. Статистика України. 2017. № 2 (77). 100 с. (С. 6–12) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/su_2017_2_2.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу характерних ознак у гендерних групах (на прикладі студентів факультету). Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 31. Кропивницький, ЦНТУ. 2017. 300 с. (С. 236–244) URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/b9753adc-b1f1-4204-bdf3-4d7685134bca/content>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів. Практичний посібник. Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2016. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/Genderaudit.pdf

Наказ № 448 від 9 серпня 2021 р. Міністерства соціальної політики України Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>

Тема 3. Семінари при проведенні гендерного аудиту.

Особливості підготовки та проведення семінарів. Розподіл обов'язків та особливості роботи в команді. Основні та додаткові вправи при проведенні семінарів. Семінари та вправи для різних цільових груп.

Рекомендовані джерела:

A manual for gender audit facilitators: The ILO participatory gender audit methodology, 2nd Edition URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_187411.pdf

Gender audit. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0218737enn_002_0.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Аналіз анкетування з гендерної тематики студентів з використанням показників питомої асиметрії. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Том 20. № 6(146). 92 с. (С. 5–16) URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/977/992>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу гендерних груп за характерними ознаками. Статистика України. 2017. № 2 (77). 100 с. (С. 6–12) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/su_2017_2_2.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу характерних ознак у гендерних групах (на прикладі студентів факультету). Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 31. Кропивницький, ЦНТУ. 2017. 300 с. (С. 236–244) URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/b9753adc-b1f1-4204-bdf3-4d7685134bca/content>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів. Практичний посібник. Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2016. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/Genderaudit.pdf

Наказ № 448 від 9 серпня 2021 р. Міністерства соціальної політики України Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>

Тема 4. Забезпечення зворотного зв'язку та звітності за результатами гендерного аудиту.

Підготовка основних висновків та положень за результатами гендерного аудиту. Організація зустрічей з керівництвом та працівниками для ознайомлення з результатами аудиту та для отримання зворотного зв'язку. Планування дій. Зразки таблиць аналізу результатів та аналітичних зведень.

Рекомендовані джерела:

A manual for gender audit facilitators: The ILO participatory gender audit methodology, 2nd Edition URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_187411.pdf

Gender audit. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0218737enn_002_0.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Аналіз анкетування з гендерної тематики студентів з використанням показників питомої асиметрії. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Том 20. № 6(146). 92 с. (С. 5–16) URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/977/992>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу гендерних груп за характерними ознаками. Статистика України. 2017. № 2 (77). 100 с. (С. 6–12) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/su_2017_2_2.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу характерних ознак у гендерних групах (на прикладі студентів факультету). Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 31. Кропивницький, ЦНТУ. 2017. 300 с. (С. 236–244) URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/b9753adc-b1f1-4204-bdf3-4d7685134bca/content>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів. Практичний посібник. Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2016. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/Genderaudit.pdf

Наказ № 448 від 9 серпня 2021 р. Міністерства соціальної політики України Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>

Змістовий модуль 3. Гендерне бюджетування

(викладач Наталя Пасічник <https://cusu.edu.ua/ua/kafedra-matematyky-ta-tsytrovykh-tekhnologii/sklad-kafedri/15724-pasichnyk-natalia-oleksiivna>)

Тема 1. Сутність, принципи та базові поняття гендерно-орієнтованого бюджетування.

Визначення поняття гендерно-орієнтованого бюджетування на Пекінській конференції (1995 р.). Нормативно-правова база гендерно-орієнтованого бюджетування. Взаємозв'язок між формуванням політики держави та бюджетуванням. Ключові цілі та категорії витрат гендерно-орієнтованого бюджетування. Актуальність та переваги гендерно-орієнтованого бюджетування. Передумови впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні та світі. Інституційна підтримка гендерно-орієнтованого бюджетування. Напрями та шляхи впровадження; учасники процесу гендерно-орієнтованого бюджетування.

Рекомендовані джерела:

Gender Budgeting. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-budgeting/gender-budgeting-eu-funds-practical-tools-and-examples?language_content_entity=en

Gender Budgeting: Step-by-step toolkit. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-budgeting-step-step-toolkit>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43) URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні: від інтеграції принципу гендерної рівності в бюджетний процес до гендерно чутливих політик. Посібник. – К., 2020 URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/599/gender-responsive_budgeting_on_a_local_level_ukraine.pdf

Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика: Метод. посіб. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 92 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12562.pdf>

Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Gender parity in Educational Sphere of Kirovograd Region. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]: Педагогічні науки. Херсон. держ. ун-т. Херсон, Видавничий дім «Гельветика». 2017. Випуск 78. Том 3. 214 с. (С. 193–199) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/znppn_2017_78%283%29_4_0.pdf

Тема 2. Методологія та інструментарій гендерно-орієнтованого бюджетування

Основні компоненти роботи з гендерно-орієнтованого бюджетування. Етапи проведення гендерного бюджетного аналізу. Визначення гендерних питань у галузі: аналіз ситуації. Базовий рівень: збір інформації про програми, що підлягають аналізу. Проведення гендерного аналізу програм/заходів/послуг. Проведення гендерного аналізу бюджетних видатків.

Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності. Український досвід гендерно-орієнтованого бюджетування.

Рекомендовані джерела:

Gender Budgeting. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-budgeting/gender-budgeting-eu-funds-practical-tools-and-examples?language_content_entity=en

Gender Budgeting: Step-by-step toolkit. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-budgeting-step-step-toolkit>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні: від інтеграції принципу гендерної рівності в бюджетний процес до гендерно чутливих політик. Посібник. – К., 2020 URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/599/gender-responsive-budgeting-on-a-local-level-ukraine.pdf>

Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика: Метод. посіб. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 92 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12562.pdf>

Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Gender parity in Educational Sphere of Kirovograd Region. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]: Педагогічні науки. Херсон. держ. ун-т. Херсон, Видавничий дім «Гельветика». 2017. Випуск 78. Том 3. 214 с. (С. 193–199) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2017_78%283%29_4_0.pdf

Тема 3. Обчислення витрат на цілі досягнення гендерної рівності

Мета, завдання та цілі розрахунку вартості витрат на цілі гендерної рівності. Особливості застосування методу. Підходи, що використовуються для калькуляції вартості витрат на цілі гендерної рівності (розрахунок додаткових витрат; загальний розрахунок витрат).

Методи калькуляції вартості витрат на цілі гендерної рівності (розрахунок вартості одиниці; розрахунок вартості впливу; розрахунок вартості як інструмент гендерно-орієнтованого планування та бюджетування). Фактори, що впливають на розрахунок вартості витрат.

Рекомендовані джерела:

Gender Budgeting. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-budgeting/gender-budgeting-eu-funds-practical-tools-and-examples?language_content_entity=en

Gender Budgeting: Step-by-step toolkit. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-budgeting-step-step-toolkit>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Гендерна (не-) рівність у взаємовідносинах працівників факультету на основі аналізу показників питомого паритету. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 159.

Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. 275 с. (С. 30–43) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nz_p_2017_159_7.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні: від інтеграції принципу гендерної рівності в бюджетний процес до гендерно чутливих політик. Посібник. – К., 2020 URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/599/gender-responsive budgeting on a local level ukraine.pdf>

Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика: Метод. посіб. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 92 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12562.pdf>

Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Gender parity in Educational Sphere of Kirovograd Region. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]: Педагогічні науки. Херсон. держ. ун-т. Херсон, Видавничий дім «Гельветика». 2017. Випуск 78. Том 3. 214 с. (С. 193–199) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2017_78%283%29_4_0.pdf

Тема 4. Ініціативи з гендерно-орієнтованого бюджетування на субнаціональному та місцевому рівнях в Україні

Гендерний підхід та гендерно-орієнтоване бюджетування освіти як пріоритет державної політики України. Проєкт «Гендерно-орієнтоване

бюджетування в Україні». Проект «Жіноче підприємництво». Гендерне бюджетування у позашкільній освіті. Адресність і ефективність надання медичних послуг як наслідок гендерного бюджетування.

Рекомендовані джерела:

Akbash K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. Regional Statistics. Volume 9. No. 2. 2019. P. 190–212. (DOI: 10.15196/RS090208) URL: <https://dspacetest.cusu.edu.ua/items/35708379-9662-407c-9262-a8bf3d7f71ca>

Gender Budgeting. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-budgeting/gender-budgeting-eu-funds-practical-tools-and-examples?language_content_entity=en

Gender Budgeting: Step-by-step toolkit. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-budgeting-step-step-toolkit>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Аналіз анкетування з гендерної тематики студентів з використанням показників питомої асиметрії. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Том 20. № 6(146). 92 с. (С. 5–16) URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/977/992>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу гендерних груп за характерними ознаками. Статистика України. 2017. № 2 (77). 100 с. (С. 6–12) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/su_2017_2_2.pdf

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Визначення показників розподілу характерних ознак у гендерних групах (на прикладі студентів факультету). Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 31. Кропивницький, ЦНТУ. 2017. 300 с. (С. 236–244) URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/b9753adc-b1f1-4204-bdf3-4d7685134bca/content>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Статистичний аналіз гендерного розвитку регіонів України. Статистика України. 2019. № 3 (86). С. 90–99. Doi: 10/31767/su.3(86)2019.03.10 URL: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/download/259/236/>

Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. – Кропивницький: Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. – 340 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>

Гендерно орієнтоване бюджетування на місцевому рівні: від інтеграції принципу гендерної рівності в бюджетний процес до гендерно чутливих політик. Посібник. – К., 2020 URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/599/gender-responsive budgeting on a local level ukraine.pdf>

Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика: Метод. посіб. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 92 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12562.pdf>

Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Gender parity in Educational Sphere of Kirovograd Region. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]: Педагогічні науки. Херсон. держ. ун-т. Херсон, Видавничий дім «Гельветика». 2017. Випуск 78. Том 3. 214 с. (С. 193–199) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2017_78%283%29_4_0.pdf

ПРОГРАМА ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ

«ТРЕНІНГ З ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ»

Розгорнуті матеріали до літньої школи можна переглянути у Розділі 3.

День 1.

Лекція 1. Становлення теорії і практики гендерних досліджень (спікер Наталя Пасічник)

Лекція 2. Український фемінізм і феміністки: історія та сучасність (спікер Наталя Пасічник)

Лекція 3. Проєкти з гендерної проблематики в Україні (спікер Ренат Ріжняк)

Лекція 4. Стратегія впровадження гендерної рівності в сфері освіти (спікер Ренат Ріжняк)

День 2.

Лекція 1. Засоби масової інформації як джерело продукування гендерних стереотипів (спікер Наталя Пасічник)

Лекція 2. Гендерна (не)рівність у засобах масової інформації: українські реалії (спікер Наталя Пасічник)

Лекція 3. Гендерна (не)рівність у популярних фільмах та засобах масової інформації (спікер Катерина Акбаш)

Лекція 4. Рекомендації щодо гендерної рівності в ЗМІ. Досвід ЄС (спікер Катерина Акбаш)

Семінарське заняття 5. Обговорення матеріалів 2 дня школи
(модератори Катерина Акбаш, Наталя Пасічник, Ренат Ріжняк)

День 3.

Лекція 1. Числові дані як основа гендерних дискусій та дискурсів (спікер Ренат Ріжняк)

Лекція 2. Методика роботи з гендерною статистикою сфери освіти (спікер Ренат Ріжняк)

Лекція 3. «Нерівна рівність» сучасної освіти. Впровадження гендерних підходів у систему освіти України. Гендерні аспекти прихованого навчального плану (спікер Наталя Пасічник)

Лекція 4. Гендерні відмінності у дистанційній роботі в ЄС (спікер Катерина Акбаш)

Семінарське заняття 5. Обговорення матеріалів 3 дня школи
(модератори Катерина Акбаш, Наталя Пасічник, Ренат Ріжняк)

День 4.

Лекція 1. Прості гендерні індекси в демографії та соціальній сфері (спікер Ренат Ріжняк)

Лекція 2. Гендерна аналітика. Міжнародний та Європейський досвід (спікер Катерина Акбаш)

Лекція 3. Складні гендерні індекси. Адаптація складних гендерних індексів на субнаціональний рівень (спікер Катерина Акбаш)

Лекція 4. Гендерна економіка: основні методологічні підходи, теми досліджень і тенденції розвитку (спікер Наталя Пасічник)

Семінарське заняття 5. Обговорення матеріалів 4 дня школи
(модератори Катерина Акбаш, Наталя Пасічник, Ренат Ріжняк)

День 5.

Практикум 1. Дискусійна панель «Долаємо гендерні стереотипи в освітньому контенті» (модератори Наталя Пасічник, Катерина Акбаш, Ренат Ріжняк)

Практикум 2. Дискусійна панель «Гендерна чутливість освітнього простору» (модератори Наталя Пасічник, Катерина Акбаш, Ренат Ріжняк)

Практикум 3. Дискусійна панель «Розвиваємо гендерну компетентність освітянства: контекст антидискримінаційного мовлення» (модератори Наталя Пасічник, Катерина Акбаш, Ренат Ріжняк)

Практикум 4. Підсумки школи

**РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ПРОВЕДЕННЯ ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ
«ТРЕНІНГ З ГЕНДЕРНОЇ
РІВНОСТІ»**

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

1.1. Становлення теорії і практики гендерних досліджень

Загальні рекомендації

Становлення гендерних теорій (1-й етап). До 60-х років XX століття всі дослідження гуманітарних наук були андроцентричними і здійснювали їх з позицій чоловічого домінування в суспільстві. Фемінізм першої хвилі увів жінку та жіночу проблематику у предметне поле цих дисциплін. Неофеміністський рух 60–70-х років запропонував новий дискурс. Почався активний пошук моделі рівних можливостей чоловіків і жінок.

Від середини 70-х років XX ст. у західних університетах повсюдно стали виникати центри жіночих, феміністичних, гендерних досліджень. Головним завданням таких центрів стало дослідження та визначення особливостей жіночого начала, жіночих підходу та цінностей

Поняття «гендер», застосування якого передбачало перехід досліджень з біологічного рівня на соціальний та відмову від постулату про природне призначення статей, стало ключовим.

Наукові дослідження стимулювали зміни в масовій свідомості в напрямку критики сексизму, для якого характерні:

- неувага до жінки, про яку згадують лише тоді, коли це вигідно для чоловіка;
- ідея про те, що в будь-яких проявах чоловік – це норма, а жінка – відхилення; чоловіча природа протиставлена жіночій.

На початку 80-х років відбувається інтеграція жіночих досліджень у вищу освіту в ряді країн, а також триває процес створення так званих «гендерно збалансованих навчальних планів» за допомогою введення нового знання про жінок у традиційні соціальні та гуманітарні предмети. Цей період дістав назву *мейнстрімінгу (gender mainstreaming)* жіночих досліджень, а його основні зусилля були спрямовані на узагальнення всієї ідеології вищої освіти.

Становлення гендерних теорій (2-й етап). Запроваджено спеціальні проекти та журнали, спрямовані на узагальнення жіночих досліджень, – «*Feminist Studies*», «*Women's Studies*», «*Signs*», «*Quest*», «*Sex Roles*»,

«Women's Studies Newsletter». Вперше було опубліковано антології з жіночих досліджень.

Переосмисленням не лише ролі жінок у житті суспільства, а й самого принципу традиційної, дисциплінарної організації знання. Оскільки, т.з. «старі» й «нові» науки не завжди відповідають жіночому досвідові та можуть викривлено пояснювати жіночу поведінку. Фактично таке вивчення світу починалося та триває з погляду чоловіків.

Жіночі дослідження стали спробою засадних змін в академічних дослідженнях за допомогою здійсненого в їх концептуальних межах наукового пошуку та відповідної методології.

З 80-х рр. XX ст. освітні програми стали втілювати дослідницькі принципи, що знаходились на перетині гендерних, етнічних, мультикультуральних перспектив. Разом із цими теоретичними підходами встановлювалось і розуміння того, що всі дослідники так чи інакше є представниками різних рас, культур, соціальних класів.

У 1990-х роках XX ст. поступово по європейських країнах відкриваються дослідницькі організації, в назвах яких є термін *«гендер»*. Основними причинами перетворення жіночих досліджень на гендерні слугувала усталена ідентифікація жіночих студій з фемінізмом.

Сучасна теорія гендеру як соціального інституту наочно відбиває структуру гендеру щодо соціуму та особистості. Як соціальний інститут, гендер охоплює:

- гендерні статуси як соціально визнані норми, що проявляються в поведінці;
- гендерний розподіл праці;
- гендерні сімейні зв'язки з правами та обов'язками кожної статі;
- гендерні структури особистості як комбінації характерних рис, що проявляються в почуттях і поведінці;
- гендерний соціальний контроль, тобто формальне або неформальне сприйняття конформістської поведінки та стигматизація, соціальна ізоляція, покарання та медичне лікування нонконформістської поведінки;

- гендерну ідеологію як виправдання гендерних статусів та їх різних оцінок;
- гендерні образи як культурні репрезентації гендеру та втілення гендеру в символічній мові й художній продукції, що відтворює й узаконює гендерні статуси.

Характеризуючи особистість, стверджує сучасна гендерна теорія, гендер охоплює такі компоненти:

- категорія статі, тобто належність до певної біологічної статі;
- гендерну ідентичність як особистісне сприйняття своєї статевої належності;
- гендерний шлюбний і репродуктивний статуси як здійснення або нездійснення дозволеного та недозволеного виконання батьківських ролей;
- гендерну структуру особистості, тобто внутрішньо притаманні зразки соціально визнаних емоцій, організованих структурою сім'ї та батьківства;
- гендерні процеси як соціальні практики освіти, навчання, необхідних рольових реплік, що роблять поведінку гендерно прийнятною і включають розвиток гендерної ідентичності;
- гендерні переконання як сприйняття або несприйняття гендерної ідеології.

Гендерна ідеологія – система ідей, за допомогою яких гендерні відмінності і гендерна стратифікація отримують соціальне виправдання, в тому числі з точки зору «природних» відмінностей або надприродних переконань.

Практичні рекомендації

Перша хвиля фемінізму – (суфражизм) (друга половина XIX-початок XX ст.).

Під час Великої французької революції постає питання про рівні права чоловіків і жінок – це початок соціального руху за рівність прав (фемінізму)

Суфражизм (від англ. *suffrage* – виборче право) – «перша хвиля фемінізму» - рух жінок за право голосу та рівні з чоловіками політичні права.

Основні результати першої хвилі фемінізму

Жінки здобувають виборчі права (голосувати та обиратися на виборні посади). У більшості країн світу це відбувається в 1920-ті рр., Франція, Італія – 1940-і рр.

Жінки одержують право на здобуття вищої освіти.

Представниці:

- Олімпія де Гуж – французька письменниця, політична діячка, авторка «Декларації жінки та громадянки» (1791)
- Мері Волстонкрафт – англійська письменниця кінця XVIII століття, авторка есе «На захист прав жінок» (1792)
- Френсіс Вілард – американська засновниця Еванстонського коледжу для жінок. Вона сприяла поширенню освіти серед жінок, а також виступала за надання їм виборчих прав. Була активною противницею алкоголю та наркотиків і навіть брала участь в установчому з'їзді Жіночого християнського союзу тверезості (WCTU).
- Елізабет Кеді Стентон – авторка праці «Жіноча Біблія» (1895). Виступала за скасування рабовласницької системи в США та боролася за тверезість і виборчі права жінок.
- Еммелін Панкгерст – британка, яка заснувала Жіночий соціально-політичний союз з метою домогтися виборчого права для жінок.
- Вікторія Вудхулл, Кейт Шеппард, Іда Белл Уеллс-Барнетт, Віда Гольдштейн. Енні Кіні, Ненсі Астор, Еліс Пол та ін.

Друга хвиля фемінізму (початок 1960-х - 1980-і рр.).

Основні ідеї:

Боротьба проти всієї системи патріархату (сексуальність, сім'я, робоче місце, репродуктивні права, проблеми домашнього насильства та зґвалтування у шлюбі тощо);

Боротьба за прийняття законів, що забороняють дискримінацію.

Термін «фемінізм другої хвилі» був використаний журналісткою Мартою Лір у статті журналу New York Times у березні 1968 року під назвою «Друга феміністська хвиля: чого хочуть ці жінки?». Вона написала: «Прихильники

називають це Другою феміністичною хвилею, так як перша зникла після славетної перемоги виборчого права.

Ідеологічним підґрунтям другої хвилі фемінізму стала праця С. Бовуар «Друга стаття» (1949), де авторка зазначає вторинну роль жінки по відношенню до чоловіка, котру жінки самі й приймають.

Друга хвиля фемінізму в Сполучених Штатах виникла як відстрочена реакція проти оновленої сім'ї жінок після Другої світової війни : післявоєнний бум кінця 1940 -х років , який був епохою, що характеризувалася безпрецедентним економічним зростанням, бебі-бумом, переїздом. до сімейного передмістя та ідеалу дружніх шлюбів. Протягом цього часу жінки не мали тенденції шукати роботу через свою зайнятість домашніми та сімейними обов'язками. Жінки часто залишалися ізольованими вдома та відстороненими від політики, економіки та законотворчості. Це життя яскраво проілюстрували тогочасні засоби масової інформації; наприклад, телевізійні шоу, такі як «Батько знає найкраще» та «Залиште це Біверу», де була ідеалізована домашність.

Ліберальний та радикальний фемінізм другої хвилі

Ліберальний напрямок (лідерка Бетті Фрідан – представниця американського фемінізму, авторка книги «Загадка жіночності», 1963).

Основна ідея – боротьба за прийняття законів, що забороняють дискримінацію.

Застосовували традиційні методи впливу на владу:

- традиційні марші протесту;
- демонстрації;
- петиції політикам;
- лобіювання законів;
- переконання виборців.

Радикальний напрямок.

Основні ідеї:

- потрібно змінювати не лише закони, а й суспільну свідомість;
- потрібно модифікувати застарілі культурні норми;

- застосовують провокативні театралізовані дійства;
- створюють автономні громадські організації;
- створюють групи зростання самосвідомості й визначають універсальні основи залежності та пригноблення («особисте – це політичне»).

Гендерні студії та третя хвиля фемінізму.

1968 р. – американський психоаналітик Роберт Столлер уперше застосовує термін *гендер* у значенні «соціальна стать» (праця «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності»).

Поняття увійшло до судового ужитку завдяки відомій судді Верховного Суду США Рут Гінзбург. За порадою свого секретаря вона почала використовувати «гендер» замість слова *sex* (тобто «біологічна стать»), щоб це не збивало з пантелику учасників судового процесу (*«Хіба Ви не знаєте, що ці дев'ять чоловіків [судді Верховного суду], коли вони чують це слово, їхня перша асоціація зовсім не та, що Ви хотіли б, щоб вони думали»*).

Третя хвиля фемінізму (з початку 1990-х і до теперішнього часу).

Характерні риси:

перехід фемінізму в глобальну стадію;

множинність напрямів фемінізму (культурний, ісламський, етнічних меншостей, афро-американських жінок, ЛГБТ-спільноти тощо);

третя хвиля не прийшла на заміну другої, а функціонує паралельно з нею.

1.2. Сучасний фемінізм в Україні

Загальні рекомендації

Гендерну концепцію та підхід вітчизняні науковці почали враховувати доволі запізно. Класовий підхід не передбачав дослідження особливостей жіночого та чоловічого в межах наукових дисциплін. До середини 80-х рр. ХХ ст. мало хто чув про жіночі та гендерні дослідження як самостійний науковий напрямок, хоч і не можна відкидати того факту, що радянські науковці застосовували гендерний підхід (переважно соціологи, демографи, економісти, правники, тобто в дисциплінах, які були тісно пов'язані з практикою), хоч і не визначали його «гендерним».

Перетворення тоталітарної системи, а отже, й монопогляду на суспільні процеси привело до публічного обговорення статусу жінки. Логіка саморозвитку подій, творення нових політичних і громадських структур в Україні стали реальним підґрунтям для зародження жіночих досліджень як нового дослідницького напрямку. Значно вплинули на становлення жіночих досліджень перші 1993 – 1995 рр. Всеукраїнські конференції найбільших жіночих організацій – Союзу українок, Жіночої Громади, Співки жінок України.

Основні етапи становлення жіночих та гендерних досліджень.

Перша стадія розвитку жіночих досліджень (поч. 90-х рр. – 1995 рр.) мала на меті нагромаджувати знання про жінок, і, як результат, виникли жіночі студії, дослідницький та освітній напрямки. Теза «додати жінку» в традиційні соціальні й гуманітарні дисципліни виникла з усвідомлення того факту, що, по-перше, жінок протягом тривалого розвитку культури не розглядали в публічному дискурсі й асоціювали з традиційно недосліджуваною приватною сферою. По-друге, жінки мало писали про себе, а отже, залишилося мало документальних джерел про їхнє життя. В результаті історія культури складається переважно з чоловічих імен, що їх вивчають традиційні гуманітарні та соціальні науки.

Друга стадія – стадія інституалізації жіночих і гендерних досліджень (1995 – 2002 рр.) була пов'язана з розвитком глобалізаційного процесу, посиленням уваги міжнародних структур до жіночих проблеми. Пекінська Всесвітня конференція 1995 року зі становища жінок підтвердила, що в загальну систему функціонування суспільства слід внести критерії рівності чоловіків і жінок або питання про перспективи жінок. Поширення освітніх програм і дослідницьких проєктів з проблем жінок та гендеру в країнах Західної Європи, США привело до інтенсивного обміну інформацією, досвідом і ресурсами між науковцями й викладачами. Засновано літні школи, конференції, конгреси. Освітні програми набували міжнародної, глобальної орієнтації і проявилися в зростанні публікацій, монографій. Ці програми наголошували на питаннях політики, соціально-економічного розвитку. В результаті жіночі дослідження стали розглядати не тільки як освітній капітал, а як джерело додаткової експертизи в діяльності жіночих організацій і діях уряду. В таких умовах зросло соціальне замовлення не тільки на такі дослідження, а й на спеціалістів, які здатні професійно проводити такі дослідження.

Дослідницький проєкт. За десять років розвитку центри жіночих і гендерних досліджень підготували літературу з жіночої та гендерної

проблематики. Практично у всіх сферах соціогуманітарних досліджень вийшли перші монографічні дослідження з урахуванням гендерного підходу.

Літні школи та наукові читання. Основна мета літніх шкіл і наукових читань – сприяти інституалізації гендерних досліджень через створення відповідних регіональних університетських програм за зразком західних програм жіночих і гендерних досліджень, які водночас були б регіонально специфічними і відповідали процесові соціальних змін на пострадянському просторі. Програми шкіл орієнтовані на розвиток гендерних досліджень як навчальної дисципліни і включення гендерних досліджень у навчальні плани університетів. Враховуючи ці завдання, учасницям і учасникам літніх шкіл пропонуються модельні курси з гендерної проблематики, на основі яких вони могли б розробляти власні курси. У школах читають цикли міждисциплінарних лекцій, семінарських занять, організовуються дискусії та консультації з сучасних проблем гендерних досліджень.

Бібліотеки і бази даних. Сьогодні при кожному науковому центрі жіночих і гендерних досліджень засновано бібліотеки і бази даних. І хоча така праця тримається лише на ентузіазмі та самопожертві жінок-членкинь наукових центрів, саме ці бібліотеки стали єдиними інформаційними центрами з гендерної тематики для науковців, лідерів громадських об'єднань, державних службовців і журналістів тощо.

Жіночі та гендерні дослідження як освітній проєкт. Система виховання й навчання, базована на домінуванні чоловічих цінностей і через яку здійснюється соціальний контроль, дістала в літературі назву «прихованого навчального плану». У традиційній освітній концепції навчання відділяється від виховання межею навчального плану й аудиторії. В сучасному навчанні сам процес полягає не тільки в трансляції формального знання, але і в формуванні соціально-психологічного добробуту, успішності тих, хто навчається. І поряд з модернізацією технологій навчання, активізацією самостійної роботи студентів важливим стає впровадження гендерного компоненту в освіту.

Практичні рекомендації

Перші Всеукраїнські конференції (1993 – 1995 рр.) найбільших жіночих організацій – Союзу українок, Жіночої Громади, Співки жінок України стали місцем обміну інформацією, презентації перших наукових досліджень, пошуку наукового середовища і формували тісні контакти науковців та активістів. Ці

акції жіночих організацій мали велику притягальну силу та своїми працями (*Українка і демократія. Перша міжнародна жіноча конференція, організована Союзом Українок. – Київ, 7-11 липня 1993. – 175 с.; Жінки України: історія, сучасність та погляд у майбутнє. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Союзу Українок”, 4-5 листопада 1995 р. – Дніпропетровськ, 1996. – 100 с.; Жінка і демократія. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Жіночої Громади”, Київ 2-5 червня 1995 р. – К., 1995. – 182 с.; Жіночий рух в Україні: історія і сучасність. Міжнародна науково-практична конференція. Одеса, 27-29 жовтня 1994 р. Матеріали конференції. – К., 1994. – 148 с.; Жінки України: сучасний статус і перспективи. Одеса, червень 1995 р. Матеріали конференції. – К., 1995. – 144 с.*) закладали підвалини жіночих досліджень.

На першій стадії розвитку жіночих досліджень (поч. 90-х рр. – 1995 рр.) вивчали жінок у межах традиційних соціогуманітарних дисципліни, переважно історії, літератури, філософії. Водночас дуже скоро стало зрозуміло, що підхід «долучити» жінку до наявних традиційних наук є недостатнім, оскільки в жодній з них не було достатніх знань для розуміння життя жінок. Постає необхідність цілеспрямованіше розвивати самостійні програми жіночих досліджень, що мали всебічно вивчати життя жінок з урахуванням такого складника, як «жіночий досвід». Такий перегляд привів до оформлення жіночих досліджень як самостійних дослідницьких програм.

Під час стадії інституалізації жіночих і гендерних досліджень (1995 – 2002 рр.) в Україні розпочалася інтеграція жіночих досліджень у систему вищої освіти, розвитком «гендерно-збалансованих навчальних планів» через введення знань про жінок у традиційні науки. На цьому етапі ставиться під сумнів вся ідеологія вищої освіти, а процес інституалізації нового наукового напрямку викликає дискусію. Дискусію спричинив міждисциплінарний характер жіночих досліджень, який ставив під сумнів самостійний статус цієї дисципліни і вказував на очевидну інтеграцію з традиційними сферами знань у вигляді таких спеціальностей, як «психологія жінок», «історія жінок» та «історія літератури». Аргументували прихильники самостійного напрямку жіночих досліджень тим, що жіночі дослідження створюють основу для формування нових теорій і понять та вивчають жінок з несексистської перспективи, а тому можуть претендувати на статус самостійної дисципліни.

Поряд з дискусією про статус жіночих досліджень і реконструкцією наявних програм у середині 90-х рр. відбувається процес дуже стрімкого переростання ще «не відпрацьованих» жіночих досліджень у гендерні. Причинами, які зумовили цей процес, були:

- глобалізаційні процеси з їх приверненням уваги до становища жінок;
- складність соціально-економічних процесів в Україні, які зумовили не тільки погіршення становища жінки, а й чоловіка;
- суспільні стереотипи та суспільна свідомість, яка визначала жіночі дослідження як феміністичні, а отже, «чужі», «західні» тощо.

Термін «гендерні дослідження» значно легше входив в українське суспільство, аніж «жіночі дослідження». Цими дослідженнями зацікавились і чоловіки, які в попередні роки не знаходили в собі мужності називатися фахівцями з жіночих досліджень. Між використанням «гендеру» в західному дискурсі та в Україні, як, урешті, й на всьому пострадянському просторі є суттєва відмінність. Зокрема, по-перше, в західному дискурсі «гендер» з'явився, щоб відійти від традиційної статевої дихотомії «чоловік/жінка» з метою позначення феномена статевої множинності в сучасній структурі гендерного визначення ідентичності (фіксується щонайменше п'ять гендерів). У країнах колишнього СРСР, особливо після Пекінської конференції (1995 р.), контекст використання цього поняття веде до старої дихотомії «чоловік/жінка», а гендерний розвиток передбачається через взаємодію чоловіка й жінки в сучасному світі. Крім того, поняття «гендер» ототожнюється не з двома статями, а з однією – жінка. По-друге, впровадження гендерного підходу в соціальних науках України має і деякі відмінні, порівняно з західними країнами та США, онтологічні та гносеологічні причини. Відмінність онтологічних витоків обумовлена тим, що гендерний контракт «працюючої жінки» в Україні («працюючої матері») суттєво відрізняється від «домогосподарки» – жінки середнього класу США чи Європи 60-х рр. XX ст. Цим конструктам відповідає й інша конструкція маскулинності. Отож, якщо осмислення статусу жінки на Заході відбувалося через призму досвіду непрацюючої, економічно несамотійної жінки, то в конструкті «працюючої жінки» проблема пригнічення не є очевидною, явною, дискримінаційні процеси не лежать на поверхні і діють завуальовано.

В силу специфічних ідеологічних причин після 1917 р. виник та впродовж багатьох років існував надто специфічний тип патріархату, коли основним механізмом дискримінації жінок був не чоловік, а тоталітарна держава. Особливими його рисами було, з одного боку, проголошення ідеї емансипації жінки і її рівноправності з чоловіком, тобто, перекладаючи на мову гендерної теорії, формальне утвердження гендерно нейтральної соціокультурної системи. З іншого – в реальному житті відбулося чітке утвердження маскулинного типу свідомості, тобто посилення переважання тих цінностей, які в наявному культурно-символічному ряду характеристик асоціюються з чоловічим началом (мається на увазі поняття сили, влади, раціональності, універсальності тощо). Отож дослідження статей і жінок в Україні на стадії становлення здебільшого перебувають під впливом статево-рольового підходу, а в центрі його уваги – становище жінки (економічне, політичне, сімейне тощо), соціальний захист жінок. Такі дослідження тяжіють до ліберальної нейтральності. І в таких умовах жіночі та гендерні дослідження мусять ґрунтуватися на вітчизняній традиції соціального знання, яка в сучасних умовах сама істотно трансформується.

Тому сьогодні використання поняття «гендерні дослідження» є радше термінологічною парасолькою для маркування різноманітних досліджень (зокрема й жіночих), а не власне гендерні дослідження як самостійна галузь.

Основні проєкти з питань жіночих та гендерних досліджень. Гендерному аналізу політико-правової сфери сучасного українського суспільства присвячена монографія Т. Мельник «Гендерна політика в Україні» (1999.). Колу питань, пов'язаних з аналізом паритетної демократії, що недостатньо досліджені на вітчизняному терені, та можливим шляхам її втілення в політико-правову практику українського суспільства присвячена збірка «Перспективи паритетної демократії в політико-правовому полі України» (1997). Аналізу міжнародного досвіду реалізації принципу рівних прав і рівних можливостей та сутності концепції гендерної рівності присвячена монографія Смоляр Л.О. «Гендерна демократія – стратегія XXI століття» (2000).

Коли йдеться про гуманітаристику, то найпомітнішими тут були літературознавчі дослідження. Можна говорити про формування гендерної школи в українській літературній критиці дев'яностих років. Особливо резонансними були монографії Соломії Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі» (1997) та «Фемінізм» ((2002), Тамари Гундорової

«Femina Melancholica: стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської» (2002), Віри Агеєвої «Жіночий простір (феміністичний дискурс українського модернізму)» (2003), ряд колективних монографій і збірників, зокрема, «Гендер і культура» (2001), «Гендерна перспектива» (2004). Дуже важливими для структурування гендерного дискурсу вітчизняної гуманітаристики були статті та есе Оксани Забужко.

Аналізові міжнародних документів з прав жінок, можливостей та практики їх застосування в незалежній Україні присвячена монографія К.Левченко «Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку» (2001).

Найскладніше «пробиває» собі дорогу гендерний підхід в історії, втім сьогодні ми вже маємо перші здобутки у вивченні історичного процесу з урахуванням жіночого досвіду. Передусім слід відзначити праці відомого історика М. Богачевської-Хом'як (Bohacevsky-Chomiak, Martha, *Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life 1884-1939* (1998); М. Богачевська, *Думка України жіночого роду* (1993); М. Богачевська, *Білим по білому: жінки в громадському житті України. 1884-1939* (1995). Розвідка О.Маланчук-Рибак (1999) подає основні досягнення дослідження історії жінок у контексті подібної проблематики іншомовних історіографічних досягнень. Історією жінок козацької доби займається О. Кривоший, опублікувавши розвідки – «Жінка в суспільному житті України за часів козаччини» (1998), «Материзна. Жінка в правовій культурі українського народу» (2001). Проаналізовано українські жіночі видання в збірці «Жіночі долі на тлі доби» (1999). Важливим здобутком історії жінок став збірник матеріалів і документів про суспільно-політичну та публіцистичну діяльність Мілени Рудницької (Мілена Рудницька. *Статті, листи, документи. Збірник документів і матеріалів.* – Львів, 1998. – 844 с.). Водночас вищезазначені дослідження можна віднести до вивчення «жінки в історії», але реальної, альтернативної «історії жінок» в Україні ще немає. Ми не маємо узагальнювальних праць з історії жінок, і рідкісною працею в цій галузі залишається монографія «Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогодні» (1999), яка подала історію жінок від періоду Київської Русі до сьогодення.

Для вивчення гендерних процесів в Україні важливим був Проєкт «Гендер у розвитку» ПРООН, результати його дослідження втілено в колективній монографії «Гендерний аналіз українського суспільства» (1999).

Суттєву допомогу формуванню інформаційного простору з гендерної проблематики надає проєкт Національного університету України «Київський Політехнічний Інститут «Інформаційна підтримка впровадженню гендерної освіти в Україні». В межах проєкту створено:

- віртуальну бібліотеку з гендерних питань, яка акумулює в електронному вигляді (онлайн та на електронних носіях) законодавчі акти Уряду України, міжнародні законодавчі норми; офіційні документи міжнародних організацій, статті, монографії, огляди наявних інтернет-ресурсів тощо;
- банк даних про фахівців та організації, діяльність яких пов'язана із гендерними проблемами;
- електронний список розсилки «Newsletters» – мережа, інформація партнерських організацій, листи від реципієнтів, ЗМІ тощо;
- установчі та подальші практичні семінари-класи.

Гендерна освіта передбачає вивчення сукупності відносин жінок і чоловіків у суспільстві. Це стосується традицій, формальних і неформальних правил та норм, які визначаються місцем і становищем чоловіків та жінок в українському суспільстві. Інтеграція гендерних підходів в освіті вимагає:

- введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики;
- експертизи наявних програм і підручників;
- розроблення відповідних навчальних програм, методичних посібників, підручників для різних типів навчальних закладів.

Невизначеним залишається статус наукових центрів жіночої та гендерної проблематики. Аналіз документів дає змогу стверджувати, що наукові центри сьогодні існують:

- у статусі неурядових громадських об'єднань;
- як підрозділи дослідницьких громадських організацій;
- як підрозділи державних дослідних інститутів;
- як тимчасові дослідні проєкти.

Отже, розгляд розвитку жіночих і гендерних досліджень за десять років в Україні показує, що і на рівні дослідницького, й освітнього проєктів досягнуто

вагомого поступу. Водночас слід визнати певну проблемність цієї дослідницької ситуації. Зумовлена, по-перше, домінуванням патріархатної свідомості; по-друге, новизною цієї галузі для пострадянського наукового знання; по-третє, потребою концептуального та практичного самовизначення в конкретних умовах.

1.3. Проекти з гендерної проблематики в Україні

Загальні рекомендації

Інтеграція до європейського співтовариства потребує ґрунтовної перебудови усіх соціальних процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми нерівності, зокрема й за ознакою гендеру. У цьому дусі витримана державна політика країн Європейського Союзу, які проголосили одним із основних засобів демократизації суспільства політику гендерного мейнстрімінгу («gender mainstreaming policy») як системну стратегію створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання гендерної асиметрії та нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства (Рада Європи «Стратегія гендерної рівності на 2014-2017 роки» / Council of Europe «Gender Equality Strategy, 2014-2017»). Саме тому в контексті європейського спрямування розвитку українського суспільства особливої значущості набуває в Україні впровадження таких принципів гендерної рівності: а) **дотримання демократичних цінностей** свободи, справедливості, егалітарності (рівності прав і можливостей), інклюзивності, толерантності, недискримінації; б) **системності та комплексності**, які передбачають системну розробку та впровадження досяжних стратегічних завдань, міжінституційну співпрацю для їх практичної реалізації; в) **відкритості, прозорості, цілісності**, що зумовлюють публічну розробку стратегії, її обговорення у експертному та громадському середовищі.

Реалізація стратегії подолання гендерної нерівності передбачає реалізацію системної демократичної державної політики в галузі гендерної рівності, а також сприяння плануванню, фінансуванню та виконанню вітчизняних проєктів, спрямованих на подолання гендерної нерівності. Крім того, важливого значення набуває підтримка ініціативи низки міжнародних інституцій, що готові надавати фінансову, технічну та експертну допомогу Україні у цій сфері: Агентство США з міжнародного розвитку, Ізраїльське

агентство міжнародного розвитку, Канадське агентство міжнародного розвитку, Шведське агентство міжнародного розвитку, Швейцарське бюро співробітництва, посольства Австрії, Великої Британії, Данії, Королівства Нідерланди, Норвегії, Федеративної Республіки Німеччина, Фінляндії і Японії. До них також відносяться недержавні фонди: Фонд імені Гайнріха Бьоля, Фонд імені Фрідріха Еберта та ін.

Практичні рекомендації

У рамках донорських проєктів і програм розроблено матеріали з впровадження гендерного підходу, інтегрування концепції гендерної рівності в роботу державних структур тощо. Гендерно-орієнтоване бюджетування – інструмент, спрямований на інтеграцію гендерної складової у бюджетний процес. Навесні 2017 року Проєкт ПРОМІС спільно з Асоціацією міст України провели конкурс на фінансування короткострокових гендерних ініціатив, метою яких є сприяння участі жінок у місцевому економічному розвитку. Фактично, різноманітних методичних рекомендацій і прикладів проєктів з використанням гендерного підходу є вже достатньо, аби втілювати подібні практики в аналітичних матеріалах.

Однак, не так багато досліджень, що напряду не стосуються гендерної тематики, але містять гендерну складову, хоча б на рівні кількісного аспекту – дезагредованих за статтю даних. Прикладом може бути аналіз результатів дослідження «Молодь України-2015», зокрема аналіз соціального розвитку сучасної молоді, механізмів самореалізації, залучення та участі молоді у суспільних процесах та громадському житті тощо, у яких громадську думку охарактеризовано окремо для жінок і чоловіків. Або у дослідженні з питань міграції та торгівлі людьми в Україні (2017) сфери роботи за кордоном, найбільш бажані країни тощо виокремлено для жінок і чоловіків. Дезагредовані за статтю дані у деяких регіонах подано у дослідженні «Обізнаність населення про епідемію ВІЛ в Україні» (2017). Розбивка за статтю також присутня в кабінетному дослідженні становища внутрішньо переміщених осіб в Україні.

При висвітленні цього питання слід проаналізувати результати виконання найбільш результативних та знакових політичних рішень та проєктів з гендерної тематики.

1. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок»

Стаття 3. Основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Стаття 4. Гендерно-правова експертиза

Чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт.

Стаття 6. Заборона дискримінації за ознакою статі

Дискримінація за ознакою статі забороняється.

Не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

- спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;

- обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;
- різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;
- особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я;
- позитивні дії.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 15. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі

Стаття 16. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 17. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї

Стаття 18. Забезпечення рівних можливостей під час укладання колективних договорів та угод

Стаття 19. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері підприємництва

Стаття 20. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері соціального захисту

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 21. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці

Стаття 21-1. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у діяльності засобів масової інформації

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ (2017 р.)

Стаття 21-2. Запобігання насильству за ознакою статі

Стаття 21-3. Надання допомоги та захисту постраждалим особам

Стаття 21-4. Права постраждалих осіб

Стаття 21-5. Обмежувальний припис стосовно кривдника

Стаття 21-6. Взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи

Стаття 21-7. Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі

Стаття 21-8. Виконання програм для кривдників

2. Проєкт розробки та впровадження публічної політики (проєкт PRISM, 2002-2017 рр.).

Основною метою Проєкту PRISM було сприяння розвитку відповідального врядування, демократії та верховенства права шляхом розбудови інституційної спроможності з розробки та впровадження політики шляхом надання оперативної кваліфікованої технічної підтримки з боку Канади та міжнародної спільноти. Складовою частиною Проєкту PRISM було проведення відповідних аналітичних досліджень, впровадження гендерного аналізу в практику оцінювання всіх соціальних процесів та ефективності управління соціально-економічним та культурним розвитком.

Дослідницький проєкт передбачав створення гендерного портрету області, який надавав можливість максимально конкретизувати поняття «населення», збагативши його зміст надійною інформацією щодо демографічних показників, громадсько-політичної активності, участі в політиці та прийнятті рішень, стану здоров'я, освіти та економічної діяльності, асоціальної поведінки жінок і чоловіків області.

3. Проєкт Центра Разумкова «Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України» (2016 р.).

Проектом проаналізовано широкий спектр актів, що стосуються впливу інституційних реформ, економічних стратегій, спрямованих на досягнення більшої рівності між чоловіками та жінками, а також різні аспекти гендерної дискримінації.

У результаті проведення дослідження зроблено висновок, що ігнорування гендерних проблем призводить до значних суспільних витрат, завдає збитків добробуту людей, впливає на можливості сталого зростання та ефективності управління. Водночас, у політичному арсеналі достатньо інструментів, щоб сприяти досягненню гендерної рівності та ефективності розвитку.

4. Проєкт ПРООН в Україні спільно з Секретаріатом уповноваженого ВР України «Комплексне становище жінок, які проживають у сільській місцевості» (2015 р.).

Метою дослідження був аналіз становища жінок, що проживають у сільській місцевості, у розрізі дотримання їх прав, закріплених у статті 14 Конвенції ООН:

1. Участь сільських жінок в опрацюванні та здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
2. Доступ сільських жінок до відповідного медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації й обслуговування з питань планування розміру родини;
3. Користування сільськими жінками благами програм соціального страхування;
4. Одержання сільськими жінками формальної та не формальної освіти, включаючи функціональну грамотність, а також користування послугами всіх засобів громадського обслуговування, консультативних служб із сільськогосподарських питань;
5. Організація сільськими жінками кооперативів для забезпечення рівного доступу до економічних можливостей;
6. Участь сільських жінок у всіх видах колективної діяльності;
7. Доступ сільських жінок до сільськогосподарських кредитів і позик, систем збуту;

8. Користування належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водозабезпеченням, а також транспортом і засобами зв'язку.

5. Проєкт Фонду ООН в галузі Народонаселення «Аналітичне дослідження участі жінок в складі робочої сили в Україні» (2012 р.).

Проєкт мав за мету здійснити поглиблений аналіз сучасних проблем гендерної нерівності на вітчизняному ринку праці та охарактеризувати її основні складові; дослідити можливості гармонійного поєднання працівниками зайнятості та сімейних обов'язків; проаналізувати особливості формування доходів українських жінок і чоловіків, зокрема оцінити обсяги неврахованої праці та внеску жінок, окреслити ставлення населення до явища дискримінації у сфері зайнятості та дослідити частоту його проявів.

Результати проведеного дослідження дозволили визначити найбільш проблемні аспекти, які характеризують особливості доступу жінок і чоловіків до ринку праці, отримання доходу, можливості поєднання професійних та сімейних пріоритетів.

6. Проєкт «Місцеві гендерні ініціативи 2017-2018: досвід реалізації» (Проєкт ПРОМІС).

Проєкт спрямований на посилення ролі жінок в органах місцевого самоврядування, активне залучення жіноцтва до процесів економічного розвитку та зменшення гендерної нерівності в доступі до економічних ресурсів і суспільних благ.

«Підвищення активності жінок в економічному житті чернівецької громади через самозайнятість», «Жіноче підприємництво – альтернатива розвитку монопрофільних міст» (м. Першотравенськ), «Гендерна мапа м. Сєвєродонецька», «Розроблення Програмного документа з метою сприяння реалізації зобов'язань згідно з європейською Хартією рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, підписантом якої є Вінницька міська рада, на період 2018-2023 рр», «Кращі ініціативи жінок України для економічного розвитку місцевих громад» (м. Київ, м. Ірпінь), «Гендерний аналіз у м. Івано-Франківську», «Розвиток жіночого підприємництва. Жіноче лідерство. Подолання гендерної нерівності серед керівників підприємств та фізичних осіб-підприємців м. Рівне шляхом залучення жінок у місцевий економічний розвиток», «Жіночий вимір успішної Таращі».

7. Проєкт ПРООН «Гендерна експертиза українського законодавства» (Проєкт ПРОМІС, 2017 р.).

Гендерно-правова експертиза передбачала вивчення, перевірку, дослідження, кількісний та якісний аналіз й оцінку чинного законодавства з позиції свободи, справедливості, рівності та розвитку статей, відповідності його міжнародно-правовим підходам і рівню юридичного забезпечення рівних прав та можливостей.

В результаті проведення проєкту організатори прийшли до висновку, що законодавство та механізми в Україні не є досконалими, проте дозволяють стати на курс забезпечення гендерної рівності в Україні. Необхідними є напрацювання чітких механізмів співпраці відповідальних інституцій з населенням та їх поступова реалізація. У аспекті діяльності органів влади ключовим питанням залишається підвищення рівня саморегуляції та спонукання до співпраці у питаннях забезпечення рівності та протидії будь-яким видам дискримінацій. Як наслідок, пропонується боротися з дискримінацією, сексизмом та гендерною нерівністю у більшій мірі /шляхом просвітництва, а не шляхом імперативних методів.

8. Проєкт «Гендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні» (Фонд Ф. Еберта, 2012–2014 рр.).

Концепція гендерно-орієнтованого бюджетування була задумана як гнучкий механізм вироблення цільових стратегій для забезпечення справедливого розподілу ресурсів в інтересах різних соціальних груп населення, і це дає дослідникам і практикам змогу постійно розширювати її контекст, забезпечуючи її функціонування в якості ефективного інструменту забезпечення соціальної інтеграції та гендерної рівності

В 2012-2014 роках в Україні за підтримки ООН Жінки та Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні було здійснено ряд ініціатив із гендерно-орієнтованого бюджетування на місцевому рівні: Бахчисарай, Житомир, Горішні Плавні Полтавської області, Луцьк, Херсонська область, Городок Хмельницької області, Чугуїв Харківської області.

9. Проєкт «Сприяння поширенню гендерної рівності у системі освіти в 3-х областях України: Київська, Запорізька, Тернопільська» (2014 р.).

Мета проєкту – надати освітянам знання та навички, які дозволять їм розробляти та проводити практичні навчальні курси з впровадження гендерних підходів у повсякденну роботу.

Тренінги з гендерних питань в освітньому середовищі є ключовою стратегією, що забезпечує краще врахування гендерної проблематики викладачів та передачу їм навичок практичної реалізації різних зобов'язань у сфері гендерної рівності, взятих Урядом України, зокрема, щодо досягнення Цілей розвитку тисячоліття, впровадження гендерного законодавства, Планів дій з утвердження гендерної рівності та інших нормативно-правових документів.

Основні завдання проєкту визначилися так: а) сприяння становленню активної позиції дівчат у суспільстві; б) підвищення обізнаності молодих жінок та дівчат щодо проблематики торгівлі людьми, гендерного насильства та сексуальної експлуатації; в) розвиток ініціатив, які сприяють молодим жінкам навчатися далі після здобуття обов'язкової освіти, що сприятиме більш високим заробіткам у майбутньому; г) виокремити проблему рівної оплати праці і рівного представництва чоловіків та жінок на всіх рівнях посад у школі.

10. Проєкт «Гендерний мейнстримінг у вищих навчальних закладах України» (2015 р.).

Головна мета проєкту – сприяти досягненню гендерної рівності та реалізації гендерночутливих підходів в українських вишах. Очікувалося, що поширення практики проведення гендерного аудиту приверне увагу до питання гендерної рівності в університетах та буде мотивувати адміністрацію до реалізації політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка дозволяє повноцінно самореалізуватись кожній особистості у ВНЗ, незалежно від статі.

ВНЗ-учасники проєкту: Запорізький національний університет, Луцький педагогічний коледж, Луцький національний технічний університет, Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Київський національний

університет ім. Т. Шевченка, Національний університет «Острозька академія», Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, Національний гірничий університет, Національний університет «Львівська політехніка», Вінницький національний технічний університет, Сумський державний університет.

11. Громадська організація «Центр гендерної культури» (2008–2023 рр.).

Харківську обласну громадську організацію «Харківський обласний гендерний ресурсний центр» (ХОГРЦ) створено у 2008 р.

Місія організації: популяризація в українському суспільстві ідей гендерної рівності та сприяння зміні стереотипів щодо соціальних ролей жінок і чоловіків через неформальну гендерну просвіту.

Основним напрямом діяльності є гендерна просвіта та інформування широких кіл громадськості через створення та розвиток Центру гендерної культури як інноваційного майданчика.

Адреса ресурсу: <https://www.genderculturecentre.org/khogo-khogrc/>

1.4. «Нерівна рівність» сучасної освіти. Гендерні аспекти прихованого навчального плану

Загальні рекомендації

Досліджуючи будь-яку гендерно орієнтовану освітню теорію чи практику необхідно з'ясувати, яке розуміння гендеру вона передбачає. Адже даний концепт представлений великою кількістю концепцій і теорій є неоднозначним та багатовимірним. Аналіз теорії і практики гендерно орієнтованої освіти засвідчує наявність таких основних напрямів концептуалізації гендерно орієнтованої освіти: диференціального, соціал-конструктивістського та радикально-плюралістичного, які доповнюючи, суперечачи та взаємодіючи один з одним, створюють умови подальшого розвитку даної освітньої системи та суспільного поступу. Розглянемо кожен з напрямів докладніше.

Диференціальний напрям концептуалізації гендерно орієнтованої освіти спирається на концепцію гендеру, запропоновану Л. Ніколсон. В межах цієї

теорії, розуміння гендерної ідентичності дослідниця порівнює з «вішаком для одягу»: тілесність розглядається як вішак, на який можна «повісити» різні культурні та соціальні конструкції, такі, наприклад, як особистісні та поведінкові характеристики чоловіків та жінок. Л. Ніколсон зауважує, що біологічний фундаменталізм встановлює закономірний характер зв'язків між гендером та біологічною статтю. Біологічне хоча і детермінує культурне та соціальне, але однозначного зв'язку між ними немає, а культурні характеристики мають варіабельний характер. Завдяки такому підходу можна пояснити не лише те спільне, що об'єднує жінок/чоловіків, але й наявність відмінностей між ними: хоча весь одяг висить на вішаку, але це може бути доволі різний одяг, різного розміру, кольору, фасону тощо.

Соціал-конструктивістський напрям концептуалізації гендерно орієнтованої освіти ґрунтується на теорії соціального конструювання гендеру та акцентує увагу на рівності, егалітарності, питаннях влади і домінування, створенні та впровадженні політик рівності.

Ключовими концептами даного напрямку є гендерна рівність, гендерний паритет та гендерна справедливість. Під гендерною рівністю розуміють можливість чоловіків і жінок повною мірою реалізувати свої права людини і повноцінно брати участь в економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку. Паритет та справедливість є «будівельними блоками» гендерної рівності в освіті. Виокремлюють чотири основні виміри гендерної рівності в освіті: рівність доступу, рівність у процесі навчання, рівність освітніх результатів, рівність зовнішніх результатів.

Третім напрямом концептуалізації гендерно орієнтованої освіти є *радикально-плюралістичний*, теоретичним підґрунтям якого слугує концепція множинності гендерів, що передбачає руйнацію традиційної дихотомії (маскуліність/фемінність) та розгляд гендеру як континууму. Ідея множинності гендерів виникла внаслідок розвитку теорії гендеру у 80–90-х роках. Філософською основою цієї теорії слугували ідеї постструктуралізму і постмодернізму (номадологія, деконструкція). Номадизм задає бачення світу, що спирається на радикально альтернативні презумпції: розгляд предметності як аструктурної (концепція ризоми); трактування простору як децентрованої і відкритого для територіалізації (ацентризм); нове розуміння детермінізму, засноване на ідеї принципової випадковості сингулярної події; зняття самої можливості виділення опозицій зовнішнього і внутрішнього, минулого і

майбутнього, чоловічого і жіночого і т. п.; надання феномену сенсу проблематичного статусу. Методологічним підґрунтям для руйнації традиційної дихотомії (маскуліність/фемінність) гендерної системи також стала концепція деконструкції, яка передбачала демонстрацію неповноти і неузгодженості філософської позиції з використанням понять і принципів аргументації, чіткості значення і використання узаконено тільки цією філософською позицією. Вже, за теорією гендерного конструювання припускали існування не лише двох гендерів. Сумніви біологів із приводу існування двох статей, різнорівневість сексуальної організації тіла, складність конструювання біологічної статі – все це дало підставу провести деконструкцію поняття біологічної статі. Сформувались думки про неправомірність обмежень двома статями та про можливе існування необмеженої кількості статей (з'явилися переконання про наявність чотирьох – шести статей). Прикладом деконструкції поняття «гендер» стає теорія перформативності Дж. Батлер та теорія номадичності Р. Брайдотті.

Огляд напрямів концептуалізації гендерно орієнтованої освіти засвідчує неоднозначність трактувань як самої системи гендерно орієнтованої освіти так і основних її концептів, що унеможлиблює використання абстрактного поняття «гендерно орієнтована освіта» при розробці національної політики, імплементаційних стратегій та праксеологічного втілення. Дана неоднозначність, з одного боку, ускладнює методологічний пошук, а з іншого пропонує альтернативні можливості, що дозволяють адаптувати національну гендерну політику в галузі освіти під запити, потреби і очікування конкретного суспільства.

Методологічна концепція гендерної освіти розкриває механізми формування гендерних відносин в освітніх інституціях. Вона розвивалась на ґрунті теорії соціального конструктивізму та феміністської педагогічної теорії. Гендерний підхід в освіті досліджує неформальні, неявні сторони навчальних практик. Дослідження *прихованого навчального плану* мають свою історію, що складається з декількох етапів, кожен з яких має свої теоретичні й методологічні аспекти. Сам термін «прихований навчальний план» або «латентна програма» (англійською *hidden curriculum*) уперше запропонував американський соціолог П. Джексон 1968 р. в своїй книзі «Життя в аудиторіях».

Спершу дослідження прихованого навчального плану акцентувало на трьох основних смислах цього поняття, пропонуючи розглядати його як: 1)

результат позаакадемічного навчання, 2) організацію, 3) процес. Автори особливо наголошують на силі впливу прихованого навчального плану, вважаючи його багато в чому ефективнішим за явний. Прихований навчальний план відрізняється від явного імпліцитним або несвідомим змістом викладання. Інформація тут передається невербальним шляхом або транслюється глибокими структурами дискурсу. Тому слушно казати не тільки про безпосередні уроки, а й про метауроки як про ті способи комунікації, які самі є навчальними, незалежно від фактичного змісту передаваного тексту.

Другий етап досліджень прихованого навчального плану пов'язаний з критикою самого поняття. Дослідники дійшли висновку, що прихований навчальний план можна тлумачити як соціальний текст, який має сенс тільки в тому разі, коли його читають і тлумачать учні, вчителі та інші учасники навчального процесу, різні члени організації, суб'єкти освіти. Так проявляється, вважає О. Ярська-Смирнова, герменевтична перспектива в дослідженні прихованого навчального плану, яка порушує питання про автора освітнього процесу.

У третьому поколінні досліджень йдеться про пошук чітко фіксованих явищ, які можна виміряти і визначити як чинники подальшого розвитку. При цьому використовуються такі терміни, як «інтервенція», популярними є проєкти «поліпшення шкільного навчання», «зміни шкільного життя». Велику роль серед підходів до аналізу неявних форм і смислів освіти відіграє критична педагогіка. Традиційний підхід у педагогіці полягає в тому, що система освіти (дитячий садок, школа, університет) має допомогти людині пристосуватися до наявних соціальних відносин. У межах цього підходу школи розглядаються як засіб раціонального розподілу індивідів у суспільстві.

Термін «прихований навчальний план» або «прихована навчальна програма» застосовують педагоги, щоб розкрити механізм формування людини відповідно до цілей суспільства. Звичайна навчальна програма відкрита, опублікована, її цілі чіткі.

Під прихованою програмою розуміють не пряме навчання учням тих чи інших принципів, а особливу структуру й стиль спілкування, підбір завдань і прикладів тощо. Все це впливає на учня опосередковано, примушуючи його (можливо, на шкоду собі) приймати нав'язану суспільством роль.

«Прихована навчальна програма» чи «навчальний план» закріплює гендерні стереотипи разом із сексистськими визначеннями жінок і чоловіків. Організація самого освітнього закладу, гендерні відносини на роботі, гендерна стратифікація вчительської професії та зміст предметів, а також стиль викладання – ці виміри прихованого навчального плану не просто відбивають гендерні стереотипи, а й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому та недооцінюючи жіноче і нетипове. Прихований навчальний план було визначено як метакомунікації – мову, через яку відбувається соціальний контроль.

Практичні рекомендації

Гендерно орієнтована освіта, ґрунтована на *диференціальному напрямі концептуалізації*, виходить з необхідності вивчення біологічних, психологічних, педагогічних особливостей статей та врахування їх у навчально-виховному процесі. Вона передбачає добір змісту, форм, методів, темпів навчання задля створення оптимальних педагогічних умов для розкриття академічного та творчого потенціалу кожної дитини незалежно від статі. Теоретики та практики даного напрямку завданням гендерно орієнтованої освіти вважають вивчення специфіки особистісного розвитку жінок і чоловіків як основи диференціації та індивідуалізації виховання і навчання з метою формування егалітарної свідомості. У словнику гендерних термінів гендерна диференціація (від лат. Differentia – різниця, відмінність) трактується як процес, у якому біологічні відмінності між жінками та чоловіками набувають соціального значення і використовуються як засіб соціальної класифікації. Під диференціацією навчання розуміють побудову навчання на основі поділу учнів на групи. Кожну групу утворюють учні, що характеризуються схожістю певних індивідуально – психологічних особливостей. В якості критеріїв диференціації можуть бути використані рівень розвитку та якісні характеристики пізнавальних процесів, мотивацій, здібностей, а також психодинамічні, характерологічні та соціально – психологічні властивості. Основною метою диференціації навчання є узгодженість процесу навчання і індивідуально – психологічних особливостей учня, створення режиму сприяння психічного розвитку кожного учня.

Даний підхід широко використовується в школах з роздільною освітою в Європі, США, Австралії. Серед головних переваг, які отримують учні під час навчання в роздільних класах, теоретики і практики даного напрямку

виокремлюють наступні: підвищення рівня академічної успішності учнів, вибір гендерно атипових предметів, соціоемоційні вигоди, створення комфортного навчального середовища.

Слід також зазначити, що велику роль має ідеологічне підґрунтя диференціації навчання. Погодимось з думкою І. Кона, який наголошує, на ідеологічній відмінності підходів до роздільної освіти в західних країнах і на пострадянському просторі. І. Кон зазначає, що при обговоренні теми роздільної освіти англійським педагогам та освітянським функціонерам навіть не спадає на думку міркування про те, що хлопчики і дівчатка «самою природою» призначені до різних видів діяльності, що хлопчиків потрібно готувати до військової служби, а дівчаток – до сімейного життя, тощо, в той час коли такі міркування про «призначення» завжди явно чи незримо присутні в російських дискусіях. Іноземних теоретиків і практиків найбільше цікавить як домогтися поліпшення академічної успішності школярів з предметів, які однаково необхідні і чоловікам, і жінкам.

Головними недоліками даного напряму концептуалізації гендерно орієнтованої освіти слід визнати наступні:

1. Есенціалізм, спроби виявити певну незмінну чоловічу або жіночу сутність, що неодмінно веде до бінарізації та посилення диференціації.

2. Штучне обмеження розвитку особистості. Необхідно не тільки враховувати відмінності та на їх підставі полегшувати процес навчання, але й опановувати інші, незвичні для даної жіночої/чоловічої особистості види активності, стратегії прийняття рішень тощо. Це і буде своєрідним визволенням особистості, «практикою свободи», виходом за межі біологічних, психологічних обмежень.

Соціал-конструктивістський напрям концептуалізації широко представлений в освітніх програмах Unicef, Usaid, тощо. Гендер, в даних програмах, розуміється як такий, що відноситься до соціальних ролей чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток, а також стосунків між ними, в тому чи іншому суспільстві в конкретному часі і місці. Біологічні відмінності можуть створювати різні потреби і можливості для жінок та чоловіків, але ці відмінності не можуть «природньо» спричинити чи виправдати нерівність в соціальному становищі або правах.

Навчальні програми у вищих навчальних закладах, ґрунтовані на соціал-конструктивістському підході, зазвичай велику увагу приділяють проблемам взаємодії гендеру і глобального розвитку, гендеру і політичної діяльності, гендеру і мультикультуралізму. Наприклад, Інститут освіти Лондонського університету, провідний центр досліджень в галузі освіти та суміжних дисциплін Великобританії, пропонує магістерську програму під назвою «Освіта, гендер та міжнародний розвиток», основними модулями якої є «Освіта та міжнародний розвиток: концепції, теорії та проблеми», «Гендер, освіта і розвиток», рекомендованими — «Критичні перспективи викладання і навчання», «Розвиток освіти в епоху глобалізації», «Економічні перспективи освітньої політики», «Гендер: теорія і практика в галузі освіти», «Інновації та зміни у сфері вищої та професійної освіти», «Інтернет культура: теорія і практика», «Основи соціальних досліджень», «Навчання і викладання в контексті освіти для всіх», «Проблеми меншин, мігрантів та біженців в європейській освіті», «Планування освіти та розвитку», «Сприяння здоров'ю та благополуччю: планування, практика та участь», «Теорії дитинства та права дітей», «Основи досліджень в галузі освіти».

Філософським підґрунтям, концептуальною основою диференціального та соціал-конструктивістського напрямку концептуалізації гендерно орієнтованої освіти може слугувати неперевершена образна модель «нерівної рівності» Г. Сковороди: «Бог багатому подібен фонтану, що заповнює різні посуду за їх обсягом. Над фонтаном напис: нерівна усім рівність. Ллються із різних рурок різні токи в різні посуду, що стоять навколо фонтану. Менший посуд менше має, але в тому є рівний більшому, що однаково є повний». Сковородинська ідея нерівної рівності спирається на два основні принципи: природовідповідність (кожна людина має йти за своєю природою) та етичний плюралізм (кожна людина обирає власний індивідуальний шлях). Аксіологічною основою гендерно орієнтованої освіти є розуміння рівноправності (а не рівності, однаковості) хлопців і дівчат. Біологічно, психологічно, педагогічно НЕ РІВНІ дівчата і хлопці мають РІВНІ освітні права: повноцінно розкрити власний академічний та творчий потенціал в результаті навчально-виховного процесу, набути високого рівня компетентності по всіх навчальним предметам незалежно від їх гендерної типовості (чи нетиповості), навчатися в гендерно комфортному середовищі, вільному від тиску стереотипів і упереджень, що сприяє підвищенню самооцінки та академічної Я-

концепції. Більш того, кожна особистість незалежно від статі має право отримати повноцінне освітнє підґрунтя, що забезпечить становлення індивідуума як рівноправного члену соціуму, стане основою подальшого індивідуального розвитку. При застосуванні гендерно орієнтованого навчального формату зберігається принцип природовідповідності (врахування біологічних, психологічних, педагогічних особливостей статей) та плюралізму (вибір шляху розвитку особистості, вільного від тиску гендерних стереотипів).

При тому, що і диференціальний і соціал-конструктивістський напрями переймаються встановленням «нерівної гендерної рівності», диференціальний підхід більше уваги приділяє аналізу і врахуванню у навчально-виховному процесі особливостей «посуду» (чоловіків/жінок), а соціал-конструктивістський – опікується рівномірністю «заповнення» цього посуду.

Колективні феміністські рухи 1970–х років у контексті *радикально-плюралістичного напрямку концептуалізації гендерно орієнтованої освіти* привели до дебатів стосовно «ідентичності» в громадських та політичних сферах. Дискусії щодо ідентичності більше не обмежувалися науковими колами, ЛГБТ – рухи почали активно відстоювати свої права на самобутність та відмову від гетеросексуальних норм. Дані «політики ідентичності» зростали на широкому постструктуралістському дискурсі і, зокрема, працях М. Фуко. Для Фуко стать та сексуальність не є ні біологічно визначеними, ні набором поведінкових сексуальних практик, а соціально конструюються за допомогою історично сформованого дискурсу. Центральним поняттям в роботі Фуко є те, що системи влади на Заході, такі як держава, школи та сім'я диктують, як ми повинні сприймати та використовувати наші тіла. Він підкреслює, що як люди ми обмежені владою, бо влада є скрізь, не тому, що вона охоплює все, а тому, що вона йде звідусіль. Хоча це не обов'язково означає, що влада використовується цілеспрямовано для домінування однієї соціальної групи над іншою, системи влади дійсно служать як форма соціальної регуляції. Фуко підкреслював, що ми не можемо визначити себе будь-яким іншим способом, ніж за допомогою бесід, доступних через різні соціальні системи, і це зводиться до бінарних ідентичностей, таких як чоловіки/жінки і гетеросексуальна норма/збочення.

Іншими словами, люди, які не відповідають соціально детермінованим гетеросексуальним нормам, не вважаються «справжніми чоловіками» або «справжніми жінками». Тому Фуко пропонує розуміння гендеру та

сексуальності, як таких, що не редуковані бінарними парами. Е. Седжвік, вказуючи на те, що сексуальність часто представляється як бінарні пари, такі як природний/неприродно, секретність/розкриття, гетеро/гомосексуальні, зазначає, що такі дихотомічні погляди не можуть бути корисними, оскільки вони пропонують апріорні позиції і тим самим вказують на включення або виключення, заборонивши перехід або різницю. Сучасні квір-теорії розглядають стать, сексуальність та гендер як континуум або спектр. Як зазначає А. Грейс «квір» можна описати як все-

Праксеологічний вимір даного напрямку гендерно орієнтованої освіти представлений навчальними дисциплінами, що широко розглядають взаємодію сексуальності, гендеру та статі та акцентують увагу на множинності даних категорій. Наприклад, Університет Пенсільванії (США) пропонує програму жіночих, гендерних досліджень та досліджень сексуальності, що передбачає акцент на вивченні феміністської теорії, гендерних досліджень, множинної сексуальної орієнтації та включає дисципліни з вивчення гендеру і сексуальності та гендеру та здоров'я. Також в даному університеті з 1982 року діє ЛГБТ-центр, Альянс квір-студентів, видаються «кольорові» журнали та газети.

Очевидним недоліком даного напрямку концептуалізації є надмірне ідеологізування сексуальності та сексуальних практик, гіперболізація їх ролі у розвитку особистості та людському житті. Такий підхід змушує особистість всі власні професійні/особисті поразки та перемоги на життєвому шляху пов'язувати з власною сексуальною ідентичністю та сприйняттям її соціумом, що недопустимо звужує життєвий світ особистості.

Прихований навчальний план – це освітній інструмент, через який кожна зі статей «отримує» свій набір можливих гендерних ролей і життєвих траєкторій, прийнятих особистісних рис і шаблонів поведінки.

Основні прояви прихованого навчального плану, що відтворюють гендерну нерівність у системі загальної середньої освіти:

- а) гендерна зональність шкільного простору (закріплення «чоловічої» та «жіночої» території; стенди, плакати зі стереотипними проявами тощо);
- б) нерівномірність дисциплінарних вимог до дівчат і хлопців;
- в) стереотипність правил щодо зовнішнього вигляду та одягу;

г) репродукування гендерних стереотипів у освітньому процесі з сегрегацією за статтю та типовими проявами статевої поведінки (особистісні риси, розподіл доручень, різноманітні заходи зі статево стереотипним розподілом ролей);

д) відтворення шаблонного уявлення про розподіл ролей як на рівні домашнього господарства, так і в професійної діяльності та соціальній активності;

е) гендерна стереотипність, а інколи навіть дискримінація, відображена в навчальних програмах та підручниках (мовний андроцентризм, зображення людини через чоловічі образи, «чоловічі» та «жіночі» сфери соціальної активності та статуси чоловіків і жінок);

є) комунікація вчительства з учнівством (поділ класу за статтю для виконання певних завдань, розподіл різнорівневих завдань за статевою ознакою, наголос на значущості певних предметів для хлопців чи для дівчат, поділ особистісних рис за статтю, конструювання «жіночого» або «чоловічого» щастя, нав'язування власного досвіду тощо).

Гендерна зональність шкільного простору виявляється в результаті аналізу закріплення «чоловічої» та «жіночої» території; стенди, плакати зі стереотипними проявами:

а) «простір дівчаток» у школі зазвичай обмежується класами, рідше – частинами коридору і двору. Фактично, єдине приміщення, де ті почуваються справді комфортно, це жіночий туалет, що є вільним, з одного боку, від «чоловічого домінування», а з іншого – від «дисциплінарного пресингу» школи. Тут учениці демонструють розкутість, невимушеність, навіть фотографуються (у соціальних мережах можна знайти чималу кількість таких фото);

б) хлопчики частіше перебувають на спортивних майданчиках; бігають по коридорах, на дворі, активно освоюючи найширшу територію;

в) «настінний простір» (стенди, інформаційні дошки, плакати, твори мистецтва), що теж є наскрізь гендерованим, адже, з одного боку, відображає пануючу гендерну сегрегацію і поляризацію, гендерну нерівність суспільства, з іншого – прямо їх конструє: на підсвідомому і свідомому рівнях дитина легко і невимушено сприймає приховані у змісті цього простору «меседжи».

Дискримінаційні прояви виховного процесу виявляються за такими ознаками:

а) заборона хлопчикам носити довге волосся;

б) заборони дівчаткам одягати брюки, примус до носіння ними суконь чи спідниць;

в) «гендерні вади» виховного процесу в школі можна легко виявити, аналізуючи сутність класних годин, шкільних ритуалів, свят, що відкрито ретранслюють усталені гендерні норми до дитячої свідомості. Під час окремих подій відбувається жорстка сегрегація дітей за статевою ознакою, засвоєння статево типових ролей і моделей поведінки, вибудовуються відповідні ієрархії всередині кожної з гендерних груп за ступенем сформованості у конкретної дитини маскулинних / фемінних ознак.

Гендерні аспекти змісту освіти можна висвітлити, аналізуючи навчальну літературу, що використовується в школі. Гендерний аналіз підручників можливо здійснити за наступними параметрами (полями):

а) кількісна диспропорція представлення осіб обох статей. Тобто, співвідношення обсягів текстів про чоловіків та жінок, кількості ілюстрацій, на яких зображені чоловіки та жінки;

б) представлення дівчат і хлопців у стереотипних гендерних ролях (аналізуємо якісний зміст інформації – «жіночі» та «чоловічі» життєві сценарії, професії, захоплення).

в) сегрегація і поляризація за ознакою статі (наявність сексизму в ілюстраціях та описах, співвідношення сексистського по відношенню до чоловіків та жінок).

г) застосування мовного андроцентризму чи застосування гендерно чутливої мови.

Стили комунікації – комплекс типових учительських дій, що формують у дітей уявлення про статі як діаметрально протилежні та сприяють утвердженню гендерної нерівності.

а) надання певної переваги ученицям;

б) надання певної переваги учням;

в) умовно нейтральні (залежать від контексту), що пов'язані з намаганням педагога: поділити клас за статевим принципом (скажімо, на команди хлопчиків і дівчаток) і протиставити ці дві групи одна одній; за тим же принципом дати різні вправи (як правило, хлопчикам – на кмітливість, креативність, критичне мислення, дівчаткам – на відтворення навчального матеріалу, здійснення допоміжних дій); звертатися частіше до дітей тієї статі, для якої цей предмет начебто важливіший (за стереотипним розподілом дисциплін на «чоловічі» і «жіночі»); активно розповідати гендерні історії з власного життя, виказувати страхи, пропагувати, нав'язуючи власний досвід.

1.5. Гендерна економіка: основні методологічні підходи, тематика досліджень і тенденції розвитку

Загальні рекомендації

Загальними підходами вивчення гендерних аспектів економіки стали:

визнання та схвалення суспільством єдиного різновиду роботи, а саме оплачуваної праці;

наявність розподілу праці за статевою ознакою;

специфіка жіночої участі в економічній діяльності;

моделі соціальної політики, як ключові механізми розподілу та перерозподілу соціальних та економічних ресурсів.

Дослідження проблем гендерної економіки велися у межах трьох основних підходів. Це неокласичний аналіз, марксизм і його течії (неомарксизм, радикальний та соціалістичний фемінізм) та інституціоналізм. Протягом 70-х рр. XX ст. гендерна економіка виділяється як нова міждисциплінарна сфера наукового пізнання, яка досліджує економічні процеси та механізми функціонування політико-правових і фінансових інструментів з точки зору їхнього впливу на співвідношення соціального та економічного статусу чоловіків та жінок. Наприкінці XX – на початку XXI ст. актуалізувалися економічні наукові дослідження з гендерної проблематики в Україні. На сучасному етапі продовжується процес її становлення, а гендерна проблематика вивчається в розділах соціальної складової (зайнятість і ринок праці, малий бізнес і самозайнятість, розподіл доходів, рівень життя сімей

(бідність, соціальний захист), інвестиції в людський капітал (освіта, охорона здоров'я, культура) тощо).

Кожен з названих напрямів економічної думки – неокласичний аналіз, марксизм та інституціоналізм – розглядав гендерні відносини, що виникають в суспільстві, на власному проблемному полі. Неокласичний напрямок вивчав економіку домогосподарства, економічний розподіл сімейних обов'язків, проблеми прийняття рішення про вихід на ринок праці, причини дискримінації жінок на ринку праці, економічні аспекти шлюбних відносин та репродуктивної поведінки. Марксизм традиційно досліджував взаємозв'язок патріархатного устрою суспільства та капіталізму як системи експлуатації, чинники та сфери прояву гендерної нерівності, загальні причини та форми експлуатації жінок (неомарксизм, радикальний та соціалістичний фемінізм). Представники наймолодшої течії економічної теорії – інституціоналізму – розглядали роль держави у вирішенні гендерних проблем, проблеми соціальної політики в ній.

Сукупність цих течій та наданих ними інтерпретацій гендерних відносин окреслює коло проблем, які розглядає гендерна економіка.

Основні положення *неокласиків* моделюють економічну поведінку індивіда згідно з «чоловічими» цінностями, серед яких, як основні характеристики, егоїзм (домінування власних інтересів); надання індивідом переваг тим чи іншим благам (корисність); раціональність поведінки (максимізація корисності), тобто такого розподілу індивідом власних коштів для купівлі різних благ, щоб максимізувати власне задоволення (при цьому система переваг має суто суб'єктивний характер); обмеженість ресурсів для задоволення власних потреб і, відповідно, вимога здійснювати вибір. Така абстрактна модель «людини економічної» сприяла ігноруванню неокласиками гендерної проблематики аж до 60-х років XX сторіччя.

Теоретичний прорив у неокласичному напрямку досліджень здійснив Гері Беккер, чії праці присвячені економіці домогосподарства (сім'ї), дискримінації на ринку праці та шлюбній поведінці. Він запропонував «нову економіку домашнього господарства», де сім'я розглядалась не тільки як пасивний споживач ринкових товарів, а й активний виробник «продукції» – якими є їхні споживчі потреби. Г. Беккер увів в обіг поняття людського капіталу, тобто вкладу робітника при виході на ринок праці (витрат на освіту, поліпшення здоров'я, вироблення професійних навичок, підвищення культурного рівня, пошук роботи). Здійснюючи ті чи інші витрати, індивід очікує в майбутньому на

додатковий прибуток у вигляді більшої заробітної плати, кращого робочого місця тощо, чим і пояснюється запровадження й використання терміну «капітал». Надалі концепція людського капіталу охопила не лише професійні навички, а й сформовані позаринковим середовищем, зокрема сім'єю.

Марксизм розглядав гендерні відносини крізь призму теорії класів. Відповідно, причини дискримінації жінок (найповніше викладені в роботі Ф. Енгельса «Виникнення сім'ї, приватної власності й держави», 1884 р.) та умови їх звільнення вбачаються в цій економічній школі через ліквідацію класового, зокрема капіталістичного суспільства. Відносини власності, як першопричина гендерної нерівності в суспільстві, є такими, що ґрунтуються на економічній залежності жінки й пануванні над нею її чоловіка, єдиного годувальника сім'ї (за Ф. Енгельсом, «домашнє рабство»). Отож шляхами подолання підневільного становища жінки є зміна відносин власності у межах всього суспільства (а боротьба за звільнення жінок – частина боротьби за звільнення робітничого класу).

Залежність жінки від чоловіка можна подолати за умови залучення жінки до суспільного виробництва. Передусім слід розв'язати саме проблему усупільнення домашньої праці, що досягається при переході до соціалізму. Всю домашню працю, від ведення домашнього господарства до догляду за дітьми та їх виховання, слід вивести за межі сім'ї й перетворити на суспільну галузь праці. Саме так можна подолати об'єктивні економічні й соціальні основи гендерної нерівності.

У рамках марксистського напрямку сформувалася така його течія, як марксистський фемінізм, який сповідував концепцію «сімейного способу виробництва» і розгляд інституту сім'ї як способу мінімізації витрат на відтворення робочої сили. Ця концепція ґрунтується на понятті патріархатного способу виробництва. У її межах розглядається класовий поділ суспільства на продуктивний клас (жінки, які працюють удома, ведучи домашнє господарство) та непродуктивний клас (чоловіки, які привласнюють результати праці своїх дружин). Експлуатація жінок не пов'язана з тим, яку саме роботу вони виконують у домашньому господарстві. Ця експлуатація виникає вже тому, що працюють жінки вдома. Вихід за межі домашнього світу роблять лише чоловіки, тоді як жінки, залишаючись у межах будинку та домашнього господарства, стають неоплачуваними працівниками своїх чоловіків. Інша концепція марксистського фемінізму – концепція трудового процесу – ґрунтується на

деяких сучасних тенденціях економічного розвитку. Зокрема, згідно з нею, в умовах сучасного монополістичного капіталізму відбувається зниження кваліфікаційних вимог до багатьох робочих місць. Основну частину цих менш кваліфікованих робіт починають виконувати жінки. По-друге, змінюються відношення між домашнім господарством і ринком: багато товарів, які сім'я виготовляла раніше самостійно, тепер вона починає купувати. Внаслідок цього суттєво зменшуються обсяги домашньої праці.

Інституціоналісти розробили власні принципові засади, ґрунтовані на теорії зниження трансакційних витрат (кооперації між членами родини). За цією теорією, сім'я існує як інститут підтримки довготривалих відносин, зменшуючи ризики при накопиченні специфічного «сімейного» капіталу. Тому розподіл праці поміж подружжям може не відповідати ідеалові доцільності, як це пропонували розглядати неокласики. На цей вибір впливають і неекономічні чинники, що уможлиблюють усталення дисбалансу трудового навантаження на кожного з членів подружжя. До чинників цього дисбалансу належать: поява дітей, різні ступені особистісного авторитету, система емоційної залежності тощо. Та, незважаючи на визнання неекономічних чинників і їх суттєвого впливу на розподіл праці в сім'ї, інституціоналісти все ж дотримуються думки, що вона є результатом мінімізації трансакційних витрат у межах укладеного «контракту» між подружжям.

Неоплачувана («домашня») праця, як ми бачимо, в усіх розглянутих підходах і концепціях постає як одна з важливих проблем гендерної економіки загалом. Досі немає остаточного й усталеного погляду щодо необхідності оплати домашньої праці, праці з догляду за дитиною. Зокрема, ідея, за якою домашня праця має оплачуватися, є концептуально привабливою, однак поки що мало здійсненою. В сучасних умовах господарювання реальнішим є врахування цієї проблеми в державній соціальній політиці, зокрема компенсація родині витрат при народженні дитини (виділивши як один із напрямів домогосподарської праці народження та виховання дітей).

Аналіз домогосподарських чинників дозволяє оцінити вплив сімейних та професійних ролей на поведінку людини залежно від її статі. Такі гендерні ролі розподілені між чоловіками й жінками асиметрично. Зокрема, для жінок традиційно високим є попит на виконання ними сімейних ролей, які обмежують професійні. Зворотна тенденція характерна для чоловіків: підвищений попит на професійну роль дає їм змогу скоротити час на виконання своїх сімейних

обов'язків. Найбільше на рівень жіночої зайнятості впливають соціо-статеві ролі.

Практичні рекомендації

Україна стикається з серйозними викликами у здійсненні рівних прав та можливостей жінок: гендерні розриви і нерівність в економічних можливостях та дискримінація на ринку праці, обмежений доступ жінок до фінансів, бізнесу й торгівлі. Гендерний аналіз зайнятості в сучасній Україні має певні особливості, пов'язані з трансформаціями суспільного життя й соціальними та економічними проблемами, які їх супроводжують. Вже перші результати ринкових перетворень в Україні показали, що їх вплив на жінок і чоловіків різний. Зокрема, обсяги репродуктивної діяльності, пов'язаної з виконанням сімейних функцій та домашньої роботи, здійснюваних передовсім жінками, зросли, а продуктивної – знизилася. Жінки народжують і потребують соціальних послуг та соціальної допомоги. Підприємці, відповідно, не зацікавлені в таких робітницях, які ускладнюють їм організацію праці та функціонування виробництва. Загалом ринкові перетворення призвели до того, що у жінок зменшилися можливості доступу до сфери оплачуваної зайнятості. Тому поняття «дискримінація» стає ключовим у гендерному аналізі ринку праці України. Дискримінація на ринку праці виникає тоді, коли до окремих працівників, за однакових показників продуктивності, ставлення є різним через їх належність до різних соціально-демографічних груп.

Процеси звільнення з роботи та закриття робочих місць, що масово відбулися в Україні в середині 90-х років, є гендерно забарвленими. Серед вивільнених жінки становили понад половину, а дискримінація в сфері праці з прихованої перетворилася на явну. Зокрема, за статистичними даними 2002 р., жінок звільняють не лише з традиційно «жіночих» галузей, як-от освіта (78% вивільнених – жінки), охорона здоров'я (74%), готелі та ресторани (77,8%), а й з промисловості (60,7% вивільнених – жінки), де чисельність зайнятих жінок не перевищувала й половини всіх зайнятих. Аналіз незайнятих за галузями економіки свідчить, що найбільше з-поміж них раніше працювали в промисловості, торгівлі та громадському харчуванні. Штат незайнятих у цих галузях зазвичай поповнюється за рахунок жінок. Це видно з таких даних, як частка жінок у загальній кількості безробітних, що перебували на обліку в службі зайнятості. Найвищою вона стає в таких галузях, як фінансування та страхування, кредитування, пенсійне забезпечення – 82,8%, освіта – 78,9%,

охорона здоров'я – 81,3%. Тобто «жіночі галузі», відповідно, і втрачають «жінок». Така масова диспропорція звільнення жінок, безумовно, є дискримінаційною.

До середини 90-х рр. досить поширеним був інший вид дискримінації в сфері зайнятості, що називається «дискримінацією на рівні переваг» (коли підприємці беруть на роботу переважно чоловіків). Це було добре видно з аналізу преси, де досить часто траплялися оголошення про пошук робітників переважно чоловічої статі.

Після 1998 р. скорочення жіночої зайнятості уповільнилось. При цьому протягом 1998–2002 рр. частка зайнятих жінок у загальній кількості зайнятих України залишалася досить високою, і майже постійною – 48,6% – 48,7%, відповідно, чоловіків – 51,4 – 51,3%. Тобто жінки становлять майже половину всього зайнятого населення, що є порівнюваним показником з країнами Центральної та Східної Європи: тут частка зайнятих жінок загалом зберігається на рівні 47% у Болгарії; 46% – у Словенії; 45% – у Словаччині та Польщі й 44% – в Чехії, Угорщині та Румунії. Однак видима стабілізація в рівнях зайнятості жінок пов'язана не стільки зі зменшенням дискримінації на ринку праці або підвищенням конкурентності жінок, як із галузевими структурними зрушеннями. Тобто більша частка зайнятих знаходиться не в галузях індустріального й аграрного виробництва, а в галузях інфраструктури та сфери послуг, де переважно працювали жінки.

Згідно з даними Державної служби статистики України, протягом 2010–2017 рр. економічна активність та рівень зайнятості українських жінок на ринку праці є стабільно нижчими, ніж у чоловіків. У 2017 р. ці показники дорівнювали 55,7 % і 51,4 % для жінок та 69,0 % і 61,4 % для чоловіків відповідно.

Дуже чітко проявляється кількісна перевага чоловіків, особливо при розгляді гендерного складу керівників підприємств і органів виконавчої влади. Практично в усіх видах економічної діяльності жінок на вищих щаблях менше, ніж чоловіків. За даними Держкомстату (обстеження: «Базовий захист населення України», травень 2002 р.) частка жінок на вищих управлінських посадах у промисловості становила 20,2 відсотка, а в сільському господарстві вона залишалася на рівні 9,5 відсотка. Найвища частка жінок працювала на керівних посадах у невиробничих галузях.

Для опису подібних явищ нерідко використовується термін «скляна стеля», який характеризує ситуацію, що, попри формально рівні можливості для обох статей, є безліч неформальних, «невидимих» бар'єрів, що перешкоджають просуванню жінок щаблями посадової ієрархії. Цей термін використовують американські дослідники для опису ситуації, що виникає в юридичних фірмах, академічній медицині, а також у великих корпораціях, де просування жінок на вищі щаблі управлінської структури гальмуються методами прихованої дискримінації. Водночас є й інше пояснення замалої представленості жінок на вищих щаблях управлінської влади: воно полягає в тому, що жінки рідше за чоловіків готові пожертвувати будь-чим заради кар'єрного зростання.

Найяскравіше ця тенденція проявилася в сфері державної влади, де особливо чітко простежується «пірамідальна» структура зайнятості жінок на різних владних рівнях (чим вищий рівень органу управління, тим менша частка жінок серед керівних працівників). Аналогічна гендерна «піраміда влади» характерна й для всіх інших владних структур на різних рівнях. При цьому на нижніх щаблях частка жінок стабільно перевищує 80%, тоді як на верхніх – рідко сягає 30%.

Все це є проявом гендерної професійної сегрегації. Професійна сегрегація за ознакою статі – стійка тенденція опанування людьми (чоловіками й жінками) різних професій, посадових позицій і видів діяльності, залежно від їхньої статі. Розрізняють два складники професійної сегрегації: горизонтальну та вертикальну. Під горизонтальною професійною сегрегацією розуміють нерівномірний розподіл чоловіків і жінок за видами діяльності й професіями, під вертикальною – нерівномірний розподіл за позиціями посадової ієрархії. Максимально високий рівень горизонтальної сегрегації відповідає ситуації, коли галузі та професії чітко розподіляються на «чоловічі» й «жіночі».

На українському ринку праці професійна сегрегація проявляється навіть через кількість жінок, працевлаштованих у галузі економіки. Зокрема, державна служба зайнятості найчастіше працевлаштовувала зареєстрованих безробітних жінки у такі галузі: фінансування, страхування та пенсійне забезпечення (76,2% у 2000 р. та 77,1% у 2001 р.), охорона здоров'я, фізична культура й соціальне забезпечення (74% у 2000 р. та 74,6% у 2001 р.), освіта (68% у 2000 р. та 67,1% у 2001 р.). Все це посилює професійну сегрегацію в економіці країни.

Як показують статистичні дані, рівень професійної сегрегації чоловіків і жінок безпосередньо пов'язаний із диференціацією в оплаті їхньої праці. Практично у всіх країнах світу чітко проявляється тенденція до концентрації жінок у галузях і професіях із нижчим рівнем оплати праці. Чи слід це розуміти, що існує причинний зв'язок, який поєднує ці два феномени, і якщо так, то якої форми він набуває? Дослідники, що вивчали особливості гендерної сегрегації в зайнятості на основі аналізу міжпрофесійних відмінностей у заробітній платі, виявили три найважливіші закономірності:

по-перше, дійсно існує від'ємна кореляція між представленістю жінок у певній професії та розміром середньої заробітної плати;

по-друге, співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок позитивно корелює з часткою жінок. Інакше кажучи, чоловіки все ще заробляють більше за жінок майже в кожній з професій, хоча відмінності є меншими в тих професійних групах, де переважають жінки;

нарешті, «чоловічі» сфери зайнятості подані переважно найпрестижнішими професіями. Водночас фемінізовані професії охоплюють традиційні професії сфери послуг (медсестра, лікарі-терапевти, вчителі початкової й середньої школи).

В економіці України, за даними 2001 р., співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків становило 69,7 відсотка. Аналізуючи розмір середньої заробітної плати жінок та чоловіків, можна зробити висновок, що платня жінок була нижчою в усіх галузях, де превалює жіноча праця. Наприклад, найвища частка зайнятих жінок характерна для сфери соціального забезпечення (87,2% до середньо облікової чисельності працівників галузі) середня заробітна плата жінок становила 93,6% від чоловічої, у фінансуванні, кредитуванні, страхуванні (70,6% зайнятих) – 61,4%; громадському харчуванні (81,3% зайнятих) – 67,1% середньої заробітної плати чоловіків; торгівлі (65,3% зайнятих) – 71,1% заробітної плати чоловіків.

Гендерний розрив у рівні заробітної плати є основним проявом гендерної нерівності, що акумулює вплив усіх дисбалансів у моделях зайнятості. Хоча порівняно з початком 2000-х років цей розрив скоротився, середня заробітна плата жінок і досі не перевищує 75 % середньої заробітної плати чоловіків: за підсумками 9 місяців 2017 р. працівник-чоловік в Україні в середньому заробляв 8 271 грн на місяць, жінка — 6 414 грн, тобто майже на 2 000 грн

менше. За розрахунками з даних Держстату, гендерний розрив в оплаті праці порівняно з 2015 р. збільшився на 1,6 %, а за розрахунками Світового банку, на кожну зароблену жінкою гривню український чоловік заробляє 1,67 грн. У цьому аспекті Україна значно поступається європейським державам, у яких гендерні відмінності в заробітній платі становлять у середньому 16,4 % (ЄС у 2016 р.). Хоча слід зазначити, що абсолютно в усіх країнах Євросоюзу чоловіки на керівних посадах отримують більшу платню, ніж жінки. В Україні ситуацію погіршує те, що фактично жінки працюють більше за чоловіків. Середній робочий день чоловіка триває 7 годин 48 хвилин, тоді як жінка в середньому працює 8 годин 39 хвилин. І майже 5 годин жінка витрачає на неоплачувану працю з приготування їжі, прибирання, догляду за дитиною. Чоловіки приділяють сімейним справам 1,5 години на день.

За даними Міжнародної організації праці, в усьому світі жінкам не лише платять менше, а й частка жінок менша у високооплачуваних професіях, зокрема у сфері інформаційних технологій (ІТ) та телекомунікацій. Розрив в оплаті праці в цих професіях найбільший, і він зростає на верхньому рівні заробітної платні. Так, гендерний розрив в оплаті праці серед керівників становить близько 40 %, що вдвічі вище, ніж розрив на середньому кар'єрному рівні (20 %). В Україні найбільший гендерний розрив в оплаті праці спостерігається у високооплачуваних галузях, де традиційно переважають чоловіки, зокрема у сфері інформаційних технологій. В Україні загалом кількість жінок, залучених до ІТ-сектору, залишається низькою – вона не перевищує 20 % (це усереднені дані по галузі). Якщо аналізувати розподіл жінок за спеціальностями, то виявляється, що жінок, які працюють на позиціях, безпосередньо пов'язаних з програмуванням (software engineer), набагато менше — 7 %. Проте на позиціях тестувальників програмного забезпечення та забезпечення якості частка жінок вища за середню по галузі і становить більш як 31 %. В Україні поширена практика «входу» в ІТ саме через позицію інженера з якості, оскільки поріг входу на неї нижчий, ніж на програміста. Загалом маємо ситуацію, коли крім того, що частка жінок в ІТ-сфері незначна, вони ще й переважно обіймають менш престижні та менш оплачувані посади.

Гендерні відмінності в оплаті праці призводять до того, що сім'ї, очолювані жінкою, або неповні (без чоловіка) вірогідніше можуть опинитися за межею бідності. За дослідженнями науковців, найбіднішими сім'ями є неповні, де в дитини є лише один з батьків (або взагалі їх немає), і в 89 випадках зі 100

такі сім'ї – це сім'ї з одинокою матір'ю. Не враховуючи навіть психологічного навантаження, яке відчуває самотня жінка з дитиною, розглянемо лише економічні наслідки розпаду сім'ї. Зокрема, 88,5% бідних сімей (межу бідності прийнято розглядати за міжнародними стандартами, тобто це 75% медіанного рівня сукупних витрат на душу населення) в Україні – це сім'ї, де діти не мають батька.

Оцінюючи адаптаційні можливості жінок на ринку праці, слід порівняти рівень їхньої освіченості з чоловічим. Освітній рівень економічно активного жіночого населення досить високий, але економічна активність жінок, що мають повну вищу освіту, постійно знижується. Зокрема, 1999 р. цей показник становив 78,9%, 2002 р. – 77,5 відсотка. Отож можна зробити висновок, що хвиля скорочень та безробіття охопила дипломовану частку жіночої робочої сили, що, відповідно, знизило конкурентність жіночої робочої сили, погіршило її якість. Все це яскраво ілюструє статистика безробіття. Рівень безробіття жінок з повною вищою освітою є вищим порівняно з чоловіками. Статистичний аналіз безробіття на повному ринку праці свідчить, що 2002 р. рівень безробіття для осіб з вищою освітою становив 6,2% економічно активного населення для жінок та 6,1% – для чоловіків. Але рівень безробіття жінок, які мають базову загальну освіту, є нижчим за чоловічий з подібною освітою (7,7% – жінки та 10,1% – чоловіки), що можна пояснити двома причинами: по-перше, жінки погоджуються на будь-яку роботу; по-друге, не маючи достатнього рівня освіти, жінки реалізуються як домогосподарки.

Гендерна структура вторинної зайнятості свідчить про наявність чіткого розподілу на жіночі й чоловічі види діяльності.. При цьому чоловічі (водій на власному авто, ремонт автомобілів, побутової техніки, будівельні та ремонтні роботи) оплачуються краще за жіночі (няня, догляд за хворими, приготування їжі, прибирання квартир тощо). Ці дані свідчать і про те, що регулярну додаткову роботу чоловіки мають частіше, ніж жінки, вони навіть частіше займаються продажем і перепродажем речей та продуктів (що суперечить усталеному стереотипові). Тобто як у формальному, так і в неформальному секторах економіки жінка знаходиться на дні піраміди зайнятості.

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У МАС-МЕДІА

2.1. Гендерна (не)рівність у засобах масової інформації: українські реалії

Загальні рекомендації

Саме засоби масової інформації, що відіграють визначальну роль у формуванні суспільної думки стосовно важливих суспільних проблем, формують і закріплюють у масовій свідомості визначені норми гендерної поведінки, продукують гендерно-стереотипні образи жінок та чоловіків, які постають на сторінках друкованих видань, у теле- та радіопросторі. Образи жінок, створювані й трансльовані ЗМІ, часто сповнені гендерних упереджень та є сексистськими.

Ця ситуація стала полем дослідження для багатьох фахівців у галузі гендеру. Збігаючись із розвитком гендерних досліджень у країні, залученням до поля наукового вивчення гендерних відносин у суспільстві – теми, що була табуованою для радянської наукової думки, з одного боку, та явних трансформацій медійного поля, набуття засобами масової інформації нових, порівняно з попереднім радянським періодом, функцій, видозміною самих способів функціонування медій – з іншого, гендерні питання в мас-медіа почали усвідомлюватися як перетин низки метатеоретичних підходів, як у галузі гендеру, так і комунікативістики.

Фіксуючи стан вивчення гендерних проблем у мас-медіа, дослідження в цій галузі зосереджувались передусім на вивченні змісту масмедійної продукції з позиції гендеру. У поле наукового осмислення та відповідного аналізу потрапили: проблеми репрезентації чоловіків і жінок масмедійними засобами, зміна образів жінок та чоловіків, що їх подають ЗМІ, проблеми гендерних стереотипів у них, типологізація гендерно-стереотипних зображень людей залежно від їхньої статі. Значну частину таких робіт присвячено ретроспективним оглядам гендеру в мас-медіа (оскільки ця тематика в радянські часи практично не входила до наукового вивчення).

Дослідження гендерних аспектів мас-медіа зачіпають фактично кожен аспект взаємозв'язку медіа та культури. Основні напрямки вивчення такого зв'язку передбачають: 1) вивчення способу конструювання гендеру в текстах медіа; 2) гендерні аспекти виробництва інформації; 3) теорію

диференційованого культурного прочитання; 4) проблеми кодування/декодування текстів медіа.

Одним із чільних аспектів вивчення гендеру в теоріях комунікації є те, як конструюється гендер у текстах медіа. Здійснювані в його межах дослідження аудиторії медіа і способів сприйняття їх змісту продемонстрували серйозні гендерні розбіжності, передусім у способах використання медіа та в значеннях, якими наділяються тексти медіа. Такі розбіжності досліджуються у межах стереотипних соціальних ролей, типового повсякденного досвіду, аналізу того, як соціальна стать впливає на наявність та використання часу. Різні типи змісту медіа як і їх виробництво та використання, вивчаються в зв'язку з характером вираження гендерної ідентичності та відповідними розбіжностями в «прочитаних» смислах і задоволенні, отримуваних від медійної продукції. Вони передбачають також вивчення можливостей «опозиційного прочитання» таких текстів.

Гендерні підходи порушують питання про зміни в змісті медійних повідомлень, можливості їх трансформацій у напрямку гендерного партнерства. Це питання про те, «чи можуть вибір та інтерпретація медіа привести до якихось змін, ставши частиною спротиву жінок у соціальній ситуації, яка досі характеризується структурною нерівністю». Для вітчизняних досліджень мас-медіа цей напрямок гендерного аналізу також є основним. Вивчення змісту та способів функціонування гендерних стереотипів у мас-медіа, їх відповідності чи невідповідності реаліям суспільства, котре трансформується, образи жінок і чоловіків у ЗМІ та їх видозміни порівняно з попередніми етапами суспільного життя, специфіка висвітлення жінок і чоловіків засобами масової інформації й тенденції такого висвітлення у нашому суспільстві та світі, гендерна асиметрія в мас-медіа тощо стали темами активних наукових і громадських дискусій. Загалом вивчення гендерних аспектів мас-медіа та їх аналіз має на меті зробити прозорими та явними гендерні асиметрії символічного відтворення реальності, яку вони презентують.

Практичні рекомендації

Тісний зв'язок мови та суспільства залишається поза сумнівами: мова не лише відбиває події реального життя, а й здатна впливати на них,

красномовними прикладами чого, зокрема, є такі мовленнєві акти як проголошення війни чи винесення смертного вироку. Те, як мова зображує жінок та чоловіків, має неабиякий вплив на їхню роль та ставлення до них у суспільстві. І важливу роль у цьому відіграють засоби масової інформації, здатні у найкоротший термін донести інформацію до різних верств населення у найвіддаленіших куточках країни.

Безперечно, жінки та чоловіки неоднаково зображені у різних мовах світу, так само як неоднаковим є їхнє становище у різних країнах. Проте чисельні дослідження на матеріалах різних мов виявили наявність спільних рис зображення статей, серед яких наступні:

Зображення чоловіка як норми, а жінки як відхилення від неї, прикладом чого є використання слів чоловічого роду, коли мова іде про людину взагалі або про жінку.

Жінка робиться «невидимою» у мові. У тих випадках, коли вона стає «видимою», її видимість має асиметричний характер: жінку часто роблять «видимою» лише для того, щоб підкреслити її «відхилення» від норми, тобто, чоловіка.

Лексичні та граматичні форми жіночого роду залежать та часто утворюються від форм чоловічого роду.

Мовне зображення жінок та чоловіків має стереотипний характер: жінок переважно зображують як сексуальних, а чоловіків – як раціональних істот.

Причиною «невидимості» жінок є мовний андроцентризм, що у даному випадку виявляється у зображенні жінок за допомогою форм чоловічого роду, насамперед іменників та займенників. Саме тому жінки залишаються «невидимі» навіть тоді, коли є героїнями газетних та журнальних повідомлень.

Вже першого погляду на українські ЗМІ достатньо для того, щоб помітити неоднакове зображення у них чоловіків та жінок. Чоловіки з'являються у серйозних новинах та є головними героями значної частини газетних та журнальних повідомлень частіше за жінок. З одного боку, «невидимість» жінок на сторінках ЗМІ, що повідомляють про події політичного та економічного життя країни, має цілком природне пояснення, оскільки переважну більшість політичних та економічних діячів становлять чоловіки, і тому кількість повідомлень про жінок є лише пропорційною їхній кількості в органах влади та на керуючих посадах.

Більшість науковців пояснюють поняття «гендерних стереотипів», як один із видів соціальних стереотипів, стандартизованих, стійких, емоційно насичених та ціннісно визначених образів, що базуються на прийнятих у суспільстві уявленнях про «маскулінне» (чоловіче) та «фемінне» (жіноче). Вони формуються віками та закріплюються навіть на підсвідомому ментальному рівні нації.

Одним із головних вимірів щодо визначення ролі та місця жінки і чоловіка в сучасному соціумі є опозиція «публічне-приватне». У цьому плані призначення жінки і коло її інтересів тяжіють до суто приватної сфери (сім'я, домашні побутові обов'язки, діти), чоловіку ж належить п'єдестал публічної людини, для якого головним є робота, самореалізація та суспільне визнання.

Представники феміністського напряму гендерології В. Агєєва, Л. Леонтьєва, О. Фоменко говорять про нівелювання ролі жінки в історичному процесі та вимагають сьогодні перегляду історії, у якій «жіночі заслуги постають лише малозначущим доповненням до чоловічих звершень». Але А. Окара зауважує, що «позитивною особливістю України є наявність повновартісного жіночого начала, чого немає в багатьох інших близьких культурах».

Гендерні стереотипи, з огляду на їх суть і період функціонування в мові, можна поділити на традиційні, нові та актуалізовані. Традиційні стереотипи мають давню історію вживання і транслиують вікові уявлення народу про характер і призначення чоловіка та жінки у соціумі. Вони формувалися протягом століть, закріплювалися у свідомості не одного покоління мовців і зараз продовжують впливати на світосприйняття сучасників. До них можна віднести номінативи: Берегиня, Годувальник, Адам, Єва, Сильна стать, Слабка стать, Протилежна стать та ін. Нові з'явилися в мові відносно недавно, під впливом мінливих умов суспільного розвитку, і спираються на сьогоденні реалії життя та нову предметність. Представлені концептами: Барбі, Супермен, Секс-символ, Модель та ін. Зберігаючи частку семем традиційних стереотипів, вони формують нові, більш сучасні уявлення про «жіноче» та «чоловіче». Актуалізованими називаємо традиційні стереотипні найменування, синхронізовані у сучасний дискурс з урахуванням нових семантичних характеристик. Це лексичні гендерні пари: Партнер-Партнерка, Самка-Самець, Принц-Принцеса та ін.

Через призму сформованих стереотипних кліше сприймається сьогодні образ Берегині, який в українській традиції характеризує призначення жінки у

переважно приватній сфері, а також образ Годувальника стосовно чоловіка: Величезна кількість причин, сформованих упродовж розвитку людства, на кшталт ментальності, релігії, національних уподобань тощо, ставлять жінку в суспільстві берегинею домашнього вогнища, а чоловіка – годувальником.

Деякі науковці – О. Кісь, Л. Ставицька – схильні вважати образ жінки-Берегині нав'язаним українському суспільству. Він, як зазначає О. Кісь, «з одного боку, репродукує консервативні гендерні стереотипи з характерним прикріпленням жінки виключно до приватної сфери (сім'ї, дому), з іншого – під гаслом «відродження традиції» насаджує штучну модель жіночої ідентифікації, що насправді має небагато спільного з українською минувиною». Тобто, за словами дослідника, головним смисловим навантаженням цього образу є абсолютизація жіночих репродуктивних і побутових функцій, а не ствердження її «матріархальної» суспільної домінантності.

Образ Берегині у публіцистичному мовленні актуалізується в перші роки незалежності, коли із розряду архаїзмів він переходить до активного словника у своєму первинному семантичному значенні «святої і божественної жінки». Поступово зміст образного поняття «жінки-берегині» видозмінюється. Їй приписують домостроївський «інстинкт збереження потомства, захисту родини», що будується на трьох стереотипних «китах»: кухня, діти, робота, які штучно применшують коло інтересів жінки.

У сучасному соціумі стереотипне уявлення про українську жінку, як про «берегиню», богиню роду, що утверджувалося протягом перших років незалежності, частіше осмислюється у високій тональності, хоч інколи набуває декларативного характеру.

Чоловік поряд з «берегинею та хранителькою домашнього вогнища», зазвичай, зображується «годувальником», який «захищає свій світ у відкритому бою, на полі битви». Він перебирає на себе максимум абстрактних лицарських функцій, що «пов'язані з великим ступенем ризику – він годувальник, мисливець, захисник, воїн».

Образ Годувальника ототожнюється також з поняттям «одружений чоловік» (вживається навіть у контекстах, де немає потреби підкреслювати функції чоловіка як здобувача). Наприклад, на позначення чоловіка, що зраджує своїй дружині: «Щодо жінки, то сексуальні розваги годувальника «на стороні» самі по собі їй нічим не загрожували». Або, загалом, характеризує

людину, яка поповнює сімейний бюджет (якщо дослівно, годує свою сім'ю): «Нині в нашій батьківщині найпоширенішими є традиційні гендерні ролі, відповідно до яких годувальником родини вважається чоловік».

У газетному дискурсі нерідко спостерігається зміна життєвих пріоритетів, трансформація гендерних ролей чоловіка та жінки. Журналісти звертають увагу на нове соціальне явище, процес «фемінізації» «прекрасної половини людства», який розуміється як набуття незалежності від чоловіків: «Українська жінка була не тільки «Берегинею». А зараз їй дорікають, що вона «фемінізується», тобто стає незалежною від чоловічого мислення і гаманця (а часто ще й сама його, мужа свого, годує)». Стаючи матеріально незалежною, жінка потребує чоловіка, передусім, вже не як годувальника, а як друга і партнера, наприклад, «партнера емоційного й сексуального, а якщо хтось і висловлює бажання «служити чоловікові», то лише найдостойнішому з найдостойніших».

Цікаво відзначити, що у деяких випадках автори повідомлень про жінок навмисно використовують форми жіночого роду для того, щоб поставити під сумнів їхні інтелектуальні та професійні здібності. Так, авторка статті про Оксану Забужко «Казки про дівчат та самоідентифікацію» називає письменницю «пані авторинею», «феміністкою Забужко», а її роботи не інакше як «оповідками».

У той час, як чоловік зображений у ЗМІ як суб'єкт дії, жінку нерідко згадують лише як її об'єкт, напр.: «Мерилін Монро пограбували», «Ув'язнений з'валтував наглядачку». У рубриці «Товар-гроші-товар» «Політики і культури» читач дізнається про те, що «в Італії та Португалії українку можна продати в бордель за \$800-1000 доларів, у Туреччині – 2 тис. доларів, а в Німеччині за неї заплатять вже від 3 до 30 тис. доларів, в ОАЄ – близько 7 тис. доларів». Вражає цинізм авторів повідомлення, розміщеного у «серйозній» рубриці, яке внаслідок чого сприймається як поради щодо отримання максимального прибутку.

У той час, як про чоловіків згадують, коли ідеться про «серйозні» речі, коло інтересів жінок визначають приватною сферою. Наприклад, сторінка газети «Правда України» від 4 грудня 2003 року, що має назву «Між нами, жінками» розповідає про кризу 30-річного віку (якої, за словами авторки, не існує), про те, як визначити характер жінки за її взуттям, як доглядати за шкірою та робити педикюр.

Несерйозне ставлення до інтелектуальних здібностей жінок також бачимо на телебаченні, що виявляється, зокрема, у формах звернення до жінки. В одній з програм «Страна советов», присвяченій догляду за домашніми тваринами, ведучий звертається до гості, яка має ветеринарну освіту, не інакше як «деточка», і після того, як вона демонструє добрі знання своєї справи, ласкаво запитує: «И где Вас всему этому научили, деточка?» Навряд чи ведучий ставився б з таким скептицизмом до ветеринара-чоловіка. Цей приклад ще раз свідчить про те, що й досі у нашому суспільстві до жінок, що є професіоналками у певних сферах, ставляться з недовірою, іронією та скептицизмом.

Безперечно, зображення статей у ЗМІ потребує глибоких систематичних досліджень, проте наведені приклади свідчать про «невидимість» жінок внаслідок використання форм чоловічого роду, а також про випадки стереотипного їх зображення в українських ЗМІ. Попередні порівняльні дослідження зображення статей в українських Інтернет-виданнях підтвердили, що чоловіки частіше за жінок стають головними героями серйозних повідомлень, у яких переважно використовуються дієслова в активному стані та лексика, що має позитивне або нейтральне значення.

Жінки потрапляють до новин, як правило, лише тоді, коли стають жертвами нещасних випадків, насильства, а також зображуються у традиційних ролях (матері, жінки або сексуального об'єкту). У цих повідомленнях переважає пасивний стан дієслів, а також широко використовується лексика з негативною конотацією.

Як медіа висвітлюють права людини у новинах. Медіамоніторинг тривав у період з 18 до 24 жовтня 2021 року включно та охопив усі новинні матеріали (всього 463), опубліковані за цей період на сайтах дев'яти телеканалів: «Україна 24», «Подробности. Інтер», Суспільне, 1+1 (ТСН), «Факти.ІCTV», Перший незалежний, 5 канал, «Еспресо», 24 канал. А також сайтів 10 онлайн-медіа, які є найпопулярнішими, за даними «Геміусу», «Сіміларвебу» та моніторингів Інституту масової інформації: «Обозреватель», «Гордон», «Українська правда», «Корреспондент», «Політека», РБК-Україна, «Цензор», НВ, УНІАН, «Вести».

У 43% новин українських ЗМІ наявні дискримінаційні висловлювання.

22% публікацій містять сексизм щодо жінок (найчастіше медіа об'єктивували та сексуалізували жінок: розміщували фото оголених жіночих тіл, супроводжуючи це сексистськими коментарями. Найбільше сексизму зафіксовано на таких сайтах: 28,4% всіх матеріалів з ознаками сексизму – на сайті 24 каналу, 22% – на УНІАН, 22% – на сайті “Політека”, 13,7% – на ТСН).

12% містили дискримінацію за ознакою неврегульованого перебування особи в країні (нелегальні мігранти).

У більш ніж чверті матеріалів (27,9%) про розслідування злочинів наявні порушення презумпції невинуватості.

Поширена контекстна мова ворожнечі (негативна інформація про підлітків, *оприлюднення персональної інформації дітей, їхніх фотографій*).

Лише 2% матеріалів містили експертні коментарі.

Гендерна рівність у висвітленні виборів ЗМІ. Більше висвітлення кандидатів-чоловіків у ЗМІ

Політичні теми в основному представлені репортерами-чоловіками, а на політичні шоу запрошують головним чином гостей-чоловіків.

У жінок-кандидатів в основному беруть інтерв'ю з питань, що вважаються «м'якими темами» (охорона здоров'я, культура, освіта тощо), але не про політику, уряд, економіку тощо.

Гендерно-упереджені портрети (кандидаткам-жінкам приділяють більше уваги стосовно їхньої зовнішності, віку, сім'ї тощо).

Вирішення проблеми неоднакового зображення статей у ЗМІ бачимо, зокрема, у впровадженні гендерної освіти у середніх та вищих навчальних закладах. Будемо сподіватися, що найближчим часом в Україні будуть розроблені вказівки щодо уникнення гендерної дискримінації у мові – документу, що вже протягом останніх років є обов'язковим для державних органів, університетів, видавництв усіх розвинених країн світу.

Отже, підсумуємо. *Засоби масової інформації, ЗМІ, медії* – платформи і канали, які збирають, обробляють та поширюють інформацію для масових та локальних аудиторій, використовуючи різноманітні технічні засоби.

Термін «засоби масової інформації» вперше з'явився в офіційних документах після його внесення до преамбули статуту ООН з питань освіти, науки та культури у 1946 р.

За традиційною класифікацією виділяють чотири види самостійних ЗМІ: друковані, радіо, телебачення, мережні (або комп'ютерні).

Свобода вираження думок і свобода ЗМІ – це передумова для повного здійснення інших прав і свобод. Гендерна рівність у ЗМІ актуальна, оскільки ЗМІ мають значний вплив та активно формують думки, ставлення та ідеї.

Основні проблеми щодо досягнення гендерної рівності у засобах масової інформації:

Все більше жінок працюють у ЗМІ, але жінки недостатньо представлені в процесах ухвалення рішень.

Повідомлення та образи жінок і чоловіків, які представлені у ЗМІ, зміцнюють гендерні стереотипи.

У соціальних мережах часто зустрічаються сексизм і насильство (анонімність в Інтернеті і відсутність контролю)

Відсутність відповідальності та санкцій за сексистські висловлювання ненависті.

Низька помітність жінок, як з погляду якості, так і кількості, в медіа-контенті.

Нечасте використання жінок у ролі експертів і відносна відсутність жіночих поглядів і думок у ЗМІ.

Сексизм – це дискримінація за ознакою статі.

Ейджизм – дискримінація за віком.

Лукізм – дискримінація за зовнішнім виглядом.

Прояви сексизму: *еротизація* (за допомогою зображень оголених тіла чи окремих інтимних зон (сідниць, стегон, грудей, живота), відповідних поз (лежачи чи напівлежачи), контексту (серед стереотипно-чоловічих атрибутів – наприклад, оголені жінки біля авто) підсилюється ідея пасивності, підлеглості, залежності та беззахисності жінки щодо чоловіка. Цей прийом часто використовують у розважальних передачах, у рекламних роликах.

І це ще один вияв сексизму – *об'єктивація*, що полягає у репрезентації жінки, жіночого тіла як частини рекламованого товару, розрахованого на споживача-чоловіка. На жаль, значна частина рекламного медіа продукту будується саме на цьому.

Фейсизм – вияв сексизму, що часто застосовується в медіа на етапі кадрування. Полягає у суттєво-відмінних способах зображення чоловіків та жінок у кадрі: у першому випадку акцентується голова та обличчя, в другому – тіло та його частини. Чоловіків подають як експертів, а жінок – як красунь чи навпаки, підкреслюючи фігуру та її особливості.

Мачизм – популяризація чоловічого домінування над жінками та зверхньо-зневажливе ставлення до них. Хизування «традиційними» ознаками маскулинності, насамперед фізичною силою, демонстративною брутальністю, агресивністю та сексуальною гіперактивністю. На жаль, це часто проявляється під час дискусій на політичних ток-шоу.

Конструювання традиційної маскулинності здійснюється через протиставлення чоловічого та жіночого способу життя. Наголошення на важливості самореалізації чоловіка в публічній сфері, а не домашніх справах та догляді за дітьми, і навпаки – жінка як домогосподарка по суті, хай навіть вона активно працює.

Рекомендації:

У медійних матеріалах повинна бути збалансована інформація.

Експертні коментарі на політичну, економічну та військові тематики повинні бути не лише від чоловіків, а й жінок.

Натомість у програми про сімейну сферу, догляд, обслуговування тощо доцільно залучати до коментування й чоловіків та уникати стереотипних визначень на зразок «представники сильної або слабкої статі».

Головним методом аналізу наявності проявів сексизму є метод «дзеркала». Якщо ви сумніваєтеся у фаховості матеріалу про жінок, то поставте на їхнє місце чоловіків. Якщо про чоловіків такий матеріал складно уявити, бо це виглядає кумедно, то він не є фаховим щодо жінок. Наприклад, чи зазначили б ви у заголовку матеріалу колір волосся політика. Або

відправили б політика-чоловіка влаштовувати особисте життя. Навряд чи. Словом, повага до людей та їх гідності – одна із основних несексистських ознак.

2.2. Гендерна (не)рівність у засобах масової інформації: досвід ЄС

Практичні рекомендації

Рада Європи оприлюднила аналітичний звіт Комісії з питань гендерної рівності Керівного комітету Ради Європи з питань медіа та інформаційного суспільства, присвячений тематиці гендерної рівності і медіа (Gender equality and media – Analytical report (2020), <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/8286-gender-equality-and-media-analytical-report.html>). Аналітичний звіт містив огляд виконання рекомендацій, які 2013 року Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив щодо гендерної рівності і медіа (Рекомендації CM/Rec (2013) щодо гендерної рівності та ЗМІ, <https://rm.coe.int/1680590558>). В цих рекомендаціях Комітет закликав країни-члени підтримати зусилля медіа у просуванні гендерної рівності. Рекомендація представила 16 заходів, зосереджених у 6 сферах:

- Політика та законодавство щодо гендерної рівності (1-2);
- Прийняття та впровадження національних індикаторів (3-5);
- Надання інформації та просування передового досвіду (6-7);
- Канали підзвітності (8-10);
- Дослідження та публікації (11-13);
- Медіаграмотність та активна громадянська позиція (14-16).

Підґрунтям для підготовки звіту 2020 року стали докази того, що у висвітленні жінок у медіа немає прогресу, а також триває професійна гендерна нерівність і має місце недостатнє представництво жінок на керівних посадах в медіаіндустрії.

Матеріали звіту умовно розподілені залежно від суб'єкта просування гендерної рівності, а саме:

- держава;
- регуляторний орган у сфері медіа;
- органи саморегулювання;
- медіаорганізації.

У документі наведено приклади багатьох провідних практик та ініціатив покращення ситуації, найкращі з яких такі:

Регуляторний орган з питань медіа Швейцарії (OFCOM) на законодавчому рівні запровадив гендерну квоту, що передбачає досягнути 40%-рівня представленості жінок у штаті OFCOM.

Рада з питань преси та мовлення Швеції проводить щорічний аналіз (нормативно-правових документів, умов надання пільг, особливостей нарахування заробітної платні, врахування робочого часу) для вивчення різниці між жінками і чоловіками. Група, відповідальна за таку роботу, складається порівну із жінок і чоловіків.

Агентство преси Франції (AFP) у 2018 році ухвалило нові положення щодо поліпшення рівня відображення різноманітності та покращення образу жінок у своїх звітах. До звітів стали вносити інформацію про гендерно чутливу мову, публікацію позитивних образів жінок, чутливі повідомлення про випадки гендерного насильства і більш широке залучення жінок-експертів. Агентство також організовувало тренінги персоналу із цих питань і запрошувало на зустрічі експертів з питань гендерної рівності.

Словаччина ухвалила Національний план дій щодо запобігання й ліквідації насильства щодо жінок, який має на меті недопущення висвітлення у медіа, рекламі насильства над жінками шляхом проведення спеціалізованого щорічного моніторингу.

В Іспанії Обсерваторія з питань формування образу жінки Інституту жінок уповноважена реагувати на скарги щодо наявності сексистської реклами в медіа. У 2018 році було зафіксовано понад 945 таких скарг. Обсерваторія також видає брошури з метою інформування та викорінення дискримінаційних стереотипів у рекламі. Ці публікації поширюються серед органів державної влади, мереж бібліотек, закладів освіти, медійних організацій тощо.

Розглянемо детальніше зміст проголошених Комітетом Міністрів Ради Європи рекомендацій 2013 року.

1. Регулярно переглядати та оновлювати законодавчу базу щодо ЗМІ з точки зору гендерної рівності.

У конкретному контексті ЗМІ гендерна рівність діє на двох рівнях: рівність у медіа-компаніях і рівність у медіа-контенті .

Правова база, яка регулює засоби масової інформації, включає закони, які є специфічними для медіа-компаній: положення про систему ліцензування та правила про плюралізм і різноманітність, а також про повагу до неповнолітніх і людської гідності та ін.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).

Європейська конвенція з прав людини встановлює загальну заборону дискримінації за ознаками, які включають стать.

Європейська соціальна хартія встановлює принцип недискримінації.

Найкращі практики:

- Guidelines on Gender Equality and Gender Portrayal in the Broadcasting Media adopted (Мальта, 2007);
- Law on measures for comprehensive protection from gender-based violence (Іспанія, 2004);
- Law on Gender Equality (Франція, 2014);
- Політика заохочення ЗМІ на основі контракту (Франція, 2013);
- План дій щодо рівності та різноманітності в аудіовізуальних медіа (Бельгія, 2010).

2. Доручити регуляторним органам ЗМІ та вимагати від державних ЗМІ включати оцінку реалізації політики гендерної рівності в ЗМІ до своїх щорічних звітів.

Як гаранти дотримання правил ЗМІ, регуляторні органи контролюють аудіовізуальний сектор, видають ліцензії, вирішують суперечки та встановлюють правила, але вони також несуть моральну відповідальність за привернення уваги ЗМІ до певних проблем.

Громадські ЗМІ надають громадську послугу, пропагуючи демократичні цінності та різноманітність у своєму програмному змісті та послугах.

Принципи різноманітності, плюралізму та недискримінації, які існують у більшості європейських країн, можуть бути використані регуляторними органами як основа для певних актів, що сприяють гендерній рівності.

Найкращі практики:

- Annual report of the Belgian National Audiovisual Council (Бельгія, з 2012 р.);
- Declaration on gender equality (Франція, з 2011 р.);
- Equality plan intended to correct imbalances in the gender equality field (Австрія, 2012 р);
- British Broadcasting Corporation (BBC) adopted an equality plan (Великобританія, 2007);
- A co-operation agreement between the Spanish government and the Spanish public broadcaster RTVE (Іспанія, 2009).

3. Обговорення з відповідними зацікавленими сторонами можливість і, якщо доречно, прийняття національних показників на основі міжнародних стандартів та передового досвіду; проведення громадських слухань та обговорень у зв'язку з цим.

Запровадження індикаторів забезпечує основу для конкретної оцінки певних ситуацій у певних галузях та для вимірювання прогресу, досягнутого в кількісних та якісних показниках.

Індикатори мають бути розроблені медіа-професіоналами за участю керівників медіа-організацій.

У сфері гендерної рівності в ЗМІ слід розглянути дві основні проблеми: рівність у ЗМІ та рівність у медіаконтенті.

Публікація та розповсюдження результатів підвищують обізнаність зацікавлених сторін та громадськості загалом і сприяють зміцненню культури рівності в ЗМІ.

Найкращі практики:

- Gender-Sensitive Indicators for Media (GSIM).
- Індикатори European Institute for Gender Equality (EIGE).

4. Здійснення регулярного моніторингу та оцінка стану гендерної рівності в ЗМІ на національному рівні на основі прийнятих показників.

Регулярна оцінка застосування індикаторів і прийнятих заходів і регулярна перевірка показників є життєво важливими для здійснення змін.

ЗМІ мають відігравати ключову роль у оцінці. Деякі медіа-організації створили підрозділи з питань рівності або призначили співробітників з питань гендерної рівності, яких можуть попросити виконати цю роботу.

5. Регулярне оновлення показників гендерної рівності.

ЗМІ та всі зацікавлені сторони мають бути залучені до цього процесу оновлення. Публікація щорічних звітів про виконання індикаторів дає змогу виявити будь-які труднощі, які виникли, та прийняти рішення про необхідне оновлення. Це також полегшує визначення користувачів індикаторів, розширює використання індикаторів і поширює його на інших гравців.

6. Заохочення ЗМІ надавати інформацію громадськості у зрозумілій формі (наприклад, онлайн) про процедуру подання скарг щодо медіа-контенту, який, на їхню думку, суперечить принципам гендерної рівності.

Створення механізму для моніторингу вмісту та відповіді за скоєні порушення дає змогу ЗМІ розвивати та зміцнювати довіру громадськості та зміцнювати культуру відповідальності.

Будь-яке обговорення скарг громадськістю також має враховувати той факт, що деякі особи бояться подавати скарги, через те, що можуть бути ідентифікованими, оскільки формальності зазвичай вимагають від них вказувати своє прізвище, ім'я та адресу електронної пошти.

Найкращі практики:

- Веб-сайт France Télévisions спрямовує користувачів до омбудсменів групи, які є «ключовими партнерами у діалозі між глядачами та телеканалами. Вони можуть передавати будь-які коментарі мовникам і ініціювати дебати незалежно та прозоро».
- Веб-сайт RTE в Ірландії спрямовує користувачів до різних варіантів, доступних у разі скарг: скарги до регулятора та право на відповідь.
- «Захисник читачів» іспанської газети El País веде блог і публікує думки в друкованій та онлайн-версії газети, в якій регулярно даються відповіді на скарги щодо упередженого висвітлення жінок у газеті. Зокрема, у скаргах критикується висвітлення насильства щодо жінок, відсутність жінок як джерел новин та використання

великої кількості сексистських стереотипів. Блог спрямовує читачів до кодексу практики газети.

7. Підтримка та пропагування передових практик через розвиток мереж та партнерських відносин між різними ЗМІ для забезпечення гендерної рівності в різних сферах діяльності нової медіа-екосистеми.

Мережа є життєво важливою як засіб активізації обміну передовим досвідом між різними ЗМІ та між медіа-професіоналами.

8. Заохочення неурядових організацій, медіа-асоціацій, окремих осіб та інших зацікавлених сторін послідовно захищати гендерну рівність, доносячи свої проблеми до органів саморегулювання або інших спеціалізованих органів (наприклад, ради преси, комісії з етики, ради з реклами, антидискримінаційні комісії).

Створення незалежного механізму для моніторингу контенту, звітування перед громадськістю та відповіді за допущені помилки дає змогу ЗМІ зміцнити довіру громадськості.

Редактори листів читачів, омбудсмени, ради з питань преси або стандартів, ради з реклами, комітети та комісії з етики – усі вони незалежні органи, які реагують на скарги та реагують на них.

Спеціалізовані органи мають перевагу в тому, що вони безкоштовні та швидко реагують, а також пропонують скаржникам задоволення від того, що відповідальні особи публічно визнають помилки, допущені ЗМІ та рекламодавцями.

9. Заохочувати до оновлення існуючих механізмів підзвітності ЗМІ та їх ефективного використання у випадках порушення гендерної рівності в ЗМІ.

Урахування змін у суспільстві, його кодексах і цінностях відіграє певну роль в оновленні механізмів підзвітності. Кожна країна діє в рамках своїх власних культурних традицій і чутливості.

Для вирішення по суті скарги про недотримання гендерної рівності в ЗМІ необхідно розглянути відповідні законодавчі положення та зміст кодексів. Коли немає конкретних положень про гендерну рівність, це не повинно бути стримуючим фактором, але буде потреба розпочати реальні дискусії в редакціях та органах саморегулювання, щоб визначити межі недотримання

гендерної рівності та визначити найкращий спосіб притягнути ЗМІ до відповідальності.

10. Заохочувати до створення нових механізмів підзвітності ЗМІ та громадянської відповідальності, наприклад, форумів для публічних дебатів та платформ, відкритих в режимі онлайн та в реальному часі, що робить можливим прямий обмін між громадянами.

Потреба в прозорості та діалогу між ЗМІ та громадськістю дає змогу кожній із сторін краще зрозуміти труднощі та досвід іншої. Створення дискусійних форумів, де всі люди можуть вільно висловлювати свої погляди, допоможе налагодити справжній діалог.

Незважаючи на ризики, які можуть бути пов'язані з достовірністю інформації, можливість анонімного висловлення поглядів може допомогти розширити участь окремих осіб, як чоловіків, так і жінок, які б не хотіли говорити під своїми справжніми іменами.

Найкращі практики:

- Проєкт «Щоденний сексизм» каталогізує випадки сексизму, з якими жінки стикаються щодня. Вони можуть бути серйозними чи незначними, обурливо образливими або настільки зневажливими та нормальними, що жінки навіть не відчують здатності протестувати (#щоденний сексизм).
- Турецький веб-сайт Bianet поширює контент, який порушує права людини, свободу вираження поглядів і права жінок і дітей. Зокрема, налагоджено моніторинг насильства щодо жінок.
- Les nouvelles news – французький онлайн-журнал, який забезпечує висвітлення новин, дотримуючись паритету. Він прагне надати жінкам таке ж місце, що й чоловікам, у новинах і стерти сексистські стереотипи.

11. Сприяти активному дослідженню питань гендерної рівності та ЗМІ, зокрема щодо доступу до ЗМІ, представництва, участі (кількісний та якісний профіль) та умов роботи у ЗМІ; дослідження зосереджено не лише на жінках, а й на стосунках між гендерами; регулярно оприлюднювати результати таких проєктів.

Гендерна рівність – це широка область досліджень, яка має враховувати як зміни в нашому суспільстві, так і контексти та чутливість кожної країни.

Деякі дослідження вже допомогли проаналізувати та кількісно оцінити нерівність між жінками та чоловіками в ЗМІ та розробити практичні інструменти для вирішення проблем, що виникають.

Слід розглянути способи, за допомогою яких результати цього дослідження можуть бути втілені в практичну політику та заходи, щоб ця робота допомогла якомога ширшому просуванню проблеми гендерної рівності в ЗМІ.

Пропозиції:

- Вимірювати вплив жінок-керівників ЗМІ на інформаційний контент і, зокрема, його вплив на стереотипи.
- Збалансовувати кількість досліджень гендеру та жінок у новинах, зосередившись більш конкретно на інших сферах ЗМІ, таких як маркетинг, зв'язки з громадськістю, фільми та телевізійні серіали.
- Включати комерційні ЗМІ в сферу дослідження. Незважаючи на те, що вони не мають повноважень державних послуг, вони можуть отримувати комерційні чи етичні переваги від підходу до вмісту, який більшу увагу приділяє гендерній рівності.
- Аналізувати умови роботи жінок-журналістів. Питання скляної стелі, балансу між роботою та особистим життям та переслідуванням – це всі можливі точки зору. До досліджень слід залучати професійні організації.
- Створювати міждисциплінарні тематичні мережі з питань гендерної рівності, щоб порівняти досвід досліджень у різних галузях, забезпечити наукове оновлення та відкрити нові галузі досліджень.
- Заохочувати до більшої співпраці між школами журналістики, університетами та ЗМІ, щоб сприяти дослідницькій роботі.

Найкращі практики:

- Global Media Monitoring Project (раз у 5 років);
- Global Alliance on Media and Gender launched (з 2013, UNESCO);
- Онлайн платформа «Women and Media in Europe» (з 2013, Італія).

12. Сприяти активному дослідженню з точки зору гендерної рівності щодо висвітлення ЗМІ певних сфер, що викликають особливе занепокоєння в умовах плюралістичної демократії, таких як звіти про політику та висвітлення виборчих кампаній у ЗМІ та оприлюднення результатів; організація обговорень з метою вдосконалення політики та законодавства.

Висвітлення в ЗМІ політиків-чоловіків і жінок, особливо під час виборів, впливає на сприйняття громадськості кандидатів, а отже, і на те, як люди голосують.

Журналісти зобов'язані якомога ширше оприлюднювати кандидатів та їхні маніфести, незалежно від їхньої статі, намагаючись ставитися до них однаково та неупереджено.

Загалом, висвітлення політики у ЗМІ має здійснюватися відповідальними журналістами, які поважають етику та кодекси практики та є незалежними, незважаючи на будь-який тиск, який на них може бути здійснений.

Дослідження щодо висвітлення політики та виборчих кампаній у ЗМІ дасть детальну інформацію про те, як ЗМІ ставляться до політиків-чоловіків та жінок, зокрема в кількісному та якісному відношенні.

Пропозиції:

- Розробити навчальні модулі для медіа-фахівців, керівників медіа-організацій та органів саморегулювання, а також модулі медіаграмотності.
- Аналізувати склад редакційних команд і розподіл політичних тем для журналістів, належним чином враховуючи гендерну розбивку.
- Заохочувати та підтримувати створення європейської мережі дослідників з питань гендерної рівності в ЗМІ та включати заходи для оприлюднення їхньої роботи серед ЗМІ, урядів та дослідницьких центрів.
- Публікувати результати дослідження кількома мовами, щоб сприяти поширенню.
- Розповсюджувати результати серед усіх дослідників, ЗМІ та студентів журналістики.

13. Сприяти дослідженням впливу ЗМІ на формування цінностей, установок, потреб та інтересів жінок та чоловіків.

ЗМІ все ще занадто часто зображують стереотипні образи жінок і чоловіків, які не відповідають соціальній реальності і, ймовірно, мають значний вплив на громадське сприйняття кожної статі, цінності, яку люди надають кожній статі та їхнє розуміння ролей, призначених кожній статі, та їхнього місця в суспільстві.

Результати Global Media Monitoring Project та багатьох опитувань, проведених на національному рівні, підкреслили відсутність жінок у ЗМІ, а також стереотипи, пов'язані з ними.

Було мало досліджень, які б оцінювали потреби громадськості та вплив медіа-контенту на вибір ЗМІ людьми. Жінки становлять значну частку медіа-ринку, і аналіз їхніх потреб і реакцій на контент був би корисним як з етичної, так і з комерційної точки зору.

14. Пропагувати гендерно чутливу медіаграмотність молодого покоління, готувати молодих людей відповідально підходити до різних форм медіаконтенту та дати їм можливість набутися критичного погляду на уявлення статі в ЗМІ та розшифрувати сексистські стереотипи; посилити перспективу гендерної рівності в програмах медіаграмотності для молоді різного віку як чинник широкої освіти прав людини та активного залучення до демократичних процесів.

Даючи можливість будь-якому громадянину стати активним і критичним щодо медіа-контенту, а отже, приймати обґрунтовані та відповідальні рішення, медіаграмотність відіграє важливу роль у справжньому демократичному заході.

Для побудови інформованої демократії важливо підвищити обізнаність молодих поколінь про гендерну рівність та потенційний вплив ЗМІ на сприйняття певних категорій людей.

Розвиток критичного мислення молодих людей по відношенню до ЗМІ дозволить їм виявити використання сексистських стереотипів, щоб краще позбутися від них і тим самим відігравати повноцінну роль у позитивному розвитку відносин між жінками і чоловіками.

15. Розробити спеціальні засоби підвищення обізнаності через ЗМІ про гендерну рівність для дорослих, включаючи батьків і вчителів, як важливих факторів розвитку гендерної освіти та активної громадянської позиції в інформаційному суспільстві.

Роль дорослих, особливо батьків і вчителів, у підтримці молодих людей у їхньому повсякденному житті та в процесі формування власної особистості буде тим більш корисною, якщо вона допоможе їм розвивати власне критичне мислення і попереджатиме їх про всі форми маніпуляцій, у тому числі з боку ЗМІ.

Беручи участь у справжньому обговоренні медіа-контенту та штучного розподілу ролей жінкам і чоловікам, дорослі зможуть руйнувати стереотипи, розшифровувати ЗМІ та керувати молодим поколінням.

16. Підвищити рівень обізнаності та зміцнити потенціал медіа-фахівців та студентів медіа, пропонуючи регулярні освітні та професійні програми навчання, спрямовані на набуття глибоких знань про гендерну рівність та її вирішальну роль у демократичному суспільстві.

Сучасні курси журналістики готують студентів більше до того, щоб почати свою кар'єру в медійному середовищі, що швидко змінюється, ніж до зосередження уваги на проблемах різноманітності та рівності.

Однак також правомірно очікувати, що журналісти виступатимуть за тих, у кого немає голосу. Таким чином журналістика стає інклюзивною і пропонує різні точки зору та погляди на світ.

Школи журналістики могли б подумати про те, як інтегрувати обов'язкові модулі з питань гендерної рівності в свою підготовку майбутніх журналістів, а також лекторів, і могли б взяти на себе зобов'язання розглядати цю тему у наскрізний спосіб, щоб гендерна рівність враховувалась у всіх своїх структурах.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЄС. СТАТИСТИКА ТА ПОКАЗНИКИ З ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

3.1. Стратегія гендерної рівності Європейського союзу. Гендерна аналітика (міжнародний та європейський досвід)

Загальні рекомендації

Стратегічне планування гендерної політики є важливим аспектом в досягненні цінностей рівності між жінками та чоловіками. Побудова якісної стратегії потребує досвіду та експертних напрацювань, зокрема збору та обробки даних, постановки пріоритетів та оцінки ефективності вже розроблених стратегій. Європейський Союз, зокрема, Комісія щодо гендерної рівності та моніторингу її прогресу, вже мають певний досвід зі стратегічного планування для досягнення цілей гендерної рівності. Огляд та аналіз цього досвіду може допомогти Україні вдосконалити підходи та практики з розробки стратегій в цій галузі.

Що таке Стратегія гендерної рівності Європейського Союзу 2020–2025?

5 березня 2020 року Європейська комісія затвердила Стратегію гендерної рівності 2020 – 2025 – це документ, яким керується Європейський Союз у формуванні гендерної політики. Ця стратегія базується на досвіді та висновках попереднього документу, а саме «Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019 (SEGE)» -цей документ був попередником Стратегії ЄС 2020-2025. Серед основних цілей, які були у фокусі (SEGE):

Питання працевлаштування та рівної оплати праці, зокрема подолання гендерного розриву.

Участь жінок у прийнятті рішень, зокрема через збільшення кількості жінок на вищому та середньому керівництві в Комісії.

Питання подолання гендерного насильства, що включало необхідність підписання та ратифікації всіма державами-членами Стамбульської конвенції.

Адвокація рівних можливостей шляхом сприяння рівності в усьому світі.

Слабкими сторонами SEGE був його статус як внутрішнього документу Європейської Комісії (Staff Working Document), що розглядалося державами-членами та стейкхолдерами як політичне зниження статусу документу

порівняно зі Стратегією. Крім того, видимість SEGE була невисокою, недостатня інформованість про цей документ серед держав обмежила її вплив. Тому новий документ – *Стратегія гендерної рівності Європейського Союзу 2020 – 2025* – був сформований саме як стратегія для підвищення значущості питань, пов'язаних із утвердженням гендерної рівності.

У Стратегії ЄС 2020 – 2025 передбачений більш широкий перелік цілей, під якими слід розуміти основні виклики, які існують в ЄС, в тому числі у питаннях екології, цифрової трансформації та демографічних змін, які мають гендерний аспект, наприклад:

Тенденція, що все більше робочих місць стає цифровими, і існує нагальна потреба забезпечити рівний доступ чоловіків та жінок до економічних можливостей та якісної роботи в цифровій економіці.

Демографічні зміни у контексті зростання очікуваної тривалості життя (жінки, як правило, живуть довше за чоловіків у середньому, і тому складають більшість літніх людей) створюють виклик у вигляді можливої дискримінації за статтю та віком на робочому місці.

Проблеми рівного пенсійного забезпечення і в цілому вплив гендерних розривів в оплаті праці на досягнення стійкого розвитку.

Питання включення гендерної експертизи в формування політик та процесів ЄС є важливим для досягнення гендерної рівності.

Збір та аналіз даних з урахуванням гендерно-вікових показників має вирішальне значення для дослідження гендерної проблематики, а також для розробки, реалізації політики, пристосованої до конкретних потреб різних груп.

Метою Стратегії ЄС є подолання нерівності, стимулювання до перерозподілу влади, впливу та ресурсів справедливим та рівноправним чином, сприяння справедливості та створенню рівних можливостей. Для цього Комісія виділила наступні напрями та відповідний план дій:

Свобода від насильства та стереотипів

До розгляду та впровадження Комісією запропоновані наступні дії:

Завершити приєднання ЄС до Стамбульської конвенції шляхом ратифікації Конвенції. Наразі її підписали всі держави-члени ЄС і ратифікувала 21 держава-член ЄС. Болгарія, Чехія, Угорщина, Латвія, Литва та Словаччина не ратифікували Конвенцію.

Розробка та впровадження заходів щодо боротьби з насильством над жінками, в тому числі фінансування кампаній з підвищення обізнаності щодо прав людини та доступу до правосуддя.

Розробка Закону про цифрові послуги з метою встановлення відповідальності інтернет-платформ щодо вмісту, котрі поширюється користувачами, для боротьби з проблемою насильства щодо жінок в Інтернеті. Так, за даними 2020 року, 58% дівчат у всьому світі зазнали домагань в Інтернеті, а в реаліях пандемії та більш інтенсивного використання мережі Інтернет,- ці ризики лише збільшуються. Закон (Digital Services Act) прагне створити безпечніший цифровий простір, де захищені основні права користувачів, зокрема, шляхом формування звітів про будь-яку модерацію контенту, забезпечення доступного зв'язку користувачів та адміністраторів онлайн-платформ, процедури повідомлення про поширення незаконної інформації, процедура позасудового врегулювання спорів та система розгляду скарг тощо. Цей закон є важливим з огляду можливості встановлення єдиних правил для безпечного та надійного онлайн-середовища, де ефективно захищені основні права.

державам-членам запропоновані наступні дії :

Впровадити Директиву про боротьбу проти сексуального насильства та сексуальної експлуатації над дітьми (Директива 2011/93), Директиву 2011/99/ЄС про Європейський захисний ордер, Регламент (ЄС) № 606/2013 про взаємне визнання заходів захисту у цивільних справах, Директиву Ради 2004/80/ЄС щодо компенсації постраждалих від злочинів та інше відповідне законодавство ЄС, що захищає постраждалих від гендерно зумовленого насильства. Всі ці директиви об'єднанні функцією по гармонізації та спрощенню процедур захисту постраждалих від злочинів у всьому Європейському Союзі.

Систематично збирати гендерно дезагреговані дані. ЄС потребує вичерпних, оновлених і порівнянних даних, щоб політика боротьби з гендерним насильством була ефективною. Щоб отримати повне уявлення про гендерне насильство, дані мають бути розбиті за відповідно до показників, таких як вік, статус інвалідності, міграційний статус та місцевість проживання. Очікується, що опитування, яке буде проведе в усьому ЄС, надасть дані про поширеність та динаміку насильства щодо жінок, результати якого будуть представлені у 2023 році.

підтримувати громадянське суспільство та публічні служби у запобіганні та протидії гендерному насильству та гендерним стереотипам, у тому числі за допомогою коштів ЄС, доступних у рамках програми «Громадяни, рівність, права та цінності» (2021–2027).

Процвітання в гендерно-рівній економіці

Політика згуртованості ЄС підтримує підприємництво жінок, їх (ре)інтеграцію на ринку праці та гендерну рівність у конкретних, стереотипно традиційних чоловічих галузях. Планується, що цілеспрямовані заходи, що сприятимуть участі жінок в інноваціях, будуть розроблені для усунення гендерного розриву в оплаті праці та пенсіях.

До розгляду та впровадження Комісією запропоновані наступні дії:

належним чином впроваджувати принципи гендерної рівності в трудове законодавство ЄС. Зокрема, очікується ратифікація з боку держав-членів Директиви ЄС про баланс між роботою та особистим життям (Work-Life Balance Directive), яка спрямована на покращення доступу сімей до сімейної відпустки та сприянню умов, для розв'язання проблеми недостатньої представленості жінок на ринку праці. Також передбачається ратифікація і втілення положень Директив про гендерну рівність у сфері самозайнятості, соціального забезпечення, вагітності та материнства, Директиви про неповний робочий день, Директиви про прозорі та передбачувані умови праці тощо, які стосуються впровадження принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок щодо їх доступу до роботи, професійної підготовки та просування по службі, а також щодо умов праці.

забезпечити належні інвестиції у дошкільну освіту, послуги з догляду за дітьми, у тому числі коштом наявного фінансування ЄС. Оскільки недостатній доступ до якісних та доступних офіційних послуг по догляду за дітьми є одним із факторів гендерної нерівності на ринку праці, тому інвестиції в послуги догляду є важливими для підтримки участі жінок в оплачуваній роботі та їх професійного розвитку. Це також має потенціал для створення робочих місць як для жінок, так і для чоловіків.

в рамках Європейської Ради з інновацій Horizon Europe European Innovation Council (Horizon Europe є ключовою програмою ЄС щодо фінансування досліджень та інновацій) запустити пілотний проєкт зі *сприяння жіночим стартапам та інноваційним малим і середнім підприємствам.*

Досягнення балансу та організація сприятливих умов для кар'єр жінок у спортивних організаціях, та STEM (Наука, технології, інженерія та математика) напрямі.

Паритетне лідерство

До розгляду та впровадження Комісією запропоновані наступні дії:

прийняти пропозицію щодо Директиви щодо поліпшення гендерного балансу в корпоративних радах. Ця Директива передбачала, що принаймні 40 відсотків членів правління компанії мають становити жінки до 2018 року в державному секторі та до 2020 року в приватному секторі. Проте цих цілей не було досягнуто у 2020 тому імплементація норм цієї директиви є одним з пріоритетних пунктів порядку денного Комісії на 2022.

прийняти заходи щодо поліпшення гендерного балансу на всіх рівнях на керівних посадах. Комісія сприятиме участі жінок як виборців і кандидатів у виборах до Європейського парламенту 2024 року у співпраці з Європейським парламентом, національними парламентами, державами-членами та громадянським суспільством, у тому числі шляхом фінансування та просування передового досвіду. Європейські політичні партії, які просять фінансування ЄС, заохочуються до прозорості щодо гендерного балансу членів своїх політичних партій. Комісія прагне досягти гендерного балансу на рівні 50% на всіх рівнях свого управління до кінця 2024 року.

Вочевидь, положення даної Стратегії ЄС є важливими для України в першу чергу як складова процесу євроінтеграції, а також з огляду на можливість запозичення досвіду Європейського Союзу в розробці національних програм та стратегій в сфері гендерної рівності.

Практичні рекомендації

Гендерна рівність у системі основних інституцій ЄС

Європейський Парламент (ЄП) є єдиною інституцією ЄС, яка формується безпосередньо його громадянами. У 2019 відбулись чергові вибори до ЄП, за результатами яких майже 41% місць посіли жінки. Це рекордна кількість жінок, яка коли-небудь була представлена у ЄП, хоча варто зазначити, що кожен чергові вибори до ЄП засвідчували тенденцію до поступового збільшення кількості жінок-депутаток. Наприклад, у 2014 жінки складали майже 37%, у 2009 – 36%, а у 2004 – 30%.

Європейська Комісія (ЄК) та Європейський Центральний Банк (ЄЦБ). 2019 став знаковим і для цих двох інституцій, адже уперше за всю історію існування ЄС очолювати їх призначили жінок: Урсула фон дер Ляєн стала очільницею ЄК, а Крістін Лагард – ЄЦБ. Окрім цього, 11 з 26 призначених пані Урсулою комісарів – жінки, а у своїй інавгураційній промові вона пообіцяла сприяти просуванню гендерної рівності та формуванню гендерно-збалансованих команд на рівні усіх інституцій ЄС. Крістін Лагард, у свою чергу, була першою жінкою, що очолювала Міжнародний Валютний Фонд та першою жінкою-міністеркою фінансів серед країн «Великої вісімки».

Європейський Суд Справедливості (ЄСС). ЄСС є єдиним судом ЄС, уповноваженим на розгляд спорів та трактування питань, пов'язаних із законодавством ЄС. Він складається із 27 суддів, які призначаються країнами-членами ЄС (по одному від країни). Станом на лютий 2020, у його складі було лише 5 суддей-жінок, що свідчить про те, що судова система ЄС у контексті гендерної рівності потребує певних доопрацювань.

Гендерна рівність у країнах-членах ЄС

2016 рішенням ЄП та Європейської Ради (ЄР) було утворено Європейський Інститут Гендерної рівності (ЄІГР), який є відповідальним, зокрема, за формування Індексу Гендерної Рівності (ІГР). Він є одним із механізмів визначення прогресу в досягненні гендерної рівності ЄС та його країнами-членами. Здійснюється аналіз шести основних сфер (працевлаштування, фінансовий ресурс, освіта, час, влада та здоров'я), а також двох додаткових (наси́льство щодо жінок та міжсекторальна дискримінація). Відповідно до даних ІГР 2019, що базуються на інформації 2017, загальний показник ІГР ЄС склав 67.4 зі 100. У той же час, спостерігаються значні відмінності між країнами-членами ЄС, так, Швеція (83.6) та Данія (77.5) залишаються найбільш гендерно-збалансованими суспільствами. У той же час, Греція (51.2) і Угорщина (51.9) знаходяться внизу рейтингової таблиці. Сферою, у якій жінки є найменш представленими та захищеними, є рівень прийняття рішень та доступу до влади – 51.9 із 100. Варто зазначати, що питання гендерно-обумовленого насильства залишається актуальним також для усіх країн-членів ЄС та знаходить свої вияви, зокрема, у таких формах як: домашнє насильство, сексуальне насильство, торгівля людьми, феміцид, каліцтво жіночих статевих органів тощо. При цьому, двома з трьох країн світу, що визначили свою державну внутрішню та зовнішню

політики як феміністичні, є саме країни-члени ЄС: Швеція та Франція. Більше того, у 2017 ЄС підписав Конвенцію Ради Європи про запобігання і протидію насильства щодо жінок (Стамбульську конвенцію). Наступним кроком для її імплементації є прийняття рішення ЄР, щодо чого наразі відбуваються активні дискусій та обговорення.

Отже, хоча прогрес у досягненні гендерної рівності у ЄС і відбувається повільними кроками, він є беззаперечним та проявляється як на рівні прийняття законодавства, спрямованого на боротьбу з гендерно-обумовленою дискримінацією, так і на рівні кадрової політики ЄС, визначення пріоритетних напрямків його розвитку та програм для фінансування.

Більш детальні дані про гендерну рівність в Україні, в країнах ЄС та в світі можна одержати з різних офіційних джерел. Наприклад, дані з гендерної статистики можна знайти в таких інституціях:

Світовий банк даних <https://data.worldbank.org/indicator>

Національні сайти управлінь статистики <http://www.ukrstat.gov.ua>

Регіональні сайти управлінь статистики
<https://www.kr.ukrstat.gov.ua/?r=ext&link=include/mvc/view/order-stat-info/zich2020.pdf>

Gender, Institutions and Development Database
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GIDDB2019>

Аналітичні гендерні звіти з визначеними гендерними індексами за країнами світу – в таких джерелах:

Global Gender Gap Report <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021/>, https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

Human Development Report <https://hdr.undp.org/data-center/composite-indices>, <https://hdr.undp.org/system/files/documents//hdr2020pdf.pdf>

Gender Equality Index <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2021>, <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2021-health>

Приклади оформлення інфографіки з різноманітними гендерними даними можна відшукати на таких ресурсах:

Infographic: Gender equality UN <https://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2015/9/infographic-gender-equality-where-are-we-today>

Stereotypes about gender roles and the social image of sexual violence in Italy <https://www.istat.it/it/files//2020/10/stereotypes-about-gender-roles.pdf>

Гендерний розрив в оплаті праці <https://ru.slovoidilo.ua/2021/06/10/infografika/obshhestvo/gendernyj-razryv-oplate-truda-kak-otlichaetsya-srednyaya-zarplata-zhenshhin-i-muzhchin-ukraine>

3.2. Оперування з гендерною статистикою та показниками в сфері освіти

Загальні рекомендації.

А. Статистичні дані й показники в галузі освіти мають бути політично значущими. Статистика та показники – це кількісна інформація для полегшення розуміння стану явища, його прогресу і його взаємодії з іншими явищами. Статистика та показники мають важливе значення. Вони включають в себе як абсолютні величини – такі як кількість студентів, викладачів, так і отримані відсотки, ставки і коефіцієнти, в тому числі комбінації ставок і коефіцієнтів, як в деяких складних індексах. В галузі освіти постійно маємо справу з рядом взаємопов'язаних аспектів, починаючи від рівня попиту та пропозиції освітніх можливостей до того, як люди можуть отримати доступ до навчання, якості викладання і процесу навчання, внутрішньої ефективності системи освіти, індивідуальних результатів навчання та впливу освіти на особистісний розвиток і благополуччя людини, суспільства і країни в цілому. Не менш важливим є рівність в освіті, вивчення причин нерівності і їх вплив на соціально-економічний розвиток.

Б. Слід зосереджуватися на «хороших» показниках. Коли необхідно пов'язати дані проблеми з інформаційними потребами, а також з необхідними показниками й статистичними даними, то виявляється, що може бути багато показників, так як є проблеми політики і різні типи користувачів. Досвід національних і міжнародних агентств допоміг розробити принципи, які в даний час прийняті в якості основних в розробці системи показників. Отже, хороші показники повинні бути: а) **стратегічними** (узгодженими з політикою), тобто надавати чіткі і однозначні відповіді на ключові питання політичних питань і проблем; б) **легкими у використанні**, тобто зрозумілими, своєчасними і не у великій кількості; в) **формуватися на основі логічної структури** (framework), що дозволяє сприймати одну цифру (скажімо зарахування) в контексті інших

основних змінних (скажімо, демографія та інвестиції в освіту) конкретної країни; г) **технічно обґрунтованими**, тобто дійсним, надійними і порівнянними; д) **практично можливими для отримання при найменших витратах**, тобто основні необхідні статистичні дані є легко доступними або їх порівняно легко зібрати в чітко встановлені терміни.

В ідеалі кінцева мета полягає в тому, щоб зробити щонайменшу кількість показників, які задовольнятимуть максимум явищ для широкого кола користувачів. Показники якісних явищ також дуже корисні, хоча вони, як правило, більш складні у формуванні, як з концептуальних причин (підбір відповідних вимірювальних інструментів якісних явищ), так і технічних (складності з отриманням відповідних даних).

В. Якими можуть бути інформаційні канали отримання даних. Дані, необхідні для вимірювання гендерної нерівності в сфері освіти, можна зібрати з різних джерел з використанням різних існуючих методів збору. По суті, джерела даних можуть бути розділені на: а) фізичні особи; б) навчальні заклади. До фізичних осіб в цьому відношенні відносяться не лише студенти і професорсько-викладацький склад, а й батьки, інші члени тієї ж сім'ї, керівники громад, роботодавці і т.д. До навчальних закладів найчастіше відносять школи та університети, але в кінцевому рахунку це можуть бути центри освіти для дорослих та інші місця навчання/підготовки. Методи збору інформації можуть включати в себе регулярні опитування в школах і використання адміністративної звітності, а також перепис населення і домашніх господарств.

Актуальні дані, зібрані під час регулярних шкільних опитувань і переписів населення, мають важливе значення для отримання загальної інформації з гендерних відмінностей в неграмотності і освіті, доступу до навчання в школі і т.д. Специфічні додаткові дані необхідні, якщо необхідно вивчити більш детально причини нерівності з метою визначення відповідних заходів щодо зменшення нерівності. Для такого роду інформації спеціальні (вибіркові) опитування підходять найкраще, хоча вартість обмежує їх використання.

Г. Які слід враховувати фактори впливу на гендерну рівність в освіті. Різні чинники, які перешкоджають гендерній рівності в освіті можуть бути згруповані у чотири основні категорії: а) відносно **попиту** – соціально-економічні та культурні чинники, які впливають на поведінку і вибір батьків і студентів; б) відносно **пропозицій** – політичні та інституційні чинники і фактори, пов'язані зі шкільною освітою.

Відносна важливість цих чинників може змінюватися від країни до країни, серед місцевих громад і груп населення. Існує очевидна необхідність виміряти точний ступінь гендерної нерівності та проводити дослідження її взаємозв'язку з соціальними, економічними і культурними особливостями країн і громад, а також з доступом до якісних освітніх послуг.

Визнаючи, що зміни і реформи вимагають активності всіх зацікавлених сторін (політиків, педагогів, батьків, юнаків і дівчат), дослідження і діагностика ситуації, з відповідними цифрами і аналізом та підтвердженими факторами, можуть забезпечити необхідну підтримку в управлінні й прийнятті рішень на управлінському рівні.

Практичні рекомендації для операцій з різними даними.

Гендерні питання можна розглядати відповідно до різних даних. На найпростішому рівні можна розглядати абсолютні цифри і абсолютну різницю між кількістю чоловіків і жінок, школярів, студентів, вчителів, які є неграмотними. Аналогічні критерії можуть бути застосовані до похідних даних статистики у вигляді таких показників, як рівень грамотності, кількість зарахувань, коефіцієнт зарахувань до школи та кількість випускників. На більш складному рівні можна використовувати конкретні показники гендерної нерівності, а також багатовимірні статистичні методи для більш поглибленого аналізу.

1. Дані з грамотності. Існують різні способи представлення гендерної нерівності. Абсолютний розрив визначається як різниця між абсолютним числом неграмотних чоловіків і жінок і може бути інтерпретована з точки зору кількості зусиль, необхідних для скорочення неграмотності, або як число жінок, які повинні бути грамотними, щоб досягти рівності між чоловіками і жінками. Відсоток неграмотних жінок в загальній кількості неграмотних є одним з найпростіших і найбільш часто використовуваних показників гендерної нерівності. Виходячи з того, що чоловічі і жіночі групи населення практично однакові в більшості регіонів, ідеальна ситуація буде, коли частка жінок наближається до 50%, в той час як більш низькі або більш високі значення вказують на нерівність на користь жінок або чоловіків відповідно.

Співвідношення статей в соціальних дослідженнях аналогічне (але не тотожне) співвідношенню статей, що використовується в демографії, являє собою співвідношення між кількістю неграмотних чоловіків і жінок. Теоретично

це співвідношення може змінюватися від 0 (в разі 0 неграмотних чоловіків) і нескінченності (в разі 0 неграмотних жінок). У разі рівності співвідношення дорівнює 1. Це також може бути виражено у відсотках, з числом неграмотних чоловіків на 100 неграмотних жінок. Можна також обчислити у зворотному порядку, тобто знайти співвідношення неграмотних жінок і чоловіків, виражене у відсотках – воно показує число неграмотних жінок в розрахунку на кожні 100 неграмотних чоловіків. Згідно досліджуваного явища й аспектів, які треба підкреслити, можна використовувати співвідношення чоловіки/жінки або жінки/чоловіки.

Термін «регіональний» в контексті даного документу відноситься до основних регіонів світу. Однак такий же підхід може бути використаний при аналізі адміністративних або географічних територій (регіонів, провінцій або районів) в межах країни.

Інші можливі варіанти вирахування нерівності також можуть бути передбачені, наприклад, відносний проміжок за формулою $(F - M)/F * 100$, (F – жінки, M – чоловіки), що вказує на частку неграмотних жінок, яких треба навчити, щоб домогтися паритету грамотності з чоловіками.

Можуть бути запропоновані різні приклади графічного представлення гендерних відмінностей. Що ж стосується всього графічного представлення, то треба дотримуватися принципу ілюстрації істотних фактів в ясній і зрозумілій формі, уникаючи при цьому використання великої кількості деталей в одному й тому ж графіку. Якщо необхідно підкреслити відмінності між неграмотними чоловіками і жінками, не звертаючи уваги на загальну кількість, можна вибрати діаграми, де загальна кількість є стандартизованою (=100). Це можна зробити за допомогою простих гістограм або круглих діаграм. Для простоти порівняння стовпчики можуть бути розташовані в порядку спадання відповідно до відсотку неграмотних жінок. Для ясності і простоти інтерпретації треба вказати значення на кожному стовпчику. Горизонтальна лінія, що позначає 50%, являє собою лінію рівності між числом неграмотних чоловіків і жінок.

Аналізуючи освіту та грамотність, завжди слід не спиратися виключно на абсолютні цифри, а брати до уваги і відносні значення, такі як відсотки та співвідношення, розраховані у відношенні до відповідної кількості населення.

2. Гендерна нерівність у відвідуванні школи. Якщо ми беремо простий показник відвідування школи, то завдяки сукупній частці учнів від всього

населення (GER), ми можемо вивчати: а) поточний коефіцієнт зарахування жінок у порівнянні з коефіцієнтом зарахування чоловіків; б) передбачуваний, абсолютний, гендерний розрив (введений у попередньому розділі відносно показників неграмотності); саме тут ми бачимо відмінність між коефіцієнтом зарахування чоловіків та жінок; в) гендерне співвідношення тут визначається як співвідношення жіночого та чоловічого зарахування і визначається як індекс тендерного паритету (GPI);

У найпоширеніших випадках, коли співвідношення зарахувань чоловіків є більшим, ніж жінок, індекс тендерного паритету коливається від 0 (максимальна гендерна невідповідність) до 1 (гендерний паритет).

Абсолютний гендерний розрив Ч–Ж та індекс гендерного паритету Ж/Ч відображають різницю в різних напрямках. Обидва можуть бути цікавими залежно від контексту аналізу. Диспропорції на користь жінок позначаються негативним значенням гендерного розриву та значенням, що перевищує 1 індексу тендерного паритету.

Діаграми є зручними графічними презентаціями для аналізу абсолютних гендерних розривів. Немає загального правила для варіантів дизайну графіків, за винятком, мабуть, що графіки повинні бути настільки інформативними, наскільки це можливо. Якщо треба підкреслити значення розривів, то можна використати стовпчикову діаграму. Однак у цьому випадку неможливо оцінити розриви у зв'язку з сукупною часткою учнів від всього населення. Зручним способом одночасно аналізувати рівень зарахування, гендерний розрив та відносну диспропорцію – це представляти їх графічно, використовуючи кореляційну діаграму XY. Можна побачити, що коли відсоток зарахувань у хлопчиків вище, ніж у дівчат, то відповідні точки/області розташовані нижче лінії 45° (діагональ), яка фактично являє собою лінію гендерної рівності. Іншими словами, всі точки/області, розташовані нижче діагоналі, відображають нерівність на користь хлопчиків.

3. Міждержавні різновиди зарахування до школи та гендерна нерівність. Крім глобального підходу до регіонів світу, цікаво вивчити коефіцієнти зарахування жінок до школи та гендерні нерівності на більш детальному рівні. Якщо ми хочемо акцентувати увагу на аспекті гендерної нерівності, слід розглянути два показники – гендерний розрив та індекс рівності жінок. Представляючи показники для певної кількості країн (або провінцій чи регіонів), може бути корисним мати синтетичне уявлення про ситуацію шляхом

надання середніх значень (зважених або незважених, залежно від типу аналізу). Однак, оскільки середнє значення може приховувати важливі варіації, то для більш точного аналізу доцільно надати основні міри варіації, такі як найбільші та найменші значення, діапазон, стандартне відхилення (*SD*) та коефіцієнт варіації (*CV*).

4. Зміна відсотку дітей, які навчаються, від кількості населення та гендерна нерівність. Оцінивши гендерні нерівності, можна приступити до аналізу змін у часі. Очевидно, подібний аналіз може бути зроблений на основі індексу гендерного паритету (GPI), а не гендерного розриву.

5. Відвідування школи та відсоток тих, хто закінчив школу. У більшості країн, що розвиваються, кількість дівчат та жінок нижча, ніж хлопчиків та чоловіків, які мають доступ до школи та навчання. Про це свідчить аналіз гендерних диспропорцій у рівнях вступу до початкової освіти та коефіцієнтів зарахування. Цікаво вивчити поведінку дівчат у порівнянні з хлопцями, коли вони вже навчаються в школі, тобто чи вони, як правило, залишаються в школі більше чи менше, ніж хлопчики, і справді, чи вони навчаються краще чи гірше, ніж хлопчики. Можна порівняти гендерні нерівності щодо доступу до школи з невідповідністю стосовно кількості тих, хто закінчив школу. Доступ до шкільного навчання оцінюється за очевидною кількістю зарахованих, тоді як кількість тих, хто закінчив школу рахується від загальної кількості, хто був зарахований до 1-го класу в певний рік і в кінцевому підсумку закінчив 5 клас. Слід зазначити, що два типи вимірювання не є порівнюваними, оскільки реальний рівень зарахувань може перевищувати 100% унаслідок раннього та пізнього вступу до школи, показники кількості тих, хто закінчив до 5-й клас не можуть перевищувати 100%. Таким чином, між країнами не проводиться порівняння абсолютних розривів. Тим не менш, є законним провести порівняння між країнами за даними індексу гендерного паритету.

Інший спосіб аналізу різниці відвідування школи хлопчиками та дівчатами полягає в порівнянні очікуваної тривалості шкільного навчання чоловіків і жінок (school life expectancy, SLE) і, очікуваної кількості, тих, хто закінчить школу (school survival expectancy, SSE). Тривалість шкільного навчання (SLE) – це загальна кількість років навчання, яку може очікувати дитина певного віку у майбутньому. Ті, хто закінчать школу (SSE) – це кількість років навчання, яку може очікувати дитина певного віку, яка вже навчається у школі.

Визначення цих двох показників, наведених у Доповіді про світовий освітній процес у 1995 році, є наступними:

Тривалість шкільного навчання (SLE): для дитини певного віку, SLE визначається як загальна кількість років навчання, на яку дитина може розраховувати для отримання освіти в майбутньому, припускаючи, що ймовірність його зарахування до школи в будь-якому конкретному віці дорівнює поточному коефіцієнту зарахування для цього віку. Це сума спеціальних вікових коефіцієнтів зарахування для початкової, середньої та вищої освіти.

Кількість тих, хто закінчив школу (SSE): SSE для дитини певного віку (базовий вік) визначається як кількість років навчання, яку дитина цього віку, яка вже є у школі, може очікувати в майбутньому. Це співвідношення між сумою вікових показників зарахування для початкової, середньої та вищої освіти та коефіцієнтом зарахування за базовим віком. Більш детальну інформацію про методику обчислення дивіться у Статистичних примітках цього звіту.

6. Індекс гендерної сегрегації за напрямками навчання. Хоча в більшості країн, що розвиваються, загальна рівність між чоловіками та жінками в галузі освіти не досягнута, прогрес у певних розвинених країнах та деяких країнах Латинської Америки та регіону Карибського басейну відбувається досить швидко. Проте навіть у країнах, де досягається загальний рівень паритету, значні розбіжності виявляються у розподілі чоловіків та жінок серед різних галузей навчання у технічних, професійних та вищих навчальних закладах.

Під час вивчення участі жінок у різних сферах навчання у професійно-технічній освіті або у вищих навчальних закладах може бути корисно мати інструмент для визначення того, як чоловіки та жінки схильні сконцентруватися відповідно до суто "чоловічих" або суто "жіночих" сфер діяльності.

Індекс гендерної сегрегації за галузями дослідження може стати таким інструментом. Він визначається як відсоток всіх осіб, які навчаються на певному рівні освіти, які мають змінити свою сферу навчання, для того щоб співвідношення жінок і чоловіків було однаковим у всіх сферах, беручи до уваги, що немає змін у загальній кількості зарахувань.

По суті, індекс порівнює гендерний склад зарахувань у всіх сферах навчання на основі гендерної складової загальної кількості учнів у всіх областях навчання в цілому. Цей індекс не є показником загальної гендерної

нерівності у доступі, чи отриманні певного рівня освіти, а скоріше мірою концентрації чоловіків і жінок у конкретних сферах, для певного загального розподілу за статевою ознакою.

7. Використання тематичних карт. Географічна презентація за тематичними картками особливо підходить для демонстрації пропорцій або інтенсивностей певних явищ у певній сфері і може бути особливо доцільною для ілюстрації змін у часі. На сьогоднішній день різноманітні географічні системи інтерпретації (ГСІ) на мікрокомп'ютерах стають доступними для звичайних користувачів, а звичайні програмні додатки можуть бути використані для простих карт. Тому їх слід використовувати при презентації статистики про сферу освіти та показників.

ВИСНОВКИ

Описані нами вище матеріали літньої школи «Тренінг з гендерної рівності», що проводилася в рамках проєкту «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» за програмою ЄС Еразмус+ з напрямку Жан Моне, стали теоретичною та практичною основами для проведення 13 тренінгів. Коротко підсумуємо їхній зміст.

Тренінг 1. Становлення теорії і практики гендерних досліджень. У процесі опрацювання цієї теми учасники та учасниці тренінгу опрацюють основні етапи становлення теорії і практики гендерних досліджень у процесі соціального руху за рівність прав (фемінізму). В інтерактивних формах розглядається виникнення питання про рівні права чоловіків і жінок під час Великої французької революції; опрацьовано феміністичні ідеї «Декларації жінки та громадянки» (Олімпія де Гуж, 1791) та есе «На захист прав жінок» (Мері Волстонкрафт, 1792). Значну увагу слід приділити ідеям і основним результатам суфражизму (від англ. *suffrage* - виборче право), як «першій хвилі фемінізму» - руху жінок за право голосу та рівні з чоловіками політичні права. Учасникам та учасницям тренінгу слід запропонувати самотійно передивитися художній фільм «Суфражистка» (Великобританія, 2015) та обмінятися думками на наступний день тренінгу. Стисло опрацьовується інформація про відомих суфражисток (Френсіс Вілард, Елізабет Кеді Стентон, Еммелін Панкгерст, Вікторія Вудхулл, Кейт Шеппард, Іда Белл Уеллс-Барнетт, Віда Гольдштейн, Енні Кіні, Ненсі Астор, Еліс Пол). Під час тренінгу визначаються основні ідеї «другої хвилі фемінізму»; ідеологічну цінність праці С. Бовуар «Друга стаття» (1949) на цьому етапі, а також основні ідеї ліберального та радикального фемінізму другої хвилі. Виникнення теорії і практики гендерних досліджень презентується у контексті саме цієї хвилі фемінізму. Також опрацьовуються характерні риси третьої хвилі фемінізму, з'ясовуються особливості та взаємозв'язки фемінізму й гендеру.

Тренінг 2. Сучасний фемінізм в Україні. Під час тренінгу обговорюються наступні питання. 1. Чи присутній фемінізм в українській історії? 2. Чи потрібен фемінізм в Україні? 3. Сучасний стан фемінізму в Україні та досягнення цього руху. 4. Чи потрібен фемінізм чоловікам? 5. Як фемінізм підтримує родини? 6. Чи потрібні нам фемінітиви? У процесі обговорення цих питань з'ясовується, що фемінізм як організований жіночий рух, ідеологія і культурна традиція виник в Україні у 80-х рр. XIX ст. (Н. Кобринська, О. Пчілка та ін.) і залишається

актуальним рухом за рівні права й можливості жінок і чоловіків і на сучасному етапі. Поступово феміністична тематика входить у різні сфери нашого суспільного життя: мову, мистецтво, освіту, культуру, громадські ініціативи тощо. Урізноманітнюються феміністичні ініціативи (проституція та комерційний секс, трудові відносини у військовій сфері, фемінізація бідності, замученість жінок до політики тощо). Фемінізм в нашій країні має певні досягнення: можливість вживати фемінітиви в правописі; говоріння про сексуальне насильство; феміністичні флешмоби щодо протидії насильству; низові та академічні ініціативи, котрі пропагують феміністичну критичну тематику. Фемінізм потрібен і чоловікам, оскільки вони потерпають від стереотипних обмежень своєї гендерної ролі. Учасників тренінгу ознайомлюють з досвідом «Профеміністичної школи для чоловіків». Фемінізм надає можливість переосмислити взаємовідносини, владу та нерівності в сім'ях і висновує, що варто будувати справедливі відносини без насильства і влади в сім'ї та фемінітивами у мовленні.

Тренінг 3. Проєкти з гендерної проблематики в Україні. Опрацювання статей 3, 4, 6, 15–21 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок» необхідне для розуміння особливостей змісту нормативно-законодавчої бази для просування гендерного мейнстримінгу. У змістовній частині тренінгу слухачі школи ознайомлюються зі змістом основних проєктів з гендерної проблематики в Україні та співставляють їх цілі та задачі. До таких проєктів відносяться: проєкт розробки та впровадження публічної політики (проєкт PRISM, 2002- 2017 рр.), проєкт Центру Разумкова «Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України», проєкт ПРООН в Україні спільно з Секретаріатом уповноваженого ВР України «Комплексне становище жінок, які проживають у сільській місцевості», проєкт Фонду ООН в галузі Народонаселення «Аналітичне дослідження участі жінок в складі робочої сили в Україні» (2012 р.), проєкт «Місцеві гендерні ініціативи 2017-2018: досвід реалізації» (проєкт ПРОМІС), проєкт ПРООН «Гендерна експертиза українського законодавства» (проєкт ПРОМІС), проєкт «Гендерноорієнтоване бюджетування на місцевому рівні» (Фонд Ф. Еберта), проєкт «Сприяння поширенню гендерної рівності у системі освіти в 3-х областях України: Київська, Запорізька, Тернопільська» (2014), проєкт «Гендерний мейнстримінг у вищих навчальних закладах України» (2015), проєкт Громадської організації «Центр гендерної культури».

Тренінг 4. Гендерна (не)рівність у засобах масової інформації (ЗМІ): українські реалії. Свобода вираження думок і свобода ЗМІ – це передумова для повного здійснення інших прав і свобод. Гендерна рівність у ЗМІ актуальна, оскільки ЗМІ мають значний вплив та активно формують думки, ставлення та ідеї. Основні проблеми щодо досягнення гендерної рівності в українських засобах масової інформації:

- все більше жінок працюють у ЗМІ, але жінки недостатньо представлені в процесах ухвалення рішень;
- повідомлення та образи жінок і чоловіків, які представлені у ЗМІ, зміцнюють гендерні стереотипи;
- у соціальних мережах часто зустрічаються сексизм і насильство (анонімність в Інтернеті і відсутність контролю);
- відсутність відповідальності та санкцій за сексистські висловлювання ненависті;
- низька помітність жінок, як з погляду якості, так і кількості, в медіаконтенті; нечасте використання жінок у ролі експертів і відносна відсутність жіночих поглядів і думок у ЗМІ.

У процесі комунікації опрацьовуються прояви сексизму, ейджизму та лукізму в ЗМІ; показується, як через фейсизм і мачизм конструюється маскулінність у ЗМІ, а також пропонується метод «дзеркала» як головний метод аналізу на наявність проявів сексизму. Учасники та учасниці тренінгу опрацьовують результати моніторингу «Як медіа висвітлюють права людини у новинах» та ознайомлюються з рекомендаціями експертів щодо збалансованості інформації у медійних матеріалах.

Тренінг 5. Гендерна рівність у засобах масової інформації: досвід ЄС. Розглядається поточна ситуація щодо гендерної рівності у ЗМІ в ЄС. Незважаючи на прогрес у сфері гендерної рівності в Європі, участь жінок у медіа-процесах все ще залишається тривожною. Як на внутрішньому фронті, у доступі до керівних посад і покращенні умов праці в медіакомпаніях, так і на зовнішньому фронті, у медіа-контенті, жінки є жертвами постійної відсутності представництва. Це не тільки позбавляє більшість із них рівного ставлення та можливостей, але й посилює враження серед широкої громадськості, що вони все ще прив'язані до своїх традиційних ролей, незважаючи на їхній дедалі відчутніший внесок в економічне та політичне життя Європи. Відповідно

детально розглядається реалізація 16 заходів, викладених у Рекомендаціях Ради Європи по досягненню гендерної рівності у ЗМІ. Ці заходи зосереджені на наступних шести основних сферах: політика та законодавство щодо гендерної рівності, прийняття та впровадження національних показників, надання інформації та просування передового досвіду, канали підзвітності, дослідження та публікації, а також медіаграмотність та активна громадянська позиція. Також учасникам школи демонструються основні матеріали останнього аналітичного звіту комісії з питань гендерної рівності Наглядової ради Європи з медіа та інформаційного суспільства.

Тренінг 6. «Методика роботи з гендерною статистикою сфери освіти». Основними цілями цього тренінгу є такі: а) привернути увагу слухачів і користувачів статистики освіти на важливість та можливості використання гендерно-чутливих статистичних даних і показників в галузі освіти; б) уточнити концепції, методи і прийоми, необхідні для систематичного збору, аналізу, презентації і розповсюдження статистичних даних і показників в сфері освіти, з особливим акцентом на гендерну складову у сфері освіти; в) запропонувати практичні ідеї та рекомендації для осіб, що використовують гендерні статистичні дані й показники в галузі освіти для більш ефективного моніторингу прогресу та розробки політики та планів на користь гендерної рівності. Робочим інструментом реалізації гендерного підходу є гендерний аналіз – організований акт щодо дослідження та вивчення відмінностей у потребах, умовах, доступу до ресурсів, перспективах розвитку, особливостях участі, нагородженні, преміюванні, оплаті праці з точки зору гендерної рівності учасників навчально-виховного процесу. Саме з цього тренінгу можна розпочинати формувати статистичний потенціал для моніторингу розв'язання гендерних проблем у сфері освіти. Вже в такому початковому вигляді запропонованим методикам притаманна універсальність і загальність. Основна увага під час цієї частини тренінгу приділяється наочності представлення статистичного матеріалу, його доступності й доказовості.

Тренінг 7. «Нерівна рівність» сучасної освіти. Гендерно орієнтована освіта є складним, неоднозначним, поліаспектним та багатовимірним явищем, оскільки: 1) немає єдиного підходу щодо тлумачення поняття «гендерно орієнтована освіта» та однозначності розуміння сутності даного суспільного феномена; 2) поширені різноманітні уявлення щодо значення і застосування гендерного підходу до навчання (роздільне навчання хлопчиків і дівчат;

статеве виховання в сексуальному або фізіологічному аспекті; облік психофізіологічних відмінностей хлопчиків і дівчат; статоворольовий підхід в освітньому процесі тощо); 3) здійснюються різноманітні дослідження, що мають у своїй назві термін «гендер», але по суті такими не являються («псевдогендерні» дослідження та гендерні); 4) формується нова інфраструктура соціальних взаємовідносин, яка продукує нові запити на теперішні особистісні комунікації і, зокрема, на нові гендерні відносини, що потребує належного методологічного забезпечення освітньої діяльності, залучення гендерно орієнтованого підходу в усі компоненти освітньої системи: освітні інститути, технології і філософію освіти та забезпечення послідовності та наступності цього процесу. Вище зазначені проблеми зумовлюють складність використання абстрактного поняття «гендерно орієнтована освіта» при розробці національних програм і політик рівності. Основними напрямками концептуалізації гендерно орієнтованої освіти є: диференціальний, соціально-конструктивістський, радикально-плюралістичний.

Тренінг 8. Гендерні аспекти прихованого навчального плану. Прихований навчальний план – це освітній інструмент, через який кожна зі статей «отримує» свій набір можливих гендерних ролей і життєвих траєкторій, прийнятих особистісних рис і шаблонів поведінки. Ідея прихованого навчального плану («hidden curriculum») вперше сформульована американським соціологом освіти П. Джексоном (кінець 60-х рр. XX ст.). основними структурними елементами прихованого навчального плану є: заклад освіти як організація та освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу; зміст освіти; міжособистісна комунікація у процесі навчання. Під час роботи у «малих групах» учасники та учасниці тренінгу опрацьовують основні прояви прихованого навчального плану, що відтворюють гендерну нерівність у системі загальної середньої освіти, гендерну зональність освітнього простору. дискримінаційні прояви освітнього процесу, гендерні аспекти змісту освіти й стилю комунікації вчительства з учнівством, наводять цікаві приклади з власного досвіду дії прихованого навчального плану. Під час тренінгу представляються основні результати дослідження прихованого навчального плану в загальноосвітніх закладах.

Тренінг 9. Гендер і економічна діяльність. В рамках даної теми розглядається вплив гендеру на економічну діяльність, типові гендерні відмінності в економічній діяльності. Розглядаються джерела отримання

гендерних економічних показників на різних рівнях та інтерпретація даних показників. Проводиться короткий огляд даних показників для країн Європейського Союзу та України за останні 10 років.

Тренінг 10. Гендер і прийняття рішень. В рамках даної теми тренінгу розглядається поточна гендерна ситуація щодо прийняття рішень в ЄС. Аналізуються причини недостатнього представництва жінок у процесах прийняття рішень. Основними причинами є традиційні гендерні ролі та стереотипи, відсутність підтримки для жінок і чоловіків у поєднанні обов'язків по догляду та роботи, а також поширена політична та корпоративна культура. Аналізуються ключові статистичні показники, які демонструють поточну ситуацію щодо представництва жінок у процесах прийняття рішень.

Тренінг 11. Гендерна економіка: основні методологічні підходи, теми досліджень і тенденції розвитку. 70-ті рр. XX ст. – гендерна економіка виділяється як нова міждисциплінарна сфера наукового пізнання. Гендерна економіка досліджує економічні процеси та механізми функціонування політикоправових і фінансових інструментів з точки зору їхнього впливу на співвідношення соціального та економічного статусу чоловіків та жінок. Наприкінці XX – на початку XXI ст. актуалізувалися економічні наукові дослідження з гендерної проблематики в Україні. На сучасному етапі продовжується процес її становлення, а гендерна проблематики вивчається в розділах соціальної складової (зайнятість і ринок праці, малий бізнес і самозайнятість, розподіл доходів, рівень життя сімей (бідність, соціальний захист), інвестиції в людський капітал (освіта, охорона здоров'я, культура) тощо. Основними методологічними підходами щодо аналізу гендерних аспектів економіки є: неомарксистський, неокласичний, інституційний (неоінституційний). Основні типи досліджень: а) перший тип наукових розвідок присвячений розробці теоретичних моделей, що включають не абстрактних економічних суб'єктів, а індивіда соціального, котрий займає певне місце в суспільній життєдіяльності; б) другий – різноманітні емпіричні дослідження, спрямовані на вивчення загального й особливого в соціально-економічному становищі чоловіків і жінок; в) третій напрямок – аналіз економічної політики для визначення траєкторії оптимізації чинного інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. Перспективні напрями розвитку гендерної економіки. 1. Необхідність запровадження гендерно-сензитивної макроекономічної політики. 2. Запровадження гендерного мейнстримінгу у всіх

державних стратегіях, бюджетування з урахуванням гендерної проблематики, гендерний аудит і аналіз впливу. 3. Обов'язкові гендерні квоти для керівних посад в усіх організаціях державного та приватного сектору. 4. Навчання та тренування, спрямоване на підвищення обізнаності з гендерної проблематики для керівників-чоловіків. 5. Вдосконалення системи оцінки праці, спрямованої на подолання гендерного розриву в оплаті праці. Впровадження гендерно-дружніх моделей, що передбачають наявність опції неповного робочого дня з пропорційною оплатою для всіх робочих місць.

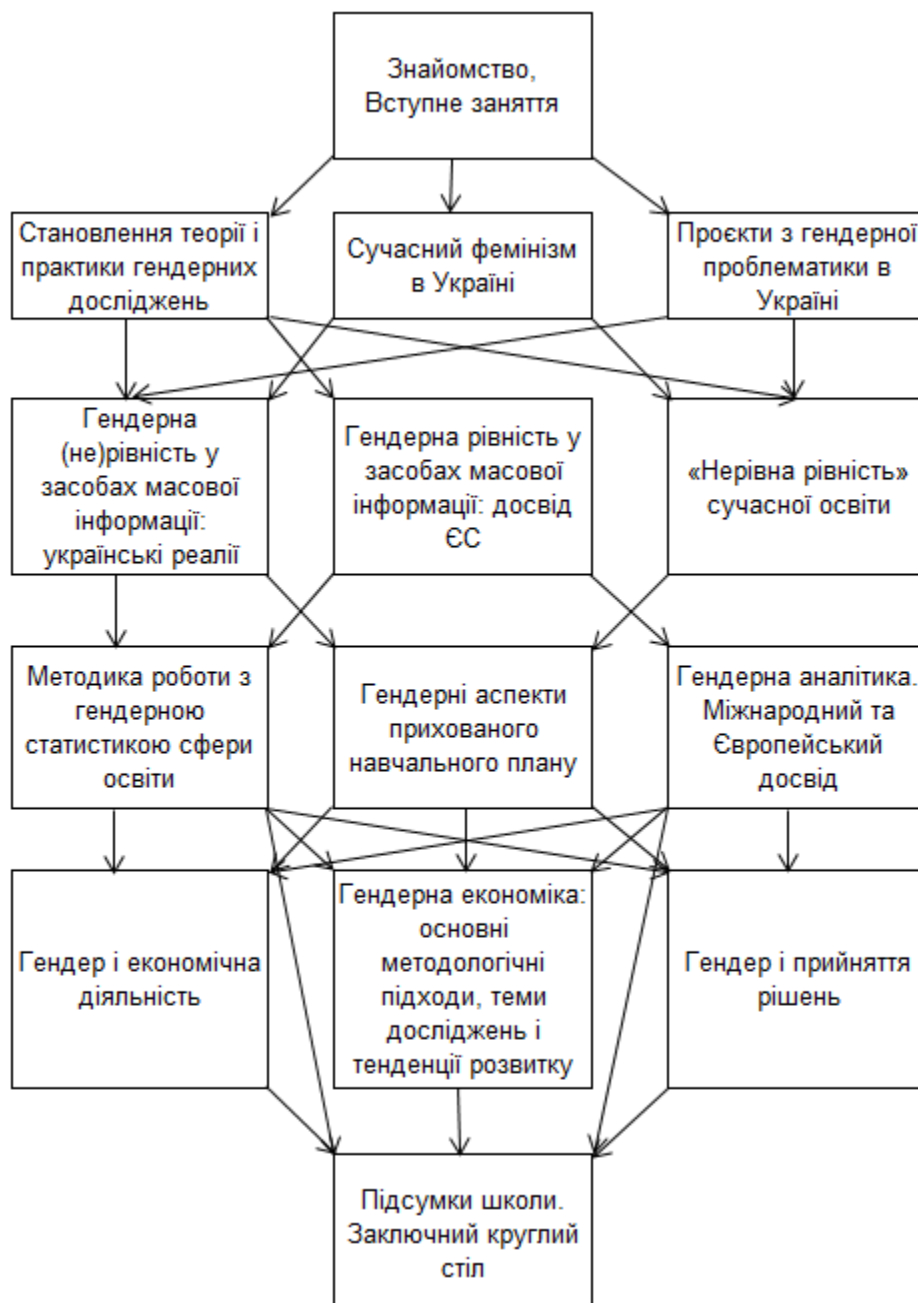
Тренінг 12. Гендерна аналітика. Міжнародний та Європейський досвід. Під час розгляду теми гендерної аналітики розглядаються такі питання: гендерна статистика; аналітичні гендерні звіти; гендерна інфографіка. Проводиться екскурс за міжнародними, європейськими та національними джерелами отримання даних гендерної статистики, можливостями використання баз даних, роботами з фільтрами, віртуальними картами, вбудованими можливостями графічного представлення гендерних даних у базах. Далі розглядаються основні міжнародні та Європейські аналітичні звіти, які частково або повністю присвячені проблемам гендерної рівності. Аналізується структура Звітів, щоб кожен учасник мав представлення як виконати подібне аналітичне дослідження на корпоративному рівні. Також разом із учасниками школи аналізується ряд цікавої гендерної інфографіки, яку надають Міжнародні та Європейські організації поряд із гендерною статистикою.

Тренінг 13. «Підсумки літньої школи. Заключний круглий стіл». Підсумки проведення літньої школи «Тренінг з гендерної рівності» підбиваються за такими напрямками: проблеми фемінізму та реалізація гендерних проєктів в Україні та в Європейському Співтоваристві, особливості візуалізації даних з гендерної статистики в освіті, гендер у засобах масової інформації, проблеми прихованого навчального плану в системі освіти та гендерного дисбалансу української освіти на національному та субнаціональному рівнях, дискримінації та сексуальних домагань в освіті, причини протидії гендерній рівності в Україні та гендерні аспекти рівності в політико-правовій сфері на національному та субнаціональному рівнях. Під час проведення круглого столу мають бути проаналізовані результати вихідного тестування на предмет їх співставлення з результатами тестування вхідного.

Для унаочнення такого порівняння має бути використана візуалізація даних з використанням будьякого доступного пакета візуалізації.

З метою використання можливості співставлення результатів вхідного та вихідного тестування слухачів школи вихідне тестування проводиться за тестом. Вихідне тестування проводиться перед тренінгом 13.

Блок-схема змісту матеріалу тренінгів літньої школи виглядає так:

РОЗДІЛ 4. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ З УЧАСНИКАМИ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «НАТХНЕННЯ»

У межах проєкту були заплановані і проведені круглі столи для слухачів(-чок) громадської організації (ГО) «Університет третього віку «Натхнення» (керівниця – Позднякова Ф.І.), який з 2017 року працює на базі Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Слухачі університету третього віку зацікавилися такою проблематикою.

1. Гендерні питання українського суспільства.
2. Економічні ініціативи з економічного зміцнення жінок.
3. Можливості жінок в ЄС.
4. Суспільні зусилля задля збільшення тривалості життя з урахуванням гендерного фактора.

Робота з цією цільовою групою проводилася у формі круглих столів та інтерактивних лекцій. Слухачі брали активну участь в обговоренні гендерної проблематики, висловлювали цікаві ідеї щодо посилення видимості жінок в українському суспільстві, ділилися власними «жіночими» проблемами та відзначали актуальні «чоловічі» проблеми українського суспільства.

При проведенні круглого столу на тему «Гендерні питання українського суспільства» основна увага приділялася таким проблемам як: становлення гендерних студій в Україні та гендерні проєкти Кіровоградщини та проблемі чи руйнує фемінізм українські сім'ї.

Учасники проєктної команди уточнили особливості та взаємозв'язок понять «фемінізм» і «гендер». Було окреслено становлення гендерних студій в процесі розвитку другої хвилі фемінізму. Фемінізм було визначено як соціальну теорію та критику застарілого патріархату, як рух, який підвищив статус жінок у більшості суспільств, як боротьбу за рівні права і можливості жінок і чоловіків і як прояв активізму. А гендер, як соціальний конструкт, який складається з жіночих, феміністичних, чоловічих студій, а також може містити питання сексуальності та гендерної ідентичності (тобто ЛГБТІК-спільноти).

Було виокремлено основні етапи становлення гендерних студій в незалежній Україні, охарактеризовано ряд проєктів з гендерної проблематики та деталізовано зміст і реалізацію гендерних проєктів у Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Слухачі були ознайомлені з результатами міжнародного

трирічного (2016–2019 рр.) проєкт за програмою Еразмус+ «Гендерні студії: крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціями (GeSt)» (№ 561785-EPP-1-2015-1-LT-EPPKA2-CBHE-JP <http://gestproject.eu/>), який реалізовувався в трьох українських університетах (Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). Метою проєкту було створення нових компетентностей і нового мислення в напрямку гендерної рівності та покращити освіту студентів з гендерних досліджень; створення модернізованих магістерських програм із соціальних та поведінкових наук, а також сприяння конвергенції системи освіти в країнах-сусідах ЄС з європейською. Кожен, з названих з українських університетів – учасників проєкту, в результаті співпраці з партнерами з Греції, Литви, Марокко, Тунісу й Угорщини зреалізували унікальні освітньо-професійні програми підготовки магістрів. У межах проєкту розпочалася підготовка кваліфікованих фахівців в області соціальних та поведінкових наук. Значущим результатом проєкту було створення магістерських програм, розробка підручників, посібників, методичних рекомендацій. Реалізація цих магістерських програм надала можливість студентам навчатися за модернізованими стандартами європейського зразку з використанням найсучаснішої комп'ютерної техніки; брати участь у заходах, що проводяться за участю європейських партнерів; здійснювати гендерні дослідження з науковцями країн-учасників та партнерів грантового проєкту; публікувати наукові статті у співавторстві з науковими керівниками у міжнародних журналах країн-учасників (Угорщини, Литви, Греції, Марокко, Тунісу); використовувати можливості навчальної (академічної) мобільності з університетами країн-членів програми Еразмус+.

Також слухачі університету «Натхнення» були ознайомлені з метою та основними заходами поточного міжнародного проєкту «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій».

Зацікавленість учасників круглого столу викликав соціальний проєкт UNFPA в рамках інформаційної кампанії «Щастя в чотири руки», метою якого було донести до молодих людей, які вступають у подружжя, гендерно-орієнтовані рецепти сімейного щастя та принципи гендерної рівності, на яких потрібно будувати сім'ю; будь-які проблеми чи завдання приймаються як

спільні та вирішуються спільними зусиллями чоловіка та дружини, а гендерна рівність – це універсальне правило побудови умов для сімейного щастя.

Під час спільного обговорення слухачі ознайомилися з: 1) серією відеоблогів про культуру, гендер та ідентичність «Шалені автор(к)и», який ведуть В. Агєєва та Р. Семків і їхні гості (цей проєкт підтримано Фондом ім. Гайнріха Бьоля); 2) музеєм гендерної і жіночої історії, проєктами та експозиціями цього музею. Значні обсяги цікавої актуальної інформації, представленої на цих сайтах, слухачі можуть періодично передивлятися самостійно та обговорювати з однодумцями та опонентами.

Наприкінці обговорення, відповідаючи на питання «Чи дійсно фемінізм «руйнує родини»?», слухачі «Університету третього віку «Натхнення» зробили висновок, що навпаки, фемінізм надає можливість переосмислити владу та нерівності у родинах. Звернули увагу на те, що варто будувати справедливі відносини (із рівномірним розподілом хатньої та доглядової праці між членами подружжя), без насильства і влади.

Під час інтерактивної лекції на тему «Економічні ініціативи з економічного зміцнення жінок» слухачі ознайомилися зі Стандартами ЄС в сфері економічної самостійності жінок і розвитку жіночого підприємництва; розглянули як ЄС сприяє розширенню економічних можливостей жінок і дослідили можливості реалізації ініціатив з розбудови економічної спроможності жінок, постраждалих від гендерно зумовленого/домашнього насильства, та жінок, які знаходяться в зоні ризику.

Спираючись на стратегію гендерної рівності ЄС на 2020-2025 роки та новий План дій ЄС щодо гендерної рівності на 2021-2025 роки (GAP III), досягнення економічної незалежності для жінок є основою бачення ЄС щодо гендерної рівності в усьому світі. Економічна незалежність означає розширення можливостей жінок робити справжній вибір щодо свого життя шляхом повної та рівної участі в усіх сферах життя. Йдеться про визнання праці жінок, оплачуваної та неоплачуваної, як цінної і соціально, і економічно, а також про політику та системи, які цінують і відзначають внесок жінок. При цьому, виокремлено наступні проблеми:

- жінки залишаються вразливою групою, що зазнає численних форм дискримінації;

- попри сприятливу законодавчу базу можливості підприємництва суттєво обмежені, насамперед у частині доступу до фінансування та через високі корупційні очікування;

- перешкодами для ведення підприємницької діяльності жінками також є нестача інформації, брак освітніх програм, відсутність заохочень, інші системні перешкоди.

Домашні обставини (догляд за дітьми, членами сім'ї) найчастіше стають причинами:

1) паузи жінок у підприємницькій діяльності, що перешкоджає їхній здатності накопичувати соціальний капітал (в Україні ці паузи, спричинені необхідністю релокуватись в інші регіони України або за кордон з дітьми після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році);

2) роботи у формі неповного робочого дня, що має наслідком набуття обмеженого управлінського досвіду і фінансового капіталу; тобто обмеження доступу до фінансування та здатності розвитку бізнесу всередині професійних мереж;

3) жінки займаються підприємництвом у сферах, які є менш прибутковими та у менших масштабах (гуртова, роздрібна торгівля), із залученням меншого капіталу та інвестицій;

4) жінки у порівнянні з чоловіками більш схильні оцінювати рівень інноваційності власного бізнесу нижче; починати підприємництво з меншим капіталом, менше залучати кредити, менше інвестувати, часто використовувати сімейні активи, а не кредитне чи акціонерне фінансування; не шукати зовнішнє фінансування, зокрема через невпевненість в собі; частіше вважають свій бізнес менш кредитоспроможним; недооцінюють власні підприємницькі здібності.

При розгляді питання як ЄС сприяє розширенню економічних можливостей жінок слухачі прослухали історії успішних жінок-підприємниць, які демонструють досягнення жінок, які розвинули свій бізнес за підтримки ЄС. Розгляд цього питання був доповнений інформацією жінок-слухачок Університету про побудову кар'єри та реалізацію власної підприємницької ідеї. Також при розгляді цієї проблематики учасники інтерактивної лекції ознайомилися з історіями успіху та виходу з кола насильства восьми жінок, постраждалих від гендерно зумовленого насильства та жінок, які опинилися у

складних обставинах. Вони розповіли про власний досвід у працевлаштуванні та підприємницькі успіхи (інформація з форуму «Економічне наснаження вразливих жінок задля подолання гендерно зумовленого насильства та відбудови країни»).

Опрацьовуючи реалізацію ініціатив з розбудови економічної спроможності жінок, постраждалих від гендерно зумовленого/домашнього насильства, та жінок, які знаходяться в зоні ризику, було презентовано проекти міжнародної агенції UNFPA. Це міжнародна агенція з розвитку, метою котрої є забезпечення та існування такого світу, в якому кожна вагітність бажана, кожні пологи безпечні та кожна молода людина може реалізувати свій потенціал. UNFPA є провідною установою ООН, яка сприяє реалізації права кожної жінки, чоловіка та дитини на здорове життя та рівні можливості. Слухачам було надано актуальну інформацію про програми цієї організації в Україні щодо допомоги дівчатам і жінкам (проєкт «EMBRACE: Посилення національних і регіональних механізмів побудови адаптивної, підзвітної та економічно ефективної системи протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству»).

Програма ЄС з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству впроваджує напрямок розширення економічних можливостей жінок, постраждалих від домашнього/гендерно зумовленого насильства, зосереджена на підвищенні економічної автономності та стійкості жінок, надаючи підтримку в працевлаштуванні, профорієнтацію, професійний розвиток та залучення постраждалих до працевлаштування. Надаються такі моделі підтримки:

- Підтримка кар'єрними консультантами/консультантками (консультації щодо здобуття професійних навичок та індивідуальна підтримка у пошуку роботи);
- Організація професійних курсів для жінок, які шукають підтримки у складних життєвих обставинах, у тому числі постраждалих від домашнього насильства, з метою розширення можливостей працевлаштування або започаткування ініціатив, що можуть приносити дохід;
- Надання стартового фінансування для запуску ініціатив соціального підприємництва для жінок, постраждалих від домашнього/гендерно зумовленого насильства.

На останній зустрічі з цієї теми також було презентовано інформацію про Конгрес уповноважених жінок, який проходив у листопаді 2024 року в Україні. Це була важлива подія для сприяння гендерно відповідальній європейській інтеграції та відновленню України, а також простір для обміну досвідом, створення нових партнерств та спільної роботи для досягнення гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок. Під час роботи Конгресу :

- відбувався діалог між бізнесом, урядовими установами, партнерами з розвитку та громадянським суспільством для розробки спільних ініціатив, які сприятимуть розширенню економічних можливостей жінок і спрямовані на відновлення економіки.

- обговорювалися викликів та можливостей для жінок під час війни й перспективи економічного уповноваження жінок в Україні.

- представлялися кращі практики приватного сектору в економічному уповноваженні жінок – презентації від компаній, які успішно реалізують Принципи розширення прав і можливостей жінок як інструмент для підтримки жінок на ринку праці.

- почав розбудовувати ся альянс з гендерно відповідального та інклюзивного відновлення як механізм для зміцнення партнерства та збільшення фінансування для економічного уповноваження жінок, зокрема можливості для бізнесу

- активно проводилася національна інформаційна кампанія «Звісно, зможеш!» - подолання гендерних стереотипів щодо професійного розвитку жінок, привернення уваги до проблеми гендерного розриву в оплаті праці між чоловіками та жінками, підтримка професійної реалізації жінок та їх рівного представлення в будь-якій сфері.

При розгляді теми «Можливості жінок в ЄС» детально розглядався План дій із гендерної рівності: права жінок та дівчат є основою глобальної стратегії для гендерної рівності, а також його реалізація в різних країнах ЄС по відношенню до державних службовців.

Новий План дій ЄС із гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок має на меті пришвидшити прогрес у розширенні прав і можливостей жінок і дівчат (GAP III) та захистити здобутки в галузі гендерної рівності, що були досягнуті за 25 років після прийняття Пекінської декларації та Платформи дій. План дій із гендерної рівності забезпечує для Євросоюзу

політичну базу за п'ятьма основоположними напрямками діяльності, аби прискорити прогрес у виконанні міжнародних зобов'язань та створити світ, в якому кожен має змогу процвітати. План дій із гендерної рівності на 2021-2025 роки пріоритезує просування гендерної рівності за усіма напрямками зовнішньої політики та діяльності Європейського Союзу, пропонує дорожню карту для співпраці на національному, регіональному рівнях й у багатосторонньому форматі, дає імпульс діяльності у стратегічних сферах, закликає установи стати прикладом для наслідування, а також забезпечує прозорість досягнутих результатів. Ось деталі щодо цих п'яти напрямків дій:

1. 85% усіх нових кроків у зовнішній діяльності сприятимуть гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок до 2025 року. GAP III запроваджує жорсткі правила застосування та моніторингу гендерної проблематики у різних секторах. Вся зовнішня допомога у всіх секторах, включно з інфраструктурою, цифровою сферою, енергетикою, сільським господарством, змішаними фондами тощо має містити в собі гендерну перспективу та підтримувати гендерну рівність.

2. Спільне стратегічне бачення та тісна співпраця з країнами-членами та партнерами на багатосторонньому, регіональному та національному рівнях. GAP III передбачає розробку спільного підходу для всіх суб'єктів ЄС на рівні країн та зосередження уваги на вибраних стратегічних питаннях. Ретельний гендерний аналіз та тісні консультації з країнами-членами, організаціями громадянського суспільства, захисниками прав жінок та молоддю забезпечать надійну основу для діяльності на місцях.

3. GAP III закликає прискорити прогрес, зосередившись на ключових тематичних сферах залученості, включно із боротьбою проти гендерного насильства та сприянням економічному, соціальному та політичному розширенню можливостей жінок та дівчат. План робить оновлений акцент на загальному доступі до охорони здоров'я, сексуального та репродуктивного здоров'я та прав, а також гендерної рівності в освіті. Зокрема, План заохочує рівну участь та лідерство. Він також повністю інтегрує політичні рамки ЄС щодо жінок, миру та безпеки. Окрім того, план привносить гендерну перспективу в нові сфери політики, такі як зелена та цифрова трансформація.

4. Лідерство прикладом. План дій закликає Євросоюз слугувати прикладом для інших. Зокрема – через встановлення гендерно-реалістичного та збалансованого за гендерними принципами керівництва на вищих політичних та управлінських рівнях.

5. Вимірювання результатів. GAP III застосовує новий підхід до моніторингу, оцінки та навчання, що має більший акцент на вимірюванні результатів. Євросоюз створить кількісну, якісну та всеохоплюючу систему моніторингу. Ця система сприятиме підвищенню рівня підзвітності громадськості, забезпечення прозорості та доступу до інформації про свою допомогу у встановленні гендерної рівності у всьому світі. Європейська Комісія у співпраці з Європейською службою зовнішньої дії буде щороку контролювати прогрес у впровадженні GAP III.

Цей План спрямований на усунення структурних причин гендерної нерівності та гендерної дискримінації, зокрема — через активне залучення чоловіків та хлопців до подолання усталених гендерних норм та стереотипів. Врешті-решт, План дій спрямований на боротьбу з усіма аспектами дискримінації, що перетинаються, аби нікого не залишати позаду. Наприклад, від приділяє особливу увагу жінкам з інвалідністю, жінкам-мігрантам та тим жінкам, які зазнають дискримінації за віком чи сексуальною орієнтацією.

Стандарти щодо рівного ставлення до жінок і чоловіків є частиною законодавства ЄС. Вони закріплені статтями Амстердамської угоди 1997 року і містяться в Директивах ЄС. Держави-члени ЄС зобов'язуються прописати ці положення в національному законодавстві. Проаналізуємо реалізацію на практиці рекомендацій ЄС в окремих країнах.

Литовська Республіка втілює у практику всі рекомендації Європейського Союзу, адаптуючи своє законодавство до його вимог. З 1 березня 1999 року набув чинності Закон про рівні можливості жінок і чоловіків, призначення якого забезпечити здійснення закріплених у Конституції Литовської республіки гендерних можливостей для всіх. Кожна фізична і юридична особа має право подати скаргу щодо порушення рівних прав. Також встановлюється заборона дискримінації в оплаті праці. На жаль, це інколи

важко контролювати, оскільки роботодавець може по різному називати посади з приблизно однаковими функціями.

Франція вибудовує гендерну політику на принципах гендерної рівності, проте серед посадовців вищої ланки лише 165 жінки, тому застосовуються гендерні квоти (40%) для забезпечення представництва жінок у вищих посадах державного управління та громадському житті. Франція має законодавство, яке забороняє дискримінацію на робочому місці. Це законодавство сприяє створенню сприятливих умов для жінок, що працюють у державних установах.

У **Фінляндії** як і в інших північних країнах гендерна рівність тісно пов'язана з проєктом скандинавської моделі держави спільного благоустрою (welfare state). В країні існує гендерний **контракт між державою і жінкою, який визначається як контракт «працюючої матері»**. Він передбачає, що метою державної політики стає надання жінкам можливості суміщати ролі матері і працівника в одній – подвійній ролі – ролі працюючої матері. Вказаний вище контракт є взаємозобов'язуючими: з одного боку, соціальні служби надають можливість жінкам брати участь в публічній сфері, а з другого – отримуючи зарплату, жінки фінансують діяльність цих служб шляхом виплати податків. З 1978 року у Фінляндії введена **відпустка для батька по догляду за дитиною**. У батьків з малолітніми дітьми є можливість скорочувати свої робочі години аж до закінчення дитиною першого навчального семестру. **Наразі 37% фінського парламенту складають жінки. У Муніципальних парламентах жіноче представництво – 34%. Із 18 міністерських посад жінки займають сім. Гендерна освіта є важливою частиною гендерної рівності.** У Фінляндії діють гендерні квоти для представництва у державних органах та комітетах. Це сприяє більшому представництву жінок в урядових структурах.

Таким чином, всі країни ЄС законодавчо декларують **Стандарти щодо рівного ставлення до жінок і чоловіків, але кожна країна має свої особливості просування до гендерної рівності.**

Значний інтерес слухачів Університету третього віку викликала тема «Суспільні зусилля задля збільшення тривалості життя з урахуванням гендерного фактора», при дослідженні якої було розглянуто гендерні аспекти старіння чоловіків і жінок та особливості пенсійного забезпечення.

Доведено, що місце літньої людини в суспільстві та родині визначається загальним соціально-економічним і культурним розвитком, матеріальними і господарськими відносинами, місцевими і національними звичаями. Крім того, на чоловіків і жінок похилого віку істотно впливає низка таких факторів, як вік, місце проживання – сільська місцевість чи місто, перебування у шлюбі, діти, з-поміж яких особливе місце займає статева належність.

Найбільш популярною теоретичною перспективою для зв'язку гендеру і старіння є теорія життєвого циклу, що підкреслює зв'язок між гендерними відмінностями на ранніх і пізніх стадіях життя. Цей підхід досліджує те, як зміни в статусах і ролях людини з віком (наприклад, вступ до шлюбу, розлучення, вдівство, робота, вихід на пенсію та ін.) можуть по-різному впливати на чоловіків і жінок. Причому в кожному суспільстві ці ролі і статуси, а також перехід з одного стану в інший, формуються по-різному в зв'язку з існуючими відмінностями у соціальних структурах та культурних практиках, хоча скрізь є і щось спільне: наприклад, жінки практично усюди турбуються про когось чи опікуються певними справами, в той час як чоловіки більшою мірою асоціюються з роллю основного економічного «добувача». Саме ця різниця у позиціях протягом життя, з точки зору дослідників, зумовлює невигадає становище жінок у старості (бідність, необхідність працювати, виконуючи сімейні обов'язки по догляду за іншими членами сім'ї, домашню роботу) часом до кінця життя, без будь-якого «виходу на пенсію» у цьому відношенні. У сучасній науці вже досить звичним є формат гендерного портрету конкретної соціально-демографічної групи, який надає можливість проаналізувати демографічні показники, стан здоров'я, рівень соціальної активності чоловіків і жінок та їхнє реальне становище у будь-який віковий період. Вивчення гендерних аспектів старіння чоловіків і жінок надає фахівцям можливість шляхом накопичення даних, зокрема й статистичних, виявляти проблемні питання у сфері соціальної рівності, оцінювати динаміку гендерних перетворень, отримувати гендерний вимір соціальної роботи з означеною категорією клієнтів, а також впливати на поліпшення становища чоловіків і жінок похилого віку в сучасному суспільстві. Зокрема, аналіз статистичних даних показує, що на сучасному етапі розвитку людства відзначається постійне зростання частки людей похилого віку серед всього населення, що стає впливовою соціально-демографічною тенденцією практично для всіх розвинених країн. На думку фахівців, такий процес обумовлений двома

причинами. По-перше, успіхи у сфері охорони здоров'я, взяття під контроль низки небезпечних хвороб, підвищення рівня та якості життя призвели до збільшення середньо очікуваної тривалості життя людей, яка сьогодні в розвинених країнах наблизилася до 80 років і більше. Тому можливість дожити до «поважного» віку стає на сьогодні звичайним і, водночас, масовим явищем. Міжнародні організації (ООН, ВООЗ, МОП, тощо) розробили статеві-вікову структуру населення світу, де станом на 2015 рік приблизно 10% світового населення було у віці 60 років і старше. Згідно із середнім варіантом прогнозу населення ООН, народжуваність і смертність, які постійно знижуються, призведуть до того, що до 2050-го року ця цифра виросте на більш ніж 20%. Це означає, що до цього часу понад 400 мільйонів літніх людей будуть жити в розвинених країнах і більше ніж 21 1,5 мільярда – в країнах, що розвиваються. Таким чином, інтереси цієї вікової групи людей набуватимуть все більшого значення з кожним роком. Проте, серед тих, хто досяг періоду пізньої дорослості, переважають жінки, а не чоловіки. Це, насамперед, обумовлюється тривалістю життя: жінки у середньому живуть до 74,2 роки, натомість чоловіки на порядок менше – до 62,4 років, на що впливають певні фактори. Наприклад, несприятливі умови життя переважно чоловічого населення, здебільшого, від неприродних причин (отруєння неякісними продуктами і напоями, дорожньо-транспортний та виробничий травматизм, вбивства і самогубства). Саме тому кількість жінок серед населення похилого віку переважає чисельність чоловіків. Не менш важливим у контексті досліджуваного питання є аналіз вікових проблем зі здоров'ям. Загалом, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я людини необхідно розглядати як стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише як відсутність хворобі фізичних дефектів. При цьому розвиток вікозалежних патологій має виражені гендерні особливості. Згідно з результатами численних досліджень ВООЗ, літні чоловіки і жінки страждають в цілому від одних і тих же захворювань: хвороби серця і судин, захворювання опорно-рухової системи, діабет, психічні захворювання, погіршення роботи органів чуття, захворювання видільної системи (перш за все, нетримання); у більш бідних країнах світу ще й інфекційні захворювання та їх наслідки. Однак ступінь поширеності цих захворювань, темпи щодо зростання або зниження захворюваності, а також конкретні хвороби всередині кожної групи дуже відрізняються у жінок і в чоловіків. Причому це пов'язано, не в останню чергу, з приписуваною суспільством статево-типовою поведінкою для жінок і для чоловіків, з їх

соціальними ролями протягом життя, зі специфікою відповідальності, яку ті й інші змушені на себе брати, з гендерними цінностями і нормами конкретного суспільства, зі специфічно жіночими і чоловічими свободами або, навпаки, обмеженнями, які існують в житті кожної людини у її різні вікові періоди. Адже захворювання чоловіків і жінок старшого віку часто починаються набагато раніше періоду «старості». Погіршення здоров'я у період пізньої зрілості є однією з найбільших перешкод, яка вносить певні корективи в повсякденну діяльність і суттєво обмежує можливості пенсіонерів підтримувати соціальну активність. Дуже багато станів, що призводять до смертності та інвалідності у старшому віці, пов'язані зі способом життя та поведінкою у більш молоді роки. Це алкоголізм, куріння, інфекційні захворювання, переїдання протягом усього життя, бідність, недоступність якісної освіти, небезпечні умови роботи, насильство, погане лікування захворювань, а також нещасні випадки в період молодості. Зрозуміло, що жінки і чоловіки по-різному стикаються з усіма цими проблемами. Наприклад, небезпечні умови роботи – зазвичай, «привілей» перш за все чоловіків, а фізичне та сексуальне насильство, бідність і пов'язане з цим недоїдання – більше стосується жінок. Науковці з різних галузей знання сходяться на тому, що між чоловіками й жінками, що живуть в одній країні у схожих соціальних умовах, відмінності складають не більше 10% всіх показників, а схожість – 90%. Важливим гендерно обумовленим фактором, що впливає на становище людей похилого віку, є закінчення трудової діяльності. У цілому вихід на пенсію легше переноситься жінками, ніж чоловіками. Це пояснюється тим, що жінки переважно займаються професійною діяльністю через суто економічні причини, а не для задоволення потреб самореалізації. Вихід на пенсію жінок, обтяжених домашніми обов'язками, веденням господарства, вихованням дітей, сприймається ними як серйозне полегшення і задоволення віку. Пенсійний вік, як катастрофа, розцінюється жінками, які відмовились від сімейного щастя заради кар'єри. Такі жінки після виходу на пенсію, зазвичай, розвивають різні види діяльності соціального чи релігійного напрямку, вони декларують своє нібито повне задоволення від добре виконаних обов'язків. Особливо важко доводиться жінкам, які, вийшовши на пенсію, стикаються з тим, що вони самотні, бо всі родичі померли, а ті, хто живі, не виявляють до них цікавості. Чоловіки гірше пристосовуються до виходу на пенсію, оскільки вони більше «врастають у професійну роботу», відсуваючи на майбутнє реалізацію сімейних та соціальних ролей. Це також пов'язано з почуттям втрати авторитету у власній сім'ї у зв'язку із зменшенням доходів.

Важливим фактором, що впливає на становище чоловіків і жінок похилого віку, є перебування в шлюбі. Очевидно, що похилий вік – це заключна фаза подружнього життя, тому перебування у шлюбі відіграє в цей період важливу роль. Смерть одного з подружжя зазвичай важко травмує іншого, змінюючи його / її життя і поведінку. Отже, сьогодні самотність є проблемою багатьох жінок похилого віку. Нерідко після втрати чоловіка жінки похилого віку відмовляються займатися домашнім господарством і потрапляють у залежність від своїх близьких. Часто при цьому роль голови родини переходить до когось з молодших членів сім'ї. Самотність старих людей підсилюється почуттям ізоляції в суспільстві, припиненням трудового стажу. Психологічна незадоволеність своїм статусом нерідко тягне за собою швидке настання фізичного старіння, яке супроводжується іноді психічними розладами. Як правило, самотні люди похилого віку живуть в гірших економічних і побутових умовах, ніж сімейні.

Згідно з пенсійним індексом Allianz (API) (2023), що надає комплексну оцінку стійкості та адекватності пенсійних систем за 40 параметрами, найкращі у світі пенсійні системи збудовано в Данії, Нідерландах, Швеції, Бельгії, Люксембурзі, Великій Британії, Німеччині та ін.

Вік виходу на пенсію в Європі – переважно 67 років, що суттєво вище, ніж в Україні. Разом із цим пенсійний вік жителів ЄС залежить не від статі (ця норма давно віджила), а від професії та страхового стажу.

Таблиця 4.1. Пенсійний вік в європейських країнах (на 2024)

Країна	Чоловіки	Жінки
Велика Британія	66	66
Данія	67	67
Люксембург	65	65
Нідерланди	67	67
Німеччина	67	67
Україна	60	60

Більшість країн Європи мають багаторівневу систему пенсійного забезпечення, яка складається з таких основних типів пенсійного забезпечення – державна, професійна (за місцем роботи та приватна).

У кожній країні ЄС склався свій підхід у використанні цих можливостей.

Найпоширеніші плани нарахування пенсій в Європі

Пенсія з визначеною виплатою (Defined Benefit, DB) — роботодавець гарантує виплату певної суми після досягнення пенсійного віку, разом із цим він регулярно сплачує внески до програми.

Розмір пенсії залежить від розміру зарплати і тривалості трудового стажу працівника. Ця схема передбачає надійний дохід громадянам. Але схема DB стає все менш поширеною, оскільки є дорогою для роботодавців.

Пенсія з визначеним внеском (Defined Contribution, DC): Працівник та/або роботодавець регулярно сплачують внески до пенсійного плану. Накопичена сума інвестується, а після виходу на пенсію використовується для виплати пенсії. Розмір пенсії не гарантований і залежить від інвестиційної прибутковості.

Розмір пенсії в Європі в рази вищий, ніж в Україні. Наприклад, у Нідерландах 2022 року базова пенсійна виплата для самотньої особи становила 1334,94 євро на місяць. Якщо йшлося про пару, то сума на одну особу становила 914,15 євро, а загальна сума 1828,30 євро на пару. 2023 року середня місячна пенсія за віком у Німеччині становила 1550 євро, згідно з даними Німецького пенсійного страхування.

Пенсійні системи в більшості країн Європи вважаються безпечними, оскільки вони передбачають диверсифіковані джерела фінансування, контроль з боку держави та страхування. Крім того, для малозабезпечених пенсіонерів є додаткові виплати. Наприклад, у Швеції передбачено т.зв. гарантовану пенсію, що є частиною національної державної пенсії. Якщо в особи низька пенсія і вона проживає у Швеції, то може також подати заявку на отримання житлової допомоги та фінансової підтримки для людей похилого віку.

Населення Європи старіє, кількість пенсіонерів стрімко зростає (особливо в жіночій когорті). Тому, щоб адаптуватися до змінюваних демографічних та економічних умов, пенсійні системи в європейських країнах Європи реформуються. Найпоширеніші реформи передбачають:

- збільшення пенсійного віку;
- збільшення внесків до пенсійних систем;

- зменшення державних дотацій пенсійним системам;
- перегляд формул розрахунку пенсій.

Таким чином, більшість країн ЄС є старіючими, пенсійне забезпечення визначається не статевими, а професійними ознаками.

Таким чином, просвітницька робота з слухачами «Університету третього віку «Натхнення» охоплювала різноманітну гендерну проблематику й проводилася в активних формах з широким залученням аудиторії до обговорення питань.

**РОЗДІЛ 5. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ
ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ
З ВЧИТЕЛЯМИ І
СТАРШОКЛАСНИКАМИ РЕГІОНУ**

У процесі систематичної роботи з учителями (-ками) обговорювалися різноманітні питання з гендерної проблематики. У зв'язку з тим, що вхідне анкетування виявило, з одного боку, недостатній рівень обізнаності вчительства з гендерною проблематикою, а з іншого – значну зацікавленість, то змістовна тематика була скоригована й розширена. Наведемо основні результати вхідного анкетування вчительства. В анкетуванні педагогічних працівників взяли участь 34 вчителі (з них 27 жінок та 7 чоловіків) різних спеціальностей та з різним досвідом роботи (таблиця 5.1).

Таблиця 5.1.

Галузь	А) математична	Б) природнича	Г) інформатична	Д) соціальна і здоров'язбережувальна	Е) громадянська та історична	Ж) фізична культура	В) технологічна	Разом
Жінки	7	4	1	5	4	3	3	27
А) до 5 років	2	1	1	2	2			8
Б) від 6 до 10 років	1	2				1	1	5
В) від 10 до 20 років	2			2	1	1	2	8
Г) більше 20 років	2	1		1	1	1		6
Чоловіки	1		1	1	1	1	2	7
А) до 5 років	1	1	1	1	1	1	1	7
Б) від 6 до 10 років					1		1	2
В) від 10 до 20 років				1		1		2
Разом	8	4	2	6	5	4	5	34

72 % опитаних вважають актуальною для школи проблему досягнення гендерної рівності, проте переважна більшість (67%) лише інколи стикалися з

обговоренням гендерних проблем на професійному рівні й жоден не брав участь у тренінгах, семінарах, вебінарах з цієї тематики (таблиця 5.2).

Таблиця 5.2.

Варіанти відповіді	Жінки	Чоловіки	Разом
А) надзвичайно актуальна	10	3	13
Б) частково актуальна	10	1	11
В) це надумана проблема	2	1	3
Г) не замислювалась(-вся) над цим	5	2	7
Разом	27	7	34

Вчительство недостатньо обізнані з гендерною проблематикою: більшість тільки чули про існування «прихованого» навчального плану та бажають отримати інформацію з гендерних проблем в системі освіти зокрема, та гендерної теорії й практики в цілому.

Стосовно впровадження фемінітивів та елементів гендерованого простору, то відповіді вчителів(-льок) були досить стриманими: більшість застосовують фемінітиви тільки через вимоги щодо їх використання і не вважають за доцільне впроваджувати елементи гендерованого простору. Лише 3 вчительки української мови зазначили, що з задоволенням використовують фемінітиви і вважають їх використання елементом розвитку мови. Всі інші вчителі/ вчительки не вважають андрогінність мови проявом гендерної нерівності (таблиця 5.3.).

Таблиця 5.3.

Варіанти відповіді	Жінки	Чоловіки	Разом
А) використовую дуже часто	3		3
Б) використовую інколи через вимоги щодо їхнього використання	17	4	21
Г) не використовую, оскільки вони є незвичними для мене	7	3	10
Разом	27	7	34

86% опитаних освітян(-ок) не вважає, що стиль викладання залежить від статі педагогічного працівника, а також не вважають, що здібності учнів і учениць залежать від статі («стать не повинна впливати на освітній процес»). Педагогічні працівники(-ці) вагаються щодо позитивного впливу на освітній процес залученість більшої кількості вчителів-чоловіків (проте 6 з 7 опитаних учителів-чоловіків позитивно оцінюють збільшення кількості представників їхньої статі серед вчителів в їхній школі).

Стереотипність опитаних освітян(-ок) виявилась у відповідях на питання щодо підтримки різних програм навчання з трудового навчання для хлопчиків і дівчат, а також, що представників різних статей потрібно по різному виховувати й формувати різні особистісні якості, оскільки «вони будуть виконувати різні ролі в соціумі та сім'ї» (таблиця 5.4.).

Таблиця 5.4.

Варіанти відповіді	Жінки	Чоловіки	Разом
А) повинна бути однакова програма, щоб не формувалися гендерні стереотипи	8	1	9
Б) повинні проводитися окремо, оскільки у подальшому житті дівчата і хлопці будуть виконувати різні функції;	19	4	23
В) важко визначитися		2	2
Разом	27	7	34

Стереотипно вчительство також визначають домінування особистісних рис у хлопчиків і дівчат: дівчаток вчителі(-льки) хочуть бачити добрими, ввічливими, охайними та виконуючими домашні справи, а хлопчиків – цілеспрямованими, з аналітичними мисленням, сильними, наполегливими у досягненні мети. Тобто більшість вчителів(-льок) виявляють власну гендерну поляризацію, в умовах якої проходила їхня соціалізація; вони демонструють стійкі переконання, яким повинен бути хлопчик/чоловік і дівчинка/жінка, при цьому уявляють ці групи як гомогенні (а по суті значна кількість індивідумів є психологічними андрогенами з розмитими проявами особистісних рис і поведінки) (таблиця 5.5.).

Таблиця 5.5.

Варіанти відповіді	Жінки	Чоловіки	Разом
А) не вважаю, оскільки особистісні якості не залежать від статі	10	3	13
Б) вважаю, оскільки вони виконують різні ролі у соціумі та сім'ї	12	3	15
В) важко визначитися	5	1	8
Разом	10	7	34

Анкетування і вчительства, і учнівства виявило наявність гендерної поляризації та стереотипності сприйняття чоловіків і жінок, але бажання педагогічних працівників знайомитися з різноманітними аспектами гендерної проблематики.

Відповідно виявлених інтересів вчительства було скориговано тематику взаємодії в межах виконання нашого проекту.

З учительством обговорювалися такі теми:

- 1) відображення гендерної нерівності українського суспільства в системі загальної середньої освіти;
- 2) закони, стратегії, програми і плани дій, спрямовані на подолання гендерної нерівності;
- 2) гендерно-орієнтована школа як перспектива НУШ;

- 3) гендерні аспекти «прихованого» навчального плану;
- 4) фемінізація освіти: причини й наслідки;
- 5) гендерні стереотипи в шкільних підручниках і освітньому процесі;
- 6) гендерна експертиза освітнього контенту.

Під час «круглих столів» з учителями використовувалися різні форми взаємодії – мозковий штурм, робота в парах, групові дискусії, сесії «питання-відповіді» тощо.

Стисло окреслимо змістовний аспект цієї діяльності.

Тема **«Відображення гендерної нерівності українського суспільства в системі загальної середньої освіти»** була актуальною з позицій висвітлення проблеми гендерної нерівності в суспільстві та репродукування гендерної нерівності в системі загальної середньої освіти.

Досягнення гендерної рівності через розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат є однією з цілей сталого розвитку. У Концепції гендерної рівності, розробленій Європейською Комісією (1998), відзначається, що усі люди вільні розвивати власні здібності та робити вибір без обмежень, що створюються жорсткими гендерними ролями. Відповідно до принципів гендерної рівності передбачено рівне ставлення, оцінювання й сприйняття різних видів і стилів поведінки, потреб, очікувань і сподівань дівчат і хлопців, жінок і чоловіків. Гендерна рівність є суспільно значущою метою сталого розвитку, фундаментальним правом всіх індивідів, а також неодмінною умовою досягнення цілей зростання, демократії і соціальної єдності. Згідно звіту Всесвітнього економічного форуму та даних представлених в індексі гендерного розриву (The Global Gender Gap Index, 2021), якщо будуть зберігатися поточні темпи розв'язання гендерних проблем, то для подолання гендерного розриву у світі треба буде ще 135,6 років. Також у цьому звіті відзначається, що Україна погіршила свої позиції у загальносвітовому рейтингу на 15 пунктів. Що гендерна нерівність продовжує існувати ми знаємо не лише зі світових рейтингів, а й з нашої щоденної життєдіяльності й навчання в освітній сфері на різних рівнях, де постійно спостерігаємо репродукування гендерних стереотипів, звикаємо до стереотипів, несвідомо відтворюємо їх, інколи навіть не усвідомлюючи, що тим самим відтворюємо патріархальні традиції та спосіб життя.

Саме освіта, як соціальний інститут, є надзвичайно значущою сферою у просуванні до гендерної рівності. У процесі освіти формуються загальні та професійно значущі компетентності, розвиваються особистісні якості, формується система цінностей, відбувається соціалізація особистості, розвиваються здатності цієї особистості здійснювати освітній та професійний вибір. Проте, в системі освіти в цілому, та загальної середньої освіти зокрема, нерідко відбувається відтворення гендерної нерівності через нав'язування гендерних ролей і продукування стереотипних патріархальних елементів пануючої культури. Гендерна нерівність виступає одним із проявів соціально-економічної диференціації населення та визначає різні можливості щодо особистісної та професійної самореалізації дівчат і хлопців в їхній життєдіяльності, а також у поступальному русі українського суспільства до сталого розвитку з гендерної рівністю.

В українському суспільстві, як і в системі освіти, поширеними є два протилежні «меседжі» щодо гендерної (не)рівності. Прихильники першого посилю вважають, що вже досягнуто гендерної рівності, «яскравими» проявами якої є рівний доступ до освіти, до різноманітних професій, до влади тощо. Апологети другого – спираються на статеві психофізіологічні відмінності й обумовлюють ними кардинально різні «чоловічі» та «жіночі» позиції в суспільстві при чоловічому домінуванні. А по суті, і перші, і другі маскують за своїми гаслами гендерні проблеми українського суспільства, які відображаються і в системі української освіти. По суті, і перші, і другі методологічно помиляються, оскільки ототожнюють гендерний підхід і статево-рольовий і не враховують соціально-конструктивістських методологічних основ гендерних досліджень, таких як: а) гендерні відносини закладаються в сім'ї та в процесі освіти, а далі конструюються протягом всього життя; б) дівчата і хлопці, жінки й чоловіки – це не гомогенні групи, між групових відмінностей значно менше, ніж внутрішньогрупових; в) гендерні відносини змінюються в процесі історичного розвитку, під впливом соціально-економічної ситуації, різноманітних обставин тощо; г) гендерна нерівність проявляється у всіх сферах життєдіяльності та ґрунтується на нерівномірному розподілі ресурсів (влада, гроші, час тощо); д) гендерну нерівність можна подолати й дієвими способами є руйнування «правильних» ролей, що нав'язуються сім'єю, освітою й вихованням.

Відмінності між гендерним і статево-рольовим підходом представлено у таблиці 5.6.

Таблиця 5.6. Відмінності між гендерним і статево-рольовим підходом

Гендерний підхід	Статево-рольовий підхід
орієнтація на нейтралізацію і згладжування відмінностей між статями	орієнтація на підкреслювання відмінностей між статями
виховання у дусі вільного вибору ґендерної ідентичності	виховання у дусі жорсткого (заданого) вибору статевої ідентичності
відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіків і жінок	орієнтація на «особливе призначення» чоловіків і жінок
Заохочування видів діяльності, що відповідають інтересам особистості	Заохочування видів діяльності, що відповідають статі
вибір видів поведінки, виходячи з конкретної ситуації	вибір видів поведінки, виходячи зі статевої приналежності
обґрунтування недоцільності окремого за статтю навчання	обґрунтування доцільності окремого за статтю навчання
тенденція до розмивання культурно сформованих ґендерних схем	наявність жорстких, культурно сформованих ґендерних схем
можливість відхилень від традиційних патріархальних моделей суспільного устрою	Засудження відхилень від традиційних патріархальних моделей суспільного устрою

У процесі шкільної освіти відбувається відтворення гендерної нерівності та надаються впливові уроки гендерних відносин, при цьому суб'єктами генерування гендерної нерівності виступають як учениці/учні так і вчительки/вчителі, часто не усвідомлюючи, що це відбувається. Діти в школі засвоюють не лише змістовну інформацію з предметів, а й певні гендерні ролі й стереотипи, шаблони мислення, соціальні очікування, способи поведінки,

тактику уникнення конфронтації тощо. В свою чергу педагоги репродукують ідеологію гендерного конструювання, демонструють затребувані схеми та моделі розуміння гендерованої реальності та відтворюють гендерну сегрегацію. Реалізація цієї латентної трансмісії не є явною чи цілеспрямованою метою освіти, більшість освітян і учнівства не усвідомлюють, що це відбувається; вони навіть не замислюються над тим, що використання звичних фраз (таких як, «дівчата повинні бути турботливими», «хлопці повинні бути розумними» та ін.) відтворює гендерні стереотипи.

Відтворення гендерної нерівності в системі загальної середньої освіти проявляється: а) в гендерній зональності шкільного простору (закріплені «чоловічої» та «жіночої» території; стенди, плакати зі стереотипними проявами тощо); б) у нерівномірності дисциплінарних вимог до дівчат і хлопців; в) у стереотипності правил щодо зовнішнього вигляду та одягу; г) у репродукуванні гендерних стереотипів у виховному процесі з сегрегацією за статтю та типовими проявами статевої поведінки (особистісні риси, нав'язування характеристик, розподіл доручень, різноманітні заходи зі статево стереотипним розподілом ролей); д) у відтворенні шаблонного уявлення про розподіл ролей як на рівні домашнього господарства, так і в професійній діяльності та соціальній активності; сприйняття обумовлене власним культурно-побутовим досвідом; е) у гендерній стереотипності, а інколи навіть дискримінації, відображеній у навчальних програмах та підручниках (мовний андроцентризм, зображення людини через чоловічі образи, «чоловічі» та «жіночі» сфери соціальної активності та статуси чоловіків і жінок); є) у комунікації вчительства з учнівством (поділ класу за статтю для виконання певних завдань, розподіл різнорівневих завдань за статевою ознакою, наголос на значущості певних предметів для хлопців чи для дівчат, поділ особистісних рис за статтю, нав'язування характеристик і якостей, що відносяться до статі, формування сприйняття обумовленого власним життєвим і культурним досвідом, конструювання «жіночого» або «чоловічого» щастя, нав'язування власного досвіду тощо); ж) у міжособистісній комунікації педагогічних працівників (плутають різні можливості та права, ситуації відмінності сприйняття та реальності тощо) та міжособистісній комунікації учнів та учениць.

З вищеназваних деяких проявів відображення гендерної нерівності, з якими доводиться стикатися під час навчання у школі, очевидно, що гендерні аспекти потребують значної уваги та опрацювання. Відтворення гендерної

нерівності українського суспільства в системі загальної середньої освіти відображається на рівні навчального закладу як соціальної інституції, навчальних матеріалів, стилю викладання. Учнівська молодь засвоює гендерні стереотипи й продукує їх у подальшій життєдіяльності.

Під час зустрічі з вчительством також були обговоренні питання: а) недосконалості гендерної освітньої статистики, що не дозволяє проводити різноманітні дослідження, котрі б виявили реальний стан гендерних проблем української освіти; б) гендерностереотипне бачення освітнього менеджменту, котре стримує особистісну й професійну самореалізацію освітянства; в) багаточисельні елементи гендерної дискримінації, упередженості та стереотипності, мовленнєвого сексизму, андрогенної мови тощо.

Проведена з вчительством промоакція з теми **«Закони, стратегії, програми і плани дій, спрямовані на подолання гендерної нерівності»** сприяла систематизації міжнародної та національної нормативної бази, спрямованої на подолання гендерної нерівності.

Щоб українське суспільство рухалося у напрямку рівних можливостей, саме вчительство має розуміти важливість гендерної рівності та транслювати ці ідеї новому поколінню. Тема гендерної рівності в освіті – не нова для України, для її забезпечення Україна приєдналася до основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності, а саме: Пекінської декларації та Платформи дій; Міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності; Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція). Педагогічні працівники(-ці) під час зустрічі проаналізували, запропоновані виконавцями проєкту, витяги з цих документів і обговорили складності реалізації окремих положень в українській освіті.

Також, було схарактеризовано низка українських законів, стратегій, програм і планів дій, спрямованих на подолання гендерної нерівності, а саме: Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.); Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки; Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року; Концепція комунікації у сфері гендерної рівності та план заходів з її реалізації.

Основну увагу було приділено Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та операційному плану заходів на 2022–2024 рр. з реалізації цієї стратегії. Учасникам(-цям) заходу було запропоновано виконати завдання в ігровій формі щодо бар'єрів на шляху до гендерної рівності. Після виконання завдання було здійснено саморефлексію щодо одного будь-якого гендерного стереотипу.

Тематика **«Гендерно-орієнтована школа як перспектива НУШ»** було розглянуто у два етапи. На першому етапі через сесію «питання та відповіді» було опрацьовано сутність таких базових понять як: стать і гендер, статева приналежність та гендерна ідентифікація, гендерні упередження (стереотипи), гендерна рівність та гендерна справедливість.

На другому етапі у формі рольової гри в малих групах було розглянуто різноманітні уявлення щодо значення і застосування гендерного підходу до навчання (роздільне навчання хлопчиків і дівчат; статеве виховання в сексуальному або фізіологічному аспекті; облік психофізіологічних відмінностей хлопчиків і дівчат; статево-рольовий підхід в освітньому процесі тощо). На основі аналізу досліджень європейських науковців, базовими виявилось існування трьох альтернативних напрямів: 1) диференційний; 2) соціально-конструктивістський; 3) радикально-плюралістичний. Педагогічні працівники (-ці) в малих групах опрацьовали, підготовлену виконавцями проекту, інформацію по одному з підходів і представили її іншим учасникам.

Особливостями диференціального підходу було визначено.

1. Гендерно орієнтована освіта, ґрунтована на даному підході, виходить з необхідності вивчення біологічних, психологічних, педагогічних особливостей статей та врахування їх у навчально-виховному процесі.

2. Під диференціацією навчання розуміють побудову навчання на основі поділу учнів на групи. Кожну групу утворюють учні, що характеризуються схожістю певних індивідуально — психологічних особливостей. В якості критеріїв диференціації можуть бути використані рівень розвитку та якісні характеристики пізнавальних процесів, мотивацій, здібностей, а також психодинамічні, характерологічні та соціально-психологічні властивості.

3. Потрібно враховувати ідеологічне підґрунтя диференціації навчання (воно може вибудовуватися або на статево-рольовому призначенні,

або як поліпшити академічну успішність школярів з предметів, які однаково необхідні і чоловікам, і жінкам).

Головні недоліки даного напрямку: 1) спроби виявити певну незмінну чоловічу або жіночу сутність веде до посилення диференціації. 2) штучне обмеження розвитку особистості.

Основою гендерно-орієнтованої освіти, згідно соціально-конструктивістського напрямку, є розуміння рівноправності (а не рівності, однаковості) хлопців і дівчат. Біологічно, психологічно, педагогічно НЕ РІВНІ дівчата і хлопці мають РІВНІ освітні права: повноцінно розкрити власний академічний та творчий потенціал в результаті освітнього процесу, набути високого рівня компетентності по всім навчальним предметам незалежно від їх гендерної типовості (чи нетиповості), навчатися в гендерно комфортному середовищі, вільному від тиску стереотипів і упереджень, що сприяє підвищенню самооцінки та академічної Я-концепції. Більш того, кожна особистість незалежно від статі має право отримати повноцінне освітнє підґрунтя, що забезпечить становлення індивідуума як рівноправного члену соціуму, стане основою подальшого індивідуального розвитку. При застосуванні гендерно-орієнтованого навчального формату зберігається принцип природо відповідності (врахування біологічних, психологічних, педагогічних особливостей статей) та плюралізму (вибір шляху розвитку особистості, вільного від тиску гендерних стереотипів).

Прихильники радикально-плюралістичного напрямку дотримуються ідеї множинності гендеру (неправомірність обмежень двома статями та про можливе існування необмеженої кількості статей (з'явилися переконання про наявність чотирьох – шести тендерів і т.д.). Значну увагу приділяють аналізу ролі сексуальності у навчально-виховному процесі

Очевидним недоліком даного напрямку є надмірна ідеологізація сексуальності та сексуальних практик, гіперболізація їх ролі у розвитку особистості та людському житті. Такий підхід змушує особистість всі власні професійні/особисті поразки та перемоги на життєвому шляху пов'язувати з власною сексуальною ідентичністю та сприйняттям її соціумом, що недопустимо звужує життєвий світ особистості.

Учасники(-ці) зустрічі з цієї тематики прийшли до висновку, що відсутність єдиного підходу щодо тлумачення поняття «гендерно орієнтована освіта» та

неоднозначність розуміння сутності даного суспільного феномена ускладнюють її розбудову не лише в Україні, а і в деяких європейських країнах.

При проведенні промоакції з вчительством на тему **«Гендерні аспекти «прихованого» навчального плану»** розглядалися його сутність, структура та вплив на ефективність освіти. Було визначено, що «прихований» навчальний план (програма) – це термін, який використовується для опису неписаних, неофіційних, ненавмисних та не задокументованих життєвих уроків, стереотипів та чеснот, які учні засвоюють під час навчання. Прихований навчальний план активно досліджується сучасною критичною педагогікою, проте, аналіз прихованого навчального плану («hidden curriculum») розпочато ще наприкінці 60-х рр. XX ст. американським соціологом освіти, послідовником Е.Дюркгейма – П. Джексоном. Джексон, при розгляді інституційної складової освіти, виділив дві частини – формальний і прихований навчальні плани, при цьому формальний навчальний план – це проголошені цілі та цінності навчання, а прихований – це латентна трансмісія, що вбудована в структуру навчання й організаційний порядок навчального закладу. До структури прихованого навчального плану Джексон включав правила, ритуали та інструкції, котрі вчать терпінню та слухняності й маркуються як однозначно негативні у позанавчальній діяльності учнівства.

Учасники проєктної команди відзначили, що сучасні європейські дослідники (Перрен Ф., Бурдьє П., Генрі Дж., Хайнц Т.) підтримують негативне позиціонування прихованого навчального плану й трактують його як сформоване освітньою системою офіційне лицемірство.

У контексті дослідження гендерної площини освітнього процесу загальноосвітнього навчального закладу, дослідники розглядають «прихований навчальний план» як особливу структуру, стиль спілкування, підбір навчально-методичних матеріалів, котрі опосередковано, але значущо впливають на учнівську молодь, нав'язуючи їм певні особистісні риси, ролі та шаблонів поведінки.

При аналізі структури прихованого навчального плану, при роботі з вчительством, ми виділяли такі елементи «*hidden curriculum*»: 1) школа як організація, 2) зміст освіти; 3) стиль комунікації вчительства з учнівством. При цьому перший структурний елемент – «школа як організація» – охоплює шкільний простір (приписаний і створюваний), шкільну ідеологію, що відображається в виховному процесі, а також гендерну стратифікацію педагогічних працівників закладу освіти. Зміст освіти охоплює навчальні

програми та підручники, рекомендовані до використання у школі. Стиль комунікації – це міжособистісна взаємодія учнів і вчителів, учнів з учнями, вчителів між собою.

При дослідженні освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу вивчається територія і приміщення закладу освіти, сайт школи, наочність (стенди, інформаційні дошки, плакати, схеми, твори мистецтва тощо), оскільки вони часто відображають статево-рольовий підхід, гендерну дискримінацію, продукують гендерні стереотипи та навіюють певні рольові моделі поведінки дівчат і хлопців.

Вчительство, способом обговорення, виділили прояви освітнього простору та процесу, що відтворюють гендерну нерівність:

а) гендерна зональність шкільного простору (закріплення «чоловічої» та «жіночої» території; стенди, плакати зі стереотипними проявами тощо);

б) нерівномірність дисциплінарних вимог до дівчат і хлопців;

в) стереотипність правил щодо зовнішнього вигляду та одягу;

г) репродукування гендерних стереотипів у освітньому процесі з сегрегацією за статтю та типовими проявами статевої поведінки (особистісні риси, розподіл доручень, різноманітні заходи зі статево стереотипним розподілом ролей);

д) відтворення шаблонного уявлення про розподіл ролей як на рівні домашнього господарства, так і в професійної діяльності та соціальній активності;

е) гендерна стереотипність, а інколи навіть дискримінація, відображена в навчальних програмах та підручниках (мовний андроцентризм, зображення людини через чоловічі образи, «чоловічі» та «жіночі» сфери соціальної активності та статуси чоловіків і жінок);

є) комунікація вчительства з учнівством (поділ класу за статтю для виконання певних завдань, розподіл різнорівневих завдань за статевою ознакою, наголос на значущості певних предметів для хлопців чи для дівчат, поділ особистісних рис за статтю, конструювання «жіночого» або «чоловічого» щастя, нав'язування власного досвіду тощо).

Гендерна зональність шкільного простору проявляється в наступному.

- «Простір дівчаток» у школі зазвичай обмежується класами, рідше – частинами коридору і двору. Фактично, єдине приміщення, де ті почуваються справді комфортно, це жіночий туалет, що є вільним, з одного боку, від «чоловічого домінування», а з іншого – від дисциплінарного пресингу» школи. Тут учениці демонструють розкутість, невимушеність, навіть фотографуються (у соціальних мережах можна знайти чималу кількість таких фото).

- Хлопчики частіше перебувають на спортивних майданчиках; бігають по коридорах, на дворі, активно освоюючи найширшу територію.

- «Настінний простір» (стенди, інформаційні дошки, плакати, твори мистецтва), що теж є наскрізь гендерованим, адже, з одного боку, відображає пануючу гендерну сегрегацію і поляризацію, гендерну нерівність суспільства, з іншого – прямо їх конструє: на підсвідомому і свідомому рівнях дитина легко і невимушено сприймає приховані у змісті цього простору „меседжі”.

Також, мають місце дискримінаційні прояви виховного процесу. «Гендерні вади» виховного процесу в школі можна легко виявити, аналізуючи сутність класних годин, шкільних ритуалів, свят, що відкрито ретранслюють усталені гендерні норми до дитячої свідомості. Під час окремих подій відбувається жорстка сегрегація дітей за статевою ознакою, засвоєння статево типових ролей і моделей поведінки, вибудовуються відповідні ієрархії всередині кожної з гендерних груп за ступенем сформованості у конкретної дитини маскулінних / фемінних ознак.

У якості практичного завдання було запропоновано оцінити освітній простір закладу освіти, де працюють вчителі(-ки), за індикаторами, представленими у таблиці.

Бланк методики «Гендерний аналіз освітнього простору»

Індикатори	Так	Ні	Коментарі /Приклади
Настінний простір в рекреаційних зонах			

Чи простежується домінування в настінному просторі негативних посилів («не роби так», «це погано»)?			
Чи простежується домінування в настінному просторі позитивних посилів («вибір за тобою», «це принесе тобі користь»)?			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки прояви гендерної дискримінації?(Обмеження у визнанні за ознакою статі).			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки прояви мовного андроцентризму? (Уживаються слова у формах чоловічого роду для позначення групи осіб обох статей).			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки прояви мовного сексизму? (Висловлюються погляди і переконання, які принижують, вилучають, недооцінюють, висміюють особу за ознакою чоловічої/жіночої статі).			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки фемінітиви? (Використовуються іменники жіночого роду для позначення посад/ професій/роду діяльності/зайнятості дівчат/жінок).			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки маскулізми? (Використовуються іменники чоловічого роду на позначення посад/професій/видів діяльності/зайнятості дівчат/жінок).			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки елементи нав'язування стереотипів статевої поведінки? (Висловлюються вимоги до дівчат/хлопців щодо статевої поведінки, виконання діяльності, вираження емоцій, дотримання стандартів зовнішності).			
Чи містять стенди, плакати, інформаційні дошки прояви сегрегації/поляризації за статтю? (Використовується зумисне розділення/роз'єднання осіб жіночої і чоловічої статі в освітньому просторі чи при виконанні окремих завдань; чи протиставлялись жінки і чоловіки шляхом приписування їм різних форм соціальної активності, відмінних рис).			
Настінна наочність в навчальних приміщеннях			

Чи в однаковому обсязі представлені досягнення учнів та учениць класу? (Фотографії з життя класу з кількісним представленням осіб різної статі).			
Чи рівноцінно представлені в портретах, цитатах тощо чоловіки й жінки – представники(-ці) різних наукових сфер?			
Чи представлена у класних кімнатах наочність, де нав'язуються стереотипи статево рольової поведінки? (Що повинні робити (якими повинні бути) хлопці і дівчата?			
Гендерні аспекти виховного процесу			
Чи наявні стереотипні правила щодо зовнішнього вигляду учнів і учениць закладу?			
Чи виявляється гендерна дискримінація у проведених виховних заходах? (Наявність заходів типу: «Міс школи», «Містер школи»).			

Результати узагальнювалися у процесі обговорення.

Залежно від висловлених побажань вчителів(-ок) теми **«Гендерні стереотипи в шкільних підручниках і освітньому процесі»** і **«Гендерна експертиза освітнього контенту»** розглядалися або окремо, або взаємопов'язано. Гендерна експертиза освітнього контенту є частиною антидискримінаційної експертизи, яка проводиться в Україні з 2017 року. Ця експертиза передбачає виявлення в освітньому контенті (тексти, ілюстрації тощо) проявів дискримінації у формі стереотипів, ксенофобії, ейджизму, андрота етноцентризму, сексизму та надання рекомендації щодо їх усунення. У межах міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності Кабінет Міністрів України визначив зобов'язання щодо запровадження антидискримінаційної експертизи освітнього контенту та проведення гендерного аудиту закладів освіти. У 2022 році Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердив операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки, однією з цілей якого є комплексне впровадження принципів, політики й заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності та недискримінації у нормативно-правових документах у сфері освіти. Таким чином, гендерна експертиза освітнього контенту є важливою складовою

анти дискримінаційної експертизи, котра реалізується на основі європейських зобов'язань України та сприяю впровадженню гендерної рівності в освіті.

У процесі експертизи вивчається весь підручник (обкладинка, ілюстрації, міст матеріалу, навчально-методичний апарат, піктограми тощо). Фахівцями розроблено спеціальну логічну матрицю цієї експертизи, котра охоплює 5-ть критеріїв: а) пропорційність представлення у підручнику осіб обох статей із максимально можливою чисельністю ознак; б) відсутність позиціонування осіб різних статей у стереотипних ролях; в) відсутність сегрегації (відділення) за певними ознаками; г) зображення людини і людських цінностей не лише через образ чоловіка (а й через альтернативні образи – жіночі образи, люди з особливими потребами, різного кольору шкіри. Різних національностей тощо); 5) використання гендерно чутливої мови (політкоректної). Утім висновки антидискримінаційної експертизи є рекомендованими для авторів підручників і, на жаль, далеко не всі автори виявляють готовність створювати підручники на принципах гендерної рівності та вносити корективи до текстів підручників та зовнішнього оформлення. Задля реалізації ефективної антидискримінаційної експертизи, котра містить і гендерну складову доцільно щоб: а) нормативні документи регламентували її обов'язковий характер, процедуру проходження й терміни; б) здійснювали експертизу підготовлені сертифіковані експерти(-тки) на оплачувальній основі; в) результати експертизи оприлюднюються; г) в освітянській сфері позитивні результати антидискримінаційної експертизи схвально оцінюються й відзначаються.

Гендерний аналіз підручників є надважливим завданням через те, що дуже часто дійовими особами текстів, вправ, завдань, ілюстрацій та інших змістовних компонентів виступають саме люди або інші антропоморфні персонажі. І аналізуючи, наприклад, задачу чи текст будь-якого навчального предмету учнівство, як і вчительство, сприймає не лише це змістовно, а й опосередковано, на рівні підсвідомості, сприймає і змістовний елемент «прихованого» навчального плану – «соціальний контекст», гендерний посил, який може бути стереотипним. Наприклад, що роблять «герої» зображені у задачі хлопчики, дівчатка, жінки й чоловіки; якими рисами вони наділені, що вони роблять, чим займаються, які їх ролі в життєдіяльності суспільства, моделі поведінки тощо. Враховуючи, що кожний підручник містить змістовно значну кількість стереотипних «гендерних портретів», на які вчителі при користуванні цими посібниками можуть навіть не звертати уваги, то дані посібники можна

вважати прихованим інструментом гендерної стереотипності та дискримінації, яка спричиняє віддзеркаленню гендерної нерівності у суспільстві.

При опануванні цих тем вчителям(-кам) пропонувалися для аналізу тексти з різних підручників, що вони відчули необхідність такої експертизи.

Таким чином, просвітницька робота з вчительством Кіровоградщини охоплювало актуальну гендерну проблематику й потребує її продовження й урізноманітнення. Нагальним завданням залишається введення навчальних курсів з гендерної тематики в систему підготовки майбутніх учителів та введення до змісту перепідготовки вчителів у системі післядипломної освіти навчальних курсів з гендерної проблематики.

Командою проєкту була проведена круглі столи зі старшокласниками м. Кропивницького та області за темою «Гендерно-нейтральна школа як перспектива нової української школи, фемінізація загальноосвітньої школи». Ця робота вимагала особливо делікатного та обґрунтованого підходу. Це учні, які вже мають власні погляди, часто емоційно реагують на теми справедливості, прав людини та ідентичності, тому важливо поєднувати критичне мислення, емпатію та діалог. Ми враховували такі особливості проведення круглих столів зі старшокласниками:

1. Опора на критичне мислення – старшокласники здатні до аналітики, порівнянь і узагальнень; тому варто ставити відкриті питання, спонукати до дебатов: Чи рівною є школа для всіх? Чому вчителями найчастіше стають жінки? Як ви уявляєте ідеального вчителя — стать має значення?

2. Використання фактів і статистики – учні краще сприймають аргументи, підкріплені даними: частка жінок у школах — понад 85%; у підручниках для 5–9 класів жінки згадуються у 3 рази рідше, ніж чоловіки. Слід обговорювати ці цифри разом: Чому так? Це справедливо?

3. Інтерактивні формати – влаштовували дебати: "Чи має школа бути гендерно-нейтральною?" (поділ на команди, аргументація); застосування кейс-методів: розгляд ситуацій з життя (учень хоче стати вихователем у дитсадку — як реагують дорослі/однолітки?); реалізація мозкового штурму: Які стереотипи ви чули у школі? Як їх подолати?

4. Безпечний простір для висловлення думок – створювали атмосферу, де можна не погоджуватись, але з повагою; використання принципу «говоримо

про ідеї, не про особистості»; можна ввести анонімне анкетування або скриньку думок для обговорення чутливих тем.

5. Гендерна чутливість в мові – навчали розпізнавати гендерні упередження у формулюваннях: «хлопці сильніші», «дівчата мають бути охайними»; запропонувати альтернативні нейтральні фрази; провести гру «Заміни стереотип» — учні шукають інклюзивні відповідники.

6. Зв'язок з власним досвідом – пропонували учням описати власний шкільний досвід з позиції: Чи відчували вони, що очікування до них були зумовлені статтю? Чи були приклади дискримінації або навпаки — підтримки?

План-конспект круглого столу для старшокласників виглядав так:

Мета проведення: ознайомити учнів з поняттями «гендерно-нейтральна освіта», «фемінізація школи», «гендерна рівність»; сприяти формуванню критичного мислення, поваги до різноманіття та навичок дискримінаційної чутливості; активізувати обговорення ролі гендерних очікувань у школі та суспільстві.

Очікувані результати: після круглого столу учні зможуть пояснити суть понять «гендерна рівність» і «гендерна нейтральність»; аргументовано висловлювати власну думку щодо фемінізації освіти; ідентифікувати прояви стереотипів у шкільному середовищі; пропонувати ідеї для більш інклюзивної та рівноправної школи.

Структура круглого столу:

1. Вступ. Актуалізація (5 хв)

Запитання до класу: Чи здається вам школа справедливою до всіх? Чи відчують себе хлопці та дівчата однаково впевнено в школі?

Коротка мотивація: сьогодні ми подивимось на школу з нової перспективи — через питання рівності, стереотипів і можливостей.

2. Міні-лекція з елементами діалогу (10 хв)

Ключові поняття: гендер (відмінність від біологічної статі), гендерна рівність і гендерна нейтральність, фемінізація професії вчителя (статистика: 85% жінок у шкільній освіті), приклади упереджень у підручниках, поведінкових очікуваннях

Запитання для діалогу: Чому, на вашу думку, у школі так мало вчителів-чоловіків? Як це впливає на сприйняття ролей у суспільстві?

Групова вправа «Гендерні окуляри» (10 хв)

Завдання: Учасники об'єднуються в 3–4 групи, кожна група отримує типову шкільну ситуацію (урок, вчительський коментар, конкурс, підручникова ілюстрація тощо).

Питання: Визначити, чи є в ситуації гендерний стереотип? Як можна переформулювати або змінити ситуацію, щоб вона була гендерно чутливою?

Приклад ситуації:

Вчителька каже: «Хлопці, допоможіть принести парти, дівчата — приберіть дошку». – Що не так? Як можна інакше?

4. Дискусія «Гендерно-нейтральна школа — це добре чи небезпечно?» (10 хв)

Формат: умовні «два кола» — «за» і «проти» ідеї гендерно-нейтральної школи. Кожна група висловлює по 1–2 аргументи. Учні можуть змінити позицію після обміну думками.

5. Підсумкова вправа «Моя школа майбутнього» (5 хв)

Кожен учень на стікері або у формі «хмари думок» відповідає: що б я змінив(-ла) у своїй школі, щоб вона була справедливішою для всіх учнів — незалежно від їхньої статі?

Міні лекція на тему «Гендерно-нейтральна школа як перспектива нової української школи, фемінізація загальноосвітньої школи» має таку структуру:

Вступ (1 хвилина): Шановні учні! У сучасному світі освіта — не просто передача знань, а потужний інструмент соціалізації. Саме школа формує бачення світу, уявлення про норми, права та ролі — зокрема, гендерні. Сьогодні ми спостерігаємо паралельні й водночас суперечливі тенденції. З одного боку — фемінізацію шкільного середовища, з іншого — зростаючий інтерес до гендерно-нейтральної освіти, як частини європейського освітнього поступу.

1. Фемінізація школи: реальність української освіти.

В Україні понад 85% педагогів у школах — жінки, особливо у початковій школі та середніх класах. Ця тенденція має історичні, соціальні та економічні

причини: низька оплата праці, соціальна знеціненість професії, стабільність зайнятості. Наслідки – відсутність гендерного балансу в педагогічних практиках, стереотипізація ролей: «вчителька — як друга мама», «чоловік — керівник», брак чоловічих моделей для наслідування у школі.

2. Гендерно-нейтральна школа: що це означає?

Гендерно-нейтральна школа — це не заперечення гендеру, а усунення дискримінації та стереотипів у навчальному процесі. Основні риси – відмова від гендерних упереджень у підручниках, мові, поведінкових очікуваннях, визнання унікальності кожної дитини без прив'язки до її статі, рівний доступ до можливостей, лідерства, критичного мислення для всіх учнів. Такі підходи вже апробовано в Скандинавії, Канаді, Нідерландах.

3. Перспективи для нової української школи

Концепція Нової української школи (НУШ) декларує: особистісно орієнтоване, інклюзивне, безпечне середовище. Гендерна нейтральність — це логічне продовження і поглиблення цих принципів. Необхідні кроки: переосмислення змісту шкільних програм і підручників, професійна підготовка вчителів із тем гендерної рівності, заохочення чоловіків до педагогічної кар'єри, особливо у початковій школі, впровадження моделей «рівного наставництва» у шкільному середовищі.

4. Виклики і заперечення

Частина суспільства може сприймати ідеї гендерної нейтральності як загрозу традиційним цінностям. Але мета не в тому, щоби нівелювати стать, а щоби розширити можливості кожного — хлопця чи дівчини, без тиску очікувань. Необхідна комунікація, педагогічна просвіта, міжсекторальна співпраця.

Завершення (висновок)

Гендерно-нейтральна школа — це не мода, а виклик часу. Фемінізація системи освіти вимагає не лише аналізу, а й дій. Нова українська школа може і повинна стати простором рівності, довіри та гідності для кожного учня — незалежно від гендеру.

РОЗДІЛ 6. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ КРУГЛИХ СТОЛІВ З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

У рамках проекту були заплановані і проведені круглі столи для викладачів гуманітарних факультетів Центральноукраїнського національного технічного університету «Гендерний дисбаланс у вищій освіті на національному та субнаціональному рівнях», а також викладачів інших університетів, які зацікавилися даними питаннями. Зауважимо, що попередньо викладачі гуманітарних факультетів Центральноукраїнського національного технічного університету виявили інтерес до вивчення інформації про глобальні та інституційні індекси гендерної нерівності, європейський досвід гендерних квот у політиці та економіці, гендерне бюджетування та європейський досвід гендерного мейнстримінгу у закладах вищої освіти.

Матеріали для круглих столів були розроблені на основі рекомендацій та публікацій European Institute for Gender Equality (EIGE)¹. Наведемо основні моменти щодо організації гендерного мейнстримінгу на основі кращих практик ЄС.

Гендерний мейнстрімінг був прийнятий на міжнародному рівні як ключова стратегія, спрямована на те, щоб гендерна рівність стала реальністю. Його кінцевою метою є усунення гендерної нерівності в політиці, послугах і державному втручанні. Щоб застосувати це на практиці, EIGE створив потужну платформу щодо гендерного мейнстримінгу з покроковими інструкціями. Інтеграція гендерної рівності передбачає застосування погляду гендерної рівності на кожній фазі циклу формування політики, а також у всіх сферах політики та процесів, таких як закупівлі чи складання бюджету. EIGE підтримує інституції ЄС та урядові органи держав-членів ЄС з інтеграцією гендерної перспективи в їх роботу.

Виміри гендерного мейнстримінгу

Інтеграція гендерної проблематики вимагає як інтеграції гендерної перспективи до змісту різних політик, так і вирішення проблеми представництва жінок і чоловіків у певній сфері політики.

Обидва виміри – гендерне представництво та гендерно-чутливий контент – необхідно брати до уваги на всіх етапах процесу формування політики.

Проаналізуємо компоненти гендерного мейнстримінгу.

¹ European Institute for Gender Equality <https://eige.europa.eu/>

Стратегія впровадження гендерного підходу

- Політична прихильність;
- Законодавча база.

Виміри

- Рівне представництво жінок і чоловіків;
- Урахування гендерного підходу в змісті політик.

Умови

- План впровадження;
- Структури;
- Ресурси;
- Механізми підзвітності;
- Створення знань;
- Гендерна експертиза;
- Залучення зацікавлених сторін.

Методи й інструменти

- Гендерний аналіз;
- Гендерний аудит;
- Підвищення обізнаності про гендерні питання;
- Гендерне бюджетування;
- Навчання з питань гендерної рівності;
- Оцінка з урахуванням гендерного аспекту;
- Оцінка впливу на гендер;
- Гендерні індикатори;
- Гендерний моніторинг;
- Гендерне планування;
- Закупівлі з урахуванням гендеру;
- Гендерна статистика;
- Консультації із зацікавленими сторонами з урахуванням гендеру;
- Інституційна трансформація;
- Дані, розподілені за статтю.

Результати

- Краща розробка політик;
- Ефективніше функціонування установ;
- Ефективніші процеси.

Гендерне представництво в сферах політики

Вирішення проблеми представництва означає розгляд представництва жінок і чоловіків як бенефіціарів політики, а також їх представництво в робочій силі та в процесах прийняття рішень.

Жінки отримують користь від політики ЄС такою ж мірою, як і чоловіки. Проте, порівняно з чоловіками, вони значно недостатньо представлені на керівних посадах. Збираючи інформацію про представництво обох статей як користувачів/бенефіціарів, можна краще спрямувати заходи політики та краще оцінити їх вплив на різні групи.

Представництво жінок і чоловіків, які працюють у різних сферах політики, різниться в різних секторах політики та відповідно до типу роботи чи функцій. Наприклад, жінки недостатньо представлені у секторі відновлюваної енергетики (22,1 % робочої сили). Як правило, вони зайняті на роботах з нижчою кваліфікацією (переважно в адміністрації та зв'язку), тоді як більш кваліфіковані та краще оплачувані роботи займають переважно чоловіки. У сфері освіти жінки надмірно представлені як вчителі на рівнях початкової та неповної середньої освіти, але їхнє представництво на керівних посадах є досить низьким, особливо у вищій освіті.

Коли існує незбалансована участь жінок і чоловіків у процесах планування та прийняття рішень щодо політичних заходів, це може вплинути на результати, які впливають як на жінок, так і на чоловіків. Політики виграють від різноманітних точок зору: більш збалансоване представництво обох статей принесе різний досвід, який може покращити процес прийняття рішень і загальні результати.

Гендерний мейнстримінг стосується як усунення гендерної нерівності в суспільстві за допомогою політики, так і власних методів роботи організацій.

Вирішення проблеми представництва в інституціях також передбачає розгляд гендерного виміру організаційних структур і робочих процедур.

Сприятливі умови для гендерного мейнстримінгу

Ефективне впровадження гендерного підходу потребує підготовки та організації. Люди, які займають керівні посади, можуть особливо змінити ситуацію, оскільки вони мають більше повноважень для впровадження змін.

Основні елементи, які слід враховувати:

✓ Підготовка: розробка плану впровадження гендерного підходу, визначення кроків та етапів, розподіл завдань та обов'язків, формалізація та оприлюднення плану.

✓ Ресурси: мають бути доступні достатні ресурси; ефективний гендерний підхід потребує бюджету та часу. Потрібно проаналізувати ресурси для ініціатив з підвищення обізнаності та розбудови потенціалу. Можна також розглянути використання спеціальної (зовнішньої) експертизи.

✓ Залучення зацікавлених сторін: тісний зв'язок з усіма зацікавленими сторонами політики є важливим протягом усього політичного циклу для врахування проблем, очікувань і поглядів цільових груп. Рекомендується закріпити можливості та структури для залучення зацікавлених сторін і консультацій у процес розробки політики.

✓ Моніторинг та оцінка: запровадження механізмів підзвітності для забезпечення належного контролю за виконанням і прогресом. Потрібно передбачити регулярну звітність і ділитися результатами.

✓ Генерація знань: накопичення знань про гендерну рівність і передову практику впровадження гендерного підходу сприяє підвищенню ефективності підходу. Важливо сприяти інституційному навчанню, збираючи дані та інформацію про показники, звітуючи про прогрес і сприяючи обміну досвідом.

✓ Гендерна експертиза: ця експертиза має бути внутрішньою, але можна також розглянути використання спеціальної зовнішньої експертизи.

Цикл гендерного мейнстримінгу

Інтеграція гендерної перспективи в політику означає, що рівність між жінками та чоловіками, як головний принцип, має враховуватись у всіх

рішеннях, на кожному етапі процесу формування політики, усіма залученими суб'єктами.

Процес політики розуміється як багатоетапний цикл, що включає визначення, планування, реалізацію та перевірку (моніторинг та оцінку). У багатьох випадках ці етапи перетворюються на цикл, причому кожен крок повторюється, коли відбуваються зміни. Наприклад, коли політика оцінюється, вона може виявити нові проблеми, які необхідно вирішити для перепрограмування.

Представлений цикл EI GE гендерного мейнстримінгу можна адаптувати до різних процесів державної політики/програм, а також на інституційний рівень. Схема нижче стосується конкретних етапів циклу та необхідних елементів, яким необхідно приділити увагу на кожному етапі.

Інструменти визначення:

- ✓ Гендерна статистика;
- ✓ Гендерний аналіз;
- ✓ Оцінка гендерного впливу;
- ✓ Консультації з зацікавленими сторонами по гендерним питанням.

Інструменти планування:

- ✓ Гендерне бюджетування;
- ✓ Гендерні закупівлі;

- ✓ Гендерні індикатори.

Інструменти дії:

- ✓ Тренінг з гендерної рівності;
- ✓ Гендерно-чутлива інституційна трансформація;
- ✓ Підвищення обізнаності у гендерних питаннях.

Інструменти перевірки

- ✓ Гендерний моніторинг;
- ✓ Гендерна оцінка.

Також включено конкретні методи та інструменти гендерного підходу, які слід використовувати на кожному з етапів циклу. Деякі методи та інструменти, такі як консультації із зацікавленими сторонами або навчання з питань гендерної рівності для залучених учасників, можуть бути корисними на кількох етапах. Крім того, важливо пам'ятати, що при роботі з даними вони повинні бути розбиті за статтю. База даних гендерної статистики EI GE є корисним інструментом, який можна використовувати для пошуку надійної, порівнянної та актуальної інформації про рівність між жінками та чоловіками.

У даному матеріалі детальніше зупинимося на інструментах визначення.

Що таке гендерна статистика та індикатори?

Гендерна статистика та індикатори включають гендерну перспективу в збір, аналіз та представлення статистичних даних. Гендерна статистика відіграє ключову роль у вимірюванні гендерних розривів на основі узгоджених показників, які стосуються життя жінок і чоловіків. У ЄС, наприклад, вони використовуються для визначення гендерних розривів в освіті, ринку праці, доходах і здоров'ї, серед інших сфер.

Гендерна статистика та показники є невід'ємною частиною впровадження гендерного підходу протягом усього циклу політики. По-перше, вони інформують процес розробки політики та забезпечують відповідність втручань різним потребам і пріоритетам жінок і чоловіків. По-друге, вони вимірюють зміни у стосунках між жінками та чоловіками з плином часу в певній сфері політики, конкретній програмі чи діяльності, або зміни в статусі чи становищі жінок та чоловіків. По-третє, вони є важливою частиною моніторингу та оцінки реалізації та результатів політики, програм і проєктів.

Важливо розрізняти дані, дезагреговані за статтю, і гендерну статистику. Дані з розбивкою за статтю стосуються збору даних і їх розподілу окремо для жінок і чоловіків. Гендерна статистика йде далі, оскільки враховує ширшу гендерну нерівність і гендерні упередження в методах і інструментах збору даних. Крім того, гендерна статистика має потенціал для відображення різних груп жінок і чоловіків, беручи до уваги, що «стать перетинається з віком, освітою, складом сім'ї та батьківством, країною народження та інвалідністю». Це означає, що гендерна статистика може відображати глибше розуміння ситуації та потреб жінок, і таким чином підтримує аналіз перехресних нерівностей.

Гендерні індикатори - це показники, на основі яких збираються дані. В ЄС були розроблені відповідні гендерні показники, щоб показати гендерні розриви в доступі до ресурсів і можливостей у таких сферах, як освіта, працевлаштування, прийняття рішень і гендерне насильство. Індикатори можна використовувати для відображення відносних позицій або позитивних чи негативних змін. Вони також важливі для демонстрації прогресу з часом, наприклад.

Гендерні показники дозволяють суттєво порівнювати принаймні один вимір даних, наприклад країну чи час. Загалом, статистичний показник визначається як «елемент даних, який представляє статистичні дані для певного часу, місця та інших характеристик і скоригований принаймні за одним виміром (зазвичай розміром), щоб забезпечити значущі порівняння» .

Наприклад, таке просте узагальнення, як кількість жінок-членів парламенту, саме по собі не є показником, оскільки воно не порівнюється між групами населення. Однак, якщо ці значення релятивізовані та/або стандартизовані, напр. жінок-членів парламенту у відсотках від загальної кількості, тоді результат відповідає критеріям індикатора.

Деякі джерела пропонують, щоб забезпечити значущі порівняння, індикатори повинні бути виражені не тільки в одиницях, які можна порівняти в просторі та часі, але також слід визначити точку відліку (норму або еталон), щодо якої можна робити ціннісні судження (наприклад, мінімальний відсоток жінок-членів парламенту, якого потрібно досягти). При визначенні таким чином показники стають нормативними, «у тому сенсі, що зміна від контрольної точки в певному напрямку може бути інтерпретована як «добре» або «погано».

Таким чином, гендерні показники можна використовувати для вимірювання прогресу та порівняння прогресу гендерної рівності з плином часу в різних географічних регіонах, країнах і між різними групами жінок та/або чоловіків (наприклад, молодші та старші жінки та чоловіки; безробітні та зайняті жінки та чоловіки), а також в організаціях, установах та системах. Вони можуть виміряти відносне становище жінок і чоловіків у таких сферах, як їхній доступ до активів, їх повноваження та ставлення жінок і чоловіків до гендерної рівності. Гендерні показники також можна використовувати для вимірювання того, наскільки суспільство вільне від гендерно зумовленого насильства та/або негативних гендерних стереотипів.

Існує два основні **методи збору даних**, які стосуються гендерної статистики та показників, які коротко описані тут.

✓ Кількісні методи збору даних дають кількісно визначені результати. Іншими словами, вони зосереджені на питаннях, які можна порахувати, таких як відсоток жінок і чоловіків на ринку праці, ставки заробітної плати чоловіків і жінок або показники охоплення школою дівчат і хлопчиків. Кількісні дані можуть показати величину змін у гендерній рівності з часом — наприклад, гендерний розрив в оплаті праці з часом.

✓ Якісні методи фіксують досвід, думки, ставлення та почуття людей — наприклад, досвід жінок щодо обмежень або переваг роботи в неформальному секторі або погляди чоловіків і жінок на причини та наслідки недостатнього представництва жінок на керівних посадах в економіці чи політиці. Часто для збору даних для якісних показників використовуються такі методи участі, як обговорення в фокус-групах та інструменти соціального картографування. Якісні дані також можна зібрати за допомогою поглиблених опитувань, які вимірюють сприйняття та думки.

Чому гендерна статистика та показники важливі?

Гендерна статистика та показники можуть сприяти зменшенню гендерної нерівності, надаючи доказову базу, яка робить гендерну нерівність видимою. Такі показники гарантують, що становище жінок і чоловіків і внесок у суспільство оцінюються правильно й оцінюються однаково. Вони також дозволяють зробити гендерні аспекти помітними в тих сферах, де вони раніше вважалися неактуальними.

Гендерна статистика та показники важливі, оскільки вони:

✓ надають докази прогресу в напрямку гендерної рівності, сприяють усуненню стійких гендерних розривів і виправленню гендерних упереджень. Наприклад, політика подолання бідності традиційно використовує концепцію доходу домогосподарства для вимірювання розподілу ресурсів. Це ґрунтується на гендерно упередженому припущенні про те, що дохід рівномірно розподіляється в домогосподарстві та між членами домогосподарства, ігноруючи гендерні відмінності в доступі до доходів і ресурсів, а також вплив гендерних ролей і відносин у домогосподарстві. У цьому випадку збір гендерно релевантних даних як на рівні особи, так і на рівні домогосподарства може допомогти виявити такі відмінності;

✓ показують, що гендерна нерівність викликає занепокоєння всього суспільства і що до неї повинні серйозно ставитися всі учасники суспільної діяльності;

✓ надають докази для розробки політики, програм, проєктів і законодавства, які відповідають потребам жінок і чоловіків як бенефіціарів втручання в конкретному контексті;

✓ підтримують процеси навчання для політиків і зацікавлених сторін, роблячи гендерну нерівність видимою;

✓ сприяють підвищенню обізнаності громадян і осіб, які приймають рішення, щодо гендерної нерівності;

✓ надають інформацію про потенційний вплив політики та заходів на жінок і чоловіків;

✓ сприяти запобіганню прийняттю політики, яка зберігає гендерні упередження та гендерну нерівність, та/або яка уникає ризику недосягнення цілей відповідного втручання [19];

✓ надають докази для моніторингу та оцінки реалізації втручання (наприклад, політики, програми, проєкту, законодавства) і для оцінки його відповідності, ефективності та результативності як для жінок, так і для чоловіків.

Гендерна статистика та показники є важливими для сприяння інтеграції гендерних питань на рівні організації. На робочих місцях вони мають важливе значення для розробки політики та процедур у сфері людських ресурсів, а також для вимірювання гендерного розриву в оплаті праці або представництва жінок на керівних посадах в організації. Міжнародні організації (такі як Європейська Комісія, Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація

праці та Світовий банк) часто використовують гендерну статистику та показники для інформування про гендерні аудити та вимірювання прогресу в гендерній рівності у своїх внутрішніх структурах, процедурах, людських ресурсах і культурі.

Гендерна статистика та її показники є невід'ємною частиною національного прогресу щодо вдосконалення національних статистичних систем. Наприклад, коли користувачам даних потрібна конкретна гендерна статистика, це допомагає виявити прогалини в загальній статистиці та підвищує обізнаність про те, як удосконалити процеси збору даних (наприклад, у методологіях, концепціях, темах, рядах даних), щоб уникнути гендерних упереджень і повністю відобразити життєві ситуації жінок і чоловіків.

Що таке гендерний аналіз?

Гендерний аналіз надає необхідні дані та інформацію для включення гендерної перспективи в політику, програми та проекти. Як відправна точка для впровадження гендерного підходу, гендерний аналіз визначає відмінності між жінками та чоловіками з точки зору їхнього відносного становища в суспільстві та розподілу ресурсів, можливостей, обмежень і влади в певному контексті. Таким чином, проведення гендерного аналізу дозволяє розробити втручання, спрямовані на вирішення проблеми гендерної нерівності та задоволення різних потреб жінок і чоловіків.

Європейська комісія визначає гендерний аналіз як «дослідження відмінностей в умовах, потребах, рівнях участі, доступі до ресурсів і розвитку, контролі над активами, повноваженнях щодо прийняття рішень тощо між жінками та чоловіками у визначених їм гендерних ролях».

Метою гендерного аналізу є виявлення та усунення гендерної нерівності за допомогою:

- ✓ визнання відмінностей між жінками та чоловіками, заснованих на нерівному розподілі ресурсів, можливостей, обмежень і влади;
- ✓ забезпечення чіткого визначення та врахування різних потреб жінок і чоловіків на всіх етапах політичного циклу;
- ✓ визнаючи, що політика, програми та проекти можуть мати різний вплив на жінок і чоловіків;

- ✓ пошук і формулювання точок зору жінок і чоловіків і внесення їх внеску в важливу частину розробки політики, програм і проєктів;
- ✓ сприяння участі та участі жінок у суспільному, політичному та економічному житті;
- ✓ сприяння більш інформованим, гендерно-чутливим та ефективним втручанням.

Гендерний аналіз передбачає визнання історичної та соціальної нерівності, з якою стикаються жінки, і має на меті інформування про розробку політики, програм і проєктів для усунення цієї нерівності. Це включає врахування особливого досвіду, ролей і обов'язків жінок, а також їхнього рівня доступу до ресурсів і прийняття рішень.

Гендерний аналіз надає інформацію про різні ролі жінок і чоловіків на різних рівнях у політиках, програмах і проєктах; їхній відповідний доступ до ресурсів і контроль над ними, а також матеріальні та нематеріальні блага суспільства; а також їхні гендерні потреби, пріоритети та обов'язки.

Ретельний гендерний аналіз дає змогу розробникам політики зрозуміти гендерну нерівність у певній ситуації чи секторі, оскільки він не лише описує поточний стан контекстуальних ситуацій за статтю, а й досліджує причини та наслідки гендерної нерівності для цільової групи. Вивчення глибинних причин гендерної нерівності та дискримінації може допомогти у встановленні відповідних і цілеспрямованих цілей і заходів для усунення гендерної нерівності. Таким чином, гендерний аналіз сприяє покращенню гендерної чутливості політики та законодавства, оскільки він забезпечує основу для забезпечення належного задоволення потреб усіх громадян — жінок і чоловіків.

Будучи частиною широкої категорії соціально-економічного аналізу, гендерний аналіз починається з виявлення та пояснення гендерної нерівності в конкретному контексті. Це допомагає побудувати розуміння різних моделей участі, залученості, поведінки та діяльності жінок і чоловіків в економічних, соціальних і правових структурах, а також наслідків цих відмінностей.

Існує кілька різних фреймворків для проведення гендерного аналізу. Вони являють собою покрокові інструменти для проведення гендерного аналізу, які допомагають у постановці запитань, аналізі інформації та розробці стратегій для збільшення представництва жінок і чоловіків і участі в політиках, проєктах і програмах. Ці фреймворки були розроблені для розгляду різних

аспектів гендерної рівності і, отже, корисні для різних політичних пріоритетів, програм або проєктів. Детальну інформацію про фреймворки можна вивчити на порталі European Institute for Gender Equality (EIGE)².

Оцінка гендерного впливу – це попередня оцінка, аналіз або оцінка закону, політики чи програми, яка дає змогу оцінити превентивним способом ймовірність того, що певне рішення матиме позитивні, негативні чи нейтральні наслідки для стану рівності між жінками та чоловіками. Центральним питанням оцінки гендерного впливу є: чи закон, політика чи програма зменшують, зберігають або збільшують гендерну нерівність між жінками та чоловіками?

Європейська комісія визначає оцінку гендерного впливу таким чином: «Оцінка гендерного впливу — це процес порівняння та оцінки, відповідно до гендерно значущих критеріїв, поточної ситуації та тенденції з очікуваним розвитком у результаті запровадження запропонованої політики». «Оцінка гендерного впливу — це оцінка різних наслідків (позитивних, негативних чи нейтральних) будь-якої політики чи діяльності, реалізованої щодо конкретних елементів з точки зору гендерної рівності».

Оцінка передбачає подвійний підхід: поточну гендерну позицію стосовно політики, що розглядається, та прогнозований вплив на жінок і чоловіків після реалізації політики.

Кінцевою метою оцінки гендерного впливу є вдосконалення розробки та планування політики, яка розглядається, щоб запобігти негативному впливу на гендерну рівність і зміцнити гендерну рівність за допомогою кращого розробленого трансформаційного законодавства та політики. Основна мета полягає в тому, щоб адаптувати політику, щоб переконатися, що будь-які дискримінаційні наслідки або усунуті, або пом'якшені. Окрім уникнення негативних наслідків, оцінка гендерного впливу також можна використовувати в більш трансформаційний спосіб як інструмент для визначення цілей гендерної рівності та формулювання політики для активного просування гендерної рівності.

Основними кроками для проведення оцінки гендерного впливу є:

Крок 1: Визначення мети політики, щоб отримати точне визначення мети запланованої політики або законодавчого втручання;

² European Institute for Gender Equality <https://eige.europa.eu/>

Крок 2: Перевірка гендерної відповідності, щоб визначити її гендерну відповідність. Це передбачає аналіз того, чи може це впливати на гендерну рівність.

Крок 3: Гендерно-чутливий аналіз, який має подвійний фокус. З одного боку, він має бути спрямований на розуміння поточної ситуації для груп, яких стосується втручання громадськості, і того, як ця ситуація буде розвиватися без втручання громадськості. З іншого боку, аналіз повинен включати, наскільки це можливо у вимірних термінах, перспективний вимір: як очікується, що заплановане втручання змінить існуючу ситуацію.

Крок 4: Зважування гендерного впливу, визначення того, яким чином політика чи законодавчий захід сприятиме гендерній рівності, а також оцінка передбачуваного впливу на гендерні відносини.

Крок 5: Висновки та рекомендації щодо варіантів політики/законодавства. На цьому останньому кроці представлено результати аналізу та висвітлено вплив (позитивний чи негативний) політики/законодавчої ініціативи. Подано рекомендації щодо усунення негативних впливів і посилення позитивних.

Консультації із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) з гендерних питань сприяють участі жінок і чоловіків у процесі формування політики, щоб переконатися, що їхні голоси почуті, а пріоритети відображені в політиках, програмах і проєктах.

Консультації з зацікавленими сторонами – це процес залучення та забезпечення значущої участі жінок і чоловіків, у тому числі організацій громадянського суспільства та експертів з гендерних питань, у процесі формування політики. Консультації сприяють прийняттю рішень на основі фактичних даних та за участі учасників, які враховують різні пріоритети та потреби жінок і чоловіків, у тому числі найбільш маргіналізованих груп і тих, які традиційно виключені з процесів прийняття рішень.

Тут термін «зацікавлена сторона» відноситься до тих, хто реалізує державну політику, впливає, зазнає її впливу та отримує від неї користь. Консультації стосуються отримання відгуків, поглядів і думок зацікавлених сторін щодо питань, пов'язаних із гендерною рівністю, з метою інформування про обсяг і зміст конкретного втручання/проблеми, рішення, запропонованої політики чи аналізу проблеми.

Консультації із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) з гендерних питань спрямовані на залучення різноманітних точок зору різних груп жінок і чоловіків, яких торкається державно-політичне рішення, щоб: (а) краще визначити питання, що розглядаються; (b) вибирати між різними типами рішень; та (c) досягти консенсусу. Таким чином, консультації ведуть до більш обґрунтованих процесів прийняття рішень, більш справедливого розподілу ресурсів і покращення надання послуг.

Консультації із зацікавленими сторонами з гендерних питань можуть мати дві різні форми:

- ✓ Консультації із зацікавленими сторонами щодо розробки, реалізації, моніторингу та оцінки політики гендерної рівності;
- ✓ Консультації із зацікавленими сторонами з метою інтеграції гендерної перспективи в усі загальні політики на всіх етапах політичного циклу.

Як працюють гендерні консультації із зацікавленими сторонами?

Консультації із зацікавленими сторонами відбуваються в чотири етапи:

✓ Планування. Це включає визначення мети консультації та тем, які необхідно охопити, визначення тих, з якими необхідно проконсультуватися, та приділення уваги забезпеченню гендерного балансу та адекватного представництва організацій, які мають досвід у гендерних питаннях. На цьому етапі важливо визначити групи, чиї голоси традиційно були маргіналізовані в процесах прийняття рішень (наприклад, жінки-мігранти), і яким може знадобитися спеціальна підтримка для залучення, а також розглянути конкретні вимоги щодо участі, які необхідно виконати (наприклад, забезпечення догляду за дітьми). На ранній стадії також важливо визначити відповідальність за залучення зацікавлених сторін, ресурси, які необхідно виділити на процес, і методології, які будуть використовуватися.

✓ Консультування зацікавлених сторін. Існують різні способи проведення консультаційної справи. Обраний формат залежатиме від контексту, мети консультації, типу зацікавлених сторін, з якими будуть проведені консультації, наявного часу, навичок і доступних бюджетних ресурсів, серед інших факторів. Зважаючи на це, будь-який ефективний процес консультацій повинен:

- проводитися досить рано, щоб охопити ключові проблеми та вплинути на рішення, яких вони стосуються;

- завчасно поширювати відповідну інформацію;
- бути значущим для тих, з ким консультуються;
- бути локалізованим, щоб відображати відповідні часові рамки, контекст і місцеві мови.

✓ Включення відгуків від консультацій у процес розробки політики, щоб переконатися, що думки, потреби та занепокоєння зацікавлених сторін щодо гендерної рівності належним чином відображені в остаточному рішенні/втручанні.

✓ Документування процесу консультацій та його результатів і звітування перед зацікавленими сторонами. Це включає в себе інформування тих, з ким були проведені консультації, про ключові питання, які були порушені, як важливий крок для підтримки взаємодії. Звітність перед зацікавленими сторонами сприяє збільшенню їхньої довіри до процесів участі, збереженню їхньої залученості протягом тривалого часу, запобіганню конфліктів у випадку, якщо питання, висловлені учасниками, не були враховані в остаточному рішенні, а також подвійній перевірці отриманої інформації, запропонованих підходів і запроваджених заходів пом'якшення.

Підхід ЄС до гендерного мейнстримінгу

Таким чином гендерний мейнстримінг не є самоціллю політики, а засобом досягнення гендерної рівності. Рівність між жінками та чоловіками визнається ЄС як фундаментальне право, спільна цінність ЄС і необхідна умова для досягнення цілей ЄС щодо зростання, зайнятості та соціальної єдності.

З 1996 року Комісія взяла на себе «подвійний підхід» до реалізації гендерної рівності. Цей підхід передбачає включення гендерної перспективи в усі політики, а також впровадження конкретних заходів для усунення, запобігання або виправлення гендерної нерівності. Обидва підходи йдуть рука об руку, і один не може замінити інший.

РОЗДІЛ 7. РЕГІОНАЛЬНІ АДАПТАЦІЇ СКЛАДНИХ ГЕНДЕРНИХ ІНДЕКСІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

У монографії «Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень»³ виконавці проєкту виконали адаптації Індексу гендерного розвитку, Індексу гендерної нерівності та Глобального індексу гендерного розриву на субнаціональний рівень, тобто на рівень регіонів України. Відразу зауважимо, що для деяких регіонів ми не маємо статистичних даних, або вони наявні частково. Це Донецька та Луганська області, а також автономна республіка Крим. Тому для коректних розрахунків ми не будемо включати дані регіони у дослідження.

Також серйозною проблемою є відсутність статистичних даних вибірових обстежень в Україні, які не проводились під час воєнних дій. Хоча саме ці дані входять до складу індексів, що розглядаються. Останні мікродані вибірових обстежень наявні за 2020 та 2021 роки. Відповідно у монографії представлена адаптація індексів з використанням статистичних даних станом на 1 січня 2021 року. Очевидно, що за умови появи нових даних їх можна використати й розрахувати оновлені значення індексів. Це дасть змогу відслідковувати динаміку субнаціональних індексів.

Поряд із великою кількістю звітів, які оприлюднюють ООН, Всесвітній економічний форум, Центр розвитку Організації економічного співробітництва та розвитку, журнал «Економіст» та ін. з'являється ряд публікацій, які узагальнюють методологію побудови гендерних індексів. Цією проблематикою⁴, а також методологією побудови складних гендерних індексів з подальшою деталізацією на субнаціональному рівні, тобто адаптацією цих індексів до регіональної специфіки, з метою рейтингування регіонів України за рівнем гендерного розвитку й гендерною нерівністю⁵ займалися і автори монографії.

³ Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Різняк Р.Я. Гендерні виміри України: адаптація гендерних індексів на субнаціональний рівень: монографія. – Кропивницький: «КОД», 2025. – 293 с. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/086eaa72-b890-4eff-9f27-a0ec81e669a1>

⁴ Akbash K. S., Pasichnyk N. O., Rizhniak R. Y. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics // Regional Statistics. 2018. Vol. 8, No. 2. P. 170–183. DOI: 10.15196/RS080205; Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф., 2019. 340 с.

⁵ Akbash K.S., Pasichnyk N.O., Rizhniak R.Ya. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. Regional Statistics, Vol. 9. No. 2. 2019. 1–23; DOI: 10.15196/RS090208; Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф., 2019. 340 с.

7.1. РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНДЕКС ГЕНДЕРНОГО РОЗВИТКУ

Індекс гендерного розвитку (ІГР) вимірює гендерну нерівність у досягненні трьох основних аспектів людського розвитку: здоров'я, що вимірюється очікуваною тривалістю життя жінок і чоловіків при народженні; освіта, що вимірюється очікуваними роками шкільного навчання жінок і чоловіків (дітей) та середніми роками навчання жінок і чоловіків (для дорослих віком 25 років і старше); контроль над економічними ресурсами, що виміряний приблизним доходом жінок і чоловіків. Наведемо базову методологію розрахунку Індексу людського розвитку за останніми змінами, які наведені у технічних додатках Звіту про людський розвиток у 2023/2024⁶.

Джерела даних для показників ІГР станом на 2024 рік:

- Очікувана тривалість життя при народженні: Департамент ООН з економічних і соціальних питань⁷.
- Очікувані роки навчання: Центр розподілу, праці та соціальних досліджень⁸ та Світовий банк⁹, Програма демографічних і медичних досліджень (різні роки)¹⁰, Інститут статистики ЮНЕСКО¹¹ та Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).
- Середні роки навчання для дорослих віком 25 років і старше: Набір даних про освітні досягнення Барро-Лі¹², Програма демографічних і медичних досліджень, Організація економічного співробітництва та розвитку¹³, Інститут статистики ЮНЕСКО та Кластерні дослідження ЮНІСЕФ¹⁴.
- Приблизний дохід: оцінки Управління Звітів про людський розвиток зроблені на основі частки жінок і чоловіків в економічно активному населенні, співвідношенні заробітної плати жінок і чоловіків у всіх секторах і валового національного доходу в 2017 році за паритетом купівельної спроможності, а також жіночої та чоловічої частки населення за даними Міжнародної організації

⁶ Human Development Report 2023/2024 technical notes https://hdr.undp.org/sites/default/files/2023-24_HDR/hdr2023-24_technical_notes.pdf

⁷ UNDESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs) <https://www.un.org/development/desa/dpad/>

⁸ CEDLAS (Center for Distributive, Labor and Social Studies) <https://www.cedlas.econo.unlp.edu.ar/wp/en/>

⁹ World Bank <https://www.worldbank.org/ext/en/home>

¹⁰ Demographic and Health Surveys Program <https://www.dhsprogram.com>

¹¹ UNESCO UIS (UNESCO Institute for Statistics) <https://data.uis.unesco.org>

¹² Barro-Lee Educational Attainment Dataset <http://barrolee.com>

¹³ OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) <https://www.oecd.org/en.html>

¹⁴ UNICEF MICS (UNICEF Multiple Indicator Cluster Surveys) <https://mics.unicef.org>

праці¹⁵, Міжнародного валютного фонду¹⁶, та Департаменту ООН з економічних і соціальних питань.

Етапи розрахунку значень Індексу гендерного розвитку.

Є два кроки для розрахунку значень ІГР.

Крок 1. Оцінка доходів жінок і чоловіків

Для розрахунку приблизного доходу розраховується частка фонду оплати праці для кожної статі. Жіноча частка фонду оплати праці (S_f) розраховується таким чином:

$$S_f = \frac{W_f/W_m \cdot EA_f}{W_f/W_m \cdot EA_f + EA_m}$$

де W_f/W_m – співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, EA_f – частка жінок в економічно активному населенні, а EA_m – частка чоловіків.

Чоловіча частка фонду оплати праці розраховується як:

$$S_m = 1 - S_f.$$

Приблизний дохід жінок на душу населення ($GNIpс_f$) отримується з ВНД на душу населення ($GNIpс$), спочатку шляхом множення його на частку жінок у фонді заробітної плати, S_f , а потім шляхом масштабування на частку жінок у населенні, $P_f = N_f / N$:

$$GNIpс_f = \frac{GNIpс \cdot S_f}{P_f}.$$

Приблизний дохід чоловіків на душу населення визначається таким же чином:

$$GNIpс_m = \frac{GNIpс \cdot S_m}{P_m}.$$

Крок 2. Нормалізація індикаторів

Для побудови значень Індексу людського розвитку для жінок і чоловіків спочатку індикатори, які знаходяться в різних одиницях, перетворюються в

¹⁵ ILO (International Labour Organization) <https://www.ilo.org>

¹⁶ IMF (International Monetary Fund) <https://www.imf.org/en/Home>

індекси, а потім індекси вимірів для кожної статі агрегуються шляхом взяття середнього геометричного.

Індикатори перетворюються в індекси за шкалою від 0 до 1 з використанням тих самих принципів, які використовуються для Індексу людського розвитку, за винятком очікуваної тривалості життя при народженні, яка скоригована з урахуванням середньої п'ятирічної біологічної переваги, яку жінки мають над чоловіками.

Таблиця 7.1. Екстремальні значення для розрахунку нормалізованих індексів

Вимір	Індикатор	Мінімум	Максимум
Здоров'я	Очікувана тривалість життя при народженні (років)		
	Жінки	22,5	87,5
	Чоловіки	17,5	82,5
Освіта	Очікувана тривалість шкільного навчання (років)	0	18
	Середня тривалість шкільного навчання (років)	0	15
Стандарти життя	ВНД на душу населення (в дол. США)	100	75000

Після визначення мінімального та максимального значень індекси розраховуються наступним чином:

Індекс за виміром

$$= \frac{\text{актуальне значення} - \text{мінімальне значення}}{\text{максимальне значення} - \text{мінімальне значення}}.$$

Для освіти спочатку отримується індекс розмірності для кожного з двох індикаторів, а потім береться незважене середнє арифметичне двох отриманих індексів.

Крок 3. Розрахунок значень жіночого та чоловічого Індексу людського розвитку

Значення Індексу людського розвитку для жінок і чоловіків є середнім геометричним трьох індексів за вимірами для кожної статі:

$$HDI_f = (I_{\text{здоров'я}_f} \cdot I_{\text{освіта}_f} \cdot I_{\text{стандарти життя}_f})^{1/3},$$

$$HDI_m = (I_{\text{здоров'я}_m} \cdot I_{\text{освіта}_m} \cdot I_{\text{стандарти життя}_m})^{1/3}.$$

Крок 4. Порівняння значень Індексу людського розвитку для жінок і чоловіків

Індекс гендерного розвитку (Gender Development Index – GDI) – це просто співвідношення значення Індексу людського розвитку для жінок до значення Індексу людського розвитку для чоловіків:

$$GDI = \frac{HDI_f}{HDI_m}.$$

Категорії гендерного розвитку.

Групи GDI базуються на абсолютному відхиленні GDI від гендерного паритету, тобто оцінюється величина:

$$100 \cdot |GDI - 1|.$$

Країни з абсолютним відхиленням від гендерного паритету в 2,5 відсотка або менше вважаються країнами з високим рівнем досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 1.

Країни з абсолютним відхиленням від гендерного паритету в 2,5–5 відсотків вважаються країнами з середньо-високим рівнем досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 2.

Країни з абсолютним відхиленням від гендерного паритету 5–7,5 відсотка вважаються країнами із середнім рівнем досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 3.

Країни з абсолютне відхилення від гендерного паритету на 7,5–10 відсотків вважається країнами із середньо-низьким рівнем досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікується як група 4.

Країни з абсолютним відхиленням від гендерного паритету понад 10 відсотків вважаються країнами з низьким рівнем досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 5.

Адаптація Індексу гендерного розвитку для регіонів України

Проведемо адаптацію індексу гендерного розвитку для регіонів України. У таблиці 7.2 наведемо структуру Індексу гендерного розвитку, яку використовує ООН, а також набір індикаторів, які ми визначили як актуальні для регіональних розрахунків цього індексу по Україні¹⁷. Зауважимо, що змістовну частину вимірів “довголіття” та “гідний рівень життя” ми не змінювали, а ось змістовна частина виміру “знання” була заміненена на єдиний комплексний показник щодо охоплення населення освітою різних рівнів. Заміна освітніх показників очікуваної та середньої тривалості шкільного навчання була аргументована тим, що дані показники є сталими за всіма регіонами України й не охоплюють вищий рівень освіти. Обраний регіональний показник є більш інформативний як у контексті характеристики людського розвитку, так і для відображення гендерних розривів на рівні регіонів України.

Таблиця 7.2. Структура Індексу гендерного розвитку за методикою ООН та Регіонального Індексу гендерного розвитку для України

Вимір	Індикатори Індексу гендерного розвитку за методологією ООН	Індикатори Регіонального Індексу гендерного розвитку
Довголіття	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана тривалість життя при народженні ¹⁸
Знання	Очікувана тривалість шкільного навчання та середня тривалість шкільного навчання	Частка населення, яке перебуває на середньому та вищому рівнях освіти (школи, коледжі, технікуми, училища, університети, академії, інститути) ¹⁹ , у віковій групі від 6 до 25 років ²⁰
Гідний рівень життя	ВНД на душу населення (в дол. США)	ВНД на душу населення (в дол. США)

¹⁷ Акбаш К. С. Статистичний аналіз гендерного розвитку регіонів України / К. С. Акбаш, Н. О. Пасічник, Р. Я. Різняк // Статистика України. - 2019. - № 3. - С. 90-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2019_3_12

¹⁸ Державна служба статистики України. Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція / Народжуваність, смертність та середня очікувана тривалість життя. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

¹⁹ Державна служба статистики України. Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Освіта. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

²⁰ Державна служба статистики України. Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція / Розподіл постійного населення України за статтю та віком. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Перед розрахунком Регіонального Індексу гендерного розвитку проаналізуємо окремо кожен індикатор окремо та їх відмінності в регіонах України.

На рис. 7.1 наведені значення індикатора Очікувана тривалість життя при народженні для жінок та чоловіків України за 2021 рік, а також продемонстрований гендерний розрив між показником жінок та чоловіків.

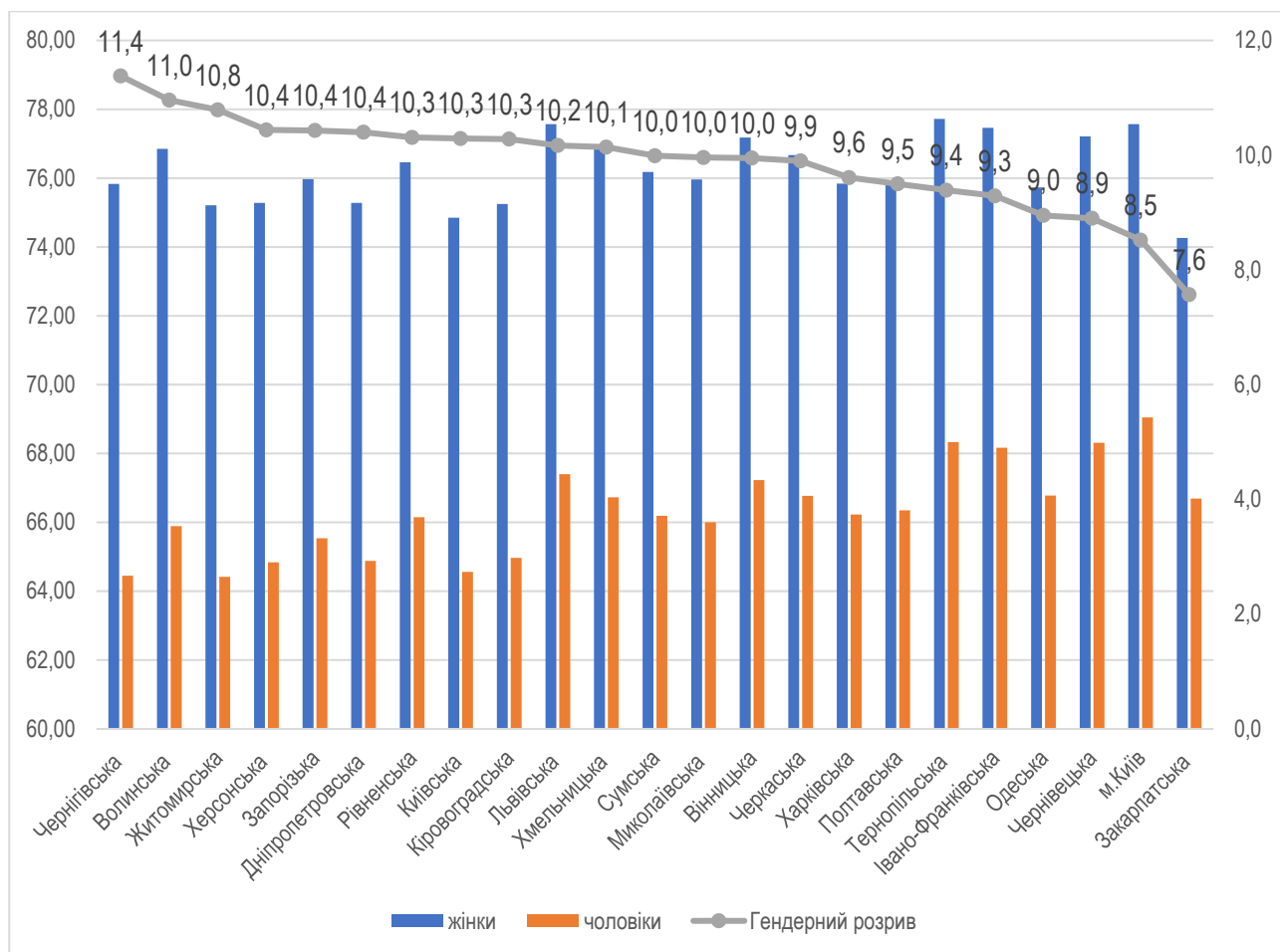

Рис. 7.1. Значення індикатора *Очікувана тривалість життя при народженні* для жінок та чоловіків України у 2021 році

В цілому у всіх регіонах України жінки мають вищу тривалість життя, ніж чоловіки. Гендерний розрив становить у середньому близько 10 років у більшості регіонів.

Найвища очікувана тривалістю життя для жінок характерна для Тернопільської області (77,72 років), Львівської області (77,57 років) та м. Київ

(77,57 років), а найнижча для Київської (74,85 років) та Закарпатської (74,26 років) областей.

Найвища очікувана тривалість життя для чоловіків характерна для м. Київ (69,05 років), Тернопільської (68,33 років), Чернівецької (68,31 років) та Івано-Франківської областей (68,17 років), а найнижча для Чернігівської (64,45 років) та Житомирської (64,42 років) областей.

Найбільший гендерний розрив у Чернігівській (11,4 років) та Волинській (11 років) областях. А найменший гендерний розрив у Закарпатській області (7,6 років).

Аналізуючи регіональні відмінності можемо узагальнити висновки щодо гендерних відмінностей у регіонах України за даним показником.

Західні області України (Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська) відзначаються вищою тривалістю життя як серед жінок, так і серед чоловіків, а також меншим гендерним розривом.

Центральні та східні області характеризуються середньою очікуваною тривалістю життя. І гендерний розрив у них коливається в межах 9,5–10 років.

Нагадаємо, що екстремальні значення показників очікуваної тривалості життя при народженні, визначені ООН становлять:

- для жінок: максимальне – 87,5 року, мінімальне – 22,5 року;
- для чоловіків: максимальне – 82,5 року, мінімальне – 17,5 року.

Середнє значення гендерного розриву за регіонами України становить 9,9 років, що перевищує встановлений відповідний середньосвітовий розрив ($87,5 - 82,5 = 5,0$ років).

Отже, у контексті людського розвитку за регіонами України показники очікуваної тривалості життя при народженні не дуже високі та характеризуються великими гендерними розривами як для жінок, так і для чоловіків.

Далі проаналізуємо показник *Частка населення, яке перебуває на середньому та вищому рівнях освіти* (рис. 7.2). Зауважимо, що частка чоловіків у всіх областях вища, ніж жінок. Найбільший гендерний розрив має Херсонська область (10,6) і практично гендерний паритет характерний для

м. Києва. Також видно, що велика частка студентів різних областей їдуть на навчання до Києва, за рахунок чого частка охоплення населення у віковій групі від 6 до 25 років становить майже 100%.

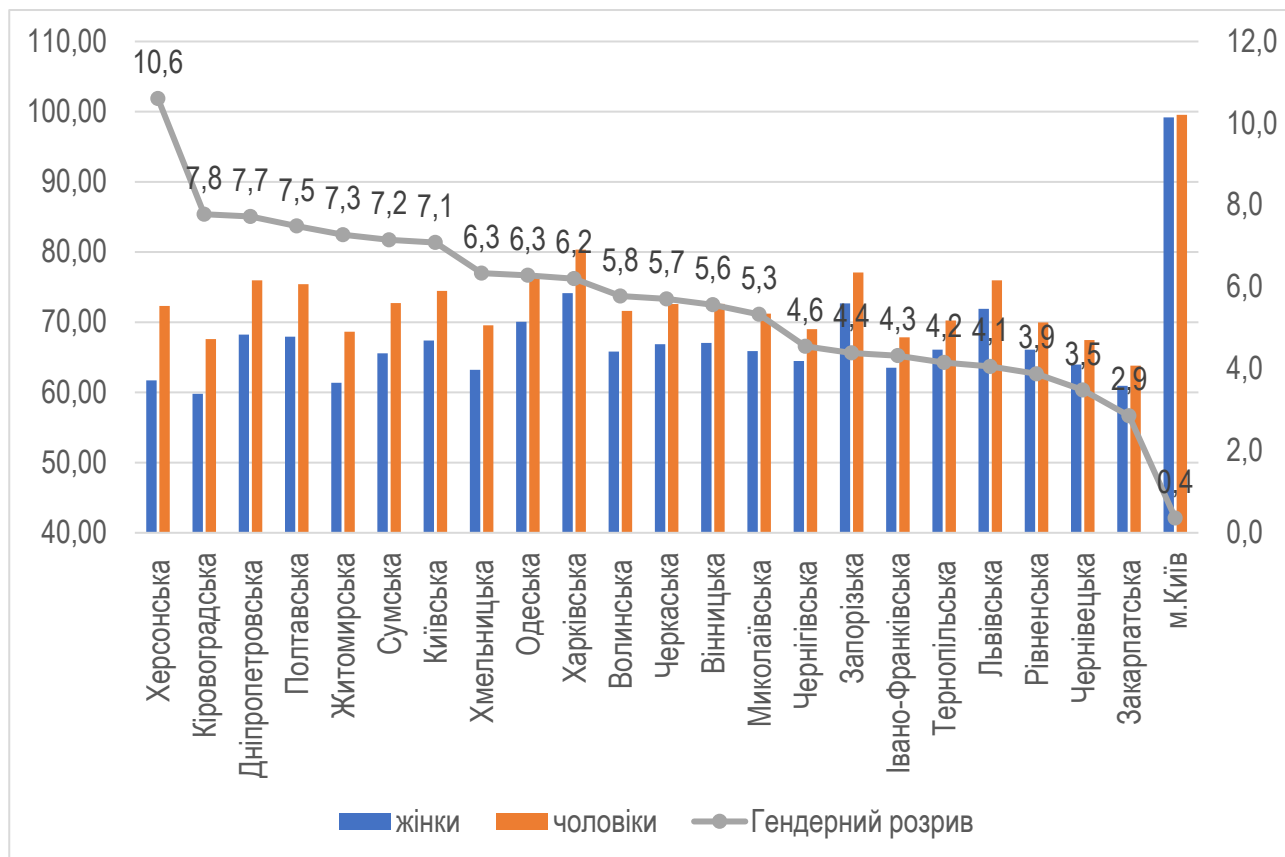

Рис. 7.2. Значення індикатора *Частка населення, яке перебуває на середньому та вищому рівнях освіти* для жінок та чоловіків України у 2021 році

Гендерний розрив у регіонах України на користь чоловіків пояснюється великими гендерними розривами у закладах професійно-технічної освіти та закладах фахової передвищої освіти. На рис. 7.3 наведемо кількісні показники жінок та чоловіків у закладах професійно-технічної освіти. Звідси бачимо, які великі розриви між показниками жінок та чоловіків, особливо у великих містах, де велика кількість закладів професійно-технічної освіти.

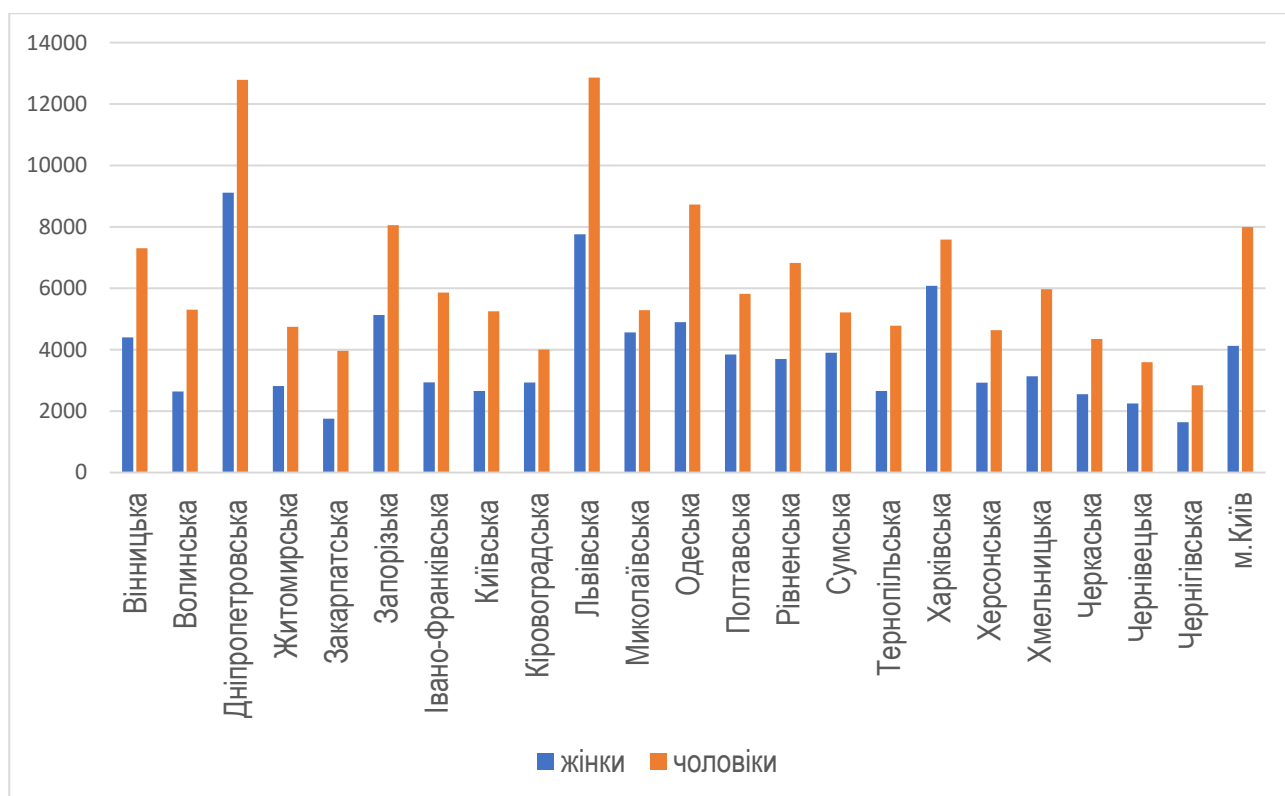

Рис. 7.3. Значення індикатора *Кількість студентів у закладах професійно-технічної освіти* для жінок та чоловіків України у 2021 році

Останній показник – це ВНД на душу населення (в дол. США). Детальна інформація щодо розрахунку показника наведена у першому розділі. У класичній методиці ООН для розрахунку наближеного показника доходу на рівні країн використовують валовий внутрішній продукт (ВВП). Для регіональних розрахунків будемо використовувати валовий регіональний продукт (ВРП) за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США. Переведення ВРП у доларовий вимірник важливе для подальшого аналізу показника в річній динаміці.

Приблизний зароблений дохід за ПКС розраховується на основі показників:

- ✓ Співвідношення зарплати жінок до заробітної плати чоловіків²¹;
- ✓ Валовий регіональний продукт (млн. грн)²²;

²¹ Державна служба статистики України. Жінки та чоловіки / Ринок праці / Середньомісячна заробітна плата за статтю та регіонами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

²² Державна служба статистики України. Регіональна статистика / Валовий регіональний продукт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

- ✓ Чисельність постійного населення (чоловіки, жінки)²³;
- ✓ Частка у економічно активному населенні у віці 15-70 років (чоловіки, жінки)²⁴;
- ✓ Курс долара на 1 січня року дослідження²⁵;
- ✓ Валовий національний продукт України (за ПКС, у дол. США) та валовий національний продукт України (у дол. США)²⁶.

Для розрахунку ВРП (за ПКС, у дол. США) скористаємося таким перетворенням²⁷:

$$GNI_{pc} = \text{ВРП за ПКС} = \text{ВРП} \cdot \frac{\text{ВНП за ПКС}}{\text{ВНП}},$$

де ВНП за ПКС – валовий національний продукт України за ПКС, у дол. США, ВНП – валовий національний продукт України, у дол. США.

Частка жінок у сукупних виплатах заробітної плати розраховується за методикою, яка наведена у розділі 1:

$$S_f = \frac{W_f/W_m \cdot EA_f}{W_f/W_m \cdot EA_f + EA_m}$$

де W_f/W_m – співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, EA_f – частка жінок в економічно активному населенні, а EA_m – частка чоловіків.

Чоловіча частка фонду оплати праці розраховується як:

$$S_m = 1 - S_f.$$

Приблизний дохід жінок на душу населення (GNI_{pcf}) отримується з ВНД на душу населення (GNI_{pc}), спочатку шляхом множення його на частку жінок у фонді заробітної плати, S_f , а потім шляхом масштабування на частку жінок у населенні, $P_f = N_f / N$:

²³ Державна служба статистики України. Регіональна статистика / Населення та міграція / Чисельність населення по регіонах. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

²⁴ Державна служба статистики України. Регіональна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття / Рівень зайнятості населення по регіонах. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

²⁵ Сайт Міністерства фінансів. Архів валютних курсів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/>

²⁶ World Bank. GDI, PPP та GNI, PPP. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>

²⁷ Sustainable and Liveable Cities: Toward Ecological Civilization. China National Human Development Report 2013. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/chinanhdr2013enfinal.pdf>

$$GNIpc_f = \frac{GNIpc \cdot S_f}{P_f}.$$

Приблизний дохід чоловіків на душу населення визначається таким же чином:

$$GNIpc_m = \frac{GNIpc \cdot S_m}{P_m}.$$

Таблиця 7.3. Індикатори для розрахунку приблизного заробленого доходу за ПКС для регіонів України (2021 рік)

	Співвідношення зарплати жінок до заробітної плати чоловіків	Валовий регіональний продукт (млн. грн)	Чисельність постійного населення, чоловіки	Чисельність постійного населення, жінки	Частка економічно активних жінок у віці 15-70 років, тис. осіб	Частка економічно активних чоловіків у віці 15-70 років, тис. осіб
Вінницька	0,77	135867	705574	816464	55,6	70,8
Волинська	0,86	77404	483610	541059	51,2	60,9
Дніпропетровська	0,71	398732	1432915	1705811	58,1	69,7
Житомирська	0,83	91365	557544	638720	58,4	66,1
Закарпатська	0,88	62022	599712	647584	51,1	69,6
Запорізька	0,73	167260	760319	905407	57,1	68,9
Івано-Франківська	0,81	90398	642296	716087	50,3	68,6
Київська	0,79	242406	816753	965998	55,5	69,5
Кіровоградська	0,83	75208	421594	492119	56,1	66,0
Львівська	0,85	236254	1174323	1305057	55,2	66,4
Миколаївська	0,73	96648	513661	594018	57,0	72,2
Одеська	0,84	220242	1110274	1246773	52,1	71,1
Полтавська	0,75	188424	630080	733611	57,3	67,8
Рівненська	0,73	71901	545177	602219	61,5	62,3
Сумська	0,80	80432	482498	568762	57,4	68,5
Тернопільська	0,83	62661	481100	546211	53,0	64,2
Харківська	0,81	257805	1213803	1404395	58,5	69,8
Херсонська	0,90	68467	471477	543798	56,8	72,2
Хмельницька	0,80	96380	576763	663861	54,6	67,7
Черкаська	0,85	108822	540227	634410	57,7	68,8
Чернівецька	0,96	45054	421186	472315	56,1	68,5
Чернігівська	0,82	84068	440284	527875	59,6	68,9
м. Київ	0,87	1014693	1347149	1573724	61,5	71,7

Якщо проаналізувати індикатори, на основі яких розраховується приблизний дохід жінок та чоловіків, то у регіонах України суттєво відрізняється співвідношення заробітної плати.

З рис. 7.4 бачимо, що ситуація найближча до гендерного паритету у Чернівецькій області (0,96), а найнижчий показник у Дніпропетровській області

(0,71). Даний показник суттєво впливає на розподіл приблизного доходу жінок та чоловіків області.

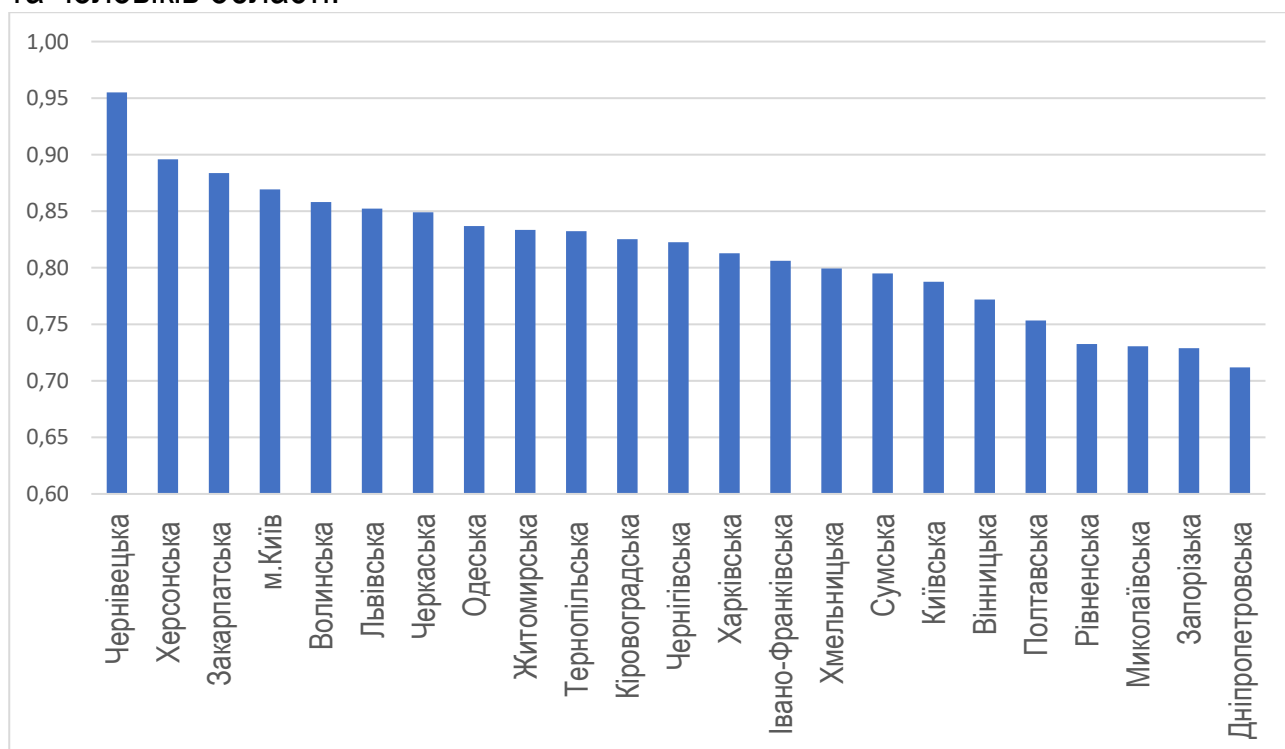

Рис. 7.4. Значення індикатора *Співвідношення зарплати жінок до заробітної плати чоловіків* для України у 2021 році

На рис. 7.5 наведені вже розраховані значення *ВНД на душу населення* (в дол. США) для жінок та чоловіків України у 2021 році. З рисунку видно, що найвищі показники доходу у м. Київ, але там і найбільший гендерний розрив між чоловічим і жіночим значеннями. Найнижчі значення гендерного розриву характерні для західних областей України (Чернівецька, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Волинська).

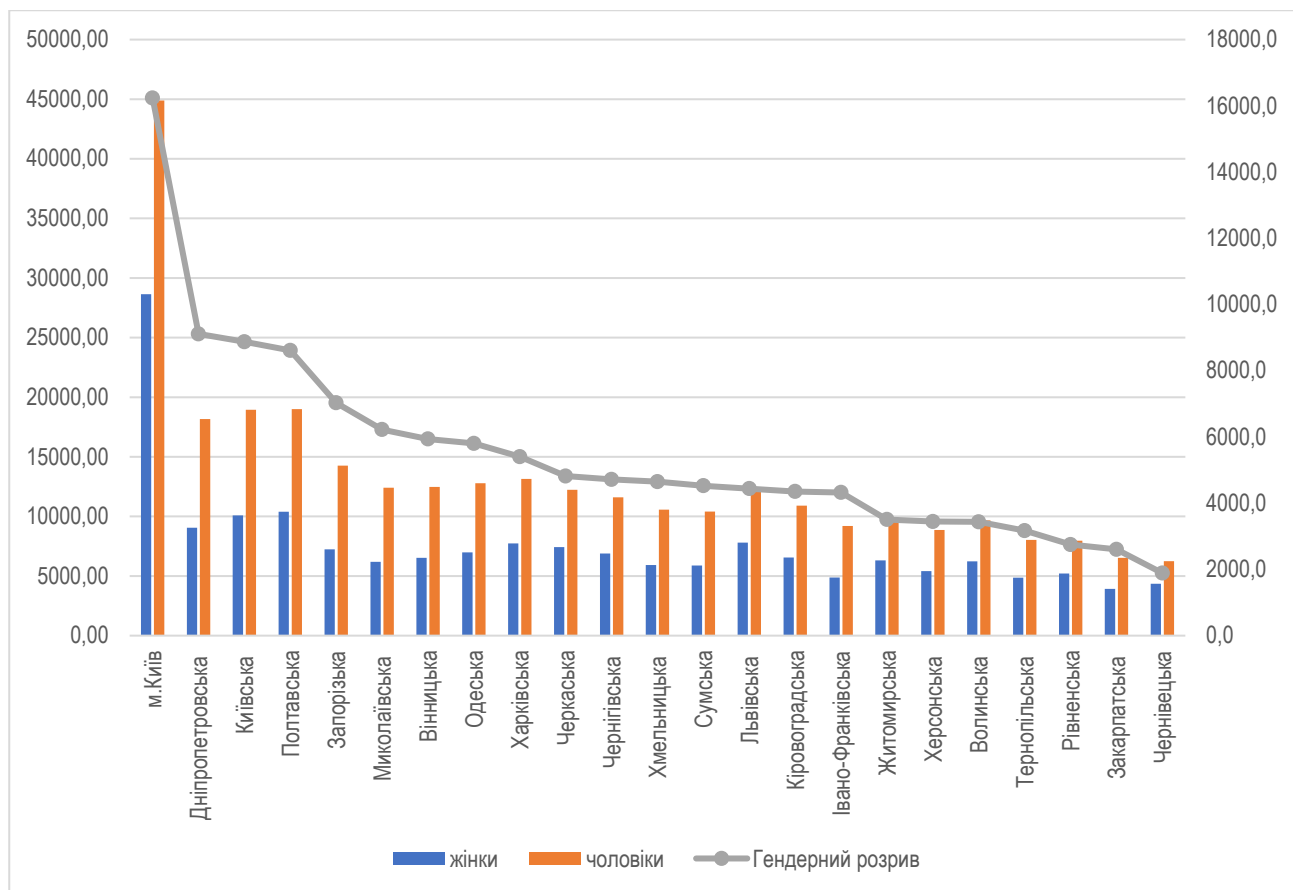

Рис. 7.5. Значення індикатора *ВНД на душу населення (в дол. США)* для жінок та чоловіків України у 2021 році

Далі наведемо готову таблицю з усіма даними за індикаторами розрахунку Регіонального Індексу гендерного розвитку (Таблиця 7.4).

Наведемо таблицю із значеннями Індексів людського розвитку жінок та чоловіків за регіонами, а також значення Регіонального Індексу гендерного розвитку у кожному регіоні (таблиця 7.5).

Таблиця 7.4. Індикатори для розрахунку Регіонального Індексу гендерного розвитку (за 2021 рік)

Регіон	Очікувана тривалість життя при народженні		Частка населення, яке перебуває на середньому та вищому рівнях освіти у віковій групі від 6 до 25 років		Наближений показник доходу	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Вінницька	77,18	67,23	67,05	72,62	6533,08	12470,62
Волинська	76,85	65,89	65,83	71,61	6236,48	9671,66
Дніпропетровська	75,28	64,88	68,24	75,97	9054,87	18166,10
Житомирська	75,21	64,42	61,37	68,65	6309,91	9817,30
Закарпатська	74,26	66,69	60,95	63,80	3920,41	6524,42
Запорізька	75,97	65,54	72,70	77,09	7236,35	14265,92
Івано-Франківська	77,46	68,17	63,52	67,85	4878,42	9201,18
Київська	74,85	64,56	67,39	74,48	10078,68	18952,17
Кіровоградська	75,25	64,97	59,81	67,59	6553,81	10906,06
Львівська	77,57	67,40	71,90	75,97	7808,80	12249,07
Миколаївська	75,96	66,00	65,89	71,22	6190,79	12412,75
Одеська	75,73	66,78	70,06	76,35	6984,82	12790,74
Полтавська	75,85	66,35	67,94	75,43	10393,64	19005,68
Рівненська	76,46	66,15	66,09	69,97	5211,73	7961,79
Сумська	76,18	66,19	65,57	72,73	5881,51	10407,11
Тернопільська	77,72	68,33	66,09	70,24	4859,94	8030,53
Харківська	75,84	66,23	74,14	80,35	7737,39	13141,08
Херсонська	75,28	64,84	61,73	72,33	5414,37	8860,79
Хмельницька	76,87	66,73	63,22	69,56	5919,64	10568,80
Черкаська	76,67	66,77	66,88	72,59	7420,84	12239,08
Чернівецька	77,21	68,31	63,98	67,47	4354,77	6243,61
Чернігівська	75,83	64,45	64,47	69,03	6886,87	11604,78
м. Київ	77,57	69,05	99,19	99,55	28647,78	44883,92
Середні значення	76,22	66,34	67,57	73,15	7587,60	13059,79
Максимум (за методикою)	87,50	82,50	100,00	100,00	75000,00	75000,00
Мінімум (за методикою)	22,50	17,50	0,00	0,00	100,00	100,00

Нагадаємо, що групи GDI базуються на абсолютному відхиленні GDI від гендерного паритету, тобто оцінюється величина:

$$100 \cdot |GDI - 1|.$$

Регіони з абсолютним відхиленням від гендерного паритету в 2,5 відсотка або менше вважаються країнами із дуже високою рівністю досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 1.

Регіони з абсолютним відхиленням від гендерного паритету в 2,5–5 відсотків вважаються країнами із високою рівністю досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 2.

Регіони з абсолютним відхиленням від гендерного паритету 5–7,5 відсотка вважаються країнами із середньою рівністю досягнень ІЛР між жінками та чоловіками та класифікуються як група 3.

Таблиця 7.5. Індекси людського та гендерного розвитку для регіонів України (за 2021 рік)

Регіон	HDI_f	HDI_m	GDI	Відсоток відхилення від паритету
м.Київ	0,896	0,900	0,995	0,5
Львівська	0,737	0,751	0,982	1,8
Рівненська	0,689	0,702	0,982	1,8
Чернігівська	0,697	0,710	0,981	1,9
Волинська	0,700	0,717	0,977	2,3
Чернівецька	0,675	0,691	0,977	2,3
Черкаська	0,713	0,737	0,968	3,2
Житомирська	0,678	0,700	0,968	3,2
Запорізька	0,729	0,753	0,968	3,2
Тернопільська	0,691	0,714	0,967	3,3
Харківська	0,737	0,763	0,966	3,4
Київська	0,723	0,753	0,960	4,0
Закарпатська	0,646	0,673	0,959	4,1
Вінницька	0,709	0,740	0,958	4,2
Хмельницька	0,688	0,718	0,958	4,2
Кіровоградська	0,674	0,705	0,957	4,3
Івано-Франківська	0,681	0,712	0,956	4,4
Миколаївська	0,696	0,729	0,956	4,4
Сумська	0,693	0,726	0,955	4,5
Полтавська	0,731	0,766	0,955	4,5
Одеська	0,717	0,751	0,954	4,6
Дніпропетровська	0,723	0,758	0,953	4,7
Херсонська	0,671	0,709	0,946	5,4

У таблиці 7.5 розраховані значення цих відхилень. Бачимо, що шість регіонів (м. Київ, Львівська, Рівненська, Чернігівська, Волинська та Чернівецька області) мають дуже високий рівень гендерного розвитку. Одна Херсонська

область має середній рівень. Інші області характеризуються високим рівнем гендерного розвитку.

Зауважимо, що найнижчий рівень людського розвитку як для жінок так і для чоловіків характерний для Закарпатської області ($HDI_f = 0,646$, $HDI_m = 0,673$), а найвищий рівень для м.Київ ($HDI_f = 0,896$, $HDI_m = 0,900$). Також відмітимо, що для всіх регіонів рівень людського розвитку чоловіків трохи вищий, ніж для жінок.

На рис. 7.6 зображені значення Регіональний індекс гендерного розвитку для України у 2021 році. З карти видно, що у північно-західній частині України значення показника вищі, а ось у південних областях вони значно нижчі.

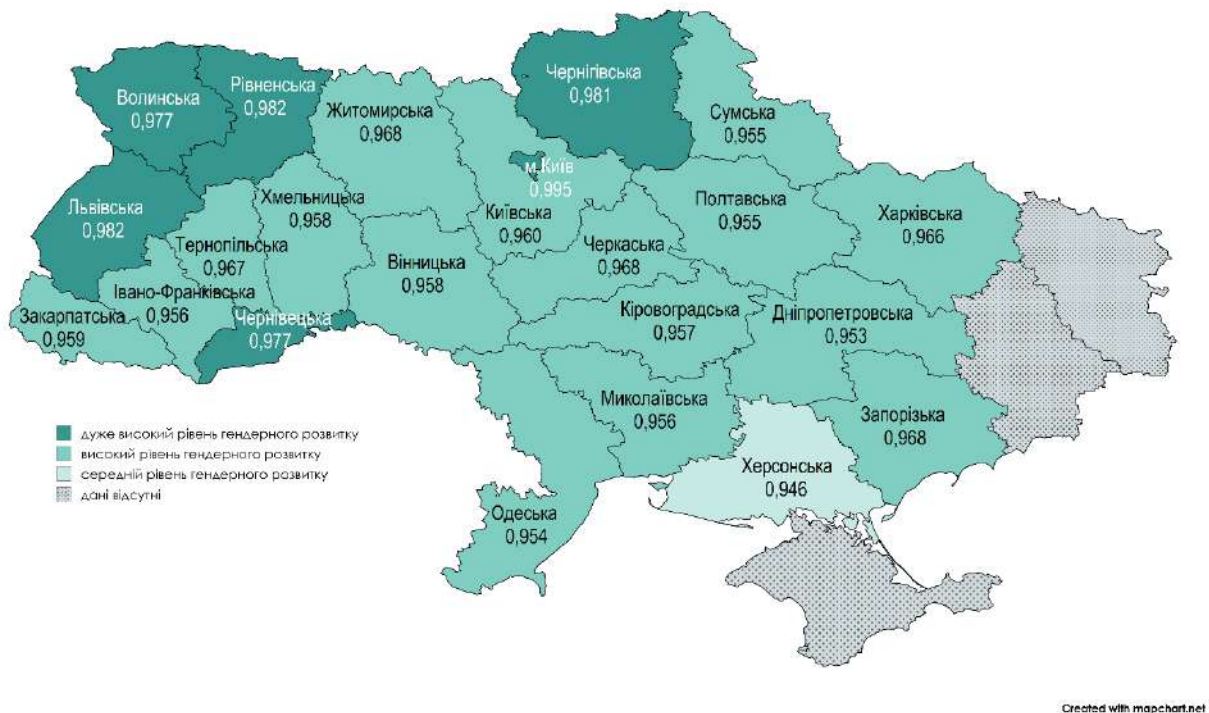

Рис. 7.6. Регіональний Індекс гендерного розвитку для України у 2021 році

7.2. РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНДЕКС ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ

Проведемо адаптацію Індексу гендерної нерівності для регіонів України. У таблиці 7.6 наведемо структуру Індексу гендерної нерівності, яку використовує ООН, а також набір індикаторів, які ми визначили як актуальні для регіональних розрахунків цього індексу по Україні²⁸.

Таблиця 7.6. Структура Індексу гендерної нерівності за методикою ООН та Регіонального Індексу гендерної нерівності (РІГН) для України

Вимір	Індикатори Індексу гендерної нерівності за методологією ООН	Індикатори Регіонального Індексу гендерної нерівності
Здоров'я (ЗД)	Коефіцієнт материнської смертності (смертність на 100000 живонароджених)	Коефіцієнт материнської смертності (смертність на 100000 живонароджених) (МС) ²⁹
	Підліткова народжуваність (народжень на 1000 жінок віком 15–19 років)	Підліткова народжуваність (народжень на 1000 жінок віком 15–19 років) (ПН)
Розширення прав і можливостей (РПМ)	Частка місць у парламенті (%)	Частка жінок і чоловіків в обласній раді (ОР) ³⁰
		Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів (ЗСМ) ³¹
	Населення з принаймні середньою освітою (%)	Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Професіонали» (ВОП)
		Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Фахівці» (ВОФ)
Ринок праці (РП)	Рівень участі в робочій силі (%)	Рівень участі в робочій силі (% , РС) ³²

²⁸ Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Статистичний аналіз гендерного розвитку регіонів України // Статистика України. 2019. № 3. С. 90–99. Doi: 10.31767/su. 3(86)2019.03.10 URL: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/download/259/236/>

²⁹ Населення України. Демографічний щорічник 2021. URL:

https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf

³⁰ Державна служба статистики України. Індикатори для моніторингу гендерної рівності. Суспільне життя та прийняття рішень. URL: https://ukrstat.gov.ua/gend_rivnist/metaddata_gr/05/05.htm

³¹ Державна служба статистики України. Файли мікроданих. Зайнятість та безробіття. Анонімні мікродані за показниками щодо робочої сили та їх характеристиками (2021 р.) URL: <https://ukrstat.gov.ua>

³² Державна служба статистики України. Статистична інформація. Публікації. Ринок праці. URL: <https://ukrstat.gov.ua>

		Частка жінок та чоловіків – професійних і технічних працівників (ПТП) ³³
		Частка заробітної плати жінок та чоловіків (ЗП) (див. підрозділ 3.1 розрахунок показників S_f та S_m)

У табл. 7.7 наведемо уточнену методику розрахунку адаптованого РІГН.

Таблиця 7.7. Алгоритм розрахунку адаптованого регіонального РІГН

№	Кроки	Розрахунок
1	Агрегування за вимірюваннями в рамках кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин	Для жінок формула агрегування така: $CG_{\text{ж}} = \sqrt[3]{\left(\frac{10}{MC} \cdot \frac{1}{ПН}\right)^{1/2} \cdot (OP_{\text{ж}} \cdot ВОП_{\text{ж}} \cdot ВОФ_{\text{ж}} \cdot ЗСМ_{\text{ж}})^{1/4} \cdot (PC_{\text{ж}} \cdot ПТП_{\text{ж}} \cdot ЗП_{\text{ж}})^{1/3}}$ а для чоловіків: $CG_{\text{ч}} = \sqrt[3]{1 \cdot (OP_{\text{ч}} \cdot ВОП_{\text{ч}} \cdot ВОФ_{\text{ч}} \cdot ЗСМ_{\text{ч}})^{1/4} \cdot (PC_{\text{ч}} \cdot ПТП_{\text{ч}} \cdot ЗП_{\text{ч}})^{1/3}}$
2	Агрегування з гендерних груп з використанням гармонійної середньої величини	$ГС(CG_{\text{ж}}, CG_{\text{ч}}) = \left[\frac{(CG_{\text{ж}})^{-1} + (CG_{\text{ч}})^{-1}}{2} \right]^{-1}$
3	Розрахунок середнього геометричного середніх арифметичних величин для кожного показника	$\overline{ЗД} = \frac{\left(\sqrt{\left(\frac{10}{MC}\right) \cdot \left(\frac{1}{ПН}\right)} + 1\right)}{2};$ $\overline{РПМ} = 1/2 \cdot \left(\sqrt[4]{OP_{\text{ж}} \cdot ВОП_{\text{ж}} \cdot ВОФ_{\text{ж}} \cdot ЗСМ_{\text{ж}}} + \sqrt[4]{OP_{\text{ч}} \cdot ВОП_{\text{ч}} \cdot ВОФ_{\text{ч}} \cdot ЗСМ_{\text{ч}}}\right);$ $\overline{РП} = 1/2 \cdot \left(\sqrt[3]{PC_{\text{ж}} \cdot ПТП_{\text{ж}} \cdot ЗП_{\text{ж}}} + \sqrt[3]{PC_{\text{ч}} \cdot ПТП_{\text{ч}} \cdot ЗП_{\text{ч}}}\right);$ $CG_{\text{ж,ч}} = \sqrt[3]{\overline{ЗД} \cdot \overline{РПМ} \cdot \overline{РП}}$
4	Розрахунок Індексу гендерної нерівності РІГН	$РІГР = 1 - \frac{ГС(CG_{\text{ж}}, CG_{\text{ч}})}{CG_{\text{ж,ч}}}$

³³ Державна служба статистики України. Файли мікроданих. Зайнятість та безробіття. Анонімні мікродані за показниками щодо робочої сили та їх характеристиками (2021 р.) URL: <https://ukrstat.gov.ua>

Почнемо з аналізу складових показників РІГН. Проаналізуємо показники жінок та чоловіків, а також індекс гендерного паритету за кожною парою показників.

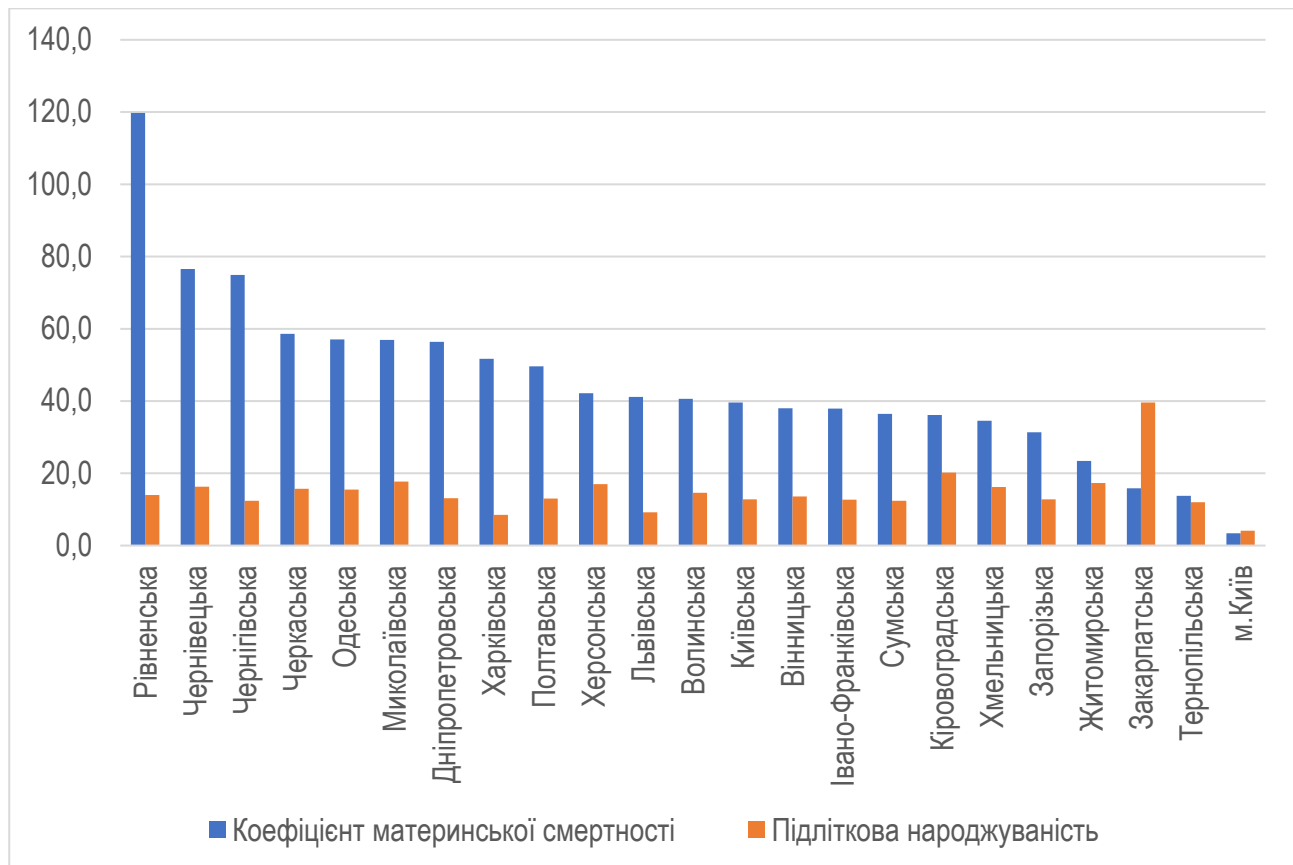

Рис. 7.7. Значення індикаторів *Коефіцієнт материнської смертності* та *Підліткова народжуваність* для жінок України у 2021 році

Для сфери «Здоров'я» ми маємо лише показники для жінок. Значення показників для жінок та чоловіків наведені у Додатку А. Як видно рис. 7.7, ситуація за регіонами України є різною. Найнижче значення коефіцієнта материнської смертності спостерігалось у м. Київ (МС = 3,4), а найвище – у Рівненській області, де близько 120 жінок (на 100 000 живонароджених дітей) на 100 000 їх загальної чисельності помирало при пологах або від причин, пов'язаних із пологами.

Показник підліткової народжуваності найнижчий знову ж таки у м. Київ (ПН = 4,1), а найвищий – у Закарпатській області, де у 2021 році народжували близько 40 жінок із 1 000 у віці до 19 років включно.

Далі проаналізуємо показники сфери «Розширення прав і можливостей» на основі індексів гендерного паритету. Значення показників для жінок та чоловіків наведені у Додатку Б.

Зауважимо, що за показниками ОР та ЗСМ частки жінок та чоловіків у сумі дають 100%. А за показниками ВОП і ВОФ розглядається частка жінок (чоловіків) із відповідною спеціальністю відповідним видом освіти серед усіх жінок (чоловіків), які мають вищу освіту. Для м. Київ для визначення показника ОР були обрані дані щодо представництва жінок і чоловіків у міській раді (у відсотках).

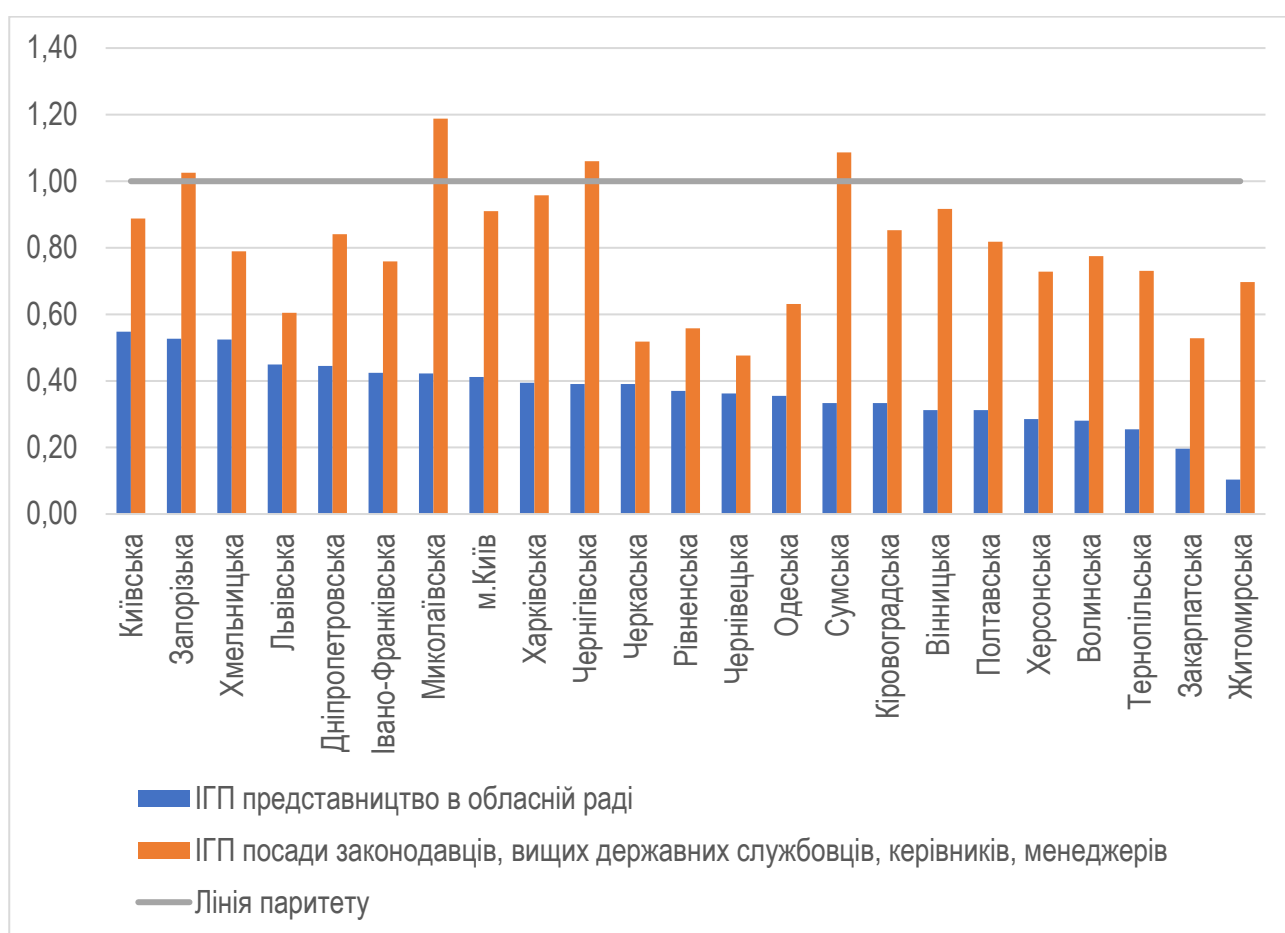

Рис. 7.8. Значення індексів гендерного паритету для індикаторів *Частка жінок і чоловіків в обласній раді* та *Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів* в Україні у 2021 році

З рис. 7.8 видно, що за показником *Частка жінок і чоловіків в обласній раді* найбільше значення простежується у Київській області (35,4% жінок), але індекс ІГП = 0,55 є досить далеким від гендерного паритету. А найменший

показник має місце у Житомирській області, де представництво жінок в обласній раді дорівнює лише 9,4 %. Незважаючи на те, що ситуація за областями різна, в усіх обласних радах представництво чоловіків суттєво перевищує представництво жінок.

Щодо показника Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів ситуація за регіонами України не є однозначною. Є чотири області, де жінок на таких посадах більше ніж чоловіків – це Запорізька (50,63% жінок), Миколаївська (54,30%), Сумська (52,07%) і Чернігівська (51,46%). В інших областях це представництво є нижчим за 50%, причому найнижчі показники ЗСМ для жінок мають місце у Закарпатській (34,56%) та Чернівецькій (32,26%) областях.

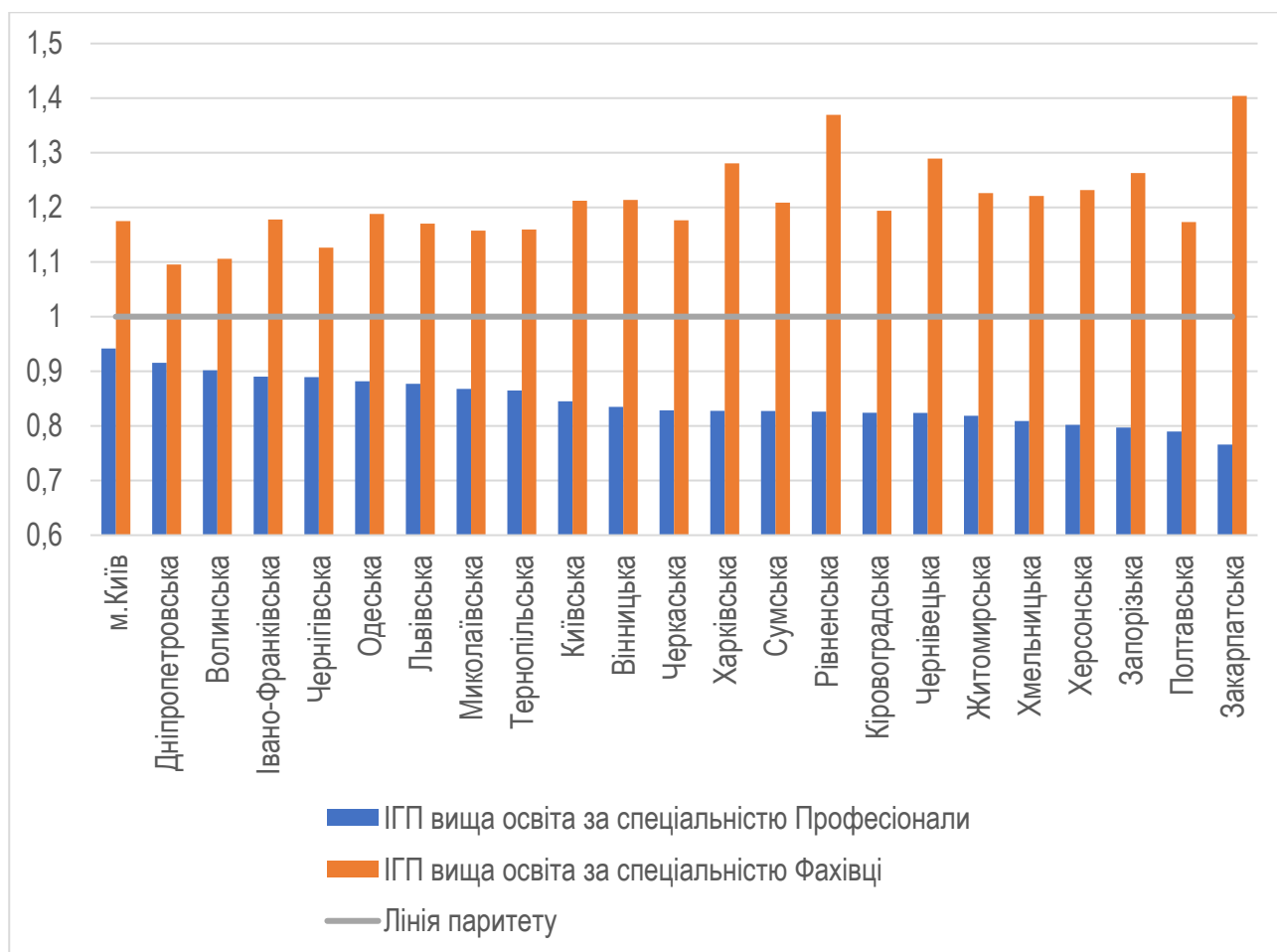

Рис. 7.9. Значення індексів гендерного паритету для індикаторів *Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів та Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Професіонали»* в Україні у 2021 році

За показником *Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Професіонали»* найближча ситуація до гендерного паритету спостерігається у м. Київ (ІГП = 0,94). Протилежна ситуація у Закарпатській області, де показник ВОП для жінок становить 48,86% (ІГП = 0,756). Загалом, за цим показником маємо аналогічну картину – всі області мають вищу частку чоловіків.

За показником *Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Фахівці»* найближча ситуація до гендерного паритету простежується у Дніпропетровській області (ІГП = 1,1). Найнижче значення цього показника знову ж таки у Закарпатській області, де показник ВОФ для жінок становить 43,82% (а втім, ІГП = 1,4).

За регіонами ситуація обернена до попереднього вимірювання – усі області за показником ВОФ мають вищу частку жінок. Причому між ІГП за цими двома показниками наявний значущий обернений кореляційний зв'язок. Коефіцієнт кореляції Пірсона рівний -0,689.

Для показників сфери «Ринок праці» маємо два показники, які повністю характеризуються асиметрією в сторону чоловіків (*рівень участі в робочій силі, частка заробітної плати жінок та чоловіків*) і один показник із суттєвою асиметрією в сторону жінок (*частка жінок та чоловіків професійних і технічних працівників*). У Додатку В наведені всі значення показників за даною сферою. На рис. 7.10 наведені індекси гендерного паритету для показників *Рівень участі в робочій силі* та *Частка заробітної плати жінок та чоловіків*.

Аналіз сфери «Ринок праці» показав, що за показником *Рівень участі в робочій силі* для всіх областей України маємо жіночі показники нижчі, ніж чоловічі. Лише в одному регіоні маємо практично гендерний паритет – це Рівненська область, де рівень зайнятості чоловіків дорівнює 62,5%, а жінок – 61,5%. Для інших областей гендерні розриви суттєві, найбільші – у Закарпатській, Івано-Франківській та Одеській областях, де ІГП = 0,73 і показник зайнятості чоловіків майже на 20% перевищує відповідний показник для жінок.

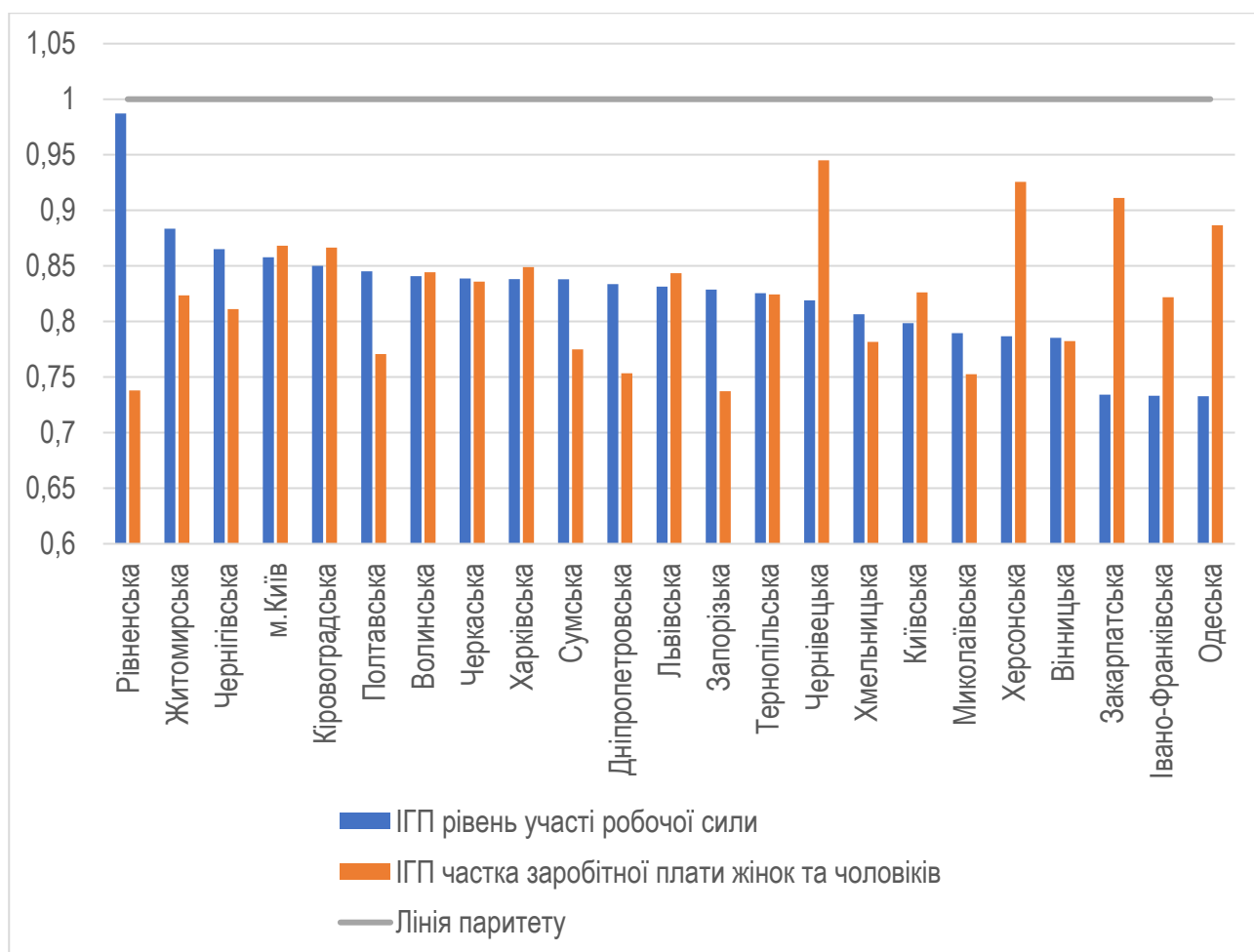

Рис. 7.10. Значення індексів гендерного паритету для індикаторів *Рівень участі в робочій силі* та *Частка заробітної плати жінок та чоловіків* в Україні у 2021 році

Показник *Частка заробітної плати жінок та чоловіків* для всіх регіонів має асиметрію в бік чоловіків. Найближча до паритету ситуація – у Чернівецькій області, де ІГП = 0,94. Найнижчі же значення індексу гендерного паритету – у Запорізькій і Рівненській областях (ІГП = 0,74), де частка заробітної плати жінок майже на 15% менша, ніж у чоловіків.

Далі проаналізуємо показник *Частка жінок та чоловіків професійних і технічних працівників*, для якого характерна помітна асиметрія у сторону жінок (рис. 7.11). Найменший розрив у значеннях показника спостерігається у м. Київ, де показник для жінок майже на 20% більший за показник для чоловіків, а найбільший розрив – в Івано-Франківській області, де показник для жінок майже на 50% більший за показник для чоловіків.

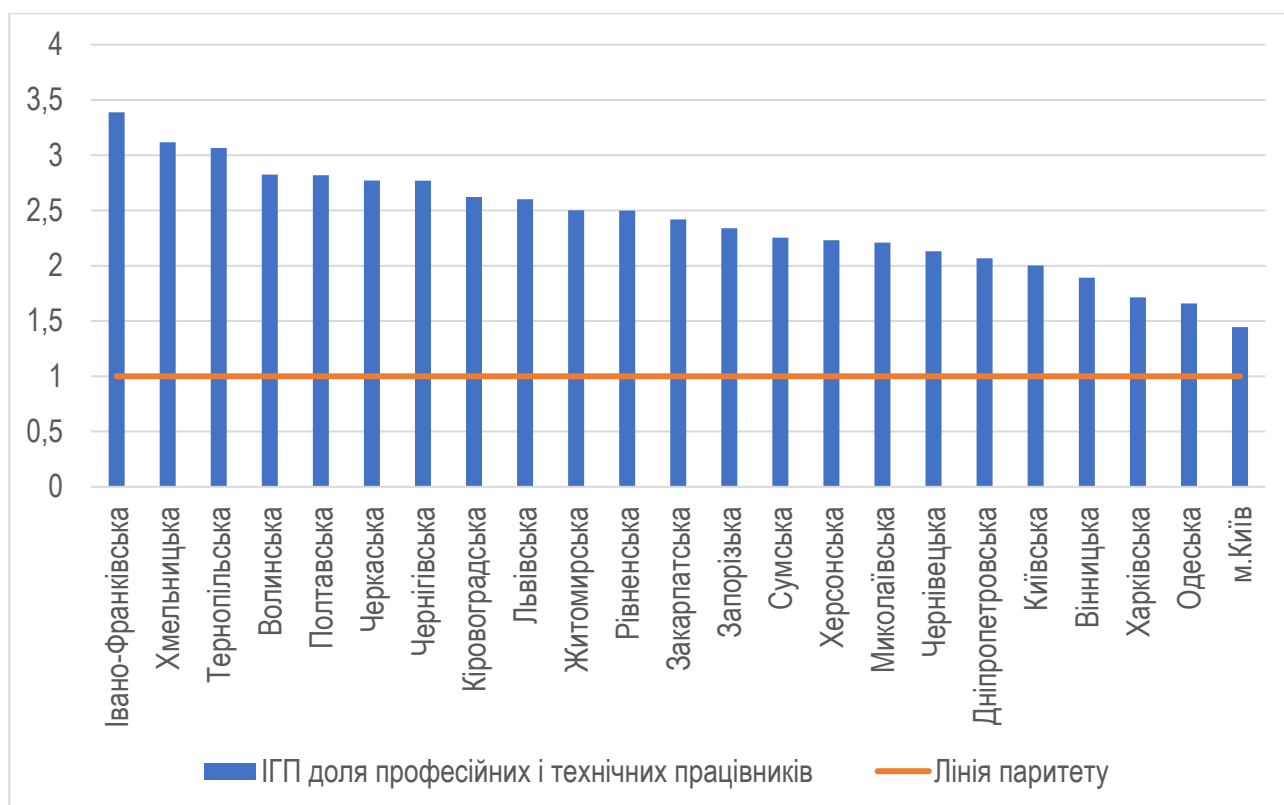

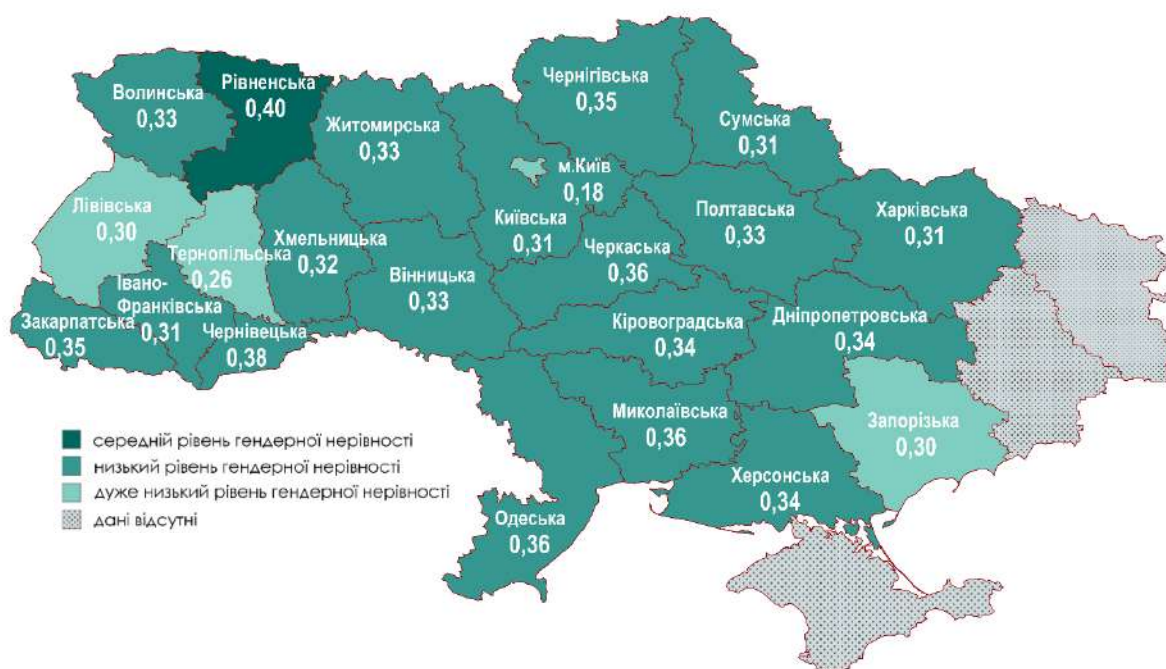
Рис. 7.11. Значення індексів гендерного паритету для індикатора *Частка жінок та чоловіків професійних і технічних працівників* в Україні у 2021 році

Перейдемо до визначення Регіонального Індексу гендерної нерівності для регіонів України. Для цього скористаємось алгоритмом розрахунку адаптованого регіонального РІГН (див. табл. 7.7). Результати визначення РІГН візуалізовано на рис. 7.12.

Виконаємо градацію за рівнями РІГН за методологією, закладеною у звітах про людський розвиток³⁴:

- (0; 0,3) – дуже низький рівень гендерної нерівності;
- [0,3;0,4) – низький рівень гендерної нерівності;
- [0,4;0,6) – середній рівень гендерної нерівності;
- [0,6;0,7) – високий рівень гендерної нерівності;
- [0,7;1) – дуже високий рівень гендерної нерівності.

³⁴ Human Development Report. Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York: United Nations Development Programme, 2021/2022. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf

Created with mapchart.net

Рис. 7.12. Регіональний Індекс гендерної нерівності для України у 2021 році

Також наведемо рейтинг регіонів за рівнем РІГН (рис. 7.13).

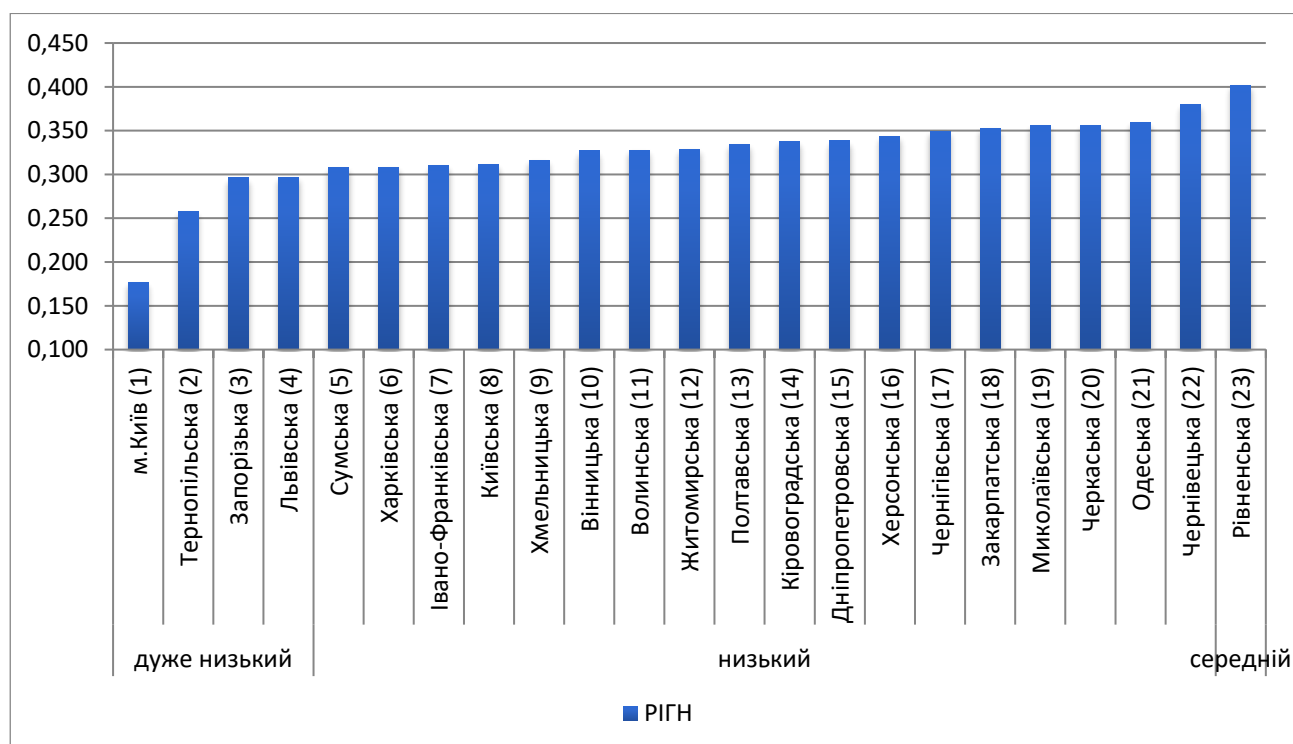

Рис. 7.13. Рейтинг регіонів України за РІГН, 2021 рік

За розрахованими значеннями РІГН бачимо, що чотири регіони (м. Київ, Тернопільська, Запорізька та Львівська області) мають дуже низький рівень гендерної нерівності. Для цих областей характерні невисокі показники підліткової народжуваності та материнської смертності. Переважна більшість областей України мають низький рівень гендерної нерівності. Але різниця в рамках цього рівня помітна. Лише одна область – Рівненська – характеризується середнім рівнем гендерної нерівності за рахунок високого показника материнської смертності, який дуже різко виділяється серед усіх регіонів України.

Відповідно до показників гендерного профілю України у Звіті про людський розвиток³⁵, Індекс гендерної нерівності у 2021 році становив 0,20, що виводить нашу країну на 35 місце в Європі³⁶. На фоні підрахунку регіональних показників РІГН значення індексу по всій Україні виглядає оптимістично. А щодо місця у європейському середовищі, то нижче нас лише 9 країн Європи. При цьому очевидним є факт невідповідності регіональних показників РІГН загальнодержавному. З чим же пов'язана така суперечливість кінцевих результатів нашого дослідження порівняно з загальними результатами підрахунку Індексу гендерної нерівності по Україні?

Уже у сфері «Здоров'я, індикатори якої автори урахували відповідно до методології ООН, можна спостерігати велику варіацію для обох складових за сукупністю регіонів нашої держави (за індикатором *Коефіцієнт материнської смертності* коефіцієнти варіації більше 53%, а за індикатором *Підліткова народжуваність* коефіцієнти варіації понад 43%). Власне цей факт міг суттєво вплинути на зміну відповідних показників ІГП регіонів, оскільки при визначенні загальних показників по країні за цією сферою внаслідок узагальнення даних діаметральні мінімальні та максимальні значення за різними регіонами взаємно компенсуються.

Індикатори сфери «Розширення прав і можливостей» були модифіковані з огляду на регіональні особливості. Так, індикатор *Частка місць у парламенті* був замінений на два індикатори *Частка жінок і чоловіків в обласній раді* та *Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів*. Останній індикатор

³⁵ 16. Гендерний профіль України. United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine>

³⁶ 17. Індекс гендерної нерівності в Україні та Європі. Слово і Діло. 08.03.2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/08/infografika/suspilstvo/index-hendernoyi-nerivnosti-ukrayini-ta-yevropi>

запозичений із методології розрахунку Індексу розширення можливостей жінок GEM³⁷. Оскільки індикатор *Населення з принаймні середньою освітою* не є актуальним на рівні регіонів України (середня освіта є обов'язковою для всіх, до того ж цей показник не розраховується з 2001 року, тобто з моменту останнього перепису населення в нашій країні), то цей освітній показник був замінений на два більш актуальні та глибокі – *Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Професіонали»* та *Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю «Фахівці»*. Усі нові чотири індикатори (які ілюструють реальну різницю між регіонами і є доступними для аналізу) сумарно вплинули на суттєву корекцію значення індексів гендерного паритету у цій сфері порівняно з відповідними значеннями індексів гендерного паритету по країні.

Усі нові чотири показники (які ілюструють реальну різницю між регіонами і є доступними для аналізу) сумарно вплинули на суттєву корекцію значення ІГП у цій сфері порівняно з відповідними значеннями ІГП по країні.

На корекцію Індексу гендерної нерівності аналогічно вплинули і показники сфери «Ринок праці», розширені двома індикаторами з індексу GEM – *Частка жінок та чоловіків – професійних і технічних працівників* та *Частка заробітної плати жінок та чоловіків*. При цьому індикатор *Рівень участі в робочій силі* був збережений.

Отже, основні причини невідповідності отриманих за пропонованою методологією регіональних індексів гендерної нерівності та відповідного індексу для України за 2021 рік визначаються авторами так.

По-перше, це різноманітність значень показників за регіонами у сфері «Здоров'я», які при проведенні загальноукраїнського узагальнення даних, очевидно, взаємно вирівнюють одне одного.

По-друге, введення до сфер «Розширення прав і можливостей» та «Ринок праці» нових показників, які наявні на субнаціональному рівні та не є доступними для використання за методологією ООН для всіх країн, дало змогу побачити різницю між регіонами України та, що є найважливішим, висвітлило

³⁷ Human Development Report. Gender and Human Development. New York & Oxford: Oxford University Press, 1995. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf

ті сфери суспільного, політичного й економічного життя в регіонах нашої держави, де є проблеми з погляду гендерної рівності.

7.3. Регіональний Індекс гендерного розриву

Методологія Регіонального Індексу Гендерного Розриву (РІГР) була розроблена шляхом адаптації класичної методики розрахунку Глобального Індексу Гендерного Розриву (ГІГР), який розраховується організацією Всесвітній Економічний форум з 2006 року. Загальна методика не була змінена, але був здійснений перегляд індикаторів Індексу та обрані ті, які є актуальними в контексті дослідження регіонального гендерного розриву для регіонів України.

В таблиці 7.8 наведені індикатори, які представлені в класичній методиці розрахунку ГІГР та індикатори, які були обрані для розрахунку РІГР.

Всі розрахунки в Глобальному Індексі Гендерного розриву виконуються на основі Індексу Гендерного Паритету (див. підрозділ 1.2), який розраховується як співвідношення показника жінок до показника чоловіків³⁸.

Блок індикаторів «Економічна участь і можливості» за класичною методикою складається з 5-ти індикаторів, а в адаптованій – із 4-х. Індикатор *Професійно-технічні працівники* був виведений із розрахунків РІГР, так як для всіх областей України ІГП за цим показником суттєво перевищував одиницю. А за класичною методикою в цьому випадку використовується відсікання ІГП до 1.

Блок індикаторів «Рівень освіти» при розробці РІГР ми не враховували, так як за всі роки існування ГІГР в Україні освітні індикатори мали значення ІГП більшим або рівним 1 (рис. 7.14). Відповідно, при визначенні вагових коефіцієнтів по всім індикаторам блоку ми отримуємо значення рівне 0. При аналізі регіональних значень для областей України ми отримали аналогічну ситуацію – у всіх областях ІГП рівний або більший за 1.

Індикатори блоку «Здоров'я та виживання» практично не змінилися. Але замість індикатора *Очікувана тривалість здорового життя* був обраний індикатор *Очікувана тривалість життя при народженні*, який є доступним для регіонів України за статтю.

³⁸ Gender Parity Index (GPI) URL: <https://learningportal.iiep.unesco.org/en/glossary/gender-parity-index-gpi>

**Таблиця 7.8. Індикатори Глобального Індексу Гендерного Розриву та
Регіонального Індексу Гендерного Розриву**

Індикатори розрахунку ГІГР	Індикатори розрахунку РІГР
Економічна участь і можливості	
Рівень участі в робочій силі (%)	Рівень участі в робочій силі (%) ³⁹
Співвідношення заробітної плати	Співвідношення заробітної плати ⁴⁰
Приблизний зароблений дохід за ПКС (дол. США)	Приблизний зароблений дохід за ПКС (дол. США) (розрахунок див. підрозділ 3.1)
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери (%)	Законодавці, вищі посадові особи та менеджери (%) ⁴¹
Професійно-технічні працівники (%)	Не використовується. У всіх областях України ІГП=1
Рівень освіти	
Рівень грамотності (%)	Не використовується. У всіх областях України ІГП=1
Зарахування до початкової освіти (%)	Не використовується. У всіх областях України ІГП=1
Зарахування до середньої освіти (%)	Не використовується. У всіх областях України ІГП=1
Зарахування до вищої освіти (%)	Не використовується. У всіх областях України ІГП=1
Здоров'я та виживання	
Співвідношення статей при народженні	Співвідношення статей при народженні ⁴²
Очікувана тривалість здорового життя (роки)	Очікувана тривалість життя при народженні (роки) ⁴³
Розширення політичних можливостей	
Жінки в парламенті (%)	Депутати обласних рад (%) ⁴⁴
Жінки на міністерських посадах (%)	Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ (%) ⁴⁵
Роки з жінкою на чолі держави (останні 50 років)	Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад (%) ⁴⁶

³⁹ Державна служба статистики України. Регіональна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Рівень зайнятості населення по регіонах. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁰ Державна служба статистики України. Жінки та чоловіки. Ринок праці. Середньомісячна заробітна плата за статтю та регіонами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴¹ Державна служба статистики України. Файли мікроданих. Зайнятість та безробіття. Анонімні мікродані за показниками щодо робочої сили та їх характеристиками. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴² Державна служба статистики України. Демографічний щорічник «Населення України». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴³ Державна служба статистики України. Демографічний щорічник «Населення України». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁴ Державна служба статистики України. Індикатори для моніторингу гендерної рівності. Суспільне життя та прийняття рішень. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁵ Державна служба статистики України. Індикатори для моніторингу гендерної рівності. Суспільне життя та прийняття рішень. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁶ Державна служба статистики України. Індикатори для моніторингу гендерної рівності. Суспільне життя та прийняття рішень. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

	rank	score	avg	female	male	f/m
Educational attainment	27	1.000	0.950			
Literacy rate, %	50	1.000	0.897	100.0	100.0	1.00
Enrolment in primary education, %	1	1.000	0.755	92.7	90.7	1.02
Enrolment in secondary education, %	1	1.000	0.950	86.1	85.3	1.01
Enrolment in tertiary education, %	1	1.000	0.927	88.8	76.8	1.16

Рис. 7.14. Профіль України за показниками блоку «Рівень освіти» у Звіті ГІГР (2021)⁴⁷

Блок індикаторів «Розширення політичних можливостей» був повністю замінений відповідними індикаторами регіонального змісту: *Депутати обласних рад; Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ; Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад.*

При виборі індикаторів ми дотримувались принципу доступності й повноти даних. Дуже не великий відсоток даних, представлених Державною службою статистики України, має паралельну градацію за регіонами та статтю. Але з кожним роком спектр таких даних стає ширшим. Тому в подальшому є перспектива розширення набору індикаторів Регіонального Індексу Гендерного Розриву.

Кроки побудови Регіонального Індексу Гендерного Розриву

Побудова Регіонального Індексу Гендерного Розриву повинністю відповідає методології, яка представлена Всесвітнім Економічним Форумом для побудови Глобального Індексу Гендерного Розриву (див. підрозділ 1.2).

Крок 1. Перетворення на співвідношення: спочатку всі дані обраних індикаторів перетворюються на співвідношення жінок і чоловіків, тобто розраховуються ІГП. Наприклад, в певній області України відсоток жінок в обласній раді рівний 20%, а чоловіків, відповідно, 80%, таким чином, значення

⁴⁷ Global Gender Gap Report 2021 URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

ІГП дорівнює 0,25. Це зроблено для того, щоб Індекс враховував розриви між рівнями досягнень жінок і чоловіків, а не самі рівні.

Крок 2. Відсікання даних за еталонним показником рівності: співвідношення (ІГП), отримані вище, скорочуються за «еталонним показником рівності». Для всіх показників, окрім двох показників здоров'я, цей показник рівності вважається рівним 1, що означає однакові значення індикаторів жінок і чоловіків. Відсікання даних на контрольних показниках рівності присвоює той самий бал країні, яка досягла паритету між жінками та чоловіками, і країні, де жінки перевершили чоловіків.

Відповідно для визначення гендерної рівності було розглянуто дві можливі шкали. Однією з них була негативно-позитивна шкала, яка фіксувала розмір і напрямок гендерного розриву. Ця шкала враховувала перевагу чоловіків над жінками, або перевагу жінок над чоловіками, і давала найвищі бали абсолютної рівності. Другою була одностороння шкала, яка вимірювала, наскільки жінки близькі до досягнення паритету з чоловіками, але не винагороджувала і не карала області за гендерний розрив в іншому напрямку. Одностороння шкала більше підходить для наших цілей, оскільки вона не винагороджує області за перевищення контрольного рівня паритету.

Крок 3. Розрахунок оцінок субіндексів блоків індикаторів: кожен із субіндексів трьох блоків індикаторів обчислюється як середньозважене значення базових окремих показників (індексів гендерного паритету).

Усереднення різних показників неявно надасть більшої ваги показнику, який демонструє найбільшу варіацію або стандартне відхилення. Тому спочатку показники нормалізуються вирівнюванням їх стандартних відхилень. Наприклад, у субіндексі блоку індикаторів Розширення політичних можливостей стандартні відхилення розраховуються для кожного з трьох показників. Потім розраховується, що зміниться на 1% у стандартних відхиленнях, поділивши 0,01 на стандартне відхилення для кожного показника. Ці три значення потім використовуються як ваги для обчислення середньозваженого трьох показників.

Такий спосіб зважування показників дозволяє нам переконатися, що кожен показник має однаковий відносний вплив на субіндекс. Наприклад, показник із невеликою варіацією або стандартним відхиленням отримує більшу вагу в субіндексі, ніж показник із більшою варіацією. Таким чином, область з

великим гендерним розривом за певним показником (показник, коли більшість областей досягли майже паритету між жінками та чоловіками) буде більш «суворо покарана». Таблиця 7.9 відображає значення розрахованих ваг (за індикаторами 2021 року).

Таблиця 7.9. Розрахунок вагових коефіцієнтів у межах кожного субіндексу

Економічна участь і можливості

ІГП	Стандартне відхилення	Стандартне відхилення на 1% зміни	Ваги
Рівень участі в робочій силі	0,054	0,184	0,315
Співвідношення заробітної плати	0,060	0,167	0,286
Приблизний зароблений дохід за ПКС	0,055	0,182	0,310
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери	0,192	0,052	0,089

Здоров'я та виживання

ІГП	Стандартне відхилення	Стандартне відхилення на 1% зміни	Ваги
Співвідношення статей при народженні	0,019	0,535	0,443
Очікувана тривалість життя при народженні	0,015	0,672	0,557

Розширення політичних можливостей

ІГП	Стандартне відхилення	Стандартне відхилення на 1% зміни	Ваги
Депутати обласних рад	0,106	0,094	0,474
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ	0,293	0,034	0,172
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад	0,142	0,070	0,354

Крок 4. Розрахунок остаточних значень РІГР: для всіх субіндексів найвищий можливий бал дорівнює 1 (гендерний паритет), а найнижчий можливий бал — 0 (нерівність), таким чином зв'язуючи бали між контрольними

показниками нерівності та рівності. Просте середнє значення балів субіндексів використовується для розрахунку загального балу Регіонального Індексу Гендерного Розриву. Подібно до показників субіндексів, це остаточне значення коливається від 1 (рівність) до 0 (нерівність), таким чином дозволяючи оцінювати стан кожної області. Крім того, можливість приблизного тлумачення остаточних показників індексу як відсоткового значення, яке показує, наскільки область подолати гендерний розрив, має допомогти зробити індекс більш інтуїтивно привабливим для зацікавлених сторін.

Порівняльний аналіз гендерних розривів регіонів України

У даному розділі звіту будуть проаналізовані результати використання наведеної вище методології України для регіонів України за даними станом на 1 січня 2021 року. Це був останній передвоєнний рік, за який ми змогли отримати повний набір необхідних даних для розрахунку Регіонального Індексу Гендерного Розриву для України.

Для блоку індикаторів «Економічна участь і можливості» у результаті розрахунків були отримані дані ІГП за кожною парою індикаторів, а також ранги за показниками ІГП. Результати наведені у таблиці 3.9.

Проаналізуємо ситуацію на рівні окремих показників блоку «Економічна участь і можливості».

Зауважимо, що розсіювання на рівні показника *Рівень участі в робочій силі* досить велике. Найближче значення до паритету спостерігаємо у Рівненській області (0,99), а найгірша ситуація в Одеській області (0,73).

За наступними двома показниками *Співвідношення заробітної плати та Приблизний зароблений дохід за ПКС* ситуація наступна. Найкращі значення за даними показниками має Чернівецька область (0,96 та 0,7), а найгірші значення Дніпропетровська (0,71 та 0,5). У межах даних показників також спостерігаємо велике розсіювання у розривах жінок та чоловіків.

**Таблиця 7.10. Розрахунок ІГП та їх рангів за блоком «Економічна участь і
МОЖЛИВОСТІ»**

Область	Рівень участі в робочій силі		Співвідношення заробітної плати		Приблизний зароблений дохід за ПКС		Законодавці, вищі посадові особи та менеджери	
	ІГП	Ранг	ІГП	Ранг	ІГП	Ранг	ІГП	Ранг
Вінницька	0,79	20	0,77	18	0,52	20	0,67	11
Волинська	0,84	7	0,86	5	0,64	3	0,71	9
Дніпропетровська	0,83	11	0,71	23	0,50	23	0,72	8
Житомирська	0,88	2	0,83	9	0,64	4	0,52	16
Закарпатська	0,73	21	0,88	3	0,60	11	0,37	23
Запорізька	0,83	13	0,73	22	0,51	21	0,84	5
Івано-Франківська	0,73	22	0,81	14	0,53	19	0,83	6
Київська	0,80	17	0,79	17	0,53	18	0,49	17
Кіровоградська	0,85	5	0,83	11	0,60	10	0,53	15
Львівська	0,83	12	0,85	6	0,64	6	0,48	18
Миколаївська	0,79	18	0,73	21	0,50	22	0,96	2
Одеська	0,73	23	0,84	8	0,55	17	0,47	21
Полтавська	0,85	6	0,75	19	0,55	16	1,00	1
Рівненська	0,99	1	0,73	20	0,65	2	0,47	20
Сумська	0,84	10	0,80	16	0,57	14	0,82	7
Тернопільська	0,83	14	0,83	10	0,61	9	0,62	12
Харківська	0,84	9	0,81	13	0,59	13	0,69	10
Херсонська	0,79	19	0,90	2	0,61	7	0,53	14
Хмельницька	0,81	16	0,80	15	0,56	15	0,55	13
Черкаська	0,84	8	0,85	7	0,61	8	0,48	19
Чернівецька	0,82	15	0,96	1	0,70	1	0,38	22
Чернігівська	0,87	3	0,82	12	0,59	12	0,92	3
м. Київ	0,86	4	0,87	4	0,64	5	0,90	4

За останнім показником *Законодавці, вищі посадові особи та менеджери* стану повного гендерного паритету досягла Полтавська область, а найгірша ситуація у Закарпатській області (0,37).

Далі проаналізуємо значення субіндексу «Економічна участь і можливості» за регіонами України (рис. 7.15), які розраховані з урахуванням вагових коефіцієнтів із таблиці 3.8. Найкраща ситуація у м. Київ, де гендерна нерівність у даній сфері була подолана на 80%. Схожа ситуація у північно-західних регіонах України: Чернівецька область (0,78), Волинська (0,77), Чернігівська (0,77), Рівненська (0,77), Житомирська (0,76). Найгірша ситуація в Одеській області, де гендерна нерівність була подолана на 68%. Близька ситуація у Дніпропетровській, Київській та Вінницькій областях. Вони подолали гендерну нерівність у даній сфері на 69%.

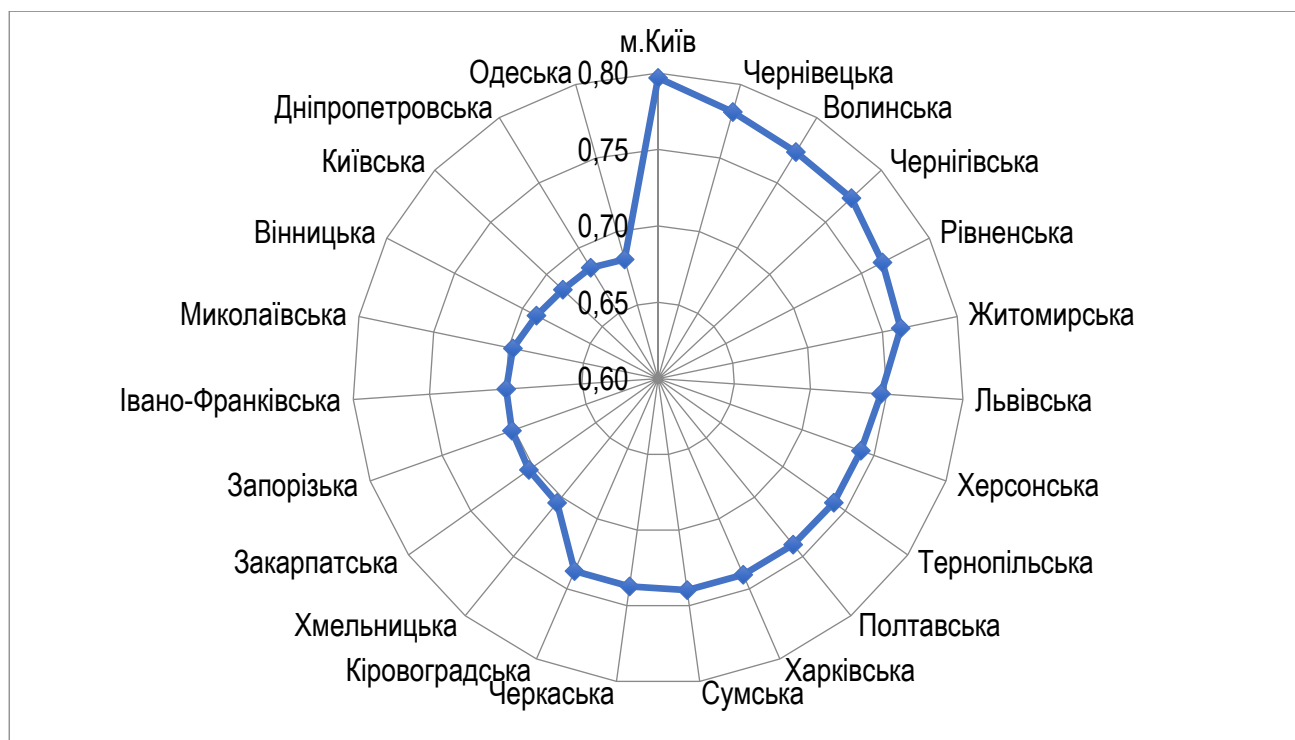

Рис. 7.15. Значення субіндексу «Економічна участь і можливості» за регіонами України

Як бачимо, ситуація у різних регіонах України дуже відрізняється. Розрив між максимальним і мінімальним значенням субіндексу у блоці «Економічна участь і можливості» рівний 12%.

Для блоку індикаторів «Здоров'я та виживання» у результаті розрахунків були отримані дані ІГП за кожною парою індикаторів, а також ранги за показниками ІГП. Результати наведені у таблиці 7.11.

Таблиця 7.11. Розрахунок ІГП та їх рангів за блоком «Здоров'я та виживання»

Область	Співвідношення статей при народженні		Очікувана тривалість життя при народженні	
	ІГП	Ранг	ІГП	Ранг
Вінницька	0,91	21	1,15	9
Волинська	0,97	1	1,17	21
Дніпропетровська	0,96	3	1,16	19
Житомирська	0,94	14	1,17	22
Закарпатська	0,94	11	1,11	1
Запорізька	0,94	10	1,16	17
Івано-Франківська	0,94	9	1,14	5
Київська	0,94	13	1,16	18
Кіровоградська	0,95	7	1,16	16
Львівська	0,93	16	1,15	11
Миколаївська	0,95	8	1,15	12
Одеська	0,93	18	1,13	4
Полтавська	0,92	19	1,14	7
Рівненська	0,95	5	1,16	15
Сумська	0,93	17	1,15	13
Тернопільська	0,93	15	1,14	6
Харківська	0,94	12	1,15	8
Херсонська	0,90	23	1,16	20
Хмельницька	0,96	4	1,15	14
Черкаська	0,95	6	1,15	10
Чернівецька	0,90	22	1,13	3
Чернігівська	0,97	2	1,18	23
м. Київ	0,92	20	1,12	2

За показником *Співвідношення статей при народженні* за ІГП ситуація в регіонах України варіює від 0,9 (у Херсонській і Чернівецькій областях) до 0,97 (у Волинській і Чернігівських областях), що суттєво відрізняється. В середньому в Україні народжується 94 дівчаток на 100 хлопчиків. І цей показник співпадає із середнім значенням по Світу . У Світі немає жодної країни, де народжувалось би більше дівчат. Ситуацію найближчу до паритету має Намібія. Там народжується 99 дівчаток на 100 хлопців. Найменший ІГП має Китай. Там народжується 89 дівчаток на 100 хлопців.

Показник *Очікувана тривалість життя при народженні* також суттєво відрізняється за регіонами України. Найближче до паритету значення прослідковується у Закарпатській області (1,11). Тут очікувана тривалість

життя при народженні жінок рівна 74,26 років, а для чоловіків 66,69 років. При цьому гендерний розрив рівний 9,4 роки. А ось найскладніша ситуація в Чернігівській області, де очікувана тривалість життя при народженні жінок рівна 75,83 роки, а чоловіків – 64,45 років. У даному регіоні України в середньому жінки живуть на 11,4 роки довше за чоловіків.

Далі проаналізуємо значення субіндексу «Здоров'я та виживання» за регіонами України (рис. 3.16), які розраховані з урахуванням вагових коефіцієнтів із таблиці 3.8. Тут найкраща ситуація у м. Київ (1,03) та у Чернівецькій області (1,03), а найгірша ситуація у Чернігівській області (1,08) та Волинській (1,08).

Рис. 7.16. Значення субіндексу «Здоров'я та виживання» за регіонами України

У даному субіндексі в цілому ми не спостерігаємо великих розривів за показниками (як для показників інших блоків), а також самі значення субіндексу за регіонами дуже близькі до гендерного паритету. Відповідно субіндекс «Здоров'я та виживання» практично не впливає на кінцевий Регіональний Індекс Гендерного Розриву для регіонів України.

Для блоку індикаторів «Розширення політичних можливостей» у результаті розрахунків були отримані дані ІГП за кожною парою індикаторів, а також ранги за показниками ІГП. Результати наведені у таблиці 7.12.

Таблиця 7.12. Розрахунок ІГП та їх рангів за блоком «Розширення політичних можливостей»

Область	Депутати обласних рад		Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ		Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад	
	ІГП	Ранг	ІГП	Ранг	ІГП	Ранг
Вінницька	0,31	16	0,69	11	0,59	15
Волинська	0,28	19	0,76	8	0,63	13
Дніпропетровська	0,45	5	0,82	7	0,72	6
Житомирська	0,10	22	0,25	19	0,93	1
Закарпатська	0,20	21	0,39	16	0,38	23
Запорізька	0,53	2	0,83	6	0,79	4
Івано-Франківська	0,42	6	0,37	17	0,46	20
Київська	0,55	1	0,97	3	0,58	16
Кіровоградська	0,33	14	0,85	5	0,57	17
Львівська	0,45	4	0,13	22	0,43	21
Миколаївська	0,42	7	1,00	1	0,81	3
Одеська	0,36	13	0,47	13	0,63	11
Полтавська	0,31	16	0,73	9	0,55	18
Рівненська	0,37	11	0,23	20	0,63	12
Сумська	0,33	14	0,67	12	0,65	9
Тернопільська	0,25	20	0,06	23	0,61	14
Харківська	0,39	8	0,71	10	0,71	7
Херсонська	0,29	18	0,90	4	0,76	5
Хмельницька	0,52	3	0,41	15	0,84	2
Черкаська	0,39	9	1,00	1	0,64	10
Чернівецька	0,36	12	0,32	18	0,50	19
Чернігівська	0,39	9	0,44	14	0,71	8
м. Київ					0,41	22

Показник *Депутати обласних рад* варіює від значення 0,1 в Житомирській області до значення 0,55 у Київській області, що суттєво відрізняється. Але в цілому кількість депутатів обласних рад у всіх регіонах України не на користь жінок.

Показник *Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ* варіює від значення 0,06 у Тернопільській області до повного гендерного паритету у Миколаївській та Черкаській областях. Для даного показника спостерігаємо величезну регіональну різницю.

Показник *Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад* варіює від значення 0,38 у Закарпатській області до значення 0,93 у Житомирській області.

Більш яскраво виражений гендерний розрив за показниками даного блоку прослідковується у Західних областях України (Чернівецька, Тернопільська, Львівська та Закарпатська), а також у столиці України.

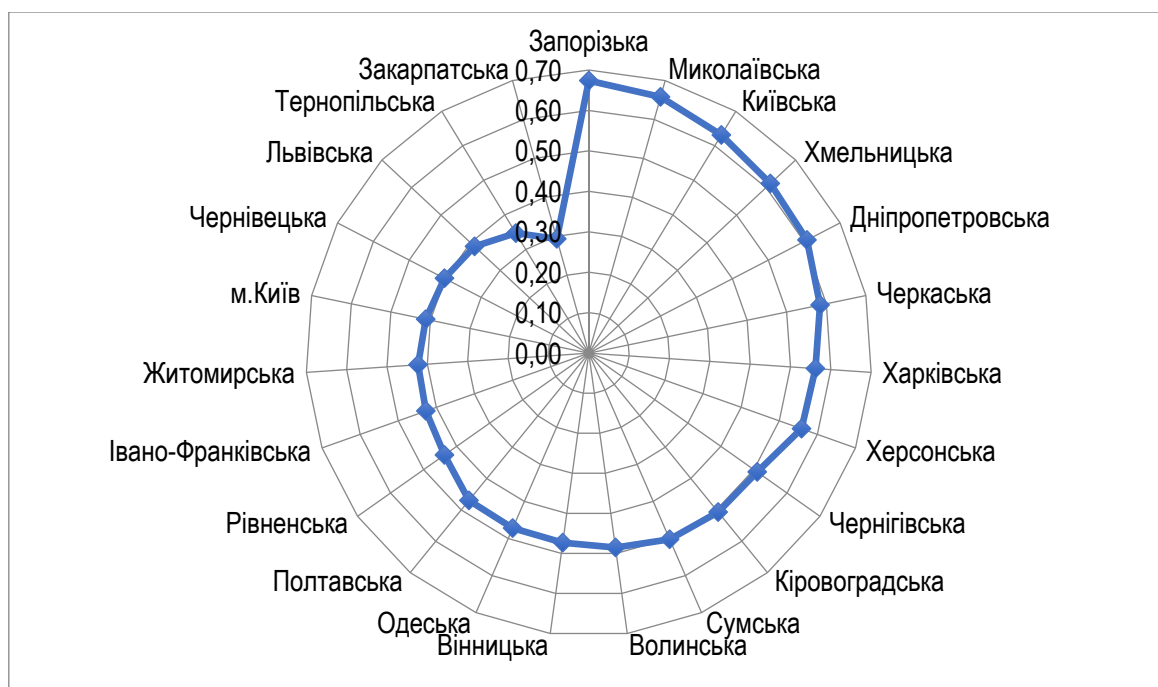

Рис. 7.17. Значення субіндексу «Розширення політичних можливостей» за регіонами України

Далі проаналізуємо значення субіндексу Розширення політичних можливостей за регіонами України (рис. 7.17), які розраховані з урахуванням вагових коефіцієнтів із таблиці 7.9. У Запорізькій області гендерна нерівність у сфері політичних можливостей подолана на 67%, у Миколаївській області на 66%. А ось найгірша ситуація у Закарпатській області, де нерівність у сфері політичних можливостей подолано всього на 29%.

Так як розриви показників у блоці «Розширення політичних можливостей» і розриви у значення самого субіндексу дуже великі, то саме показники даного блоку найбільш вагомо впливають на значення Регіонального Індексу Гендерного розриву для регіонів України.

Результати розрахунку кінцевого значення Регіонального Індексу Гендерного Розриву для регіонів України наведені в таблиці 7.13. Також ми виконали градацію регіонів України за значенням РІГР за шкалою, яка запропонована у Звіті про Людський Розвиток 2021-22⁴⁸ і використовується для аналогічних складних гендерних індексів. Результати градації наведені в останньому стовпчику таблиці 3.12:

- 1 кластер (РІГР $\geq$ 0,8) – дуже високий рівень гендерної рівності;
- 2 кластер (0,7 $\leq$ РІГР<0,8) – високий рівень гендерної рівності;
- 3 кластер (0,6 $\leq$ РІГР<0,7) – середній рівень гендерної рівності.

Таблиця 7.13. Регіональний Індекс Гендерного Розриву за регіонами України в 2021 році

Ранг	Область	Субіндекси			РІГР	Рівень гендерної рівності
		Економічна участь і можливості	Здоров'я та виживання	Розширення політичних можливостей		
1	Запорізька	0,70	1,06	0,67	0,81	дуже високий
2	Миколаївська	0,70	1,06	0,66	0,81	дуже високий
3	Хмельницька	0,70	1,07	0,61	0,80	дуже високий
4	Черкаська	0,74	1,06	0,58	0,79	високий
5	Київська	0,69	1,06	0,63	0,79	високий
6	Чернігівська	0,77	1,08	0,51	0,79	високий
7	Дніпропетровська	0,69	1,07	0,61	0,79	високий
8	Харківська	0,74	1,05	0,56	0,78	високий
9	Херсонська	0,74	1,04	0,56	0,78	високий
10	Волинська	0,77	1,08	0,49	0,78	високий
11	Кіровоградська	0,74	1,06	0,51	0,77	високий
12	Сумська	0,74	1,05	0,50	0,77	високий
13	Рівненська	0,77	1,07	0,44	0,76	високий
14	Полтавська	0,74	1,04	0,47	0,75	високий
15	Житомирська	0,76	1,06	0,42	0,75	високий
16	м. Київ	0,80	1,03	0,41	0,75	високий
17	Чернівецька	0,78	1,03	0,40	0,74	високий
18	Вінницька	0,69	1,04	0,47	0,74	високий
19	Одеська	0,68	1,04	0,47	0,73	високий

⁴⁸ HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2021-22 URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

20	Львівська	0,75	1,05	0,39	0,73	високий
21	Івано-Франківська	0,70	1,05	0,43	0,73	високий
22	Тернопільська	0,74	1,05	0,35	0,71	високий
23	Закарпатська	0,70	1,04	0,29	0,68	середній

Візуалізація результатів градації регіонів України за значенням РІГР зображена на рис. 7.18.

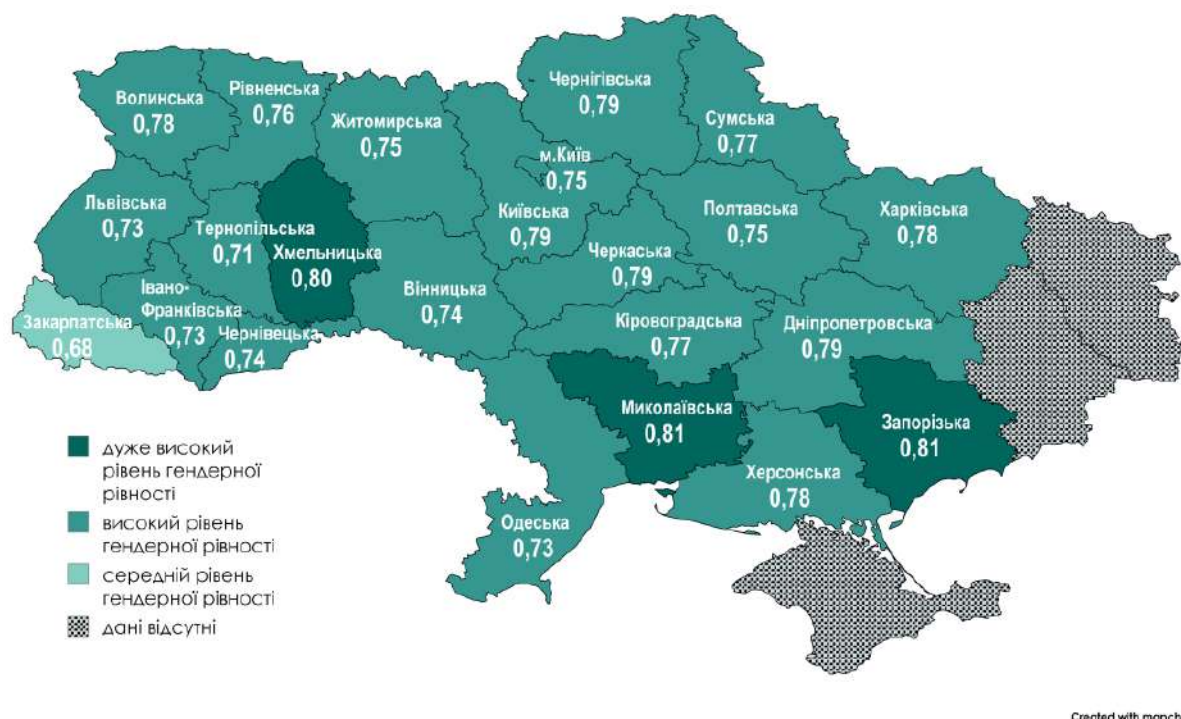

Рис. 7.18. Регіональний Індекс гендерного розриву для України у 2021 році

Як бачимо, в Україні значення РІГР коливається від 0,68 до 0,81. У Закарпатській області гендерна нерівність подолана лише на 68%, а ось у Запорізькій і Миколаївській областях на 81%, що суттєво більше.

У наступному розділі (Розділ 8) представлені гендерні профілі 23 регіонів України за даними станом на 1 січня 2021 року, які представлені у Регіональному Індексі Гендерного Розриву, що дозволяє читачеві досліджувати значення індикаторів РІГР, рейтинги та порівняння за РІГР та його субіндексами.

Кожен регіональний профіль представлений у вигляді двох блоків.

У першому блоці наведено значення РІГР регіону від 0 до 1, так ранг регіону у загальному заліку. Ранг 1 має регіон, який найбільше подолав

гендерну нерівність за показниками РІГР. Також тут наведені значення кожного субіндексу та їх ранги. Ранг 1 має регіон, який найбільше подолав гендерну нерівність за показниками даного субіндексу РІГР.

У другому блоці наведені значення початкових індикаторів для жінок та чоловіків, через які розраховується РІГР. Для кожного індикатору розрахований гендерний розрив, а також його оцінка (індекс гендерного паритету), на основі якої визначається ранг області за даним індикатором. Зауважимо, що чим ближча оцінка до 1, тим ранг регіону буде вищий. Для показника Очікувана тривалість життя при народженні сфери Здоров'я та виживання ранжування також виконуємо за принципом віддаленості регіонального значення від одиниці.

РОЗДІЛ 8. ГЕНДЕРНІ ПОРТРЕТИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНДЕКСУ ГЕНДЕРНОГО РОЗРИВУ

Економічний профіль	Оцінка (нерівність = 0, паритет = 1)	Ранг (із 23 регіонів)	Значення Індексу
ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ	0,736	18	2021

Індекс та Субіндекси	Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву	0,736	18
 Економічна участь і можливості	0,69	20
 Здоров'я та виживання	1,04	5
 Розширення політичних можливостей	0,47	13

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	20	0,69				
Рівень участі в робочій силі %	20	0,79	-15,2	55,6	70,8	0–100
Співвідношення заробітної плати	18	0,77	-2,68	9,07	11,75	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	20	0,52	-5,94	6,53	12,47	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	11	0,67	-20,04	39,98	60,02	0–100
 Здоров'я та виживання	5	1,04				
Співвідношення статей при народженні %	21	0,91				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	9	1,15	9,95	77,18	67,23	–
 Розширення політичних можливостей	13	0,47				
Депутати обласних рад %	16	0,31	-52,40	23,8	76,2	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	11	0,69	-18,67	40,7	59,3	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	15	0,59	-26,10	36,9	63,1	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,779

10

Економічна участь і можливості

0,77

3

Здоров'я та виживання

1,08

22

Розширення політичних можливостей

0,49

12

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	3	0,77				
Рівень участі в робочій силі %	7	0,84	-9,7	51,2	60,9	0–100
Співвідношення заробітної плати	5	0,86	-1,43	8,64	10,07	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	3	0,64	-3,44	6,24	9,67	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	9	0,71	-16,68	41,66	58,34	0–100
Здоров'я та виживання	22	1,08				
Співвідношення статей при народженні %	1	0,97				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	21	1,17	10,96	76,85	65,89	–
Розширення політичних можливостей	12	0,49				
Депутати обласних рад %	19	0,28	-56,2	21,9	78,1	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	8	0,76	-13,73	43,1	56,9	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	13	0,63	-22,92	38,5	61,5	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного
Розриву

0,788

7

Економічна участь і можливості

0,69

22

Здоров'я та виживання

1,07

21

Розширення політичних
можливостей

0,61

5

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум- Максимум
Економічна участь і можливості	22	0,69				
Рівень участі в робочій силі %	11	0,83	-11,6	58,1	69,7	0–100
Співвідношення заробітної плати	23	0,71	-3,96	9,78	13,74	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	23	0,50	-9,11	9,05	18,17	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	8	0,72	-15,99	42,01	57,99	0–100
Здоров'я та виживання	21	1,07				
Співвідношення статей при народженні %	3	0,96				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	19	1,16	10,4	75,28	64,88	–
Розширення політичних можливостей	5	0,61				
Депутати обласних рад %	5	0,45	-38,4	30,8	69,2	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	7	0,82	-10,04	45,0	55,0	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	6	0,72	-16,03	42,0	58,0	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,750

15

Економічна участь і можливості

0,76

6

Здоров'я та виживання

1,06

18

Розширення політичних можливостей

0,42

18

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	6	0,76				
Рівень участі в робочій силі %	2	0,88	-7,70	58,4	66,1	0–100
Співвідношення заробітної плати	9	0,83	-1,76	8,79	10,55	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	4	0,64	-3,51	6,31	9,82	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	16	0,52	-31,54	34,23	65,77	0–100
Здоров'я та виживання	18	1,06				
Співвідношення статей при народженні %	14	0,94				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	22	1,17	10,79	75,21	64,42	–
Розширення політичних можливостей	18	0,42				
Депутати обласних рад %	22	0,10	-81,20	9,4	90,6	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	19	0,25	-59,62	20,2	79,8	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	1	0,93	-3,45	48,3	51,7	0–100

Індекс та Субіндекси	Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву	0,677	23
 Економічна участь і можливості	0,70	16
 Здоров'я та виживання	1,04	3
 Розширення політичних можливостей	0,29	23

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	16	0,70				
Рівень участі в робочій силі %	21	0,73	-18,50	51,1	69,6	0–100
Співвідношення заробітної плати	3	0,88	-1,28	9,72	11,00	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	11	0,60	-2,60	3,93	6,52	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	23	0,37	-45,63	27,19	72,81	0–100
 Здоров'я та виживання	3	1,04				
Співвідношення статей при народженні %	11	0,94				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	1	1,11	7,57	74,26	66,69	–
 Розширення політичних можливостей	23	0,29				
Депутати обласних рад %	21	0,20	-67,20	16,4	83,6	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	16	0,39	-43,62	28,2	71,8	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	23	0,38	-45,42	27,3	72,7	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,812

1

Економічна участь і можливості

0,70

17

Здоров'я та виживання

1,06

16

Розширення політичних можливостей

0,67

1

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	17	0,70				
Рівень участі в робочій силі %	13	0,83	-11,80	57,1	68,9	0–100
Співвідношення заробітної плати	22	0,73	-3,66	9,83	13,49	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	21	0,51	-7,03	7,24	14,27	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	5	0,84	-8,61	45,69	54,31	0–100
Здоров'я та виживання	16	1,06				
Співвідношення статей при народженні %	10	0,94				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	17	1,16	10,43	75,97	65,54	–
Розширення політичних можливостей	1	0,67				
Депутати обласних рад %	2	0,53	-31,00	34,5	65,5	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	6	0,83	-9,30	45,3	54,7	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	4	0,79	-11,44	44,3	55,7	0–100

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
ОБЛАСТЬОцінка
(нерівність = 0, паритет = 1)

0,726

Ранг
(із 23 регіонів)

21

Значення Індексу

2021

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного
Розриву

0,726

21

Економічна участь і можливості

0,70

18

Здоров'я та виживання

1,05

9

Розширення політичних
можливостей

0,43

17

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум- Максимум
Економічна участь і можливості	18	0,70				
Рівень участі в робочій силі %	22	0,73	-18,30	50,3	68,6	0–100
Співвідношення заробітної плати	14	0,81	-2,18	9,06	11,24	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	19	0,53	-4,32	4,88	9,20	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	6	0,83	-9,26	45,37	54,63	0–100
Здоров'я та виживання	9	1,05				
Співвідношення статей при народженні %	9	0,94				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	5	1,14	9,29	77,46	68,17	–
Розширення політичних можливостей	17	0,43				
Депутати обласних рад %	6	0,42	-40,40	29,8	70,2	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	17	0,37	-45,95	27,0	73,0	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	20	0,46	-37,02	31,5	68,5	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,792

5

Економічна участь і можливості

0,69

21

Здоров'я та виживання

1,06

15

Розширення політичних можливостей

0,63

3

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	21	0,69				
Рівень участі в робочій силі %	17	0,80	-14,00	55,5	69,5	0–100
Співвідношення заробітної плати	17	0,79	-2,82	10,47	13,29	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	18	0,53	-8,87	10,08	18,95	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	17	0,49	-34,07	32,97	67,03	0–100
Здоров'я та виживання	15	1,06				
Співвідношення статей при народженні %	13	0,94				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	18	1,16	10,29	74,85	64,56	–
Розширення політичних можливостей	3	0,63				
Депутати обласних рад %	1	0,55	-29,20	35,4	64,6	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	3	0,97	-1,39	49,3	50,7	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	16	0,58	-26,88	36,6	63,4	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,770

11

Економічна участь і можливості

0,74

14

Здоров'я та виживання

1,06

17

Розширення політичних можливостей

0,51

10

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	14	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	5	0,85	-9,90	56,1	66,0	0–100
Співвідношення заробітної плати	11	0,83	-1,85	8,73	10,58	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	10	0,60	-4,35	6,55	10,91	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	15	0,53	-30,63	34,68	65,32	0–100
Здоров'я та виживання	17	1,06				
Співвідношення статей при народженні %	7	0,95				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	16	1,16	10,28	75,25	64,97	–
Розширення політичних можливостей	10	0,51				
Депутати обласних рад %	14	0,33	-50,00	25,0	75,0	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	5	0,85	-8,03	46,0	54,0	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	17	0,57	-27,18	36,4	63,6	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,729

20

Економічна участь і можливості

0,75

7

Здоров'я та виживання

1,05

12

Розширення політичних можливостей

0,39

21

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	7	0,75				
Рівень участі в робочій силі %	12	0,83	-11,20	55,2	66,4	0–100
Співвідношення заробітної плати	6	0,85	-1,65	9,54	11,19	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	6	0,64	-4,44	7,81	12,25	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	18	0,48	-34,78	32,61	67,39	0–100
Здоров'я та виживання	12	1,05				
Співвідношення статей при народженні %	16	0,93				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	11	1,15	10,17	77,57	67,40	–
Розширення політичних можливостей	21	0,39				
Депутати обласних рад %	4	0,45	-38,00	31,0	69,0	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	22	0,13	-77,14	11,4	88,6	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	21	0,43	-40,13	29,9	70,1	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,805

2

Економічна участь і можливості

0,70

19

Здоров'я та виживання

1,06

13

Розширення політичних можливостей

0,66

2

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	19	0,70				
Рівень участі в робочій силі %	18	0,79	-15,20	57,0	72,2	0–100
Співвідношення заробітної плати	21	0,73	-3,60	9,77	13,37	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	22	0,50	-6,22	6,19	12,41	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	2	0,96	-2,28	48,86	51,14	0–100
Здоров'я та виживання	13	1,06				
Співвідношення статей при народженні %	8	0,95				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	12	1,15	9,96	75,96	66,00	–
Розширення політичних можливостей	2	0,66				
Депутати обласних рад %	7	0,42	-40,60	29,7	70,3	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	1	1,00	5,15	52,6	47,4	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	3	0,81	-10,66	44,7	55,3	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,723

19

Економічна участь і можливості

0,68

23

Здоров'я та виживання

1,04

4

Розширення політичних можливостей

0,47

14

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	23	0,68				
Рівень участі в робочій силі %	23	0,73	-19,00	52,1	71,1	0–100
Співвідношення заробітної плати	8	0,84	-1,85	9,49	11,35	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	17	0,55	-5,81	6,98	12,79	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	21	0,47	-36,17	31,91	68,09	0–100
Здоров'я та виживання	4	1,04				
Співвідношення статей при народженні %	18	0,93				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	4	1,13	8,95	75,73	66,78	–
Розширення політичних можливостей	14	0,47				
Депутати обласних рад %	13	0,36	-47,60	26,2	73,8	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	13	0,47	-36,05	32,0	68,0	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	11	0,63	-22,70	38,7	61,3	0–100

Індекс та Субіндекси		Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву		0,751	14
	Економічна участь і можливості	0,74	10
	Здоров'я та виживання	1,04	7
	Розширення політичних можливостей	0,47	15

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	10	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	6	0,85	-10,50	57,3	67,8	0–100
Співвідношення заробітної плати	19	0,75	-3,05	9,33	12,38	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	16	0,55	-8,61	10,39	19,01	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	1	1,00	5,67	52,83	47,17	0–100
 Здоров'я та виживання	7	1,04				
Співвідношення статей при народженні %	8	0,95				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	7	1,15	9,50	75,85	66,35	–
 Розширення політичних можливостей	15	0,47				
Депутати обласних рад %	16	0,31	-52,40	23,8	76,2	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	9	0,73	-15,63	42,2	57,8	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	18	0,55	-28,74	35,6	64,4	0–100

Індекс та Субіндекси		Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву		0,756	13
	Економічна участь і можливості	0,77	5
	Здоров'я та виживання	1,07	19
	Розширення політичних можливостей	0,44	16

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	5	0,77				
Рівень участі в робочій силі %	1	0,99	-0,80	61,5	62,3	0–100
Співвідношення заробітної плати	20	0,73	-3,24	8,87	12,10	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	2	0,65	-2,75	5,21	7,96	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	20	0,47	-35,79	32,11	67,89	0–100
 Здоров'я та виживання	19	1,07				
Співвідношення статей при народженні %	5	0,95				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	15	1,16	10,31	76,46	66,15	–
 Розширення політичних можливостей	16	0,44				
Депутати обласних рад %	11	0,37	-46,00	27,00	73,0	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	20	0,23	-62,50	18,8	81,3	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	12	0,63	-22,90	38,5	61,5	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,765

12

Економічна участь і можливості

0,74

12

Здоров'я та виживання

1,05

11

Розширення політичних можливостей

0,50

11

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	12	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	10	0,84	-11,10	57,4	68,5	0–100
Співвідношення заробітної плати	16	0,80	-2,26	8,76	11,02	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	14	0,57	-4,53	5,88	10,41	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	7	0,82	-9,67	45,17	54,83	0–100
Здоров'я та виживання	11	1,05				
Співвідношення статей при народженні %	17	0,93				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	13	1,15	9,99	76,18	66,19	–
Розширення політичних можливостей	11	0,50				
Депутати обласних рад %	14	0,33	-50,00	25,0	75,0	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	12	0,67	-20,11	39,9	60,1	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	9	0,65	-21,32	39,3	60,7	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,712

22

Економічна участь і можливості

0,74

9

Здоров'я та виживання

1,05

8

Розширення політичних можливостей

0,35

22

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	9	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	14	0,83	-11,20	53,0	64,2	0–100
Співвідношення заробітної плати	10	0,83	-1,74	8,64	10,38	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	9	0,61	-3,17	4,86	8,03	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	12	0,62	-23,44	38,28	61,72	0–100
Здоров'я та виживання	8	1,05				
Співвідношення статей при народженні %	15	0,93				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	6	1,14	9,39	77,72	68,33	–
Розширення політичних можливостей	22	0,35				
Депутати обласних рад %	20	0,25	-59,40	20,3	79,7	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	23	0,06	-88,89	5,6	94,4	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	14	0,61	-24,16	37,9	62,1	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,785

8

Економічна участь і можливості

0,74

11

Здоров'я та виживання

1,05

10

Розширення політичних можливостей

0,56

7

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	11	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	9	0,84	-11,30	58,5	69,8	0–100
Співвідношення заробітної плати	13	0,81	-2,08	9,02	11,10	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	13	0,59	-5,40	7,74	13,14	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	10	0,69	-18,65	40,68	59,32	0–100
Здоров'я та виживання	10	1,05				
Співвідношення статей при народженні %	12	0,94				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	8	1,15	9,61	75,84	66,23	–
Розширення політичних можливостей	7	0,56				
Депутати обласних рад %	8	0,39	-43,40	28,3	71,7	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	10	0,71	-16,67	41,7	58,3	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	7	0,71	-16,84	41,6	58,4	0–100

Індекс та Субіндекси		Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву		0,781	9
	Економічна участь і можливості	0,74	8
	Здоров'я та виживання	1,01	6
	Розширення політичних можливостей	0,56	8

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	8	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	19	0,79	-15,40	56,8	72,2	0–100
Співвідношення заробітної плати	2	0,90	-1,04	8,91	9,95	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	7	0,61	-3,45	5,45	8,86	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	14	0,53	-30,42	34,79	65,21	0–100
 Здоров'я та виживання	6	1,01				
Співвідношення статей при народженні %	23	0,90				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	20	1,16	10,44	75,28	64,84	–
 Розширення політичних можливостей	8	0,56				
Депутати обласних рад %	18	0,29	-55,60	22,2	77,8	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	4	0,90	-5,54	47,2	52,8	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	5	0,76	-13,64	43,2	56,8	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,795

3

Економічна участь і можливості

0,70

15

Здоров'я та виживання

1,07

20

Розширення політичних можливостей

0,61

4

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	15	0,70				
Рівень участі в робочій силі %	16	0,81	-13,10	54,6	67,7	0–100
Співвідношення заробітної плати	15	0,80	-2,23	8,86	11,09	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	15	0,56	-4,65	5,92	10,57	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	13	0,55	-29,43	35,29	64,71	0–100
Здоров'я та виживання	20	1,07				
Співвідношення статей при народженні %	4	0,96				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	14	1,15	10,14	76,87	66,73	–
Розширення політичних можливостей	4	0,61				
Депутати обласних рад %	3	0,52	-31,20	34,4	65,6	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	15	0,41	-42,18	28,9	71,1	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	2	0,84	-8,97	45,5	54,5	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,794

4

Економічна участь і можливості

0,74

13

Здоров'я та виживання

1,06

14

Розширення політичних можливостей

0,58

6

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	13	0,74				
Рівень участі в робочій силі %	8	0,84	-11,10	57,7	68,8	0–100
Співвідношення заробітної плати	7	0,85	-1,61	9,07	10,68	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	8	0,61	-4,82	7,42	12,24	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	19	0,48	-35,46	32,27	67,73	0–100
Здоров'я та виживання	14	1,06				
Співвідношення статей при народженні %	6	0,95				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	10	1,15	9,90	76,67	66,77	–
Розширення політичних можливостей	6	0,58				
Депутати обласних рад %	9	0,39	-43,80	28,1	71,9	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	1	1,00	8,41	54,2	45,8	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	10	0,64	-21,88	39,1	60,9	0–100

Індекс та Субіндекси	Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву	0,737	17
 Економічна участь і можливості	0,78	2
 Здоров'я та виживання	1,03	1
 Розширення політичних можливостей	0,40	20

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	2	0,78				
Рівень участі в робочій силі %	15	0,82	-12,40	56,1	68,5	0–100
Співвідношення заробітної плати	1	0,96	-0,42	8,99	9,41	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	1	0,70	-1,89	4,35	6,24	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	22	0,38	-44,83	27,58	72,42	0–100
 Здоров'я та виживання	1	1,03				
Співвідношення статей при народженні %	22	0,90				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	3	1,13	8,90	77,21	68,31	–
 Розширення політичних можливостей	20	0,40				
Депутати обласних рад %	12	0,36	-46,80	26,6	73,4	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	18	0,32	-51,72	24,1	75,9	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	19	0,50	-33,71	33,1	66,9	0–100

Індекс та Субіндекси		Оцінка	Ранг
Регіональний Індекс Гендерного Розриву		0,789	6
	Економічна участь і можливості	0,77	4
	Здоров'я та виживання	1,08	23
	Розширення політичних можливостей	0,51	9

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву 2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
 Економічна участь і можливості	4	0,77				
Рівень участі в робочій силі %	3	0,87	-9,30	59,6	68,9	0–100
Співвідношення заробітної плати	12	0,82	-1,83	8,50	10,33	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	12	0,59	-4,72	6,89	11,60	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	3	0,92	-4,31	47,84	52,16	0–100
 Здоров'я та виживання	23	1,08				
Співвідношення статей при народженні %	2	0,97				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	23	1,18	11,38	75,83	64,45	–
 Розширення політичних можливостей	9	0,51				
Депутати обласних рад %	9	0,39	-43,80	28,1	71,9	0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %	14	0,44	-39,29	30,4	69,6	0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	8	0,71	-17,27	41,4	58,6	0–100

Індекс та Субіндекси

Оцінка

Ранг

Регіональний Індекс Гендерного Розриву

0,474

16

Економічна участь і можливості

0,80

1

Здоров'я та виживання

1,03

2

Розширення політичних можливостей

0,15

19

Індикатори Регіонального Індексу Гендерного Розриву

2021

Індикатор	Ранг	Оцінка	Розрив Ж-Ч	Значення жінки	Значення чоловіки	Мінімум-Максимум
Економічна участь і можливості	1	0,80				
Рівень участі в робочій силі %	4	0,86	-10,20	61,5	71,7	0–100
Співвідношення заробітної плати	4	0,87	-2,40	15,97	18,37	–
Приблизний зароблений дохід за ПКС в дол. США	5	0,64	-16,24	28,65	44,88	0–44,9 тис
Законодавці, вищі посадові особи та менеджери %	4	0,90	-5,10	47,45	52,55	0–100
Здоров'я та виживання	2	1,03				
Співвідношення статей при народженні %	20	0,92				–
Очікувана тривалість життя при народженні роки	2	1,12	8,52	77,57	69,05	–
Розширення політичних можливостей	19	0,15				
Депутати обласних рад %						0–100
Кількість голів територіальних громад та старост сіл, селищ %						0–100
Кількість депутатів сільських, селищних, міських рад, територіальних громад %	22	0,41	-41,67	29,2	70,8	0–100

РОЗДІЛ 9. НАУКОВІ СТАТТІ ВИКОНАВЦІВ ПРОЄКТУ

Учасники проекту здійснили комплексне дослідження гендерної рівності в Україні, з особливим акцентом на статистичне моделювання, аналіз гендерних індексів та регіональні диспропорції. У роботах (наведених далі у переліку) простежується системний підхід до оцінки:

- ✓ Індексу гендерної нерівності, індексу гендерного розриву та показників гендерного розвитку (публікації 1, 3, 6, 8);
- ✓ Адаптації складних гендерних індексів до українського контексту та аналізу регіональних відмінностей у показниках (1, 3, 5, 8);
- ✓ Формування наукометричних рейтингів педагогічних університетів України з урахуванням гендерного виміру — зокрема, в публікації 7 представлено методику оцінки гендерного ядра Індексу Гірша закладів вищої освіти;
- ✓ Вивчення гендерних моделей життя через математичне моделювання залишкового часу життя чоловіків і жінок, що дозволяє кількісно оцінити соціо-демографічні особливості (стаття 4);
- ✓ Аналіз впливу гендерних ініціатив і проєктів на суспільні трансформації в Україні (статті 2, 3);
- ✓ Гендерні аспекти освіти, зокрема толерантність, прихований навчальний план та підготовка майбутніх педагогів (9, 10, 11) .

Наукова цінність отриманих результатів:

- ✓ Інноваційність: використання кількісних методів у дослідженні соціо-гуманітарних явищ;
- ✓ Прикладна цінність: рекомендації щодо регіональної політики гендерної рівності;
- ✓ Міжнародний контекст: публікації у європейських журналах і міжнародних конференціях підтверджують відповідність досліджень європейським підходам.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ

1. Akbash K., Pasichnyk N., & Rizhniak R. (2025). COMPLEX GENDER INDICES: HISTORICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT. Sciences of Europe, 162, 39–42. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15206850> URL: <https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2025/04/Sciences-of-Europe-No-162-2025.pdf>
2. Akbash K., Pasichnyk N., & Rizhniak R. (2025). GENDER PROJECTS AS A FACTOR IN PROMOTING GENDER EQUALITY IN UKRAINE. Znanstvena misel journal №101/2025. 70-73. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15294181>? URL: <https://www.znanstvena-journal.com/wp-content/uploads/2025/04/Znanstvena-misel-journal-№101-2025.pdf>
3. Akbash K., Pasichnyk N., & Rizhniak R. (2025). GENDER EQUALITY INDICATORS IN UKRAINE: IMPACT ANALYSIS OF GENDER INITIATIVES. Statistics of Ukraine. 2025. № 1. (in print) <https://su-journal.com.ua/index.php/journal>
4. Akbash, K., & Matsak, I. (2024). About the Residual Time of Human Life. Austrian Journal of Statistics, 53(4), 64–84. <https://doi.org/10.17713/ajs.v53i4.1833>
5. Akbash K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Mathematical and statistical methods in humanitarian research. Current aspects of the development of physical and mathematical sciences in the era of digitalization: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 148 p. (5–39) URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-271-5-1>
<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/283/7819/16343-1>
6. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. Прогностичний аналіз індексу глобального гендерного розриву для України. Статистика України. 2022. № 3–4. С. 98–108. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NNZ_2021_1_7.pdf
7. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р., Баранченко Є. Формування ядра індексу Гірша педагогічних університетів України: гендерні особливості. Статистика України. 2023. № 2. С. 51–63. [https://doi.org/10.31767/su.2\(101\)2023.02.06](https://doi.org/10.31767/su.2(101)2023.02.06) URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/su_2023_2_8.pdf

8. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. Статистичний аналіз індексу гендерної нерівності за регіонами України. Статистика України. 2024. № 1. С. 32–46. [https://doi.org/10.31767/su.1\(104\)2024.01.04](https://doi.org/10.31767/su.1(104)2024.01.04)

9. Пасічник, Н. О., & Лупан, І. В. (2022). ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ «ПРИХОВАНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ». Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (204), 51-57. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-204-51-57>

10. Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. (2024). ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ЕКСПЕРТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (212), 36-44. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-212-36-44> URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1701>

11. Пасічник Н., Ріжняк Р. Прихований навчальний план як актуальна проблема підготовки майбутніх учителів Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку. Матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (07 жовтня 2022 року, Рига, Латвія). Рига (Латвія), ГО «ВАДНД», 07 жовтня 2022 р. 487 с. (С. 288–292) URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-25.pdf>

SOCIAL SCIENCES

COMPLEX GENDER INDICES: HISTORICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

<https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2025/04/Sciences-of-Europe-No-162-2025.pdf>

Akbash K.

*PhD in Physic & Mathematics, Associate Professor,
ResearcherID: Z-5027-2019,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>

Pasichnyk N.

*DSc in History, Professor,
ResearcherID: Q-8394-2019,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>

Rizhniak R.

*DSc in History, Professor,
ResearcherID: Q-3371-2019,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;

*Department of Mathematics and Digital Technologies,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University*

ABSTRACT

The problem of gender inequality remains relevant worldwide, evolving alongside social and cultural changes. Overcoming gender disparities fosters social justice, drives economic growth, and enhances opportunities for individuals and society. This article examines the history and methodology of constructing three key gender indices: the Gender Development Index, the Gender Inequality Index, and the Global Gender Gap Index. Special attention is given to adapting these indices to the subnational level in Ukraine, considering regional socio-economic disparities, cultural factors, and the European integration context. The study highlights the importance of measuring gender inequality dynamics and proposes methodological approaches for regional adaptation, contributing to more effective resource allocation and policy development.

Keywords: complex gender indices; Gender Development Index; Gender Inequality Index; Global Gender Gap Index.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Relevance. The problem of gender inequality is urgent for all countries of the world. This problem is complicated and modified in the process of social and cultural changes. Overcoming gender disparities not only contributes to social equity, but also stimulates economic development, expands opportunities for individuals and society as a whole. Measuring the level of gender inequality and assessing its dynamics using complex gender indices have become important elements of the analytical practice of modern research. As part of the project under the European Union program ERASMUS-JMO-2021-MODULE “Subnational gender equality: balance of EU values and Ukrainian realities”¹ (SubGend), the history of the formation and methodology of constructing three complex gender indices (Gender Development Index - GDI, Gender Inequality Index - GII and Global Gender Gap Index - GGGI) was investigated and proposals for regional formats for their application were substantiated [1; 3; 4].

Assessing the dynamics of gender inequality and adapting gender indices to the subnational level for Ukraine is important for the following reasons. Firstly, due to the uneven socio-economic development of the regions, which affects women's and men's access to education, employment, medical services and other resources. Secondly, due to the manifestation in different regions of Ukraine of specific social traditions and cultural guidelines that can strengthen or weaken manifestations of gender inequality. The third important factor in the need to take into account the gender factor is the need for effective management, which will contribute to a more effective allocation of resources and the development of targeted programs, as well as reducing the level of social tension in modern Ukrainian society. Another significant factor in the importance of the issue of gender equality is Ukraine's European integration. Accordingly, promoting gender equality and assessing its dynamics at the national and regional levels will contribute to sustainable development and harmonization of social processes.

Analysis of recent research and publications.

The main gender indices were modified from the Human Development Index [14] based on the UN methodological calculations [15; 16]. Various options for adapting the methodology of gender indices for countries with different development characteristics have

¹ ERASMUS-JMO-2021-MODULE “Subnational gender equality: balance of EU values and Ukrainian realities”. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/mizhnarodni-proekty/proiekt-subgend>

been proposed by European authors: an expanded regional gender gap index for Italy (Cascella, C., Williams, J., Pampaka, M., [8]), studying the variability of gender relations in Italy through the adaptation of the methodology of the European Gender Equity Index (Bericat, E., [7] and Di Bella, E., Leporatti, L., Gandullia, L., & Maggino, F., [9]), calculating the gender equality index for American states and regions (Di Noia, J., [10]), measuring structural gender equality at the state level in Mexico (Frias, S.M., [11]), analyzing the methodology of the regional Gender Equity Index in Norway (Kjeldstad, R., & Kristiansen, J.E., [18]), a report on the example of Spain on gender and regional inequality in human development (Martinez Peinado, J., & Cairo Cespedes, G., [20]), measuring gender equality in the United Kingdom (Walby, S., & Armstrong, J., [23]), development of a regional Human Development Index by the National Academy of Sciences of Ukraine [19].

The authors of the article also thoroughly studied the outlined issues, namely: simple gender indices for demographic and social statistics were defined [5]; the GDI was adapted to the regional level [2] and the time series of changes in the adapted GII for the Kirovohrad region was determined [6]; the results of the adaptation of the methodology for determining the GII at the regional level for Ukraine in 2021 were presented [1]; a forecast of the GGGI for Ukraine was made [4].

In this article, we will present a study of the history of the formation and improvement of the methodology for constructing two complex gender indices, which are modifications of the Human Development Index (Gender Development Index, Gender Inequality Index) and the Global Gender Gap Index.

Presentation of the main research material.

Since 1990, UN structures have accumulated significant experience in developing methodologies and conducting statistical gender research [14; 15; 16]. The UN expert report "Human Development Report" (1990) first published a methodology for calculating the Human Development Index - HDI [14], and in 1995 a methodology for calculating two human development indices taking into account the gender factor was published – the Gender Development Index and the Women's Empowerment Index [15]. In 2010, the Gender Inequality Index was introduced to replace the Women's Empowerment Index [16].

Let us briefly outline a retrospective of methodological approaches to their calculation. Complex gender indices were built on the basis of an integral indicator - the Human Development Index, which has been calculated since 1990 [14] and measures the following parameters: standard of living, literacy rate and longevity. At the national level, the Human Development Index is the overall average value of the above three parameters and is the main characteristic of the human potential of the studied territory.

Several attempts were made in 1994 to disaggregate the Human Development Index, adjusting for income inequality (for countries with available Gini coefficient data) and adapting it to the regional level by ethnic group and gender. In the Human Development Reports up to 1995, attempts were made to construct a

gender-adjusted Human Development Index. First, each of the three components of the Human Development Index was expressed as a ratio of female to male percentages. The overall HDI was then multiplied by this simple average ratio of women to men to get the gender-adjusted HDI. There were two problems with these adjustments. First, they did not link the difference between women and men to the overall level of achievement in society. Second, each society can choose a specific value for its "antipathy to gender inequality" (ϵ), depending on where it starts and what goals it wants to achieve over a period of time. In the Human Development Reports before 1995, ϵ was implicitly assumed to be zero, meaning that no policy preferences for gender equality were assumed. But politicians must make clear choices about the weight they want to give to their gender equality preferences. In the extreme case, if $\epsilon = \infty$ (infinity), only then do women's achievements receive positive weight and men's relative achievements are ignored. The illustrative calculations of the Gender Development Index and the Gender Empowerment Index in the 1995 report were based on $\epsilon = 2$ (harmonic mean), which expressed a moderate degree of inequality aversion, in order to show that even with modest weights, the gender equality profile appears insufficient for most countries. The Gender Development Index estimates the overall achievements of women and men across the three dimensions of the Human Development Index – life expectancy, educational attainment, and adjusted real income after accounting for gender inequality. However, it can be noted that the Gender Development Index is the Human Development Index adjusted for gender inequality.

In 1995, the problem of gender inequality was recognized as socially significant at the international level and for the first time, international institutions considered the issue of measuring gender inequality using complex indices using available data [15].

To develop gender indices, comprehensive indicators were proposed to identify gender gaps and calculate the negative impact of these gaps on social progress. The basic indicator of human development – the Human Development Index – is complemented in this Report by the Gender Development Index, which is calculated using the same three variables as the HDI, but taking into account inequality between women and men and the average achievements of all people combined. The report also presented a methodology for measuring the Gender Empowerment Index, which focused on women's participation in the economic, political, and professional spheres. It aimed to determine the extent to which women had gained power or voting rights and were able to participate in various aspects of public life compared to men. Unfortunately, due to data limitations, it was not possible to capture many aspects of empowerment (including at the household level, in community life, or in rural areas) in its calculation. This complex gender index focused on only three variables: income level, share of women in professional and managerial positions, and share of parliamentary seats. The calculation and analysis of the Gender Development Index and the Gender Empowerment Index were adopted as a permanent component of the Human Development

Report in 1995. This gender component was a constant reminder to policymakers that they should pay serious attention to the issue of gender equality.

Although the indicators on which the new complex gender indices were built did not capture other important dimensions of gender inequality (such as participation in public life and decision-making, household resource consumption, dignity and personal security), they became powerful determinants of women's relative status and quality of life. Paying attention to gender inequality has become a general moral, political imperative and an argument in favor of eliminating inequality in assessing overall achievements in various spheres of life.

The World Economic Forum (2006) presents a methodology for calculating the Global Gender Gap Index [21]. This index is not a modification of the Human Development Index and has its own characteristics: the index focuses on measuring gaps, not levels; captures gaps in output variables, not gaps in input variables; and classifies countries by gender equality, not by women's empowerment. The index methodology remains unchanged and covers four areas (sub-indices) on which the index is calculated (Economic Participation and Opportunity, Educational Attainment, Health and Survival, and Political Empowerment). The indicators of the Economic Participation and Opportunity sub-index are: Labour-force participation rate; Wage equality for similar work; Estimated earned income; Legislators, senior officials and managers; and Professional and technical workers. The sub-index Educational Attainment is represented by the following indicators: Literacy rate; Enrolment in primary education; Enrolment in secondary education; Enrolment in tertiary education. The subindex Health and Survival is characterized by indicators such as Sex ratio at birth and Healthy life expectancy. The sub-index Political Empowerment reflects indicators Women in parliament, Women in ministerial positions and Years with female/male head of state (last 50). The calculation of the Global Gender Gap Index is carried out in four steps: converting male and female indicators into gender parity indices; data truncation at parity benchmark; calculation of subindex scores and calculation of final scores [13].

In the 2010 Human Development Report, the Gender Empowerment Index was replaced by the Gender Inequality Index, which, together with the Gender Development Index, remains relevant today. The Gender Inequality Index was presented as another complex index, unique in that it included educational attainment, economic and political participation, and women's health issues, and also took into account frequent inequalities at the national level. This was therefore a significant advance over the then-existing global indicators of gender equality. Measuring the disadvantages faced by women raised awareness of the issues, made it possible to monitor progress towards gender equality goals, and held governments accountable. Thanks to the joint efforts of governments, civil society and international institutions such as the International Labour Organization, the Organization for Economic Cooperation and Development, the World Bank and the World

Economic Forum, the amount of published data that includes a gender perspective has increased significantly since 1990.

Thus, existing gender problems can seriously hinder the organization of rational use of human resources and, accordingly, create obstacles to the full development of society. This necessitates the calculation of complex gender indices that take into account various aspects of human life, but they do not illustrate absolute results in gender issues and require adaptation to the regional level.

References

1. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2024). Statystychnyi analiz indeksu hendernoi nerivnosti za rehionamy Ukrainy [Statistical Analysis of the Gender Inequality Index by the Regions of Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 32–46. Doi: 10.31767/su.1(104)2024.01.04 [in Ukrainian].
2. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2019). Statystychnyi analiz hendernoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Statistical Analysis of Gender Development of Ukrainian Regions]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3, 90–99. Doi: 10.31767/su.3(86)2019.03.10 [in Ukrainian].
3. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2025). Henderni vymiry Ukrainy: adaptatsiia hendernykh indeksiv na subnatsionalnyi riven: monohrafiia [Gender Dimensions of Ukraine: Adaptation of Gender Indexes at the Subnational Level: Monograph]. Kropyvnytskyi: KOD. 306 p. [in Ukrainian].
4. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2022). Prohnostychnyi analiz indeksu hlobalnoho hendernoho rozryvu dlia Ukrainy [Prognostic Analysis of the Global Gender Gap Index for Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3–4, 98–108. Doi: 10.31767/su.3-4(98-99)2022.03-04.10 [in Ukrainian].
5. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2018). Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. *Regional Statistics*. Vol. 8 (2). 170–183. URL: <https://doi.org/10.15196/RS080205>
6. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2019). Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*, Vol. 9 (2), 1–23. URL: <https://doi.org/10.15196/RS090208>
7. Bericat, E. (2012). The European Gender Equality index: Conceptual and analytical issues. *Social Indicators Research*. 108 (1). 1–28. URL: <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9872-z>
8. Cascella, C., Williams, J., Pampaka, M. (2022). An Extended Regional Gender Gaps Index (eRGGI): Comparative Measurement of Gender Equality at Different Levels of Regionality. *Social Indicators Research*. 159. 757–800. URL: <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02764-x>
9. Di Bella, E., Leporatti, L., Gandullia, L., & Maggino, F. (2020). Proposing a regional gender equality index (R-GEI) with an application to Italy. *Regional Studies*. URL: <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1836341>

10. Di Noia, J. (2002). Indicators of gender equality for American states and regions: An update. *Social Indicators Research*. 59. 35–77.
11. Frias, S.M. (2008). Measuring structural gender equality in Mexico: A state level analysis. *Social Indicator Research*. 88 (2). 215–246.
12. Gender Inequality Index in Ukraine and Europe. URL: <https://www.slovoudilo.ua/2023/03/08/in-fografika/suspilstvo/indeks-hendernoyi-nerivnosti-ukrayini-ta-yevropi>
13. Global Gender Gap Report 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
14. Human Development Report 1990. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1990encompletenostats.pdf>
15. Human Development Report 1995. New York. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf
16. Human Development Report 2010. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf
17. Human Development Report 2021/2022. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf
18. Kjeldstad, R., & Kristiansen, J.E. (2001). Constructing a Regional Gender Equality Index: Reflections on a First Experience with Norwegian Data. *Statistical Journal*. 18 (1). 41–49.
19. Libanova E.M., Vlasenko N.S., Vlasiuk O.S. et al. (2002). *Liudskiyi rozvytok rehioniv Ukrainy: metodyka otsinky ta suchasnyi stan* [Human development of the regions of Ukraine: assessment methods and current state]. Kyiv, SPD Savchyna [in Ukrainian].
20. Martinez Peinado, J., & Cairo Cespedes, G. (2004). Gender and regional inequality in human development: The case of Spain. *Feminist Economics*. 10 (1). 37–64. URL: <https://doi.org/10.1080/1354570042000182954>
21. The global gender gap report 2006. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2006.pdf
22. UNDP in Ukraine Gender Profile of Ukraine. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine>
23. Walby, S., & Armstrong, J. (2010). Measuring equalities: Data and indicators in Britain. *International Journal of Social Research Methodology*. 13 (3). 237–249. URL: <https://doi.org/10.1080/13645579.2010.482259>

SOCIAL SCIENCES

GENDER PROJECTS AS A FACTOR IN PROMOTING GENDER EQUALITY IN UKRAINE

<https://www.znanstvena-journal.com/wp-content/uploads/2025/04/Znanstvena-misel-journal-№101-2025.pdf>

Akbash K.

PhD in Physic & Mathematics, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Pasichnyk N.

DSc in History, Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Rizhniak R.

DSc in History, Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

DOI: [10.5281/zenodo.15294181](https://doi.org/10.5281/zenodo.15294181)

Abstract

The article examines the key areas and results of national and international projects in Ukraine aimed at achieving gender equality. Particular attention is paid to the initiatives of Ukrainian organizations working to form a gender-sensitive society through educational activities and overcoming stereotypes. Effective practices implemented within the framework of such projects as the platform “Women are 50% of Ukraine’s success”, the activities of the Institute of Mass Information, public organizations “Business Development Center” and “Youth for Human Rights” are analyzed. It is determined that the integration of international experience, active public participation and the development of institutional mechanisms contribute to the strengthening of gender policy. The need for further improvement of mechanisms for implementing gender projects is emphasized, in particular in terms of monitoring, financing and adaptation to the Ukrainian context. The results of the study can become the basis for the formation of an effective toolkit for implementing gender equality at the regional and institutional levels.

Keywords: gender equality, gender policy, gender projects, gender stereotypes, inclusive society, social equity.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Relevance. Ensuring gender equality is a relevant strategic goal of today, both at the level of the global economy as a whole and at the national level in particular. Overcoming gender disparities not only contributes to social equity, stimulates economic development, expands opportunities for individuals and Ukrainian society, but also serves as a priority in the context of Ukraine's integration into the EU, where gender standards are an integral part of social policy. The implementation of national and international projects on gender issues plays a significant role in the transformation of Ukrainian society, the formation of inclusive policies and increasing the level of social equity. The analysis of such projects allows us to assess the effectiveness of implemented initiatives, identify best practices and adapt them to specific regional or institutional needs. At the same time, international projects become an important source of knowledge and resources for improving national approaches to addressing gender issues; their analysis not only expands the scientific understanding of the effectiveness of various approaches to gender policy, but also provides practical tools for implementing changes in society.

At the same time, regional adaptation of complex gender indices and indicators remains a challenge. This requires a systematic analysis of projects implemented

at different levels to determine their relevance and usefulness in specific conditions. Consideration of national initiatives in combination with international experience allows us to identify synergies between local and global approaches to solving gender problems. Therefore, the purpose of this article is to study the main directions and results of national and international projects in Ukraine on gender issues, assess their effectiveness and opportunities for adaptation to the regional and institutional levels. Such analysis will contribute to the development of tools for the further implementation of complex gender indices in practice and ensuring greater effectiveness of gender policy.

Analysis of recent research and publications.

Research on gender equality is multidimensional and covers social, economic, political and legal aspects. Amartya Sen in his work “Development as Freedom” [6] considers the issue of gender equality in the context of the concept of human development. Nussbaum Martha C. in her work “Women and Human Development: The Capabilities Approach” [14] develops the capability approach theory pioneered by Amartya Sen, complementing it with social and cultural factors that influence women's capabilities. Mieke Verloo in the work “Varieties of Gender Equality: Stretching the Agenda” [13] analyzes approaches to gender equality in various political and social contexts and considers the implementation of international gender initiatives. Grimshaw Damian & Rubery Jill in their study “The Adjusted Gender Pay Gap: a Critical Appraisal of Standard Decomposition Techniques” [9] analyze the main factors influencing gender inequality in employment, as well as the effectiveness of policies aimed at overcoming

this phenomenon. Ukrainian research by Kateryna Levchenko and Tamara Martsenyuk is devoted to gender initiatives in the fields of education, medicine and the labor market, noting both positive trends and the presence of structural barriers. Levchenko K. in her monograph "Gender policy in Ukraine: definition, formation, management" [11] analyzes the current state of gender equality in Ukraine and assesses the effectiveness of state and international initiatives aimed at achieving it. The work of T. Martsenyuk, "Women in Ukrainian Politics: Challenges and Prospects for Change" [12] is a thorough study of the role of women in the political life of Ukraine, which analyzes the dynamics of gender equality in the political sphere, the main barriers to women's participation in elected bodies of government, and opportunities for improving their representation. The authors of the article in previous publications also considered various aspects of gender issues: theoretical and applied foundations of gender research [5]; gender projects in Ukraine, initiated by state structures, state and public organizations, foreign partners (in the form of grants from state structures of Europe, the USA, Canada and other countries, foundations, civil society organizations) [4; 8]; possibilities of adapting Gender Development Index [2], Global Gender Gap Index [3] and Gender Inequality Index [1] to the regional level.

Thus, even a brief review of the literature indicates significant scientific interest in gender equality issues and the need for further analysis of the impact of gender initiatives on the implementation of gender equality in Ukraine.

Presentation of the main material of the study.

Many national and international gender projects aimed at achieving equality between men and women in various spheres have been implemented in Ukraine. Analysis of their areas of activity and organizational features made it possible to classify these projects into the following six main groups: 1) national gender projects; 2) international gender projects of official institutions; 3) gender projects of European organizations and institutions; 4) gender projects of Ukrainian organizations and institutions; 5) gender educational projects of Ukrainian and international organizations and institutions; 6) research into international experience of best practices used in international gender projects.

All of the above types of gender projects were analyzed and detailed in the monograph "Gender Dimensions of Ukraine: Adaptation of Gender Indices to the Subnational Level" [4, pp. 45–172], therefore, in this publication we consider it appropriate to focus specifically on gender projects of Ukrainian organizations and institutions aimed at gender education and changing stereotypes. Ukrainian organizations and institutions are actively implementing projects aimed at raising public awareness of gender issues, changing public perceptions of the roles of women and men, and building a culture of equality. Such initiatives reach a wide target audience, including youth, educators, employers, civil servants, and the general public. The main goals of such projects are: a) forming a public consciousness that supports the principles of gender equality; b) overcoming traditional stereotypes about the roles of men and

women in the family, at work and in society; c) expanding access to knowledge on gender issues through educational programs, trainings and information campaigns; d) creating a gender-sensitive educational environment and media space. Let us give examples of individual effective projects in this area.

The platform "Women are 50% of Ukraine's success" [15] is a social project aimed at activating and supporting women in public and political life, balancing the representation of women and men in key positions in order to accelerate the creation of a truly European model of society. On the platform's website, you can find a selection of 12 projects - online courses for self-education on the topic of gender equality: "Women and Men: Gender for All" (the goal of the course is to help educators and all interested parties understand gender issues; learn to professionally analyze events and social phenomena from a gender perspective, avoid discrimination, better understand their rights and ways to protect them, actively and effectively use the acquired knowledge in public discussions and everyday life), "Implementation of the principles of gender equality in the provision of administrative and social services" (the online course is recommended for representatives of government bodies and local governments, specialists/staff in the field of providing social and administrative services, members/staff of public organizations and all those interested in this topic) and others.

Institute of Mass Information (IMI) [10] is a Ukrainian media public organization that defends the rights of journalists, analyzes the media sphere, covers media-related events, counteracts propaganda and disinformation, and provides media with protective equipment for trips to the combat zone during the Russian-Ukrainian war since 2014. It has representatives in 20 regions of Ukraine and a network of hubs called "Mediabase". The Institute of Mass Information participates in the development of draft laws and media reforms, as well as orders and other documents that regulate the activities of the media and the information space in Ukraine; promotes the investigation of crimes against journalists; actively works in working groups with law enforcement officers. Since 2013, IMI has been systematically monitoring the observance of gender balance by Ukrainian national online media. It records the representation of women experts in key topics, the presence of women as heroines, stereotypes, sexism, discriminatory vocabulary, ageism. Among the most famous IMI projects are "Gender Equality After 134 Years. How Ukrainian Online Media Affirm Sexism in the Media Space", "Gender Imbalance in Propaganda Media. Monitoring Study", "Housewife, Nurse, Sorrowful Mother and Sexy Kitty: One Third of Media Continues to Use Stereotypes and Sexism" and others [7]. IMI was the first to conduct gender monitoring in Ukraine, the goal of which is to show the media mistakes in achieving gender balance, which will contribute to improving the visibility and representation of Ukrainian women.

The public organization "Business Development Center" implemented the project "Gender-Sensitive Business" during 2019–2020. The project is aimed at integrating the principles of gender equality into the

corporate culture of enterprises. The main activities of the project were conducting seminars and consultations for company managers, developing gender-sensitive policies for business, and implementing mechanisms for equal pay for women and men.

The project "Gender Stereotypes and Youth" of the public organization "Youth for Human Rights" (2018-2021) aimed to overcome widespread gender stereotypes among young people and to promote the formation of a new culture of gender equality. The project implemented educational, informational and awareness-raising activities that included both direct work with young people and involvement of the general public through modern communication platforms. The main goals of the project were to raise youth awareness of gender equality and related rights, to debunk gender stereotypes that limit the opportunities of young women and men, to encourage youth to actively participate in solving social and gender problems, and to popularize the ideas of equal opportunities for everyone in society, regardless of gender. During the project implementation, educational classes were held (interactive lessons, seminars and trainings in schools and higher education institutions), information campaigns (on social networks using videos, infographics and posters, launching flash mobs and challenges with hashtags that drew attention to the problems of gender stereotypes, involving youth leaders and bloggers in disseminating information about the project), media products were used (short videos demonstrating the harmful effects of gender stereotypes, thematic booklets and posters for youth centers, schools and public organizations), competitions and public events were held.

The implementation of these and similar projects resulted in the following achievements: a) expanding access to knowledge on gender issues among youth, educators, and the general public; reducing the number of gender stereotypes in the media, educational programs, and corporate culture; c) creating new educational materials that meet the principles of gender equality; d) forming gender-sensitive communities through educational campaigns.

Overall, gender projects aimed at educating and changing stereotypes play a key role in transforming public consciousness in Ukraine. Thanks to these initiatives, public awareness of gender issues is increasing, which contributes to the creation of an inclusive society where equal opportunities are provided for women and men in all spheres of life.

Conclusions. The synergy effect that arises from combining project efforts allows for achieving larger and more sustainable results. Interaction between global and regional initiatives contributes to the exchange of best practices, harmonization of standards and increased institutional capacity. In particular, joint actions ensure more efficient use of resources, elimination of duplication of efforts and alignment of strategic goals across regions. The analysis of the projects showed their comprehensive approach, which includes awareness-raising campaigns, creation of new institutional mechanisms, integration of gender aspects into policies and programs, as well as active participation of civil society. As a result, the following results were achieved:

- increased public awareness of women's rights and gender equality;
- specialized institutions have been created to support victims of violence;
- interaction between government agencies, public organizations, and international partners has been strengthened.

Importantly, many of these initiatives were long-term in nature and had a sustainable impact, creating conditions for further positive change. At the same time, the analysis revealed the need for further improvement of project implementation mechanisms, especially in terms of monitoring effectiveness, securing funding, and adapting international experience to Ukrainian realities.

References

1. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2024). Statystychnyi analiz indeksu hendernoi nerivnosti za rehionamy Ukrainy [Statistical Analysis of the Gender Inequality Index by the Regions of Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 32–46. Doi: 10.31767/su.1(104)2024.01.04 [in Ukrainian].
2. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2019). Statystychnyi analiz hendernoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Statistical Analysis of Gender Development of Ukrainian Regions]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3, 90–99. Doi: 10.31767/su.3(86)2019.03.10 [in Ukrainian].
3. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2023). Rehionalnyi indeks hendernoho rozryvu dlia Ukrainy u 2020 rotsi: Analitychnyi zvit [Regional Gender Gap Index for Ukraine in 2020: Analytical Report]. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University The Interdisciplinary Scientific Center for Applied Research. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4932> [in Ukrainian].
4. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2025). Henderni vymiry Ukrainy: adaptatsiia hendernykh indeksiv na subnatsionalnyi riven: monohrafiia [Gender Dimensions of Ukraine: Adaptation of Gender Indexes at the Subnational Level: Monograph]. Kropyvnytskyi: KOD. 306 p. [in Ukrainian]. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/086caa72-b890-4eff-9f27-a0ec81e669a1>
5. Akbash, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2019) Teoretyko-prykladni osnovy hendernykh doslidzen. Navchalnyi posibnyk. [Theoretical and applied foundations of gender studies. Study guide]. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian]. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/items/beca4af8-55e0-4d19-94e5-9489d8e5a06d>
6. Amartya Sen. (1999) Development as Freedom. New York, Alfred A. Knopf. 366 pp.
7. Gender Balance Monitoring. URL: <https://imi.org.ua/en/monitorings/hendernyj-balans>
8. Gender studies programs in Ukrainian universities. Under the editorship O.L. Zinyuk DVNZ "Prykarpattia National University named after V. Stefanyk". Ivano-Frankivsk: State Educational Institution

"Prycarpathian National University named after V. Stefanyka", 2019. 788 p. [in Ukrainian].

9. Grimshaw Damian, Rubery Jill. (2002) *The Adjusted Gender Pay Gap: a Critical Appraisal of Standard Decomposition Techniques*. Manchester, Manchester School of Management. 38 pp.

10. Institute of Mass Information. URL: <https://imi.org.ua/>

11. Levchenko, K.B. (2003), *Genderna polityka v Ukraini: vyznachennia, formuvannia, upravlinnia* [Gender Policy in Ukraine: the definition, development, management], National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

12. Martseniuk, T. (2015). *Zhinky v ukrainskii politytsi: vyklyky i perspektyvy zmin* [Women in Ukrainian Politics: Challenges and Prospects for Change]. Kyiv: Tsentr politychnykh ta pravovykh doslidzhen. [in Ukrainian].

13. Mieke Verloo. (2019) *Varieties of Opposition to Gender Equality in Europe*. *Sage Journals*. Volume 18, Issue 2. URL: <https://doi.org/10.1177/1478929918824005>

14. Nussbaum Martha C. (2000) *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge, Cambridge University Press, 336 pp.

15. Platform "Women are 50% of Ukraine's success." URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/about/>

K.Akbash,
PhD in Physic & Mathematics, Associate Professor,
E-mail: kateryna.akbash@gmail.com
ResearcherID: Z-5027-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;

[https://su-journal.com.ua/
index.php/journal](https://su-journal.com.ua/index.php/journal)

N.Pasichnyk,
DSc in History, Professor,
E-mail: pasichnyk1809@gmail.com
ResearcherID: Q-8394-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;

R.Rizhniak,
DSc in History, Professor,
E-mail: rizhniak@gmail.com
ResearcherID: Q-3371-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;
Department of Mathematics and Digital Technologies,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

GENDER EQUALITY INDICATORS IN UKRAINE: IMPACT ANALYSIS OF GENDER INITIATIVES

The article presents the results of a study on determining the impact of gender initiatives on indicators of gender equality in Ukraine. For analysis, the authors chose the Gender Development Index and the Gender Inequality Index, as well as their composite indicators. The gradation of gender initiatives was carried out using the following scale: general issues of gender equality; development of gender-sensitive legislation; conducting a gender audit; introducing a gender component into educational programs; combating gender stereotypes and discrimination; protection from gender-based violence; gender-responsive budgeting.

The result of the study was the following practical conclusions. Firstly, the correlation analysis between gender indices (Gender Development Index and Gender Inequality Index) and the total number of gender initiatives showed that gender initiatives have a significant impact on key indicators of gender development and gender inequality in Ukraine. Secondly, the forecast of stable values for the Gender Development Index indicates that we should not expect significant changes in this index in the coming years. This may indicate the sustainability of gender policies and the level of equality, but at the same time it indicates that global changes may not be fast enough. Third, the decline in the Gender Inequality Index indicates potential positive changes. The forecast for the coming years shows the possibility of reducing inequality, which could be the result of successful reforms and policies. Fourthly, the forecast of a decrease in the number of gender initiatives is a signal for a review of the current situation in the field of gender equality. A significant decline in activity may indicate that greater efforts should be made to support and implement new programs to combat gender inequality.

However, these forecasts only partially take into account possible changes caused by military events in Ukraine. The factor of war can significantly affect these indicators, leading to increased inequality or even decreased access to basic rights and resources for women and minorities. The impact of war on the number of gender initiatives may be even more pronounced because in times of war, states may cut funding for social programs or focus on rebuilding infrastructure rather than promoting gender equality. This could lead to a sharp reduction in the number of initiatives or their cancellation. Taking this factor into account is important for adjusting policy strategies and initiatives that aim to support equality in the face of global upheaval.

Key words: *Gender Development Index, Gender Inequality Index, gender initiatives, correlation analysis, forecast analysis.*

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Problem statement. Gender equality is an important prerequisite for the democratic development of society, social equity and economic development. In Ukraine, issues of gender equality are acquiring particular significance in the context of European integration processes, the implementation of international obligations, as well as internal reforms in the field of human rights and social policy.

Despite the existence of national strategies and state programs to ensure gender equality, the real impact of gender initiatives on social processes requires deep analysis. The effectiveness of the implemented measures remains a subject of discussion today. A study of quantitative and qualitative indicators of gender equality makes it possible to assess the real impact of gender initiatives on various spheres of public life. Analysis of relevant indicators allows us to identify both positive dynamics and problematic aspects in achieving gender equality. Progress in this area is measured by a number of indicators, such as the level of women's participation in politics and economics, the gender pay gap, access to education and career opportunities. The study of these indicators allows us to assess the effectiveness of gender equality policies and identify problematic aspects that need further improvement.

This topic is especially relevant in the context of modern challenges related to war, socio-economic crises and the need to rebuild the country on the principles of equality and inclusiveness. The gender dimension in the policy of restoration and development of Ukraine is key to achieving a fair distribution of resources, creating equal opportunities and overcoming structural barriers that cause discrimination.

Thus, the study of gender equality indicators in Ukraine and the assessment of the impact of gender initiatives is important for the formation of effective policies

that will promote equal rights and opportunities for all citizens. The results of this analysis can be useful for government agencies, public organizations, international institutions and the scientific community in developing further strategies for ensuring gender equality.

Therefore, the **purpose of this article** is to obtain research results regarding determining the impact of gender initiatives on gender equality indicators in Ukraine.

Analysis of the latest research and publications. The authors of the article in previous publications drew their attention to the outlined issues. In order to construct ratings of the regions of Ukraine by the level of gender development, by the level of the gender gap and by the indicator of gender inequality, the authors made adaptations to the regional level of the Gender Development Index (GDI) [1], the Global Gender Gap Index (GGGI) [3] and the Gender Inequality Index (GII) [2]. And in the monograph [4], the authors carried out a substantive analysis of gender projects in Ukraine, the initiators of which were government agencies, state and public organizations, foreign partners (in the form of grants from government agencies in Europe, the USA, Canada and other countries, foundations, civil society).

The study of gender equality is multidimensional and covers social, economic, political and legal aspects. In recent decades, gender issues have gained particular importance in the scientific literature and have become the subject of research by international organizations, national think tanks and academic institutions. Amartya Sen, in his fundamental work “Development as Freedom” [5], considers the issue of gender equality in the context of an expanded concept of human development. The author emphasizes that the development of society is impossible without ensuring equal access of women and men to economic, political and social opportunities. Sen A. introduces the definition of “capability approach”, according to which equality cannot be assessed only by formal indicators (for example, the presence of laws on equal rights), but must take into account the real ability of people to use these rights. Nussbaum Martha C. in her study “Women and Human Development: The

Capabilities Approach” [6] develops the capability approach founded by Amartya Sen and applies it to issues of gender equality. She points out that traditional economic approaches to assessing well-being often neglect the social and cultural factors that influence women's opportunities.

Mieke Verloo, in her study “Varieties of Gender Equality: Stretching the Agenda” [7], analyzes approaches to gender equality in various political and social contexts. The author examines how different countries implement gender initiatives and which models of gender equality policy are the most effective. She emphasizes that the effectiveness of policy depends not only on formal implementation, but also on the social context and the level of support from civil society. The author draws attention to the fact that, despite successes in legislative provision of gender equality, there are structural obstacles, such as gender stereotypes, the lack of effective mechanisms for implementing policy, and resistance from traditional social institutions.

Grimshaw Damian & Rubery Jill in their study “The Adjusted Gender Pay Gap: a Critical Appraisal of Standard Decomposition Techniques” [8] analyze the main factors influencing gender inequality in employment, as well as the effectiveness of policies aimed at overcoming this phenomenon. The authors consider how automation and new forms of employment can contribute to or, conversely, exacerbate the gender gap.

Ukrainian studies by K. Levchenko and T. Martsenyuk analyze gender initiatives in the fields of education, medicine and the labor market, noting both positive trends and the presence of structural barriers. K. Levchenko in the monograph “Gender policy in Ukraine: definition, formation, management” [9] analyzes the current state of gender equality in Ukraine and assesses the effectiveness of state and international initiatives aimed at achieving it. The author analyzes the implementation of the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men", as well as state programs on gender equality, noting that they have a positive impact, but need stricter control over implementation. In addition, she analyzes projects aimed at taking into account the

gender aspect in the budget process, and emphasizes their effectiveness in regional development. The study by T. Martsenyuk "Women in Ukrainian Politics: Challenges and Prospects for Change" [10] is a thorough study of the role of women in the political life of Ukraine, which analyzes the dynamics of gender equality in the political sphere, the main barriers to women's participation in elected bodies and opportunities for improving their representation.

Thus, the literature review indicates significant scientific interest in issues of gender equality and the need for further analysis of the impact of gender initiatives on socio-economic indicators in Ukraine.

Presentation of the main research material. For the analysis, we took the Gender Development Index and the Gender Inequality Index, as well as their component indicators. We also performed a gradation of gender initiatives on the following scale: general issues of gender equality; development of gender-sensitive legislation; conducting a gender audit; introducing a gender component into educational programs; combating gender stereotypes and discrimination; protection from gender-based violence; gender-responsive budgeting. We then grouped these initiatives into quantitative indicators by year in order to investigate statistical relationships between them and gender equality indicators.

Note that the Gender Development Index¹ has been calculated by the United Nations since 1995, and the Gender Inequality Index² since 2010. But on the UN website, where data on these indices are provided, there is a complete database of their component indicators since 1995, so we have the opportunity to study the dynamic series since 1995.

First, we will analyze the general situation for the selected gender indices.

The Gender Development Index is calculated as the ratio of the Human Development Index of female to the corresponding value of male. Fig. 1 presents the values of the Human Development Index of female (HDI_f) and male (HDI_m) in Ukraine, as well as the Gender Development Index (GDI) since 1995. Until 2014,

¹ Gender Development Index (GDI) <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>

² Gender Inequality Index (GII) <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>

there was a significant increase in human development indices for female and male, then there was a decline, which was associated with the beginning of the first military operations on the territory of Ukraine. In 2019, Ukraine returned to its previous values, but with the beginning of the Covid-19 pandemic, and then military operations, the values of the human development indices for female and male decreased significantly. These factors have had a very strong impact on the indicators of life expectancy and economic indicators that are included in the structure of the Human Development Index. It should be noted that the dynamics of the female and male human development index are practically the same and the female indicator is always higher. Also, the Spearman correlation coefficient between the human development indices of female and male is significant and equal to 0,98.

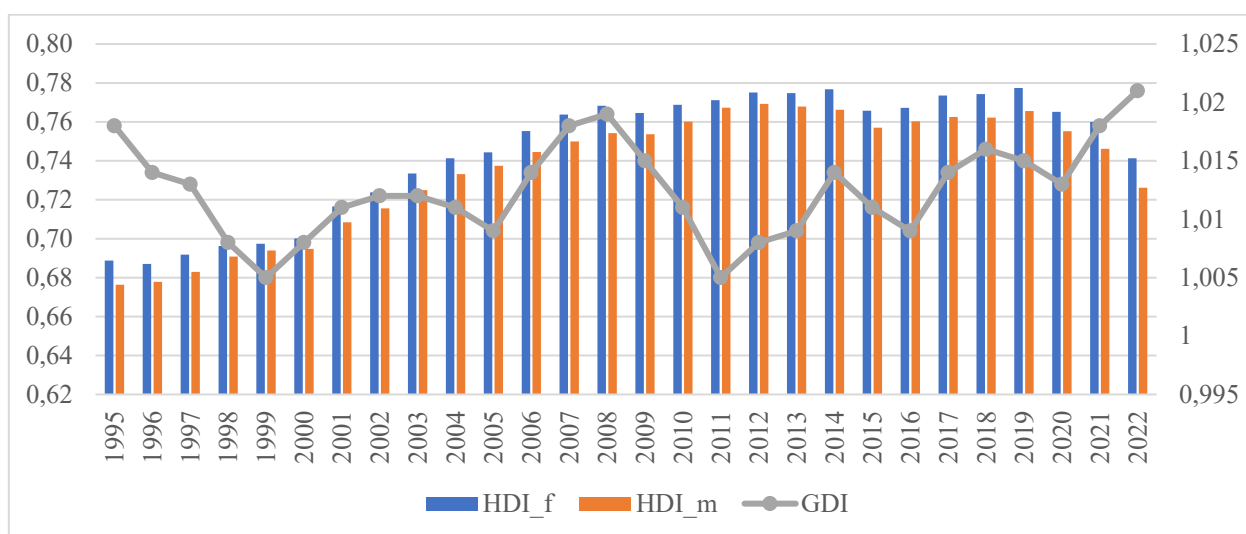

Fig. 1. Dynamics of the Gender Development Index for Ukraine (1995–2022)

As for the Gender Development Index itself, it is always greater than one and its changes are insignificant (at the level of hundredths - see the right scale in Fig. 1). In Fig. 2, we present the dynamics of the Gender Inequality Index for Ukraine. The graph shows that in 2019, the index reached its best value, when gender inequality was minimal, but since 2020, the index value has worsened. This is due to the fact that the index contains health and economic indicators that turned out to be sensitive

to the events of the Covid-19 pandemic and military events on the territory of Ukraine.

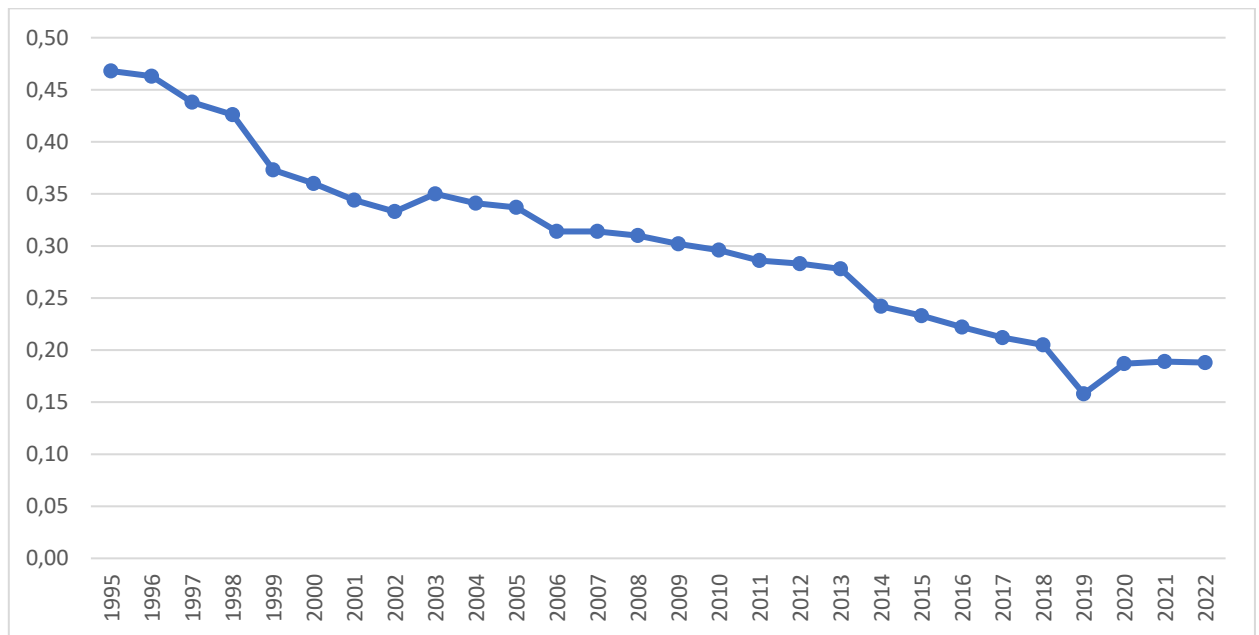

Fig. 2. Dynamics of the Gender Inequality Index for Ukraine (1995–2022)

In Fig. 3 we see the dynamics of gender initiatives in Ukraine. The won was characterized by significant growth until 2020, and then the number of initiatives decreased sharply. The impact factors are probably the same.

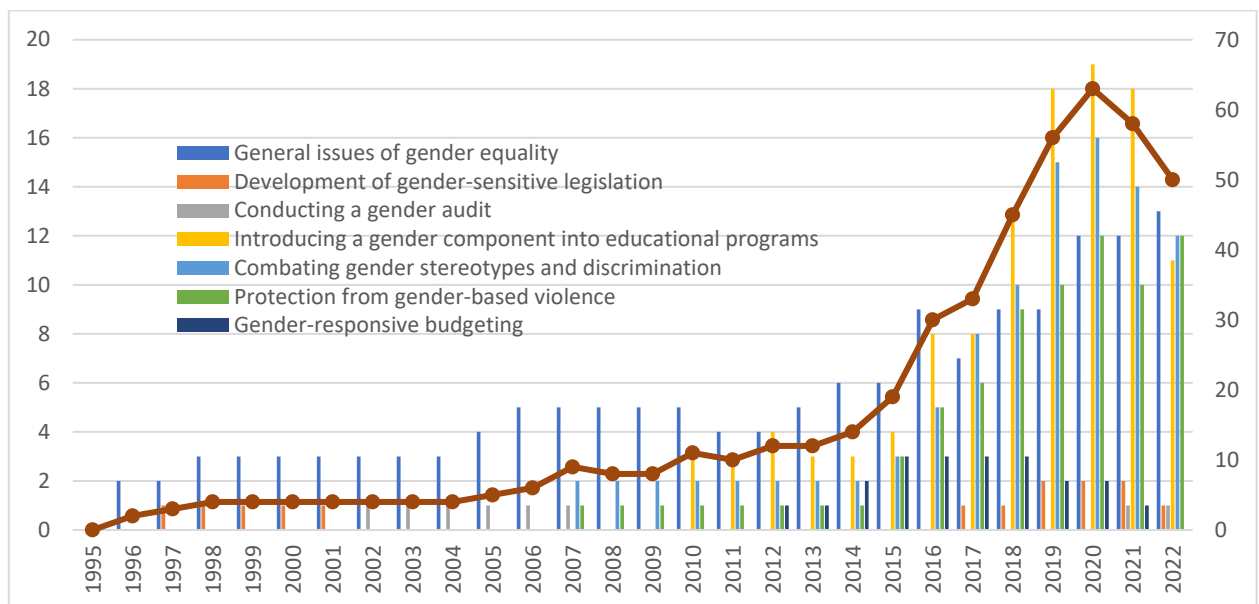

Fig. 3. Quantitative indicators of gender initiatives in Ukraine (1996–2022)

First, we will conduct a correlation analysis between gender indices and the total number of gender initiatives. Since the data series HDI_f, HDI_m, and Number of Gender Initiatives are not normally distributed, we will use Spearman correlation coefficients.

Table 1. Spearman correlations between gender indices and total number of gender initiatives

Indicators		HDI_f	HDI_m	GDI	GII	Number of gender initiatives
HDI_f	Correlation Coefficient	1,000	0,980**	0,161	-0,779**	0,758**
	Sig. (2-tailed)	.	0,000	0,423	0,000	0,000
	N	27	27	27	27	27
HDI_m	Correlation Coefficient	0,980**	1,000	0,034	-0,753**	0,735**
	Sig. (2-tailed)	0,000	.	0,865	0,000	0,000
	N	27	27	27	27	27
GDI	Correlation Coefficient	0,161	0,034	1,000	-0,388*	0,360
	Sig. (2-tailed)	0,423	0,865	.	0,046	0,065
	N	27	27	27	27	27
GII	Correlation Coefficient	-0,779**	-0,753**	-0,388*	1,000	-0,982**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,046	.	0,000
	N	27	27	27	27	27

Note that the Number of Gender Initiatives has a significant correlation with the human development indices ($r = 0,758$ for male, $r = 0,735$ for female), as well as a practically functional inverse correlation with the Gender Inequality Index ($r = -0,982$).

Therefore, the correlation analysis shows that gender initiatives have a significant impact on key indicators of gender development and gender inequality in Ukraine.

Let's take a closer look at the constituent indicators of the Gender Development Index and the Gender Inequality Index and find out how gender initiatives could have an impact on them.

Let's start with the Gender Development Index indicators.

Table 2. Spearman correlations between Gender Development Index indicators and the total number of gender initiatives

Indicators		Life expectancy at birth_f	Life expectancy at birth_m	Expected years of schooling_f	Expected years of schooling_m	Mean years of schooling_f	Mean years of schooling_m	Gross national income per capita_f	Gross national income per capita_m
Number of gender initiatives	Correlation Coefficient	0,861**	0,885**	0,177	0,214	0,628**	-0,285	0,828**	0,729**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,377	0,284	0,000	0,150	0,000	0,000
	N	27	27	27	27	27	27	27	27

As we can see from Table 2, gender initiatives in Ukraine have a significant impact on key indicators of socio-economic development, in particular on life expectancy, education level, and income of male and female.

One of the most striking results is the significant positive correlation between the number of gender initiatives and life expectancy. An increase in the number of such initiatives is accompanied by an improvement in life expectancy indicators for both female ($r = 0,861$) and male ($r = 0,885$). This can be explained by increased attention to health care, the fight against harmful habits, and changing public perceptions of masculinity. Men in Ukraine traditionally face higher health risks, so programs that promote changes in approaches to self-preservation and disease prevention have a positive impact on their lives.

Regarding education, the situation is mixed. Gender initiatives have a positive impact on the Mean years of schooling among females ($r = 0,628$), which can be explained by the increase in opportunities for them in education, especially in technical and exact fields. Educational programs aimed at overcoming gender stereotypes encourage girls to choose technical specialties and continue their education. At the same time, indicators of expected years of education among both females and males do not show a significant correlation with gender initiatives. This

indicates that the overall level of access to education in Ukraine is already quite high and does not require radical changes in this area.

The economic impact of gender initiatives is also significant. An increase in the number of gender initiatives contributes to higher income levels for both women ($r = 0,828$) and men ($r = 0,729$). This may result from programs aimed at combating labor market discrimination, supporting women's entrepreneurship, and implementing gender-responsive budgeting. Such initiatives help women earn higher wages and access greater career growth opportunities.

Overall, gender initiatives in Ukraine demonstrate a positive impact on life expectancy, women's education levels, and incomes. They contribute to improving women's quality of life and economic independence, as well as having a positive impact on public health.

Table 3. Spearman correlations between the Gender Inequality Index indicators and the total number of gender initiatives

Indicators		Maternal Mortality Ratio	Adolescent Birth Rate	Secondary Education_f	Secondary Education_m	Share of seats in parliament_f	Share of seats in parliament_m	Labor Force Participation Rate_f	Labor Force Participation Rate_m
Number of gender initiatives	Correlation Coefficient	-0,894**	-0,816**	0,877**	0,543**	0,961**	-0,961**	-0,667**	-0,286
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,148
	N	27	27	27	27	27	27	27	27

From Table 3, we see that almost all indicators of the Gender Inequality Index have a significant correlation with the total number of gender initiatives. Let us analyze the relationships in more detail.

Maternal Mortality Ratio has a significant negative correlation with the number of gender initiatives ($r = -0,894$), which indicates that the increase in the number of such initiatives contributes to improving health services for women,

expanding access to skilled care during pregnancy and childbirth, and implementing reproductive health programs.

Adolescent Birth Rate also has a significant negative correlation ($r = -0,816$), indicating the effectiveness of sexual and reproductive health education programs, contraceptive availability, and active outreach.

The share of women with secondary education increases significantly as a result of the implementation of gender initiatives ($r = 0,877$). This indicates the effectiveness of programs aimed at combating gender stereotypes, expanding educational opportunities for girls, and supporting women in science and technology. For men, the impact of educational initiatives is less pronounced ($r = 0,543$), which may be due to the fact that gender initiatives mainly focus on increasing the educational level of women.

The very high positive correlation ($r = 0,961$) between the number of gender initiatives and the Share of seats in parliament_f indicates the effectiveness of policies aimed at supporting female leadership, quotas for women in politics, and motivating women to participate in elections. At the same time, the noticeable negative correlation ($r = -0,961$) between the number of gender initiatives and the Share of seats in parliament_m is logically explained by the fact that as female representation increases, their share decreases accordingly.

The presence of gender initiatives is associated with a decrease in women's labor market participation ($r = -0,667$). This may be a consequence of the fact that many programs focus on creating additional educational and social opportunities for women, which may temporarily reduce their level of formal employment.

The correlation of gender initiatives indicators with male labor market participation ($r = -0,286$) is weak and statistically insignificant, indicating a minimal impact of gender initiatives on this indicator.

Let's try to summarize the results obtained based on modeling the dynamic series of the Gender Development Index, the Gender Inequality Index, and the Total Number of Gender Initiatives, as well as short-term forecasting of these series. The

best models for the series will be obtained based on the model building expert in the SPSS statistical package (Table 4).

Table 4. Statistics of the best data models for the GDI, GII and Number of gender initiatives data series

Model	R-squared	Ljung-Box Q		
		Statistics	DF	Sig.
Gender Development Index - Simple	0,334	16,052	17	0,520
Gender Inequality Index - ARIMA(0,1,0)	0,949	16,072	18	0,588
Number of gender initiatives - Brown	0,958	5,982	17	0,993

According to the Ljung-Box statistics, we see that all models can be used for modeling and forecasting, since all Sig. are greater than the standard level of 0.05.

Table 5 shows the forecast values based on the obtained models.

Table 5. Forecast values for the GDI, GII and Number of gender initiatives data series

Model		2023	2024	2025
Gender Development Index - Simple	Forecast	1,021	1,021	1,021
	UCL	1,028	1,031	1,033
	LCL	1,014	1,011	1,009
Gender Inequality Index - ARIMA(0,1,0)	Forecast	,177	,167	,156
	UCL	,212	,216	,216
	LCL	,143	,118	,096
Number of gender initiatives - Brown	Forecast	43	35	28
	UCL	51	53	56
	LCL	34	18	-1

Fig. 4 presents empirical, modeled (including UCL (Upper Control Limit) and LCL (Lower Control Limit)), as well as forecast values.

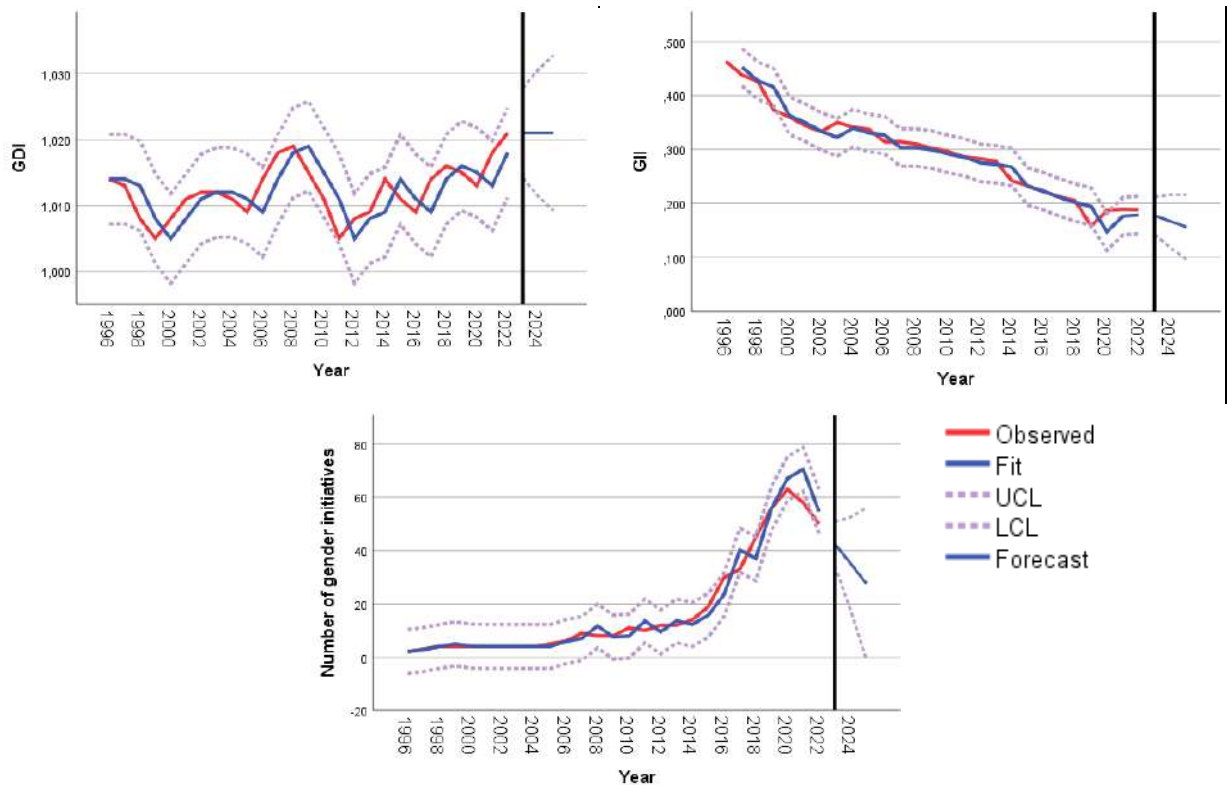

Fig. 4. Modeled and forecast values for the GDI, GII and Number of gender initiatives data series for

Let us analyze the obtained model and forecast results. The forecast values of the Gender Development Index for 2023–2025 based on the Simple Model remain stable at 1,021, which indicates low volatility in the change of this index in the future. The range of prediction intervals (UCL, LCL) indicates slight fluctuations around this value. High values of the upper limit (UCL) and low values of the lower limit (LCL) confirm that the model predicts stability without significant changes. This simple exponential smoothing model assumes stability and does not account for potential large changes, which can be both an advantage and a disadvantage in the context of studying changes in the global context of the development of gender equality.

The forecast values for the Gender Inequality Index based on the ARIMA(0,1,0) model show a gradual decrease in the index, from 0,177 in 2023 to 0,156 in 2025. This may indicate a trend towards decreasing inequality in the future. The range of the forecast varies from 0,143 to 0,216 for 2023, but this range

decreases over time, indicating greater certainty in the forecasts for the longer term. The ARIMA(0,1,0) model effectively predicts short-term changes in inequality levels, although it also assumes that this process is more linear without significant fluctuations.

The forecast values for the Number of Gender Initiatives indicator for 2023–2025 according to Brown's Model show a constant decrease in the number of initiatives (from 43 to 28), which may indicate a decrease in activity in this area. The forecast intervals (UCL, LCL) are quite wide, especially for 2025, where the lower limit (LCL) even drops to -1, which is a negative value and indicates a possible instability or even a possible absence of initiatives. The Brown model assumes constancy in certain parameters, but its ability to adequately predict dynamics can be questioned due to the wide range of forecast intervals, indicating high uncertainty in the forecasts.

Main results and conclusions. The results of the study allow us to formulate the following practical conclusions.

1. Correlation analysis between gender indices (Gender Development Index and Gender Inequality Index) and the total number of gender initiatives shows that gender initiatives have a significant impact on key indicators of gender development and gender inequality in Ukraine.

2. The forecast of stable values for the Gender Development Index indicates that no significant changes in this indicator should be expected in the coming years. This may indicate the stability of gender policies and the level of equality, but at the same time indicates that global changes may not be fast enough.

3. The decrease in the Gender Inequality Index indicates potential positive changes in the direction of reducing gender inequality. The forecast for the coming years shows the possibility of reducing inequality, which may be the result of successful reforms and policies.

4. The forecast of a decrease in the number of initiatives is a signal to review the current situation in the field of gender equality. A significant decline in activity

may be a sign that efforts should be increased to support and implement new programs to combat gender inequality.

However, these projections only partially take into account possible changes caused by military actions in Ukraine. The war factor can significantly affect these indices, leading to increased inequality or even reduced access to basic rights and resources for women and minorities. For example, war can worsen socio-economic conditions, which in turn can lead to increased gender inequality or reduced initiatives aimed at gender equality. Conflicts also often undermine women's rights, increase the risk of sexual violence, and reduce access to education and health services.

The impact of war on the Number of Gender Initiatives may be even more pronounced, as in times of war, states may reduce funding for social programs or focus on rebuilding infrastructure rather than promoting gender equality. This can lead to a sharp decline in the number of initiatives or their cancellation.

Thus, even though the projection for the Gender Development Index and Gender Inequality Index indicates positive dynamics, war can significantly change these indicators and needs to be taken into account in long-term projections. Taking this factor into account is important for adjusting policy strategies and initiatives aimed at supporting equality in the face of global shocks.

References

1. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2019). Statystychnyi analiz hendernoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Statistical Analysis of Gender Development of Ukrainian Regions]. Statystyka Ukrainy –Statistics of Ukraine, 3, 90–99. Doi: 10.31767/su. 3(86)2019.03.10. [in Ukrainian].
2. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2019). Statystychnyi analiz hendernoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Statistical Analysis of Gender

Development of Ukrainian Regions]. Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 3, 90–99. Doi: 10.31767/su. 3(86)2019.03.10. [in Ukrainian].

3. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2023). Rehionalnyi indeks hendernoho rozryvu dlia Ukrainy u 2020 rotsi: Analitychnyi zvit [Regional Gender Gap Index for Ukraine in 2020: Analytical Report]. Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Interdisciplinary Scientific Center Applied Research. Kropyvnytskyi. Retrieved from <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4932> [in Ukrainian].

4. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2025). Henderni vymiry Ukrainy: adaptatsiia hendernykh indeksiv na subnatsionalnyi riven [Gender Dimensions of Ukraine: Adaptation of Gender Indices to the Subnational Level]. Kropyvnytskyi: KOD. [in Ukrainian].

5. Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford: Oxford University Press. Introduction. Retrieved from <http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/OMDE625/Sen/Sen-intro.pdf>

6. Nussbaum, M.C. (2000) Women and Human Development: The Capabilities Approach. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841286>

7. Verloo, M. (2019). Varieties of opposition to gender equality in Europe. Sage Journals, 18(2). <https://doi.org/10.1177/1478929918824005>.

8. Grimshaw, D., D., U., & Rubery, J. (2002). The Adjusted Gender Pay Gap: a critical appraisal of standard decomposition techniques [Report for the Equal Opportunities Unit in the European Commission].

9. Levchenko, K.B. (2003), Genderna polityka v Ukraini: vyznachennia, formuvannia, upravlinnia [Gender Policy in Ukraine: the definition, development, management], National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

10. Martsenyuk, T. O. (2015) Zhinky v ukrainskii politytsi: vyklyky i perspektyvy zmin [Women in Ukrainian Politics: Challenges and Prospects for Change]. Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen – International Centre for Advanced Studies, 35 [in Ukrainian].

<https://www.ajs.or.at/index.php/ajs/article/view/1833>

About the Residual Time of Human Life

Kateryna Akbash

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University
Kropyvnytskyi, Ukraine

Ivan Matsak

Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

Abstract

Many researchers believe that human lifetime in the interval from 20 to 80 years is approximately described by the Gompertz distribution. It is natural to consider the problem of the distribution of the residual human lifetime at the final stage, that is, after 80 years. To do this, in this study, a statistical analysis of some statistical models on real data is carried out. Several models are presented, which, according to the authors, can adequately describe data on mortality after 80 years.

Keywords: residual, lifetime, statistical models.

1. Introduction

It is clear that various questions connected with the duration of life have always been of interest to mankind. It is known that such great mathematicians as K. Hugen, W. Leibniz, L. Euler, P. Laplace were interested in statistics about mortality and their presentation in the form of life tables.

So, back in 1760, L. Euler published a work called "General Researches on the Mortality and the Multiplication of the Human Race".

In 1812, P. Laplace wrote a classic course on probability theory, which laid the theoretical basis for life tables and gave a direct method for constructing them (see [Gavrilov and Gavrilova \(1991\)](#), [Rosset \(1981\)](#)).

How to quantify this phenomenon? And why is it necessary to study life expectancy? Here is the answer from biologists ([Gavrilov and Gavrilova \(1991\)](#)) and geneticists ([Comfort \(1964\)](#)). "...The practical significance of such studies is that they open up opportunities for predicting the life expectancy of organisms and, most importantly, the possibility of finding ways to continue life..."

"... Is it possible to understand what life is without finding out why it is limited in time and how its boundaries are determined? This is a fundamental problem of natural science, key to the entire scientific horizon"

Unfortunately, more than 250 years have passed since the time of Euler, when the first steps were taken in this problem, but so far there is much unknown here.

One of the first most successful attempts to mathematically describe the dependence of mortality on age belongs to the English actuaries B. Gompertz and W. Makeham. They, relying on statistical data and some simple empirical considerations, proposed to describe the human lifetime T using the following distribution function

$$\mathbf{P}(T < x) = F(x) = \begin{cases} 1 - \exp(-\lambda x - \frac{\beta}{\alpha}(\exp(\alpha x) - 1)) & \text{for } x \geq 0 \\ 0, & \text{otherwise,} \end{cases} \quad (1)$$

where $x > 0$, $\beta > 0$, $\alpha > 0$.

The failure rate function (mortality intensities) for distribution (1) rows exponentially and has the following representation

$$r(x) = \frac{F'(x)}{1 - F(x)} = \lambda + \beta \exp(\alpha x), \quad x > 0. \quad (2)$$

B.Gompertz ([Gompertz \(1825\)](#)) considered formulas (1), (2) with $\lambda = 0$ (Gompertz (G) distribution). Subsequently, W.Makeham ([Makeham \(1860\)](#)) set the background component $\lambda > 0$ (Gompertz-Makeham (GM) distribution).

Formulas (1), (2) mean that mortality is influenced by two components: one that does not depend on age (background component) and the other, which at $\alpha > 0$ increases in geometric progression with age (characterizes exhaustion and aging of the organism).

Note that the Gompertz-Makeham law (1), (2) law turned out to be more competitive than many modern formulas. Somewhere in the interval after 20 years, formulas (1), (2) describe real data such as the lifespan of biological systems is better than other known formulas. The reason for this is simple, this law is closely related to the distribution of extreme values for minima (3rd type according to the classification of B.V.Gnedenko ([Gnedenko \(1943\)](#), [Leadbetter, Lindgren, and Rootzen \(1983\)](#))).

And what is known about the residual time of human life, for example, after 100 years?

Here is the opinion of biologists on this matter ([Greenwood and Irwin \(1939\)](#), [Economos \(1983\)](#), [Gavrilov and Gavrilova \(1991\)](#)):

“... An analysis of data on the mortality of people over 100 years old shows that in the most extreme age groups, the human mortality intensities practically ceases to increase with age, so that the kinetics of mortality of centenarians coincides with the kinetics of radioactive decay, and the half-life corresponds to approximately one year”.

It is clear that at every age there is a certain probability of death. The data analysis carried out in work [Thatcher \(1999\)](#) shows that after 30 years this probability begins to increase by approximately 10% with each subsequent year. In round figures, the probability of death during the year (for modern men) increases from 0,001 at the age of 30 to 0,1 at the age of 80 years. This inevitable increase corresponds quite accurately to the "mortality law" of Gompertz. Somewhere after 80 years, the growth rate slows down, and there is still controversy about what happens at an older age.

It is well known that in the 19th century the probability of dying between the ages of 30 and 80 was much higher than today. Yet, until recently, it was widely believed that, despite impressive improvements at a younger age, the probability of dying over 80 years of age has not changed significantly. Thus, for example, article [Modig, Andersson, Vaupel, Rau, and Ahlbom \(2017\)](#) establishes that the mortality among centenarians (after 100 years) does not change, despite improvements at a younger age. The analysis was based on individual-level data for all Swedish and Danish centenarians who were born between 1870 and 1991; a total of 3006 men and 10963 women were included.

Some researchers believe that somewhere above 100 years there is a maximum life expectancy that has remained unchanged from ancient times (see, for example, [Karin and de Haan](#)

(1994) and the literature in [Karin and de Haan \(1994\)](#)). The opposite point of view and its justification can be found in [Feller \(1957\)](#), ch.1, § 1.

We also note monograph [Thatcher, Kannisto, and Vaupel \(1998\)](#), which considers six possible models of mortality for residual life after 80 years. Eight datasets were analyzed, each containing pooled data for 13 industrialized countries. The datasets cover periods 1960-1970, 1970-1980 and 1980-1990 years, as well as for cohorts born in 1871-1880 years, separately for men and women. They contain over 32 million deaths aged 80 and over during this period. The authors conclude that these data are clearly closer to the general logistic model and model Kannisto special case of the logistic model) than to the models of Gompertz, Weibull and Heligman & Pollard.

More precise mathematical statements on this topic were obtained in a recent article [Rootzen and Zholud \(2017\)](#). These authors, relying on real data from the database of centenarians IDL¹ about the residual life span of supercentenarians (the residual life of supercentenarians is their life time after 110 years) and on known statistical criteria, came to an important conclusion:

the residual time of human life after 110 years has an exponential distribution.

In this work, you can also find some other interesting information about the residual life span of supercentenarians, as well as a fairly complete bibliography in recent years on this topic. For example, in the work it is calculated that the probability of surviving another year after 110 years is 47%. The chances that a woman will live to 110 years are 2 in 100 000, and for men, these chances are 10 times less. Behind the data of base IDL, although there are many more female supercentenarians, it is shown that there are no differences between the distributions of women and men. There are also no significant differences in the distribution for the regions of Southern and Northern Europe, between North America and Japan and other countries. Based on the database data, the parameter of the exponential distribution of the residual lifespan of 1.34 and a confidence interval (1.22, 1.46) with a reliability of 0.95 were found.

Our calculations on the new additional data from IDL confirm the results of Holger Rootzen, Dmitrii Zholud. In addition, it follows from our analysis that the result about the exponential distribution for residual life expectancy remains true for men after 105 years. True hypothesis requires further testing.

On the other hand, for women in many cases this is not the case.

Here, just as in works [Thatcher *et al.* \(1998\)](#) and [Rootzen and Zholud \(2017\)](#), we pose the question:

what is the distribution of the residual duration of human life, for example, after 80 years?

Unfortunately, the above works do not provide an answer to this question with a reliability of 0.95 traditional for applied statistics.

From the plot of empirical mortality intensities for the US population (1980) (see Fig.1, empirical data was obtained from book [Bowers, Gerber, Hickman, Jones, and Nesbitt \(1997\)](#), Ch. 3, § 3.3, Table 3.3.1) that the exponential distribution cannot adequately describe the duration of human life after 80 years.

The situation with the Gompertz or Gompertz-Makeham distribution is more complicated and requires additional analysis.

In this work, we will try to answer these questions.

Our article has the following structure.

In subsection 2, one redundancy model from the mathematical reliability theory is studied, which, in our opinion, is directly related to our problem. From this model, one simple distribution (W^* - distribution) is derived, which will be used by us in the analysis of data such as residual life expectancy.

¹International database on longevity (IDL).

URL: <https://www.supercentenarians.org/en/data-and-metadata/>

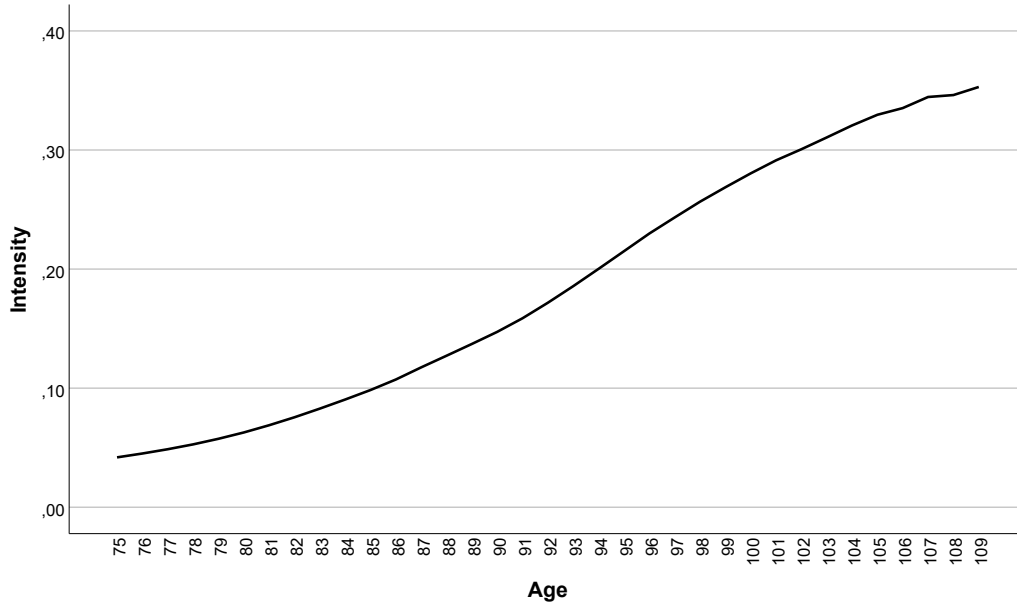

Figure 1: Mortality intensities after age 75 (USA)

And finally, in subsection 3 for the case of the W^* distribution, Gompertz (1) distribution and some others, a statistical analysis of real data for residual life expectancy after 80 years is carried out.

2. One mathematical model of reliability theory. Distribution W_m^* .

Mathematical models of reliability theory have long been used by biologists in the analysis of data on the mortality of people and other living organisms (see [Gavrilov and Gavrilova \(1991\)](#), ch. 6, § 5). At the same time, human life span is naturally considered at the main stage, that is, somewhere from 20 to 80 years. Also, an attempt is often made to derive the distribution laws of Gompertz or Weibull, or to explain their appearance more precisely, starting from some of the fundamental features of the biosystem.

We will consider a narrower task - to describe the human life span at the final stage, more precisely, we want to slightly expand the results of [Rootzen and Zholid \(2017\)](#) and find a distribution that more or less adequately describes the residual time of human life after 80 years.

Let S be some system that consists of subsystems $S^{(1)}, S^{(2)}, \dots, S^{(m)}$, which work independently. Let us assume that the failure of system S occurs when at least one of the subsystems $S^{(k)}$, $k = 1, 2, \dots, m$ fails. If we denote by $\mathfrak{T}(S)$ and $\mathfrak{T}(S^{(k)})$ the uptime of system S and subsystem $S^{(k)}$ respectively, then it is clear that

$$\mathfrak{T}(S) = \min_{1 \leq k \leq m} \mathfrak{T}(S^{(k)}). \quad \text{Страница 1} \quad (3)$$

We will assume that each subsystem $S^{(k)}$ is given by a series-parallel system well known in reliability theory of the form

Thus, it is assumed that subsystem $S^{(k)}$ consists of series-connected blocks $B_j^{(k)}$, $j = 1, 2, \dots, n$, and each block $B_j^{(k)}$ consists of parallel-connected elements $e_{1,j}^{(k)}, e_{2,j}^{(k)}, \dots, e_{k,j}^{(k)}$, the uptime of which is $\tau_{1,j}^{(k)}, \tau_{2,j}^{(k)}, \dots, \tau_{k,j}^{(k)}$.

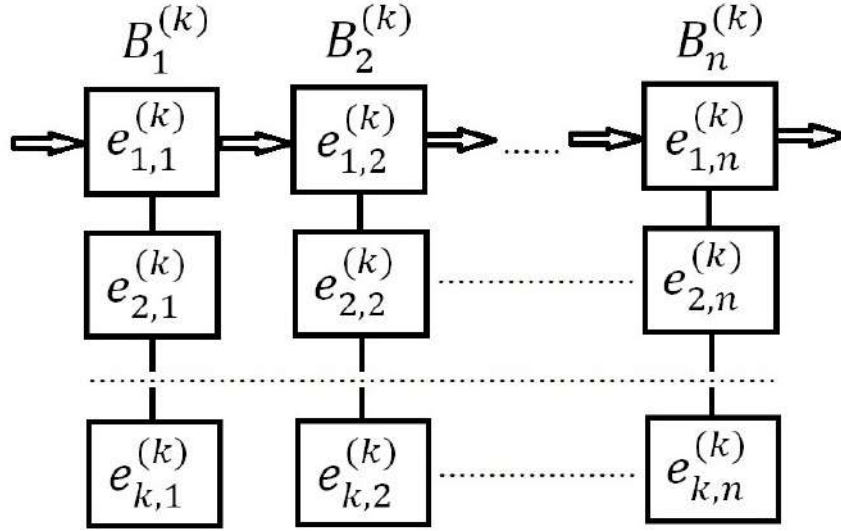

Figure 2: Series-parallel system

In addition, we impose the following condition on our model:

$\tau_{i,j}^{(k)}$, $i = 1, 2, \dots, k$, $j = 1, 2, \dots, n$ are independent identically distributed random variables that have an exponential distribution with parameter λ_k

$$\mathbf{P}(\tau_{i,j}^{(k)} < x) = 1 - \exp(-\lambda_k x), \quad x > 0.$$

Of course, one could assume that parameter n also depends on k ($n = n^{(k)}$). But to simplify the notation, we omit this dependence.

If we use the terminology of reliability theory, then we will consider the following two cases:

(i) loaded ("hot") reserve

and

(ii) unloaded ("cold") reserve.

Here, element $e_{1,j}^{(k)}$ is called the main element of block $B_j^{(k)}$, and $e_{2,j}^{(k)}, \dots, e_{k,j}^{(k)}$ are reserve elements.

Let's start from case (i). The reserve elements, like the main one, are in the on state, and the moment of their connection instead of the main one does not affect their reliability. Of course, the reserve element may fail earlier than the main one (see [Gnedenko, Belyaev, and Solovyev \(1969\)](#), ch. 5, § 2).

In fact, from Fig.2 it follows that the failure of subsystem $S^{(k)}$ means the failure of at least one block $B_j^{(k)}$, $j = 1, 2, \dots, n$. And block $B_j^{(k)}$ will fail when all the elements of this block fail. Then

$$\mathfrak{T}(S^{(k)}) = \min_{1 \leq j \leq n} \mathfrak{T}(B_j^{(k)}), \quad \mathfrak{T}(B_j^{(k)}) = \max_{1 \leq i \leq k} \tau_{i,j}^{(k)}, \quad (4)$$

where $\mathfrak{T}(B_j^{(k)})$ is the time to failure of block $B_j^{(k)}$.

In our conditions we have $\forall j = 1, 2, \dots, n$

$$G_j^{(k)}(x) = \mathbf{P}(\mathfrak{T}(B_j^{(k)}) < x) = (1 - \exp(-\lambda_k x))^k, \quad x > 0. \quad (5)$$

From equality (5) we have for fixed $k \geq 1$, $x > 0$, $t > 0$

$$\lim_{t \rightarrow 0} \frac{G_j^{(k)}(tx)}{G_j^{(k)}(t)} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{(1 - \exp(-\lambda_k tx))^k}{(1 - \exp(-\lambda_k t))^k} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{(\lambda_k tx)^k}{(\lambda_k t)^k} = x^k. \quad (6)$$

Equality (6) means (see Leadbetter *et al.* (1983), Ch. 1, §8, Matsak (2014), Sec.2, §8), that the distribution function $G_j^{(k)}(x)$ belongs to the min-domain of attraction type 2 (Weibull distribution law):

$$\Psi_k^*(x) = \begin{cases} 0, & \text{for } x \leq 0, \\ 1 - \exp(-x^k), & \text{for } x > 0, \end{cases} \quad (7)$$

i.e., at $n \rightarrow \infty$.

$$\mathbf{P} \left(a_n^{(k)} \left(\mathfrak{T} \left(S^{(k)} \right) - b_n^{(k)} \right) < x \right) \approx \mathbf{P} \left(a_n^{(k)} \left(\min_{1 \leq j \leq n} \mathfrak{T} \left(B_j^{(k)} \right) - b_n^{(k)} \right) < x \right) \approx \Psi_k^*(x), \quad (8)$$

where

$$\begin{aligned} a_n^{(k)} &= (\gamma_n^{(k)})^{-1}, \\ G_j^{(k)}(\gamma_n^{(k)}) &= 1 - 1/n, \\ b_n^{(k)} &= \inf(y > 0 : G_j^{(k)}(y) > 0) = 0. \end{aligned}$$

Approximate equality (8) can be rewritten as

$$\mathbf{P} \left(\mathfrak{T} \left(S^{(k)} \right) \geq x \right) \approx \exp \left(-\beta^{(k)} x^k \right), \quad \beta^{(k)} > 0, \quad x > 0.$$

Further, taking into account equality (3), we obtain

$$\mathbf{P}(\mathfrak{T}(S) \geq x) = \prod_{k=1}^m \mathbf{P} \left(\mathfrak{T} \left(S^{(k)} \right) \geq x \right) \approx \exp \left(- \sum_{k=1}^m \beta^{(k)} x^k \right).$$

And therefore

$$\begin{aligned} \mathbf{P}(\mathfrak{T}(S) < x) &\approx W^*(\bar{\beta}, x) = 1 - \exp \left(- \sum_{k=1}^m \beta^{(k)} x^k \right), \\ \beta^{(k)} &\geq 0, k = \overline{1, m}, \quad x \geq 0. \end{aligned} \quad (9)$$

Case (ii). It is assumed that the main element $e_{1,j}^{(k)}$ of block $B_j^{(k)}$ is in the on state, and its reserve elements $e_{2,j}^{(k)}, \dots, e_{k,j}^{(k)}$ are off. It is assumed that until they are turned on instead of the main element, they cannot have a failure.

Then

$$\mathfrak{T}(B_j^{(k)}) = \sum_{i=1}^k \tau_{i,j}^{(k)}.$$

As is well known, this implies the following equality

$$G_j^{(k)}(x) = \mathbf{P}(\mathfrak{T}(B_j^{(k)}) < x) = 1 - \sum_{i=0}^{k-1} \frac{(\lambda_k x)^i}{i!} \exp(-\lambda_k x), \quad x > 0. \quad (10)$$

Next, we use the following estimates:

$$\frac{(\lambda_k t)^k}{k!} = \frac{1}{1 + d_k} \sum_{i=k}^{\infty} \frac{(\lambda_k t)^i}{i!},$$

where

$$d_k = \sum_{i=k+1}^{\infty} \frac{k!}{i!} (\lambda_k t)^{i-k} \leq \frac{\lambda_k t/k}{1 - \lambda_k t/k} \rightarrow 0, \quad t \rightarrow 0$$

(see Leadbetter *et al.* (1983), Ch.1, §7, Example 1.7.14).

Then for $t \rightarrow 0$

$$1 - \sum_{i=0}^{k-1} \frac{(\lambda_k t)^i}{i!} \exp(-\lambda_k t) = \sum_{i=k}^{\infty} \frac{(\lambda_k t)^i}{i!} \exp(-\lambda_k t) = (1 + o(1)) \frac{(\lambda_k t)^k}{k!} \exp(-\lambda_k t). \quad (11)$$

From equalities (10),(11) we obtain for a fixed $k \geq 1, \quad x > 0, \quad t > 0$

$$\lim_{t \rightarrow 0} \frac{G_j^{(k)}(tx)}{G_j^{(k)}(t)} = \lim_{t \rightarrow 0} (1 + o(1)) \frac{(\lambda_k tx)^k}{(\lambda_k t)^k} \exp(-\lambda_k tx + \lambda_k t) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{(\lambda_k tx)^k}{(\lambda_k t)^k} = x^k. \quad (12)$$

That is, we have obtained an asymptotics similar to relation (6). Thus, for case (ii) the same as in case (i), equality (9) is true.

Remark 1. *It can be assumed that the basic "subsystems" on which the functioning of the human body is based somewhere, for example, after 80-90 years, already have "limited redundancy" (the numbers m and k in our model are very small). Therefore, it is natural to consider the above mathematical model as some rough approximation to a real complex biological model of the functioning of the human body at the final stage of life.*

The distribution, which is given by formula (9), we will call the W^ - distribution. In fact, this is the distribution of r.v.*

$$\mathbb{W}^* = \min_{1 \leq k \leq m} \mathbb{W}_k,$$

where $\mathbb{W}_k$ are independent Weibull variables with shape k .

Further, we use this distribution in the analysis of real data on the residual time of human life after 80 years. At the same time, in formula (9) we restrict ourselves to small values of m , ($m = 2, 3$).

3. Statistical data analysis for residual lifetime

Denote by $\mathfrak{T}_{t_0}$ the residual time of a human life that has reached the age of t_0 .

And let's put forward an assumption : for sufficiently large t_0 the following hypothesis

$$H_0 = \{\mathfrak{T}_{t_0} \text{ a random variable that has an distribution } F_0\}$$

is true.

Our efforts in the future will be mainly directed to testing the hypothesis H_0 for the cases when we choose the distribution W^* (9), or the Gompertz (G) distribution, or the Weibull distribution as F_0 .

Recall that the Weibull distribution is one of the most popular distributions in reliability theory. Its distribution function is given by:

$$F_W(x) = 1 - \exp(-\lambda x^\alpha), \quad \lambda \geq 0, \quad \alpha \geq 0, \quad x \geq 0.$$

In addition, we will consider one variant of the logistic distribution (in Thatcher *et al.* (1998) it is called Kannisto (LK) distribution). The Kannisto distribution has the following mortality intensities (see Thatcher *et al.* (1998)):

$$r(x) = \lambda + \frac{a \exp(bx)}{1 + a \exp(bx)}, \quad \lambda \geq 0, \quad a \geq 0, \quad b > 0, \quad x \geq 0,$$

and distribution function

$$F_{LK}(x) = 1 - \exp(-\lambda x) \left(\frac{1 + a \exp(bx)}{1 + a} \right)^{-1/b}, \quad x \geq 0. \quad (13)$$

This distribution in Thatcher *et al.* (1998) as one of the best for the analysis of old human age.

Suppose that, in a certain region, at age intervals $(t_0, t_0 + a_1)$, $(t_0 + a_1, t_0 + a_2), \dots, (t_0 + a_{r-1}, t_0 + a_r)$, $n_1, n_2, \dots, n_r$ people died, respectively, $N = N(t_0) = n_1 + n_2 + \dots + n_r$ is the number of all people in this region who have reached the age of t_0 .

We introduce statistics χ^2 in the case of distribution (W^*) :

$$\chi^2(\bar{\beta}) = \sum_{i=1}^r \frac{(n_i - Np_i(\bar{\beta}))^2}{Np_i(\bar{\beta})},$$

where $p_i(\bar{\beta}) = F_{W^*}(\bar{\beta}, a_i) - F_{W^*}(\bar{\beta}, a_{i-1})$; F_{W^*} is given by the equality (9); $a_0 = 0$.

The statistic χ^2 for the case of other distributions is introduced in a similar way.

Following the H. Cramer (see Cramér (1946), Ch.30, §3) to test hypothesis H_0 we use the minimum statistics method χ^2 :

$$\chi^2(\bar{\beta}) \rightarrow \min_{\beta_i \geq 0, i=1, m} \chi^2(\bar{\beta}). \quad (14)$$

True, unlike the H. Cramer, who reduces the problem of minimizing (14) to solving a system of nonlinear equations, we directly solve problem (14). In this case, we used the functions of the Optimization Toolbox package of the MATLAB system. For example, we used function *fminsearch*, but condition $\beta_i \geq 0, i = \overline{1, m}$ was additionally taken into account. It should also be noted that it is very important to choose a good starting point from which the minimization algorithm starts.

Hypothesis H_0 is tested according to the traditional scheme:

if $\chi_{\min}^2 > x_{kr}$, then H_0 is not accepted, otherwise we consider that the data do not contradict hypothesis H_0 , where $x_{kr} = U_{0.95}$ is the quantile of level 0.95 of the distribution χ^2 with $(r - m - 1)$ degrees of freedom, and $\chi_{\min}^2$ - is the minimum value of statistics χ^2 obtained from task (14).

In addition, for ungrouped samples from base IDL the goodness of fit criteria Kolmogorov-Smirnov, Cramer-Von Mises ω^2 , Anderson-Darling from the statistical package STATGRAPHICS Plus were used, well known in statistics.

Example 1 Data from base (IDL)².

Complete IDL database file was used for the analysis. Not all countries in this dataset contain information on semi-super centenarians (aged 105-109). But for the countries used in this study, all the data are available for both semi-super centenarians (aged 105-109) and super centenarians (aged 110+).

From the base, men and women were selected separately, who satisfied the condition:

- (A) born before 1902 inclusive and lived at least 105 years.

The selection of data sets prior to birth year 1902 was intended to ensure representative samples without censoring where possible.

To analyze the data on people, the advancing powers with the largest samples were selected, which satisfied the mind (A). At the time of the analysis, we obtained the following results: France (N=378), USA (N=191), England (N=149), Germany (N=108), Belgium (N=58) (N - sample size). And the hypothesis was tested that the residual time of a man's life after 105 years has an exponential distribution (that is, hypothesis H_0 was tested at $F_0 = W^*$, $t_0 = 105$, $m = 1$).

²International database on longevity (IDL).

URL: <https://www.supercentenarians.org/en/data-and-metadata/>

As it turned out, criteria Kolmogorov-Smirnov, Cramer-Von Mises ω^2 , Anderson-Darling and χ^2 from package STATGRAPHICS Plus confirmed this hypothesis at a standard level of 0.05 for all the countries listed above. This naturally implies the assumption that in the general case for men the hypothesis about the exponential distribution for $t_0 = 105$ is true.

True, it should be noted that in this case, the homogeneity of the samples is not always satisfied. For example, Kolmogorov-Smirnov criterion rejected the hypothesis about the same distribution of samples of men from France and the United States, but accepted the same hypothesis for France and Germany, as well as for France and Belgium.

Turning to the analysis of data on women, we immediately note that the situation here is a little more complicated. The following table contains the results of calculating the minimum values of χ^2 statistics for women in France, Germany and a pooled sample of *BCN* (Belgium, Canada and Norway).

The calculation of the best parameters for distributions W^* , G , K and W (for which the observed value of Chi^2 was minimal) was performed using function $[x, fval] = fminsearch()$ in package MATLAB. The number of intervals was adjusted as follows: if the number of elements in one of the extreme intervals was less than 10, then this and subsequent intervals were combined into one.

The MATLAB code for calculating values for France is given in Appendix 1.

Table 1: Data from base IDL, women born in 1902 or earlier

Country	France	Germany	BCN
t_0	105	105	105
$N(t_0)$	4166	829	867
$\chi^2(W^*)$	17.91	9.55	8.04
$\chi^2(G)$	15.78	9.23	8.04
$\chi^2(LK)$	15.77	8.37	8.04
$\chi^2(W)$	33.97	11.98	9.13
$r - m - 1$	16	8	8
$U_{0.95}$	26.3	15.5	15.5

Notations in Table 1:

t_0 is the age from which the residual life time is considered;

$N(t_0)$ is the number of people who have reached age t_0 ;

$\chi^2(W^*)$ is the minimum value of the statistics χ^2 for distribution W^* at $m = 2$;

$\chi^2(G)$ is the minimum value of the statistics χ^2 for the Gompertz(G) distribution (1);

$\chi^2(LK)$ is the minimum value of the statistics χ^2 for the Kannisto LK distribution ;

$\chi^2(W)$ is the minimum value of the statistics χ^2 for the Weibull distribution;

$r - m - 1$ is the number of degrees of freedom, r is the number of grouping intervals, m is the number of unknown parameters of the respective distribution;

$U_{0.95}$ - quantile level 0,95 distribution χ^2 with $r - m - 1$ degrees of freedom.

Comments on Table 1.

(i) According to Table 1 criterion χ^2 accepted hypothesis H_0 for the distribution of W^* at $t_0 = 105$, $m = 2$ for women in France, Germany and a pooled sample of *BCN*.

A similar situation persists for the Gompertz (G) and Kannisto (LK) distributions.

(ii) Thus criterion χ^2 itself accepted the hypothesis that residual life after 105 years is described by the Weibull distribution for women in Germany and the pooled sample *BCN*, but rejected this hypothesis for France.

(iii) It should also be noted that for women in France and Germany, criteria Kolmogorov-Smirnov, Cramer-Von Mises ω^2 , Anderson-Darling from the STATGRAPHICS Plus package rejected the Weibull distribution.

(iv) If we use the terminology of reliability theory, then we can say (probably not entirely accurate) that for men, the system for protecting the functioning of the body reaches the “zero level of redundancy” somewhere around 105 years old, and for women - 5 years later, that is, at 110 years old .

Example 2. Mortality data for centenarians in the Netherlands.

Relevant data was selected from article K.Aarssen, L.de Haan ([Karin and de Haan \(1994\)](#), p.266, Tabl.2). The authors provide separately for men and women born in 1877-1881 data on mortality of centenarians at the final stage of life.

The following two tables contain the results of the analysis of these data. More precisely, we present the calculated minimum values of the statistics χ^2 for the residual life time after reaching a certain age of $t_0 \approx 90$ years.

Table 2: Netherlands, men, born 1877-1881

Year of birth	1877	1878	1879	1880	1881	1877-1881 (total)
t_0	94	93	92	91	90	94
$N(t_0)$	815	1092	1575	2062	2731	4131
$\chi^2(W^*)$	4.49	14.13	7.12	10.1	7.02	3.52
$\chi^2(G)$	4.41	14.58	8.27	10.87	11.33	5.39
$\chi^2(LK)$	4.13	14.72	7.25	10.17	6.41	3.72
$\chi^2(W)$	6.63	17.94	8.58	15.1	16.9	10.67
$r - m - 1$	7	10	10	11	11	10
$U_{0.95}$	14.1	18.3	18.3	19.67	19.67	18.3

Table 3: Netherlands, women, born 1877-1881

Year of birth	1877	1878	1879	1880	1881	1877-1881 (total)
t_0	94	93	92	91	90	94
$N(t_0)$	1097	1556	2266	2939	3943	6260
$\chi^2(W^*)$	11.04	9.2	19.21	14.66	9.89	14.52
$\chi^2(G)$	11.0	8.97	15.97	14.87	15.28	13.38
$\chi^2(LK)$	11.15	10.45	19.03	16.53	11.35	13.66
$\chi^2(W)$	12.54	16.59	34.29	33.95	23.88	35.93
$r - m - 1$	9	10	10	12	13	11
$U_{0.95}$	16.9	18.3	18.3	21.03	22.4	19.67

The MATLAB code for calculating values for women is given in Appendix 3.

Comments on tables 2, 3.

(i) From Tables 2 and 3 we conclude that for distributions W^* , Gompertz(G) and Kannisto(K) hypothesis H_0 is true in almost all cases.

(ii) The Weibull distribution is inconsistent with the data for women born 1879-1881, as well as for the total data for women born 1877-1881.

(iii) W^* distribution at $m = 2$ in all cases (except for women born in 1879) does not contradict the data (replacing $m = 2$ gives $m = 3$ gives $\chi^2(W^*) = 11.33$, for the case of women born in 1879, i.e. hypothesis H_0 is accepted).

(iv) Thus, the data from [Karin and de Haan \(1994\)](#) do not contradict the hypothesis that distributions W^* , Gompertz (G) and Kannisto (LK) adequately describe the residual time of human life after $t_0 = 90$ years.

Example 3. Mortality data in Germany, born 1895-1899.

The data were selected from the open online database GFGI³. The database contains a large number of records with information about the birth, death, etc. of the German population since 1600. For the analysis, only the data “date of birth” and “date of death” were used. Records that did not contain the exact date of birth or death (day, month, year) were excluded from analysis. Using Excel function = *DATEDIF(BDATE; DDATE; ”y”)*, the number of complete years was calculated for each record. Using filters in the database, we obtained samples that contained information about people born in 1895-1899.

Similarly, as above, the minimum values of statistics χ^2 for residual life time were calculated separately for men and women after 80 years.

Since the situation here is a bit more complicated than in the previous cases, the parameter $m = 3$ was chosen for the distribution W^* , and the Gompertz (G) distribution remained unchanged (the transition to a more general Gompertz-Makeham (GM) distribution did not significantly change the situation).

In the following tables 4 and 5 the calculation results are given. The corresponding grouped data, according to which tables 4, 5 were built, are given at the end of the article (Appendix 2, Table 9).

Table 4: Germany, data from the GFGI database, men, born 1895 - 1899

Year of birth	1895	1896	1897	1898	1899	1895-1899 (total)
t_0	80	80	80	80	80	80
$N(t_0)$	634	676	784	811	894	3799
$\chi^2(W^*)$	11.4	16.39	17.85	23.93	15.3	39.68
$\chi^2(G)$	11.46	16.56	22.80	24.45	15.21	45.18
$\chi^2(LK)$	13.10	19.93	26.00	24.09	14.15	40.46
$\chi^2(W)$	30.0	36.99	57.45	37.25	32.5	118.81
$r - m - 1$	15	16	16	13	15	19
$U_{0.95}$	24.99	26.3	26.3	22.36	24.99	30.14

Table 5: Germany, data from the GFGI database, women, born 1895 - 1899

Year of birth	1895	1896	1897	1898	1899	1895-1899 (total)
t_0	80	80	80	80	80	80
$N(t_0)$	1039	1135	1181	1263	1368	5986
$\chi^2(W^*)$	23.66	11.4	20.7	25.57	15.16	22.6
$\chi^2(G)$	27.60	14.49	18.67	26.80	14.99	21.93
$\chi^2(LK)$	28.59	12.59	22.06	27.03	15.55	23.12
$\chi^2(W)$	34.27	38.85	70.36	90.94	78.74	236.85
$r - m - 1$	17	18	19	19	20	22
$U_{0.95}$	27.58	28.87	30.1	30.1	31.4	33.9

Comments to tables 4, 5.

(i) From tables 4, 5 From tables 4, 5 it is clear that for men and women in Germany, the final life expectancy after 80 years is much better described by the W^* distribution than by the Weibull distribution. More precisely, distribution W^* at $m = 3$ is accepted for women

³Germany, Find a Grave™ Index, 1600s-Current (GFGI). [database on-line]. Lehi, UT, USA: Ancestry.com Operations, Inc., 2012.

URL: <https://www.ancestry.com/search/collections/60533/>

in all cases (table 5), and in most cases for men (table 4). At the same time, the Weibull distribution deviates in all cases. For cases of Gompertz (G) and Kannisto (LK) we have values of the χ^2 statistic close to the $\chi^2(W^*)$ statistic.

(ii) If in table 4 in column "1895-1899 (total)" we consider the total data without 1898 year of birth, then we get $\chi^2(W^*) = 24.79$, that is, hypothesis H_0 for W^* distribution is accepted. This indicates certain differences (heterogeneity) in the data for the 1898 year of birth, in contrast to other years.

(iii) Note that when calculating tables 2-5 in the case of the Kannisto(LK) you can choose the parameter $\lambda = 0$. This will not significantly change the value of the χ^2 statistic.

Remark 2. *If, in the conditions of example 3, we choose $t_0 = 75$, that is, consider the residual time of human life after 75 years, then the situation will become much more complicated. So hypothesis H_0 for the distribution of W^* at $t_0 = 75, m = 3$ at a significance level of $\alpha = 0.05$ is accepted somewhere in half of the cases.*

Remark 3. *On the data from example 3, preliminary comparisons of the Gamma distribution and some others with the W^* distribution were also carried out. As it turned out, their performance for the χ^2 criterion was worse than that of the W^* distribution.*

Example 4. Mortality data in Norway, born 1881-1885.

The data were selected from the online database HMD⁴. For the study, we used dataset Deaths_1x1.

Similarly, the minimum values of statistics χ^2 for residual life time were calculated separately for men and women after 80 years. In this case, for the W^* distribution the parameter $m = 3$ was chosen. The following tables 6 and 7 give the calculation results. The corresponding grouped data, according to which tables 6, 7 were built, are given at the end of the work (Appendix 2, Table 10).

Table 6: Norway, data from the HMD database, men, born 1881 - 1885

Year of birth	1881	1882	1883	1884	1885	1881-1885 total)
t_0	80	80	80	80	80	80
$N(t_0)$	4780	5179	5145	5289	5492	25884
$\chi^2(W^*)$	6.66	11.07	16.58	6.97	15.49	7.84
$\chi^2(G)$	7.78	12.78	14.20	8.36	17.11	14.69
$\chi^2(LK)$	8.65	12.75	21.81	6.84	15.37	9.70
$\chi^2(W)$	174.35	194.41	288.94	147.89	169.93	842.22
$r - m - 1$	20	20	20	20	20	20
$U_{0.95}$	31.4	31.4	31.4	31.4	31.4	31.4

Comments to the tables 6, 7.

(i) From Tables 6 and 7 we draw a conclusion: for men and women in Norway, the final life expectancy after 80 years is adequately described by distribution W^* (at a significance level of 0.05). The same applies to the Kannisto (LK) distribution. The Gompertz (G) distribution is also accepted almost always, with the exception of summary data for women. The Weibull distribution is rejected in all cases.

(ii) It should be noted that the results for men and women in Norway were not successful for other countries from base HMD. Perhaps this is due both to some heterogeneity in real data and to some changes made to them during their fixation and initial processing.

⁴Human Mortality Database (HMD).

URL: <https://mortality.org/Home/Index>

Table 7: Norway, data from the HMD database, women, born 1881 - 1885

Year of birth	1881	1882	1883	1884	1885	1881-1885 (total)
t_0	80	80	80	80	80	80
$N(t_0)$	6498	6927	7137	7360	7480	35402
$\chi^2(W^*)$	6.30	13.49	20.04	9.45	8.10	12.13
$\chi^2(G)$	14.94	18.93	30.99	18.52	19.72	57.12
$\chi^2(LK)$	7.72	13.39	21.10	10.24	10.72	16.41
$\chi^2(W)$	184.54	226.82	265.65	230.91	199.53	1.05e+03
$r - m - 1$	20	20	20	20	20	20
$U_{0.95}$	31.4	31.4	31.4	31.4	31.4	31.4

Example 5. Total deaths in Europe after 80 years (11 countries, cohorts born 1871-1880, table 3 from book [Thatcher et al. \(1998\)](#)).

In our opinion, the total data on mortality (11 countries + 10 cohorts) over the interval (80, 120) years can hardly be considered homogeneous. For example, for this data, the calculated minimum values of statistic χ^2 for W^* distribution were:

$$\chi^2(W^*) = 124.70 \quad \text{for men,}$$

and

$$\chi^2(W^*) = 97.44 \quad \text{for women,}$$

which is several times higher than the critical values at a significance level of $\alpha = 0.05$. The minimum values of the χ^2 statistic for the Kannisto (LK), Gompertz (G) and Weibull (W) distributions were even larger.

It can be hoped that the situation will improve when considering the residual time of human life somewhere after 100 years. Therefore, in the following table, the interval (99, 120) years is considered (a similar interval was also chosen in work [Thatcher et al. \(1998\)](#), table 6.4). The notation is similar to that introduced above.

Table 8: Analysis of data on mortality of centenarians in Europe (residual life after 99 years, 11 countries, cohorts born 1871-1880)

sex	men	women	together
t_0	99	99	99
$N(t_0)$	12967	44642	57609
$\chi^2(W^*)$	17.27	15.77	24.71
$\chi^2(G)$	18.03	15.57	24.48
$\chi^2(LK)$	16.86	19.16	26.62
$\chi^2(W)$	11.86	76.0	76.92
$r - m - 1$	8	8	8
$U_{0.95}$	15.5	15.5	15.5

Interestingly, the minimum values of statistics $\chi^2(W^*)$, $\chi^2(G)$ and $\chi^2(LK)$ in the above table 8 are significantly lower (especially for men) than in the corresponding table 6.4 of [Thatcher et al. \(1998\)](#). Perhaps this is explained by different methods for calculating the minimum χ^2 .

4. Conclusions

In this work, the task was to find a simple distribution that can be used to describe the

residual time of a human life after 80 years with a standard reliability of 0.95 for applied statistics.

In our opinion, the above preliminary calculations on real data show that for this we can try to use the W^* and Kannisto (LK) distributions, and possibly the Gompertz (G) distributions for fairly homogeneous data.

From the calculations in Table 8, it can be assumed that for summaries of data for several countries and cohorts, these distributions can probably be used somewhere after 100 years.

Of course, the results presented in tables 1 - 8 are not yet sufficient to establish the validity of hypothesis H_0 for the W_m^* , Gompertz (G) and Kannisto (LK) distributions.

It is clear that further tests on real data are needed for final conclusions.

References

- Bowers NL, Gerber HU, Hickman JC, Jones DA, Nesbitt CJ (1997). *Actuarial Mathematics*. Second edition. The Society Of Actuaries.
- Comfort A (1964). *Ageing: The Biology of Senescence*. Routledge & Kegan Paul.
- Cramér H (1946). *Mathematical Methods of Statistics*. University Press.
- Economos A (1983). "Rate of Aging, Rate of Dying and the Mechanism of Mortality." *Archives of Gerontology and Geriatrics*, **1**(1), 3–27. doi:10.1016/0167-4943(82)90003-6.
- Feller W (1957). *An Introduction to Probability Theory and Its Applications*. 1 edition. John Wiley and Sons, New York, London.
- Gavrilov L, Gavrilova N (1991). *The Biology of Life Span: A Quantitative Approach*. Harwood Academic Publisher, London.
- Gnedenko B (1943). "Sur la Distribution Limit du Terme Maximum d'Une Serie Aleatoire." *Annals of Mathematics*, **44**(3), 423–453. doi:10.1080/08898489409525379.
- Gnedenko B, Belyaev Y, Solov'yev A (1969). *Mathematical Methods of Reliability Theory*. Academic Press, New York, London.
- Gompertz B (1825). "On the Nature of the Function Expressive of the Law of Human Mortality and on a New Mode of Determining Life Contingencies." *Philosophical Transactions of the Royal Society*, **115**(115), 513–585.
- Greenwood M, Irwin J (1939). "The Biostatistics of Senility." *Human Biology*, **11**, 1–23.
- Karin A, de Haan L (1994). "On the Maximal Life Span of Humans." *Mathematical Population Studies*, **4**(4), 259–81. doi:10.1080/08898489409525379.
- Leadbetter M, Lindgren G, Rootzen H (1983). *Extremes and Related Properties of Random Sequences and Processes*. Springer, New York. doi:10.1007/978-1-4612-5449-2.
- Makeham WM (1860). "On the Law of Mortality and the Construction of Annuity Tables." *The Assurance Magazine, and Journal of the Institute of Actuaries*, **8**(6), 301–310.
- Matsak I (2014). *Elements of the Theory of Extreme Values*. CPU "COMPRINT", Kyiv (In Ukrainian).
- Modig K, Andersson T, Vaupel J, Rau R, Ahlbom A (2017). "How Long Do Centenarians Survive? Life Expectancy and Maximum Lifespan." *Journal of Internal Medicine*, **282**(2), 156–163. doi:10.1111/joim.12627.

- Rootzen H, Zholud D (2017). “Human Life Is Unlimited – but Short.” *Extremes*, **20**, 713–728. doi:10.1007/s10687-017-0305-5.
- Rosset E (1981). *Human Longevity*. Progress, Moscow.
- Thatcher A, Kannisto V, Vaupel J (1998). *The Force of Mortality at Ages 80 to 120*. Syddansk Universitetsforlag. Odense Monographs on Population Aging No.5.
- Thatcher R (1999). “The Long-term Pattern of Adult Mortality and the Highest Attained Age.” *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*, **162**(1), 5–43. doi:10.1111/1467-985x.00119.

Appendix 1

Calculations of data for French women from the IDL database (105+) in Table 1.

1) Distribution (W^*) is given by formula (9).

Optimal parameter values:

$$(\text{beta_i} = (\text{x_i})^2) \rightarrow \text{x} = [0.0385, 0.0006];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
[xmin, fval]=fminsearch('rtl_fra_1902wf', [0.0489, 0.0014])
xmin =
    0.0385    0.0006
fval =
    17.9118
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for distribution (W^*):

```
function rtl_fra_1902w=rtl_fra_1902wf(x)
fi=[689 586 502 427 357 314 268 220 168 132 114 102 75
51 52 35 31 24 19];
xn=[0 115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380
1495 1610 1725 1840 1955 2070];
xv=[115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380 1495
1610 1725 1840 1955 2070 2500];
n=sum(fi);
s2=1-exp(-x(1)^2 .* xv -x(2)^2 .* (xv.^2));
s1=1-exp(-x(1)^2 .* xn -x(2)^2 .* (xn.^2));
npi=(s2-s1).*n;
rtl_fra_1902w= sum(((fi-npi).^2)./npi);
```

2) Gompertz distribution (G) is given by formula (1) at $\lambda = 0$.

Optimal parameter values:

$$(\text{alpha}=(\text{x}_2)^2, \text{beta}=(\text{x}_1)^2) \rightarrow \text{x}=[2.0774, 0.0186];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
[xmin, fval]=fminsearch('g_fra_1902wf', [0.0489, 0.0014])
xmin =
    2.0774    0.0186
fval =
    15.7790
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for Gompertz distribution (G):

```
function g_fra_1902w = g_fra_1902wf(x)
fi=[689 586 502 427 357 314 268 220 168 132 114
102 75 51 52 35 31 24 19];
xn=[0 115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380
1495 1610 1725 1840 1955 2070];
xv=[115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380 1495
1610 1725 1840 1955 2070 2500];
n=sum(fi);
s2=1-exp(-(x(1)^2)*(exp(x(2)^2 .* xv)-1));
s1=1-exp(-(x(1)^2)*(exp(x(2)^2 .* xn)-1));
npi=(s2-s1).*n;
g_fra_1902w = sum(((fi-npi).^2)./npi);
```

3) Konnisto distribution (*LK*) is given by formula (13).

Optimal parameter values:

$$(\lambda=(x_1)^2), \quad a=(x_2)^2, \quad b=(x_3)^2 \rightarrow x=[0.0033, 0.0386, 0.0187];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
[xmin, fval]=fminsearch('LKfrac_1902f',[0, 0.0489, 0.0014])
xmin =
    0.0033    0.0386    0.0187
fval =
    15.7714
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for Konnisto distribution (*LK*):

```
function LKfrac_1902=LKfrac_1902f(x)
fi=[689 586 502 427 357 314 268 220 168 132 114
102 75 51 52 35 31 24 19];
xn=[ 0 115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380
1495 1610 1725 1840 1955 2070];
xv=[115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380 1495
1610 1725 1840 1955 2070 2500];
n=sum(fi);
s21=exp(-x(1)^2.*xv);
s22=((1+x(2)^2.*exp(x(3)^2.*xv))/(1+x(2)^2)).^(-1/x(3)^2);
s2=1-s21.*s22;
s11=exp(-x(1)^2.*xn);
s12=((1+x(2)^2.*exp(x(3)^2.*xn))/(1+x(2)^2)).^(-1/x(3)^2);
s1=1-s11.*s12;
npi=(s2-s1).*n;
LKfrac_1902 = sum(((fi-npi).^2)./npi);
```

4) Weibull distribution (*W*).

Optimal parameter values:

$$(\lambda=(x_1)^2, \quad \alpha=(x_2)^2) \rightarrow x=[0.0312, 1.0866];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
[xmin, fval]=fminsearch('wey_fra_1902wf',[0.0489, 0.0014])
xmin =
    0.0312    1.0866
fval =
    33.9747
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for Weibull distribution (*W*):

```
function wey_fra_1902w=wey_fra_1902wf(x)
fi=[689 586 502 427 357 314 268 220 168 132 114 102 75
51 52 35 31 24 19];
xn=[0 115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380
1495 1610 1725 1840 1955 2070];
xv=[115 230 345 460 575 690 805 920 1035 1150 1265 1380 1495
1610 1725 1840 1955 2070 2500];
n=sum(fi);
n=sum(fi);
s2=1-exp(-x(1)^2.*(xv.^x(2)));
s1=1-exp(-x(1)^2.*(xn.^x(2)));
```

```

npi=(s2-s1).*n;
wey_fra_1902w= sum(((fi-npi).^2)./npi);

```

Appendix 2

Table 9: Germany, data from the GFGI database, born 1895-1899

Year of birth	1895		1896		1897		1898		1899	
Age	m	w	m	w	m	w	m	w	m	w
75	59	53	63	56	42	52	63	59	78	54
76	59	71	60	45	62	65	81	61	107	65
77	51	76	63	54	81	68	79	78	86	73
78	43	68	66	80	87	82	92	60	86	85
79	53	56	70	87	83	107	84	59	74	93
80	70	49	59	69	91	79	74	99	70	85
81	56	72	52	72	67	78	64	80	78	92
82	61	91	62	79	70	67	68	87	85	85
83	55	74	54	91	72	86	89	93	73	85
84	48	69	52	90	55	88	71	64	73	88
85	50	75	53	91	59	74	67	91	79	103
86	51	88	35	76	38	77	53	84	63	91
87	43	54	43	64	44	83	59	85	64	82
88	24	72	35	67	49	71	34	76	55	76
89	34	64	49	76	40	70	38	95	44	85
90	27	53	31	59	42	59	43	65	46	87
91	23	42	29	53	40	48	51	69	30	58
92	15	42	30	48	20	37	25	51	36	67
93	16	43	22	51	25	43	21	48	30	63
94	19	33	9	33	15	49	14	37	13	42
95	13	31	15	28	18	37	10	32	13	45
96	10	17	14	23	10	31	6	26	13	30
97	3	20	11	15	10	33	6	15	15	32
98	8	19	5	17	4	23	8	18	4	17
99	1	7	4	8	6	12	4	16	4	14
100	1	7	3	9	6	13	1	11	1	13
101	0	5	3	2	0	10	2	12	2	12
102	4	6	2	3	2	6	1	4	1	8
103	1	4	1	5	0	2	2	2	1	4
104	0	2	3	2	0	2	0	2	0	2
105	0	0	0	2	0	1	0	1	1	2
106	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0
107	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Total 75+	899	1363	998	1457	1139	1555	1210	1580	1325	1738
Total 80+	634	1039	676	1135	784	1181	811	1263	894	1368

Table 10: Norway, data from the HMD database, born in 1881-1885

Year of birth	1881		1882		1883		1884		1885	
Age	m	w	m	w	m	w	m	w	m	w
80	492	525	540	608	524	613	533	607	553	603
81	494	553	523	619	484	586	531	600	561	599
82	470	568	487	590	480	568	500	584	550	617
83	429	553	483	579	479	564	474	595	529	632
84	403	547	424	559	437	560	471	597	478	616
85	366	518	396	526	403	540	434	565	431	587
86	335	484	402	485	388	506	369	533	381	551
87	327	436	373	463	369	513	330	517	349	502
88	291	390	323	442	320	502	309	470	328	456
89	244	363	263	384	268	430	268	407	277	418
90	219	317	220	335	226	354	224	361	236	367
91	178	261	185	295	184	297	197	320	206	317
92	136	227	142	246	145	246	157	270	166	266
93	105	193	117	203	113	206	129	216	129	218
94	86	159	96	151	89	156	107	171	87	182
95	70	120	68	111	74	131	79	156	65	150
96	46	85	48	93	60	111	58	117	50	116
97	31	66	36	84	41	77	39	84	44	92
98	25	42	22	51	24	65	28	57	18	56
99	12	30	14	31	16	35	15	43	25	53
100	9	21	10	18	12	27	14	31	10	26
101	8	16	3	22	7	18	9	24	9	20
102	3	14	4	11	6	14	8	9	6	11
103	5	5	2	10	0	10	4	12	3	11
104	0	3	1	5	1	5	3	7	0	9
105	0	2	1	4	0	3	1	8	1	3
106	0	2	0	2	0	3	1	0	0	0
107	0	2	2	1	0	1	0	2	1	3
108	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
109	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Total 80+	8646	10465	9225	11267	9381	11403	9686	11947	9974	12182

Appendix 3

Calculations of data for Netherlands women in Table 3.

1) Distribution (W^*) is given by formula (9).

Optimal parameter values:

$$(\beta_i = (x_i)^2) \rightarrow x = [0.5495, 0.1066];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
rtl_wsuf(x)
ans =
    14.5548
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for distribution (W^*):

```
function axiwsu=rtl_wsuf(x)
fi=[1701 1273 1038 705 476 362 249 192 110 66 35 22 15 16];
xn=[0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13];
xv=[1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 50];
n=sum(fi);
s2=1-exp(-x(1)^2 .* xv -x(2)^2 .* (xv.^2));
s1=1-exp(-x(1)^2 .* xn -x(2)^2 .* (xn.^2));
npi=(s2-s1).*n;
axiwsu= sum(((fi-npi).^2)./npi);
```

2) Gompertz distribution (G) is given by formula (1) at $\lambda = 0$.

Optimal parameter values:

$$(\alpha=(x_2)^2, \beta=(x_1)^2) \rightarrow x=[2.2804, 0.2429];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
g_rtl_wsuf(x)
ans =
    13.3847
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for Gompertz distribution (G):

```
function g_rtl_wsu=g_rtl_wsuf(x)
fi=[1701 1273 1038 705 476 362 249 192 110 66 35 22 15 16];
xn=[0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13];
xv=[1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 50];
n=sum(fi);
s2=1-exp(-(x(1)^2)*(exp(x(2)^2 .* xv)-1));
s1=1-exp(-(x(1)^2)*(exp(x(2)^2 .* xn)-1));
npi=(s2-s1).*n;
g_rtl_wsu= sum(((fi-npi).^2)./npi);
```

3) Konnisto distribution (LK) is given by formula (13).

Optimal parameter values:

$$(\lambda=(x_1)^2, a=(x_2)^2, b=(x_3)^2) \rightarrow x=[0.0072, 0.6627, 0.3114];$$

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```
LKrtl_wsuf(x)
ans =
    13.6640
```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for Konnisto distribution (LK):

```

function LKrtl_wsu=LKrtl_wsuf(x)
fi=[1701 1273 1038 705 476 362 249 192 110 66 35 22 15 16];
xn=[0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13];
xv=[1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 50];
n=sum(fi);
s21=exp(x(1)^2.*xv);
s22=((1+x(2)^2.*exp(x(3)^2.*xv))/(1+x(2)^2)).^(-1/x(3)^2);
s2=1-s21.*s22;
s11=exp(x(1)^2.*xn);
s12=((1+x(2)^2.*exp(x(3)^2.*xn))/(1+x(2)^2)).^(-1/x(3)^2);
s1=1-s11.*s12;
npi=(s2-s1).*n;
LKrtl_wsu = sum(((fi-npi).^2)./fi);

```

4) Weibull distribution (W).

Optimal parameter values:

$(\lambda=(x_1)^2, \alpha=(x_2)^2) \rightarrow x=[0.5511, 1.0539]$;

The value of the χ^2 statistic at the optimal point:

```

wey_wsuf(x)
ans =
    35.9332

```

A function that calculates the values of the χ^2 statistic for Weibull distribution (W):

```

function axiwsu=wey_wsuf(x)
fi=[1701 1273 1038 705 476 362 249 192 110 66 35 22 15 16];
xn=[0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13];
xv=[1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 20];
n=sum(fi);
s2=1-exp(-x(1)^2.*(xv.^(x(2)^2)));
s1=1-exp(-x(1)^2.*(xn.^(x(2)^2)));
npi=(s2-s1).*n;
axiwsu= sum(((fi-npi).^2)./npi);

```

Affiliation:

Kateryna Akbash

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Shevchenko street 1, Kropyvnytskyi 25006, Ukraine

E-mail: kateryna.akbash@gmail.com

МАТЕМАТИКО-СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ В ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я.

ВСТУП

Різноманітні теоретичні та практичні розробки, напрацьований набір засобів для розуміння й використання гендерної статистики знаходить широке практичне використання в міждержавних, національних і регіональних дослідженнях з гендерної проблематики. Восени 2015 року тодішній Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (сьогодні – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка – ЦДПУ) став учасником та безпосереднім виконавцем проєкту Еразмус+ «Гендерні студії: крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціями» (№ 561785-ERP-1-2015-1-LT-ERPKA2-SVNE-JP). Основне завдання проєкту полягало у підготовці та відкритті спеціалізації «гендерні студії» на різних магістерських спеціальностях. У ЦДПУ була відкрита така освітня програма на магістерській спеціальності фізико-математичного факультету «Освітні вимірювання. Гендерні студії: науковий аспект». Дослідницька лінія програми спеціалізувалася на тестуванні, оцінюванні та використанні кількісних методів у гендерних дослідженнях. Це знайшло свою реалізацію в організації та проведенні гендерного аналізу фізико-математичного факультету, у якому так були визначені основні дії та об'єкти гендерного дослідження: збір кількісних даних про гендерний склад контингенту студентів, науково-педагогічних працівників та технічного персоналу, а також гендерний склад окремих характерних груп учасників навчально-виховного процесу; визначення моделей гендерної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу; проведення контент-аналізу освітніх стандартів, навчальних планів спеціальностей факультету, робочих програм навчальних дисциплін, підручників, посібників, ділової документації деканату та кафедр факультету на предмет врахування гендеру і т.п. Втім, основний аспект наукових досліджень зосереджувався на дослідженні кількісних характеристик гендерної рівності: прості та складні гендерні індекси як на корпоративному, так і на субнаціональному

та національному рівнях. Ці дослідження знайшли своє продовження у новому проєкті «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» (скорочена назва «SubGend») за програмою ЄС Еразмус+ з напрямку Жан Моне (номер проєкту європейських досліджень 101047451; коротка назва проєкту «SubGend»; вид заявки ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH; тривалість проєкту 1 червня 2022 – 31 травня 2025). Операційна частина виконання проєкту крім навчальної діяльності учасників команди передбачає виконання прикладних наукових досліджень щодо субрегіональної адаптації складних індексів – гендерного та людського розвитку, розширення можливостей жінок, гендерної нерівності. Це пов'язано з використанням масиву математико-статистичних методів – визначення нульових та екстремальних значень масивів, агрегування даних з використанням середніх геометричних та середніх гармонійних величин, обрахунок показників зв'язків між масивами даних та ін. Крім цього, у гендерних дослідженнях при операціях з простими гендерними індексами автори використовували замість звичайного індексу гендерного паритету коефіцієнт питомої гендерної асиметрії, який визначався за часткою жінок від їх загального числа (K_1) у відповідній групі та часткою чоловіків (також від їх загального числа у групі) – K_2 – за заданим полем аналізу, причому:

$$K_a = \frac{K_1 - K_2}{K_1 + K_2}.$$

Тоді K_a належав проміжку $[-1; 1]$ та був якісною мірою відношення розподілу характерних ознак (домінант) у гендерних групах. Випадки, коли K_a рівне 0, називалися питомим гендерним паритетом, а коли K_a відмінний від 0 – питомою гендерною асиметрією. Подібний варіант коефіцієнта питомої гендерної асиметрії можна представити інакше:

$$K_b = \frac{K_1}{K_2}.$$

У цьому випадку K_b належить проміжку $[0; +\infty)$ і також є якісною мірою відношення розподілу характерних ознак (домінант) у гендерних групах. Тепер, коли K_b рівне 1, маємо питомий гендерний паритет, а коли K_b відмінний від 1 – питомою гендерною асиметрією, причому, чим ближчим було значення K_b до 0, тим більше характерна ознака домінує серед осіб чоловічої статі і, навпаки, при великих значеннях K_b характерна ознака домінує серед осіб жіночої статі. Ці два різні варіанти одного коефіцієнту

у різних ситуаціях можна зручно використовувати, особливо якщо мова йде про наочні ілюстрації викладок¹.

Розділ підготовлено в рамках проекту ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій», № 101047451. Цей проект фінансується за підтримки Європейського Комісія. Ця публікація відображає лише погляди авторів, і Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

1. Математико-статистичні методи регіональної адаптації індексу гендерного розвитку

1.1. Загальні положення (Terms). У цьому параграфі описуються особливості застосування математико-статистичних методів для розрахунку індексу гендерного розвитку (Gender Development Index) на субнаціональному рівні.

Мета розробки – показати регіональні відмінності складових індексу гендерного розвитку й гендерні відмінності за цими субнаціональними індексами.

Індекс гендерного розвитку охоплює аспекти тривалості життя (довголіття), освіти (знання) і гідного рівня життя. Показники, що характеризують перший і третій аспекти (довголіття і рівень життя), взяті з методики ООН для розрахунку регіонального індексу гендерного розвитку, а показник щодо сфери освіти замінений на більш інформативний у національному контексті. Регіональні варіації за складовими індексу гендерного розвитку свідчать, що ситуація в регіонах України у сферах освіти і рівня життя істотно різниться, водночас показники довголіття відрізняються не критично. Гендерні відмінності за субнаціональними індексами за всіма регіонами показують таке: абсолютно всі показники сфер освіти і тривалості життя відображають істотну гендерну асиметрію в бік жінок, тоді як показники рівня життя демонструють істотну асиметрію в бік чоловіків. Незважаючи на таку гендерну асиметрію складових індексу гендерного розвитку, останній за всіма регіонами України близький до одиниці, а отже, відображає загалом гендерний паритет у людському розвитку чоловіків і жінок. Самі ж показники людського розвитку в розрізі статі за регіонами відрізняються істотно. Окремо можна виділити ситуацію в місті Київ – столиці України, де практично всі показники за всіма

¹ Детальніше див. в Akbаш K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. *Regional Statistics*. 2018. Volume 8. No. 2. (DOI 10.15196RS080205)

аспектами дуже суттєво відрізняються від інших регіонів. У статті також аналізуються регіони з низькими показниками і великими гендерними розривами, оскільки низькі показники субнаціональних індексів визначають низьке значення регіонального індексу людського розвитку, а гендерні відмінності показників впливають на значення загального індексу гендерного розвитку. Апробація запропонованої методики розрахунку індексу гендерного розвитку на субнаціональному рівні дасть можливість уточнити його складові за кожним окремим регіоном і, як наслідок, підготувати більш об'єктивні й обґрунтовані політичні, економічні та соціальні рекомендації у контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактора.

1.2. Постановка проблеми (Formulation of the problem).

На сучасному етапі стрімко розвивається такий розділ соціальної статистики, як гендерна статистика. Результати досліджень за цим напрямом містять підрахунки на рівні країн як простих показників (гендерного паритету, питомого гендерного паритету, гендерного розриву), так і складних індексів – людського розвитку, гендерного розвитку, розширення можливостей жінок, гендерної нерівності. Ідея, закладена в цих індексах, ґрунтується на твердженні, що гендерна нерівність гальмує розвиток людини, а тому середній рівень досягнень у конкретній країні не може бути відповідно оцінений без урахування нерівності між чоловіками і жінками. Втім, обрахунки таких індексів по країні можуть не відображати досить суттєві диспаритети на субнаціональному рівні. Як наслідок, використання загальних (для всієї країни) політичних, економічних і соціальних рекомендацій у контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактора для конкретно взятого регіону може виявитися нерезультативним.

1.3. Аналіз попередніх досліджень і публікацій (Analysis of previous studies and publications). Поряд із великою кількістю звітів, які оприлюднюють ООН, Всесвітній економічний форум, Центр розвитку Організації економічного співробітництва та розвитку, журнал «Економіст» та ін., з'являється ряд публікацій, які узагальнюють методологію побудови простих гендерних індексів. Цією проблематикою², а також методологією побудови складних

² Akbаш K. S., Pasichnyk N. O., Rizhniak R. Y. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics // Regional Statistics. 2018. Vol. 8, No. 2. P. 170–183. DOI: 10.15196/RS080205; Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф., 2019. 340 с.

гендерних індексів з подальшою деталізацією на субнаціональному рівні, тобто адаптацією цих індексів до регіональної специфіки, з метою рейтингування регіонів України за рівнем гендерного розвитку і гендерною нерівністю³ займалися й автори розділу.

Серед складних гендерних індексів виділимо Індекс гендерного розвитку (Gender Development Index, GDI), який відображає гендерний розрив в людському розвитку країни за трьома основними показниками: здоров'я, освіта та контроль над економічними ресурсами⁴. При підрахунку GDI за основу береться Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) і концентрується увага на гендерних розривах. У доповіді експертів ООН «Концепція і вимірювання людського розвитку» за 1990 р. вперше була опублікована методика розрахунку Індексу людського розвитку⁵, а 1995 року була опублікована методика розрахунку індексу розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору – GDI⁶.

У Польщі та Китаї мали місце спроби оцінити регіональний людський розвиток (регіональний HDI) з використанням міжнародної методології⁷. У 2000 році спеціалісти НАН України розробили національну методику оцінки людського розвитку⁸. Починаючи з 2001 року, Державний комітет статистики України здійснює щорічний моніторинг регіонального індексу людського

³ Akbаш K.S., Pasichnyk N.O., Rizhniak R.Ya. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. Regional Statistics, Vol. 9. No. 2. 2019. 1–23; DOI: 10.15196/RS090208; Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф., 2019. 340 с.

⁴ Technical notes. Calculating the human development indices – graphical presentation. Human Development Indices and Indicators. Statistical Update. 2018. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf.

⁵ Human Development Report 1990. New York, Oxford : Oxford University Press, 1990. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf.

⁶ Human Development Report. 1995. New York. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf (дата звернення: 29.04.2022).

⁷ National Human Development Report. Poland 2012. Local and Regional Development. URL: http://issuu.com/undp_poland/docs/lhdi_report_poland_2012_eng; Sustainable and Liveable Cities: Toward Ecological Civilization. China National Human Development Report 2013. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/china_nhdr_2013_en_final.pdf.

⁸ Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Лібанова Е. М. та ін.; ПРООН, Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України. Київ : СПД Савчина, 2002. 123 с.

розвитку, а у 2003 році оприлюднено першу доповідь про рівень людського розвитку в регіонах України, підготовлену вченими Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України і спеціалістами Державної служби статистики України⁹. Водночас, поряд із визначенням індексу людського розвитку на рівні регіонів важливою є адаптація індексу гендерного розвитку до регіональної специфіки.

В розробці буде проведена адаптація GDI до особливостей субнаціонального рівня України. При цьому необхідно врахувати, що розширити базу показників з метою уточнення *GDI* для окремих регіонів складно, оскільки спектр регіональних даних у гендерному розрізі на сьогодні в Україні дуже обмежений. Можливо, база цих показників буде розширена в майбутньому з розвитком гендерної статистики в Україні.

1.4. Виклад основного матеріалу дослідження (Presentation of the main research material). Нагадаємо, що *GDI* оцінює людський розвиток жінок та чоловіків і водночас ураховує гендерну нерівність між цими показниками¹⁰. Людський розвиток, своєю чергою, розраховується за трьома основними вимірами:

- довголіття, що визначається очікуваною тривалістю життя при народженні;
- знання, що оцінюються за очікуваною та середньою тривалістю шкільного навчання;
- гідний рівень життя, що характеризується наближеним показником отриманого доходу на одну особу.

Розглянемо структуру *GDI*, яку використовує ООН, а також набір індикаторів, які ми визначили як актуальні для регіональних розрахунків цього індексу по Україні. Зауважимо, що змістовну частину вимірів «довголіття» та «гідний рівень життя» ми не змінювали, а ось змістовна частина виміру «знання» була замінена на єдиний комплексний показник щодо охоплення населення освітою різних рівнів (табл. 1.1). Заміна освітніх показників очікуваної та середньої тривалості шкільного навчання була аргументована тим, що дані показники є сталими за всіма регіонами України й не охоплюють вищий рівень освіти. Обраний

⁹ Людський розвиток в Україні: 2003 рік: щорічна науково-аналітична доповідь / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. 194 с.

¹⁰ Technical notes. Calculating the human development indices – graphical presentation. Human Development Indices and Indicators. Statistical Update. 2018. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf.

регіональний показник є більш інформативний як у контексті характеристики людського розвитку, так і для відображення гендерних розривів на рівні регіонів України.

Таблиця 1.1

Складові GDI

Вимір	Індикатори <i>GDI</i> за методологією ООН	Індикатори <i>GDI</i>, адаптовані для регіональних розрахунків
Довголіття	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана тривалість життя при народженні
Знання	Очікувана тривалість шкільного навчання та середня тривалість шкільного навчання	Частка населення, яке перебуває на середньому та вищому рівнях освіти (школи, коледжі, технікуми, училища, університети, академії, інститути), у віковій групі від 6 до 25 років
Гідний рівень життя	Наближений показник доходу	Наближений показник доходу

Проаналізуємо джерела отримання цих індикаторів та гендерні відмінності за відповідними індикаторами для регіонів України. Аналіз будемо проводити за даними 2017 року. Зазначимо, що через військовий стан на території окремих районів Донецької та Луганської областей та окупацію АР Крим дані для вказаних територій не було використано у дослідженні.

1. *Очікувана тривалість життя при народженні.* За даними Державної служби статистики, середня очікувана тривалість життя жінок по Україні становить 76,82 року, що набагато перевищує показник чоловіків – 67,02 року, тобто гендерний розрив становить майже 10 років (рис. 1.1, за даними¹¹). Зауважимо, що загалом для визначення гендерних розривів будемо знаходити різницю (по модулю) між значеннями показників для жінок та відповідними значеннями для чоловіків.

¹¹ Державна служба статистики України / Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Освіта / Загальна середня та професійно-технічна освіта; Вища освіта. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

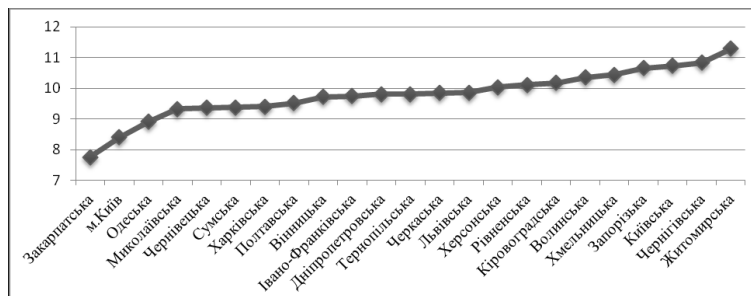

Рис. 1.1. Розриви в очікуваній тривалості життя жінок та чоловіків за регіонами України, 2017 рік

Найкращий показник для жінок має Івано-Франківська область (78,6 року), а найгірший – Закарпатська область (75,13 року). Найкращий показник для чоловіків характерний для мешканців м. Київ (69,96 року), а найгірший – для Житомирської області (64,83 року). Отже, за регіонами розмах варіації показників для жінок становить 3,47 року, що набагато менше, ніж цей показник для чоловіків – 5,13 року. Найменший гендерний розрив має Закарпатська область – 7,75 року, а найбільший – Житомирська область, де він становить 11,23 року.

Нагадаємо, що екстремальні значення показників очікуваної тривалості життя при народженні, визначені ООН, на 2018 рік становлять¹²:

- для жінок: максимальне – 87,5 року, мінімальне – 22,5 року;
- для чоловіків: максимальне – 82,5 року, мінімальне – 17,5 року.

Тобто у гендерному аспекті розмах варіації максимальних регіональних показників України (78,6–69,96=8,64 року) перевищує встановлений відповідний середньосвітовий (87,5–82,5=5,0 року). Аналогічна ситуація спостерігається і щодо мінімальних показників: за регіонами України розмах варіації дорівнює 10,3 року, а встановлений для світу – 5,0 року.

Отже, у контексті людського розвитку за регіонами України показники очікуваної тривалості життя при народженні не дуже високі та характеризуються великими гендерними розривами як для жінок, так і для чоловіків.

¹² Technical notes. Calculating the human development indices – graphical presentation. Human Development Indices and Indicators. Statistical Update. 2018. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf.

2. Частка населення, яке перебуває на середньому та вищому рівнях освіти (школи, коледжі, технікуми, училища, університети, академії, інститути), у віковій групі від 6 до 25 років. Для розрахунку цього показника необхідні такі дані Державної служби статистики: сумарна кількість учнів і студентів у всіх начальних закладах середньої та вищої освіти, а також чисельність населення у зазначеній віковій групі за регіонами України. Знайшовши співвідношення кількісних освітніх та демографічних показників для відповідного вікового діапазону, розглянемо відсоткові дані щодо розподілу школярів та студентів за регіонами України (рис. 1.2, за даними¹³).

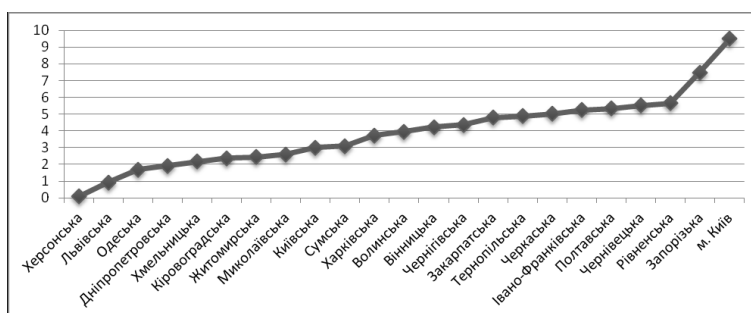

Рис. 1.2. Розрив між жінками та чоловіками у віковій групі від 6 до 25 років за часткою осіб, які перебувають на середньому та вищому рівнях освіти, за регіонами України, 2017 рік

Проаналізуємо спочатку екстремальні значення показників. Найгірші показники як для жінок (56,67%) та і для чоловіків (54,3%) має Кіровоградська область. Найкращими показниками характеризується столиця, де показники перевищують 100-відсотковий бар'єр (для жінок – 114,77%, для чоловіків – 105,27%) за рахунок іногородніх студентів.

Розмахи варіації у гендерному аспекті за досліджуваним виміром також варіюють від 0,08% у Херсонській області, де простежується практично гендерний паритет у розподілі школярів і студентів, до 9,5% у м. Києві. Знову бачимо, що, як і в рамках першого виміру

¹³ Демографічний щорічник «Населення України за 2017 рік». Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf. Державна служба статистики України / Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Освіта / Загальна середня та професійно-технічна освіта; Вища освіта. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

(довголіття), за всіма регіонами України має місце гендерна асиметрія між показниками у бік жінок.

За екстремальні значення для нормалізації цього показника визначимо 0% (мінімальне) та 100% (максимальне). У випадку перевищення 100-відсоткового бар'єру частку для регіону покладемо рівною 100%.

3. *Наближений показник доходу.* У класичній методиці ООН для розрахунку наближеного показнику доходу на рівні країн використовують валовий внутрішній продукт (ВВП). Для регіональних розрахунків будемо використовувати валовий регіональний продукт (ВРП) за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США. Переведення ВРП у доларовий вимірник важливе для подальшого аналізу показника в річній динаміці.

Для розрахунку приблизного показника доходу нам знадобляться такі дані за регіонами України:

- ✓ співвідношення заробітної плати жінок та чоловіків (за даними¹⁴).
- ✓ частки жінок EA_f та чоловіків EA_m у економічно активному населенні (за даними¹⁵).
- ✓ чисельність жіночого N_f та чоловічого N_m населення (за даними¹⁶).
- ✓ валовий регіональний продукт (за даними¹⁷).
- ✓ валовий національний продукт України (за ПКС, у дол. США) та валовий національний продукт України (у дол. США, за даними¹⁸. Міжнародний банк даних World Bank (GDI, PPP та GNI, PPP)).

¹⁴ Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Праця України у 2017 році» (Кількість та заробітна плата жінок за регіонами). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_pu2017_pdf.pdf

¹⁵ Державна служба статистики України. Економічна активність населення України 2017. Статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf

¹⁶ Демографічний щорічник «Населення України за 2017 рік». Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf

¹⁷ Державна служба статистики України. Валовий регіональний продукт у 2017 році. Статистичний збірник. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf

¹⁸ Міжнародний банк даних World Bank (GDI, PPP та GNI, PPP). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.pp.cd>; ; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.MKTP.PP.KD>

Для розрахунку ВРП (за ПКС, у дол. США) скористаємося таким перетворенням¹⁹:

$$Y = \text{ВРП за ПКС} = \text{ВРП} \cdot (\text{ВНП за ПКС} / \text{ВНП}),$$

де *ВНП за ПКС* – валовий національний продукт України за ПКС, у дол. США, *ВНП* – валовий національний продукт України, у дол. США.

Частка жінок у сукупних виплатах заробітної плати розраховується так²⁰:

$$S_f = \frac{\frac{W_f}{W_m} \cdot EA_f}{\frac{W_f}{W_m} \cdot EA_f + EA_m}.$$

Приблизні показники доходу для жінок Y_f та чоловіків Y_m розраховуються за формулами (у дол. США):

$$Y_f = \frac{S_f \cdot Y}{N_f}, \quad Y_m = \frac{Y - S_f \cdot Y}{N_m}.$$

Дані для розрахунків та їх результати подано у табл. 1.2 та на рис. 1.3.

Найбільший рівень доходів жінок і чоловіків очікувано спостерігається у м. Київ. Також досить великий рівень доходів у Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій та Київській областях, але саме в цих областях спостерігається й найбільший розрив у доходах чоловіків та жінок. Екстремальні показники для нормалізації цього показника визначені ООН і мають такі значення: 5791 дол. США на рік для жінок та 9181 дол. США на рік для чоловіків. Аналізуючи зазначений показник, можемо стверджувати, що регіональні відмінності як за доходами, так і за розривами у доходах дуже суттєві, а тому розрахунок індексу гендерного розвитку для України є важливим.

¹⁹ Sustainable and Liveable Cities: Toward Ecological Civilization. China National Human Development Report 2013. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/china_nhdr_2013_en_final.pdf

²⁰ Technical notes. Calculating the human development indices – graphical presentation. Human Development Indices and Indicators. Statistical Update. 2018. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf

Таблиця 1.2

**Розрахунок приблизних показників доходів жінок і чоловіків
за регіонами України у 2017 році**

Регіон	Співвідношення заробітної плати жінок та чоловіків, %	Валовий регіональний продукт, млн грн	Чисельність постійного населення, осіб		Y _ж , дол. США	Y _м , дол. США
			чоловіки	жінки		
Вінницька	78,9	92427	725687	843036	5282	8394
Волинська	84,3	51972	488874	546855	4745	6820
Дніпропетровська	74,9	313830	1474258	1753573	8191	14543
Донецька	65,0	166404	1901516	2286060	2948	6440
Житомирська	83,4	61470	572801	659207	4667	6872
Закарпатська	85,4	43043	603565	651757	3015	4880
Запорізька	74,6	130377	786473	935909	6298	11418
Івано-Франківська	77,1	63850	650229	724541	3835	6929
Київська	76,9	157043	804110	944395	7789	13133
Кіровоградська	83,8	53031	437439	512396	5082	7878
Луганська	87,9	30285	990682	1172523	1348	1892
Львівська	80,8	147404	1190549	1320689	5278	8270
Миколаївська	74,2	69371	528272	612337	5115	9052
Одеська	82,0	149530	1115925	1256090	5367	9245
Полтавська	74,0	150904	648051	757940	9018	16018
Рівненська	75,8	48836	550811	608776	3698	6027
Сумська	79,3	56530	500764	591328	4728	7295
Тернопільська	84,6	40747	490643	558418	3682	5284
Харківська	79,7	187454	1240629	1437742	6238	10009
Херсонська	87,9	47868	485079	560470	4027	6605
Хмельницька	80,3	63882	590053	681193	4451	7212
Черкаська	84,8	73176	558482	658252	5669	8266
Чернівецька	92,0	28591	425459	478177	3084	4200
Чернігівська	81,5	56672	459621	551915	5173	7854
м. Київ	82,8	699185	1338208	1555007	22985	32896

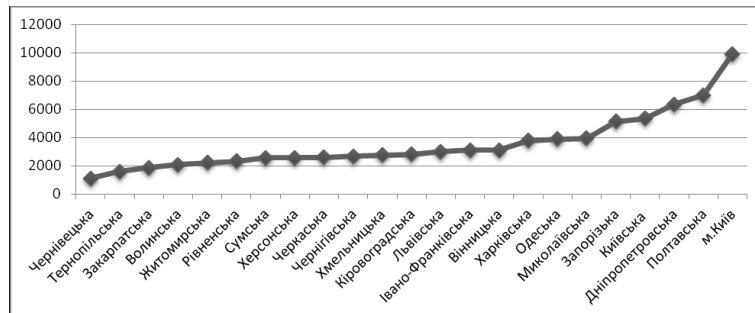

Рис. 1.3. Розриви у показниках річних доходів чоловіків та жінок за регіонами України, 2017 рік

Індекс *GDI* на субнаціональному рівні розраховуємо в три етапи. На першому етапі виконується нормалізація всіх показників для жінок та чоловіків. Оскільки всі три аналізовані показники (очікувана тривалість життя при народженні; частка школярів та студентів у закладах середньої та вищої освіти; наближений показник доходу) мають різні одиниці вимірювання (відповідно, роки, відсотки, дол. США), то нормалізація необхідна для забезпечення їх порівнянності. Відповідно, показники за всіма трьома сферами (довголіття, знання, гідний рівень життя) перетворюються на нормалізовані за шкалою від 0 до 1 (позначення: $I_{Health,f}, I_{Education,f}, I_{Income,f}$ – для жінок, $I_{Health,m}, I_{Education,m}, I_{Income,m}$ – для чоловіків). Нормалізація виконується за формулою:

$$\text{Індекс за виміром} = \frac{\text{Фактичне значення} - \text{мінімальне значення}}{\text{Максимальне значення} - \text{мінімальне значення}},$$

де максимальне і мінімальне значення – це екстремальні значення для кожного показника.

Екстремальні значення для очікуваної тривалості життя при народженні та наближеного показнику доходу ми залишили незмінними (за методикою ООН), а екстремальні межі запропонованого нового освітнього показника були вибрані 0% та 100% як мінімально та максимально можливі відсоткові показники. Зауважимо, що при нормалізації показника доходу через його значні чисельні значення у формулі нормалізації використовується процедура логарифмування.

На другому етапі розраховується індекс людського розвитку окремо для жінок та чоловіків у такий спосіб:

$$HDI_f = (I_{Health,f} \cdot I_{Education,f} \cdot I_{Income,f})^{1/3},$$

$$HDI_m = (I_{Health,m} \cdot I_{Education,m} \cdot I_{Income,m})^{1/3}.$$

На третьому етапі розраховують *GDI* як співвідношення індексів людського розвитку для жінок та для чоловіків:

$$GDI = \frac{HDI_f}{HDI_m}.$$

Індекс *GDI* може бути як більше одиниці (коли людський розвиток жінок вищий), так і менше одиниці (у протилежному випадку).

Таблиця 1.3

**Розрахунок людського та гендерного розвитку
за регіонами України, 2017 рік**

Region	Довголіття		Знання		Гідний рівень життя		Людський розвиток		Гендерний розвиток, <i>GDI</i>
	Очікувана тривалість життя при народженні, роки		Частка школярів та студентів віком 6–25 рр. у закладах середньої та вищої освіти,%		ПКС, дол. США		<i>HDI_f</i>	<i>HDI_m</i>	
	жінки	чоло-віки	жінки	чоло-віки	жінки	чоло-віки			
Вінницька	77,47	67,75	77,47	67,75	5281	8394	0,68	0,67	1,02
Волинська	77,11	66,76	77,11	66,76	4745	6820	0,68	0,66	1,03
Дніпропетровська	75,65	65,85	75,65	65,85	8190	14542	0,72	0,72	1,00
Житомирська	76,12	64,83	76,12	64,83	4666	6872	0,66	0,65	1,02
Закарпатська	75,13	67,38	75,13	67,38	3015	4880	0,63	0,63	1,00
Запорізька	76,72	66,06	76,72	66,06	6297	11417	0,73	0,71	1,03
Івано-Франківська	78,6	68,86	78,6	68,86	3835	6929	0,66	0,66	1,01
Київська	75,81	65,08	75,81	65,08	7788	13132	0,71	0,70	1,02
Кіровоградська	75,53	65,36	75,53	65,36	5082	7877	0,65	0,64	1,01
Львівська	78,39	68,53	78,39	68,53	5278	8270	0,71	0,71	1,00
Миколаївська	75,87	66,55	75,87	66,55	5115	9051	0,67	0,68	1,00
Одеська	75,5	66,59	75,5	66,59	5367	9245	0,71	0,71	0,99
Полтавська	76,72	67,21	76,72	67,21	9017	16017	0,73	0,72	1,02
Рівненська	76,7	66,59	76,7	66,59	3698	6027	0,67	0,65	1,02
Сумська	76,87	67,49	76,87	67,49	4728	7295	0,68	0,68	1,01
Тернопільська	78,42	68,61	78,42	68,61	3682	5283	0,68	0,66	1,02
Харківська	76,45	67,05	76,45	67,05	6237	10008	0,75	0,74	1,01
Херсонська	75,75	65,71	75,75	65,71	4027	6605	0,65	0,66	0,99
Хмельницька	77,36	66,92	77,36	66,92	4451	7212	0,67	0,66	1,01
Черкаська	77,03	67,19	77,03	67,19	5669	8265	0,70	0,68	1,03
Чернівецька	78,29	68,93	78,29	68,93	3084	4200	0,66	0,64	1,03
Чернігівська	77,06	66,23	77,06	66,23	5173	7854	0,68	0,66	1,03
м. Київ	78,36	69,96	78,36	69,96	22984	32895	0,89	0,89	1,00
Середні значення	76,82	67,02	67,65	63,74	5974	9526	0,69	0,69	1,01

Перейдемо до аналізу розрахункової таблиці *GDI* для регіонів України за 2017 рік. У табл. 1.3 подано значення складових показників за вимірами, які ми аналізували окремо, та розраховані показники людського й гендерного розвитку для регіонів України.

Середні значення показників людського розвитку по Україні дорівнюють 0,69 як для жінок, так і для чоловіків, тобто в цілому по країні має місце паритет. Але варіація значень індексу людського розвитку за регіонами України досить суттєва. Цікаво і те, що збігаються мінімальні та максимальні значення для жінок та чоловіків по Україні загалом. Найменші показники людського розвитку ($HDI_{f,m} = 0,63$) має Закарпатська область, а найбільші ($HDI_{f,m} = 0,89$) – м. Київ (рис. 1.4, суцільна лінія ілюструє гендерний паритет).

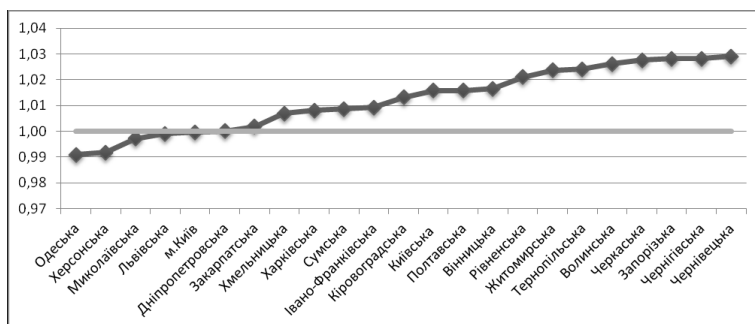

Рис. 1.4. Показники гендерного розвитку за регіонами України, 2017 рік

Щодо розривів у людському розвитку, то середнє значення показника *GDI* за регіонами України становить 1,01. Це свідчить, що людський розвиток жінок та чоловіків у цілому по країні практично однаковий. Відмітимо, що виміри людського розвитку, в яких жінки мають кращі показники, – це довголіття та знання, а чоловіки мають значно кращі показники за виміром гідного рівня життя.

1.5. Основні результати й висновки до параграфа (Main results and conclusions to the paragraph). Проведене дослідження дає можливість сформулювати такі висновки.

1. Необхідність регіональної адаптації *GDI* спричинена тим, що загальноприйняті складові для розрахунку цього індексу по країні не відображають доволі різноманітні регіональні особливості. Як наслідок, за результатами обчислення загального індексу *GDI* по країні стає неможливим формулювання дієвих політичних, економічних і соціальних рекомендацій у контексті розвитку

людського потенціалу з урахуванням гендерного фактора, які були б ефективними для всіх регіонів країни. Отже, такі рекомендації для кожного регіону повинні коректуватися з огляду на результати регіональної адаптації *GDI*.

2. Коректування бази показників для визначення *GDI* дозволило вдосконалити методику адаптації розрахунку цього індексу до регіональної специфіки. Апробація зазначеної методики для регіонів України (на прикладі статистичних даних 2017 року) дасть можливість уточнити *GDI* для кожного окремо взятого регіону і, відповідно, врахувати регіональні особливості при реалізації різноманітних соціально-економічних програм розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору.

2. Математико-статистичні методи регіональної адаптації індексу гендерної нерівності

2.1. Загальні положення (Terms). У параграфі висвітлюються особливості застосування математико-статистичних методів для розрахунку індексу гендерної нерівності (Gender Inequality Index) на субнаціональному рівні.

З 1990 року Програма розвитку ООН (ПРООН) видає всесвітні доповіді про людський розвиток. У технічних додатках цих документів з'являються методики розрахунку різних індексів для вимірювання людського розвитку. Ці індекси дозволяють проводити порівняльний аналіз прогресу як окремих країн, так і регіонів світу. З кожним роком кількість країн, для яких розраховуються дані індекси, зростає. На сьогоднішній день більше 180 країн представлено в статистичних додатках звітів. З 1994 року більшість з цих країн публікують щорічні національні доповіді про людський розвиток²¹.

У доповіді експертів ООН «Концепція і вимірювання людського розвитку» за 1990 р. вперше була опублікована методика розрахунку Індексу Людського Розвитку (Human Development Index – HDI)²², а в 1995 році була опублікована методика розрахунку двох індексів розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору: Індекс Гендерного розвитку (Gender Development Index – GDI) і показник розширення можливостей жінок (Gender Empowerment

²¹ Gender-sensitive Education Statistics and Indicators a practical Guide. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1997).

²² UNDP. Human Development Report 1990. New York. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf.

Measure Index – GEM)²³. У 2010 році на зміну показника GEM був введений Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index – GII)²⁴. Ідея, закладена в цих індексах, ґрунтується на твердженні, що гендерна нерівність гальмує розвиток людини, і середній рівень досягнень в конкретній країні не може бути адекватно оцінений без урахування нерівності між чоловіками і жінками.

У формулюванні «Концепції ...» закладена ідея про те, що розвиток – це процес, в центрі якого знаходиться людина. Отже, основними складовими частинами HDI на рівні ООН були визначені здоров'я, освіта та матеріальний добробут.

На сьогоднішній день HDI використовується як для побудови рейтингу країн за рівнем людського розвитку, так і для вивчення ситуації в регіонах за показниками цього індексу. Таким чином, можна говорити про адаптацію дослідниками HDI на регіональний рівень. Так як статистичні показники для обчислення HDI доступні, то набір показників, які характеризують людський розвиток в окремо взятій країні закономірно розширюється додатковими економічними, освітніми показниками і показниками в сфері здоров'я.

Для країн, в яких регіональні показники в різних сферах дуже відрізняються, доцільно адаптувати не тільки HDI, а й індекси розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору. Тим більше, що показники HDI в окремо взятій країні можуть приховувати досить серйозні регіональні диспропорції і диспаритети. Тому в даній розробці запропонована методика адаптації GII на регіональний рівень.

2.2. Аналіз попередніх досліджень і публікацій (Analysis of previous studies and publications). Індекси, за допомогою яких можна оцінювати гендерний паритет в країні або регіоні, поділяються на прості і складні. Основні прості індекси для оцінювання гендерної нерівності в демографічній і соціальній статистиці узагальнені в роботі²⁵. Прості індекси оцінюють гендерну нерівність на рівні одного показника в конкретній сфері. Для гендерного аналізу, який охоплює одночасно кілька сфер людської діяльності, використовують складні індекси. В основному

²³ UNDP. Human Development Report 1995. New York. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf

²⁴ UNDP. Human Development Report 2010. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf

²⁵ Akbаш K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. *Regional Statistics*. 2018. Volume 8. No. 2. (DOI 10.15196/RS080205)

ці індекси розраховують на рівні країни і використовуються для ранжирування країн за рівнем гендерної нерівності в контексті людського розвитку.

У деяких країнах були зроблені спроби оцінити регіональний розвиток суспільства (всередині країни). Наприклад, в Польщі²⁶ і Китаї²⁷ використовувалася міжнародна методологія. Інколи в основу обчислення регіональних HDI закладалися показники досягнення Цілей розвитку тисячоліття²⁸.

У 2000 році фахівці НАН України розробили національну методику оцінки людського розвитку²⁹. Ця методика базувалася на використанні 96 показників, які відображали дев'ять аспектів людського розвитку: умови проживання, соціальне середовище, стан ринку праці, фінансування соціальної сфери, демографічний розвиток, стан охорони здоров'я, освіту, матеріальне благополуччя, екологічний стан. З 2001 року Державний комітет статистики України почав щорічний моніторинг Регіонального індексу людського розвитку. А в 2003 році з'явилася перша доповідь про рівень людського розвитку в регіонах України, підготовлена науковцями Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України та фахівцями Державного комітету статистики України³⁰. Даний підхід адаптації HDI є оригінальним, але при цьому виникає закономірне питання про можливу мультиколінеарність змінних в розрахунках, хоча в іншій роботі авторського колективу³¹ зроблена спроба вирішити цю проблему за допомогою введення вагових коефіцієнтів.

²⁶ National Human Development Report Poland. Local and Regional Development URL: http://issuu.com/undp_poland/docs/lhdi_report_poland_2012_eng

²⁷ Compiled by United Nations Development Program. China Translation and Publishing Corporation, June 2013 URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/china_nhdr_2013_en_final.pdf

²⁸ Бобылев С.Н. Доклад о человеческом развитии в Российской Федерации за 2010 год. ООО «Дизайн проект «Самолет», 2010.

²⁹ Лібанова Е.М. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власюк О.С. та ін. / Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України; ПРООН. К. : СПД Савчина, 2002. 123 с.

³⁰ Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 194 с.

³¹ Лібанова Е.М. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власюк О.С. та ін. / Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України; ПРООН. К. : СПД Савчина, 2002. 123 с.

2.3. Опис даних і їх джерел (Description of data and their source).

Для адаптації ГПІ на регіональний рівень (на прикладі Кіровоградської області (Україна), період аналізу ГПІ і тенденцій його зміни – 2010–2017 рр.). Прийmemo в якості базової методики розрахунку індексу з технічних додатків Доповіді про людський розвиток³². ГПІ характеризує для країн (областей), за якими є якісні і кількісні дані, ступінь неблагополучного положення однієї з фізіологічних статей (в даному випадок – жіночої) за трьома вимірами:

- розширення прав і можливостей;
- економічна активність;
- репродуктивне здоров'я.

Отже, ГПІ показує ступінь негативного впливу для розвитку людини, обумовлений нерівністю досягнень жінок і чоловіків цими вимірами.

Нагадаємо, що для відображення гендерної нерівності з 1995 року використовувався індекс GEM, а в 2010 році йому на зміну прийшов індекс ГПІ. GEM відображав нерівність між чоловіками і жінками в участі й повноваженнях щодо прийняття рішень у політичній та економічній сферах, а також у повноваженнях щодо розпорядження економічними ресурсами. Структура вимірів і індикаторів індексу GEM показана на рис. 2.1. Переклад англійської міжнародної назви показників, які представлені на схемах, надалі буде даватися у тексті англійською й українською мовами.

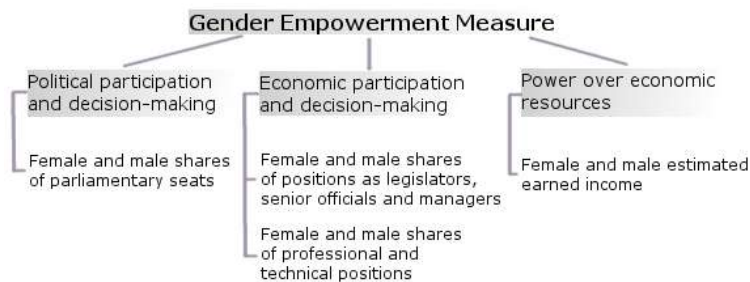

Рис. 2.1. Структура GEM

Індекс ГПІ відображає не тільки неблагополучне становище жінок в розширенні прав і можливостей, але і в сфері репродуктивного здоров'я. Також він відображає нерівність на рівні

³² Human Development Report: Human Development for Everyone. Technical notes. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes.pdf

здобуття середньої освіти. Структура вимірів і індикаторів індексу ГІІ показана на рис. 2.2.

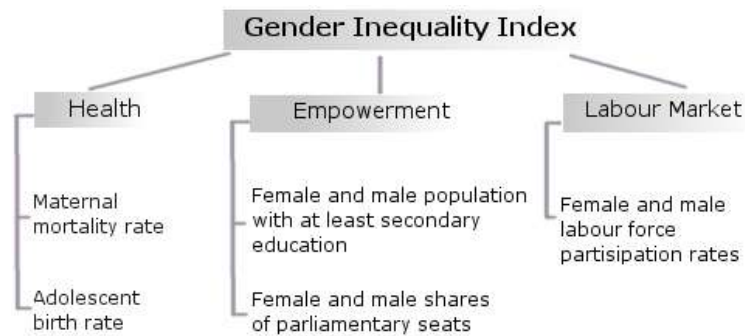

Рис. 2.2. Структура ГІІ

Далі ми продемонструємо розрахунок ГІІ на регіональному рівні за класичною методикою ООН, не змінюючи набір індикаторів, а також запропонуємо власний варіант регіональної адаптації ГІІ з розширеною базою індикаторів, який буде більш чутливий до відображення гендерної нерівності в ключових сферах людської діяльності.

Для побудови регіонального ГІІ ми об'єднали індикатори GEM і ГІІ наступним чином:

- Сфера Health (Здоров'я) в ГІІ залишається незмінною за структурою;
- Сфера Empowerment (Розширення прав і можливостей) була модифікована. Показник Female and male shares of parliamentary seats (Доля жінок і чоловіків на парламентських місцях) був замінений на відповідний показник Female and male shares of Regional Council seats (Доля жінок і чоловіків в обласній раді). Показник Female and male population with at least secondary education (Частка жінок та чоловіків, що мають середню освіту) не є актуальним на рівні регіонів України, так як середня освіта є обов'язковою для всіх. Тим більше, що цей показник не розраховується з 2001 року, тобто з моменту останнього перепису в країні. Відповідно, даний освітній показник Female and male population with at least secondary education (Частка жінок та чоловіків, що мають середню освіту) був замінений на більш актуальний і глибокий показник Female and male shares of graduates in science, mathematics, engineering, manufacturing and construction at tertiary level (Доля жінок та чоловіків – випускників

в області науки, математики, техніки, виробництва та будівництва на рівні вищої освіти), який був вибраний з бази показників Human Development Data в блоці Dashboard 3: Women's empowerment³³. Також в цей блок був доданий індикатор Female and male shares of positions as legislators, senior officials and managers (Доля жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих посадових осіб і менеджерів) з GEM.

- Сфера Labour market (Ринок праці) була розширена двома показниками з індексу GEM. Був доданий показник Female and male shares of professional and technical position (Доля жінок і чоловіків професійних і технічних працівників). Також був включений показник Female and male shares of the wage bill (Частка заробітної плати жінок та чоловіків), через який розраховувався показник Female and male estimated earned income (Середній дохід жінок та чоловіків). Але на рівні регіонів однієї країни немає потреби робити перерахунок доходів жінок і чоловіків в дол. США, тому ми зупинилися на Shares of the wage bill (Частка заробітної плати жінок та чоловіків). Індикатор Female and male labour force participation rates (Відсоток участі жінок та чоловіків у робочій силі) був збережений.

На рис. 2.3 показана структура адаптованого регіонального ГІІ, а також введені скорочення (аббревіатура) індикаторів ГІІ, які в подальшому будуть використовуватися в розробці.

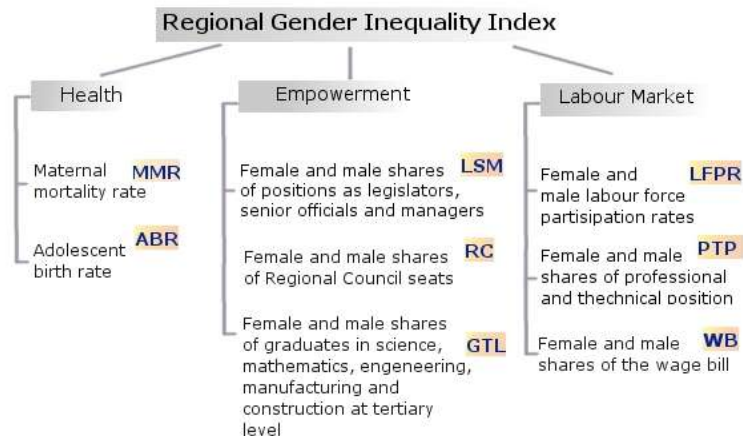

Рис. 2.3. Структура регіонального ГІІ

³³ Human Development Report (2016): Human Development for Everyone. Technical notes. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes.pdf

Така зміна методики обчислення регіонального ГП для Кіровоградської області дає можливість: а) врахувати існуючий регіональний диспаритет в характеристиках можливо існуючої гендерної нерівності за більш широким колом показників; б) дослідити динаміку зміни не тільки загальних регіональних ІГН протягом заданого періоду, а й динаміку їх складових показників; в) сформулювати об'єктивні політичні, економічні і соціальні рекомендації в контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору для конкретного регіону.

2.4. Розрахунок регіонального ГП за адаптованою методикою (Calculation of the regional GPI according to the adapted methodology). Сформуємо таблицю з визначенням і джерелами даних для всіх складових індикаторів адаптованого регіонального ГП³⁴.

Таблиця 2.1

Індикатори і джерела даних для адаптованого регіонального ГП

Індикатор	Визначення	Джерело даних
Health (Здоров'я)		
Коефіцієнт материнської смертності	Кількість смертей через причини вагітності на 100000 живонароджених дітей	Банк даних Державної служби статистики України [http://database.ukrcens.us.gov.ua/Mult/Dialog/statfile.asp?lang=2]
Підліткова народжуваність	Кількість народжених жінок у віці 15–19 років на 1000 жінок	Державна служба статистики України. Населення України. Демографічний щорічник
Empowerment (Розширення прав і можливостей)		
Доля жінок і чоловіків в обласній раді	Частка місць, що займають жінки в обласній раді, виражена у відсотках від загального числа місць.	Сайт Кіровоградської обласної ради www.oblrada.kirovograd.ua.

³⁴ Human Development Report (2016): Human Development for Everyone. Technical notes. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes.pdf

Продовження таблиці 2.1

Доля жінок та чоловіків випусників в області науки, математики, техніки, виробництва та будівництва на рівні вищої освіти	Частка жінок та чоловіків випусників наукових, математичних, інженерних, виробничих та будівельних робіт закладів вищої освіти.	Головне управління статистики у Кіровоградській області
Доля жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих посадових осіб і менеджерів	Доля посад жінок та чоловіків, які визначені відповідно до Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO-88), що входять до складу законодавчих органів, вищих урядових чиновників, традиційних начальників та голів сіл, вищих посадових осіб організацій особливого інтересу, корпоративних керівники, директори та керівники, керівники відділу виробництва та експлуатації та інші відділи та генеральні менеджери.	
Labour market (Ринок праці)		
Рівень участі робочої сили	Частка населення працездатного віку (віком від 15 років і старше), яке бере участь у ринку праці, працюючи чи активно шукаючи роботу, виражається у відсотках від населення працездатного віку	Головне управління статистики у Кіровоградській області
Доля жінок і чоловіків професійних і технічних працівників	Частка жінок та чоловіків на посадах, визначених відповідно до Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO-88), включаючи професіоналів фізичної, математичної та інженерної науки (та асоційованих професіоналів), професіоналів з питань життєдіяльності та охорони здоров'я, професіоналів викладання та інші професіонали	
Частка заробітної плати жінок та чоловіків	Доля заробітної плати жінок та чоловіків в несільсько-господарському секторі.	

2.5. Опис методики регіональної адаптації ГП (Description of the GII regional adaptation methodology). Наведемо основні етапи методики розрахунку адаптованого регіонального ГП у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Кроки розрахунку адаптованого регіонального ГП		
№	Кроки	Розрахунок
1	Визначення нульових і екстремальних значень	Оскільки середнє геометричне значення не може бути обраховане із нульових значень, то для всіх компонент індикаторів встановлено мінімальне значення 0,1 відсотка.
2	Агрегування за вимірюванням и в рамках кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин.	Для жінок формула агрегації наступна $G_F = \sqrt[3]{\left(\frac{10}{MMR} \cdot \frac{1}{ABR}\right)^{1/2} \cdot (GTL_F \cdot RC_F \cdot LSM_F)^{\frac{1}{3}} \cdot (LFPR_F \cdot PTP_F \cdot WB_F)^{\frac{1}{3}}}$ а для чоловіків: $G_M = \sqrt[3]{1 \cdot (GTL_M \cdot RC_M \cdot LSM_M)^{\frac{1}{3}} \cdot (LFPR_M \cdot PTP_M \cdot WB_M)^{\frac{1}{3}}}$
3	Агрегація з гендерних груп з використанням гармонійної середньої величини.	$HARM(G_F, G_M) = \left[\frac{(G_F)^{-1} + (G_M)^{-1}}{2} \right]^{-1}$
4	Розрахунок середнього геометричного середніх арифметичних величин для кожного індикатора.	$\overline{health} = \frac{\left(\sqrt{\left(\frac{10}{MMR}\right) \cdot \left(\frac{1}{ABR}\right)} + 1 \right)}{2}$ $\overline{emp} = \frac{(\sqrt[3]{GTL_F \cdot RC_F \cdot LSM_F} + \sqrt[3]{GTL_M \cdot RC_M \cdot LSM_M}) \cdot 1/2}{LabourMarker} = \frac{(\sqrt[3]{PTP_F \cdot WB_F \cdot LFPR_F} + \sqrt[3]{PTP_M \cdot WB_M \cdot LFPR_M}) \cdot 1/2}{LabourMarker}$ $G_{F,M} = \sqrt[3]{\overline{health} \cdot \overline{emp} \cdot LabourMarker}$
5	Розрахунок індексу гендерної нерівності ГП	$GII = 1 - \frac{HARM(G_F, G_M)}{G_{F,M}}$

2.6. Реалізація обчислення ІГН за базовою методикою (Implementation of GII calculation according to the basic method).

Етап 1. Облік нульових та екстремальних значень. Коефіцієнт материнської смертності (MMR) симетрично будемо обмежувати відрізком від 10 (мінімальне значення) до 1 000 (максимальне значення) для того, щоб підкреслити нормативність підходу.

При реалізації такого підходу мається на увазі, що дві країни, які мають коефіцієнт материнської смертності вище 1 000, не відрізняються в нездатності створювати умови та організовувати турботу про здоров'я матерів; з іншого боку – приймається, що країни (області) з 1–10 випадками материнської смертності на 100 000 новонароджених функціонують на тому самому рівні в контексті попередження материнської смертності.

Представництво жінок у парламентах (обласних рад) країн (областей) (PR), зафіксоване на рівні 0%, кодуватимемо як 0,1%; це пов'язано з тим, що: а) середнє геометричне неспроможна мати нульове значення; б) жінки в таких країнах (областях) все ж таки мають деякий політичний вплив.

У таблицях 2.3 та 2.4 наведемо значення даних, які будуть використані для обчислення за методикою ПРООН ІГН для України та для регіональної адаптації ІДН (на прикладі Кіровоградської області) протягом 2010–2017 років.

Зазначимо, що, беручи до уваги необхідність урахування екстремальних значень, за підрахунками ми прийняли значення MMR по Кіровоградській області у 2013 та 2017 роках рівними 10.

Етап 2. *Агрегування вимірювань у межах кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин.* Агрегування, що спочатку проводиться за вимірюваннями всередині кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин, є першим кроком на шляху до надання ІГН чутливості до взаємозв'язку (обчислюється за формулами позиції 2 таблиці 2.2).

Етап 3. *Агрегування за гендерними групами з використанням гармонійної середньої величини.* Індеси для жінок та чоловіків агрегують за середнім гармонічним (HARM) з метою створення рівнорозподіленого гендерного індексу (обчислюється за формулами позиції 3 таблиці 2.2). Застосування середнього гармонійного значення середніх геометричних величин усередині груп враховує нерівність між жінками та чоловіками, одночасно коригуючи показник з урахуванням взаємозв'язку між вимірами.

Етап 4. *Розрахунок середнього геометричного середніх арифметичних величин кожного індикатора.* Референтний стандарт для розрахунку нерівності отримано шляхом агрегування чоловічого та жіночого індексів з використанням рівних ваг (тобто при однаковому відношенні до обох статей), з подальшим агрегуванням цих індексів за вимірюваннями (обчислюється за формулами позиції 4 таблиці 2.2). Величину $G_{F,M}$ називають референтним стандартом до розрахунку нерівності.

Таблиця 2.3

Складові показники індексу ГП для України

Рік	Здоров'я		Расширення прав та можливостей				Ринок праці	
	ABR	MMR	PR female	PR male	SE female	SE male	LFPR female	LFPR male
2010	28,3	18	8,2	91,8	91,5	96,1	62,3	72,6
2011	30,8	26	8	92	91,5	96,1	52	65,4
2012	27,95	25	8	92	91,5	96,1	47,5	63,9
2013	26,1	32	8	92	91,5	96,1	53,3	66,6
2014	25,7	32	9,4	90,6	91,5	96,1	53	66,6
2015	25,7	23	11,8	88,2	91,7	95,9	53,2	66,9
2016	24,1	24	12,1	87,9	94,3	96	52,2	67,4
2017	23,8	24	12,3	87,7	94,5	95,6	46,9	63

Таблиця 2.4

Складові показники індексу ГП для Кіровоградської області

Рік	Здоров'я		Расширення прав та можливостей				Ринок праці	
	ABR	MMR	RC female	RC male	SE female	SE male	LFPR female	LFPR male
2010	38,6	85,5	16,16	83,84	94,2	92,1	58,1	67,4
2011	39,6	28,4	16,16	83,84	94,2	92,1	57,8	69,6
2012	42,2	18,1	16,16	83,84	94,2	92,1	57,8	71
2013	39,5	0	16,16	83,84	94,2	92,1	56	69
2014	40,9	37,8	16,16	83,84	94,2	92,1	55,2	67,5
2015	41,5	10,6	14,75	85,25	94,2	92,1	54,4	68,5
2016	34,1	33,9	14,75	85,25	94,2	92,1	54	67,5
2017	29,5	0	14,75	85,25	94,2	92,1	54,5	67,7

Показник *health* слід розглядати не як середнє між відповідними чоловічим та жіночим індексами; а як половину відстані від норм, встановлених для індикаторів репродуктивного здоров'я – меншої кількості материнських смертей та меншої кількості вагітностей серед підлітків.

Етап 5. Розрахунок індексу гендерної нерівності. Порівняння рівнорозподіленого гендерного індексу з референтним стандартом дозволяє нам отримати Індекс гендерної нерівності, величина якої коливається від 0 (гендерна нерівність за всіма вимірами відсутня)

до 1 (повна гендерна нерівність за всіма вимірами) (обчислюється за формулами позиції 5 таблиці 2.2).

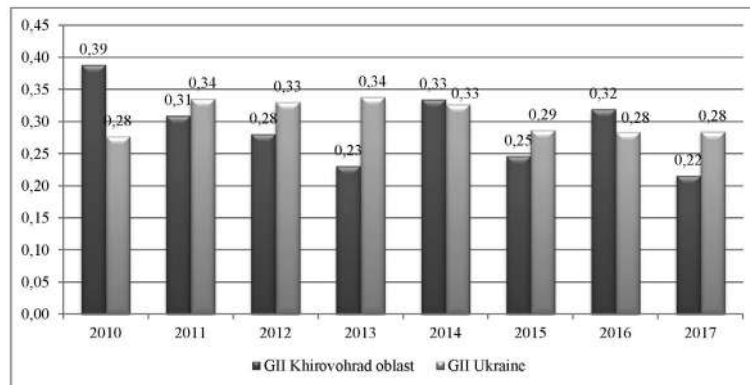

Рис. 2.4. Динаміка показників ІГН (розрахунок за базовою методикою) для України та для Кіровоградської області (2010–2017 рр.).

2.7. Аналіз результатів зіставлення результатів обчислення ІГН за базовою методикою для країни та її регіону (Analysis of the results of the comparison of the results of the calculation of the GII according to the basic methodology for the country and its region). Результати обчислення ІДН за базовою методикою та дослідження динаміки їх зміни протягом 2010–2017 років, по Україні та Кіровоградській області представлені на рис. 2.4. Усі показники знаходяться в проміжку $[0,22; 0,39]$, отже, можна зробити висновок, що гендерна нерівність є, але показники на тлі інших країн не є критичними (дивіться, наприклад, звіт 2015 року³⁵). Але аналіз динаміки зміни ІГН підтверджує тезу про те, що ІГН країни приховує регіональні диспаритети. Варіативність зміни ІГН знаходиться в межах допустимих значень – по Україні не перевищує 9%, а по Кіровоградській області – 21%. Але прямого лінійного зв'язку між динаміками зміни цих показників немає (коефіцієнт кореляції негативний і дорівнює $-0,156$). Отже, показник регіонального ІГН враховує особливості регіонів, тенденції динаміки яких збігаються (чи протилежні) з тими, які притаманні країні загалом. Дійсно, статистичний аналіз даних таблиць 2.3 і 2.4 дає можливість зробити такі висновки: а) в аналізованому регіоні та в цілому по країні існує

³⁵ Human Development Report (2015). URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf

частковий прямий зв'язок динаміки зміни показників AFR (коефіцієнт кореляції 0,573) та динаміки зміни показників LFPR female (коефіцієнт кореляції 0,32); б) існує відчутний зворотний зв'язок між динамікою показників RC і PR (коефіцієнт кореляції – 0,971), а також є частковий зворотний зв'язок між динамікою значень MMR (коефіцієнт кореляції –0,517) і динамікою показників LFPR male (коефіцієнт кореляції –0,484); в) немає зв'язку між динамікою зміни показників SE і жінок, і чоловіків. Таким чином, на прикладі адаптації обчислення ІГН за базовою методикою стає очевидним, що показники ІГН країни не відображає досить широкі регіональні диспаритети. Отже, буде неможливим використання спільних (для всієї країни) політичних, економічних та соціальних рекомендацій у контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного чинника для конкретного регіону. Отже, для окремого регіону наведені вище рекомендації мають коригуватися з урахуванням результатів адаптації ІГН на регіональний рівень. До благополуччя жінок мають відношення крім зазначених нами факторів інші – наприклад, використання вільного часу, доступ до активів, наявність домашнього насильства, розширення прав та можливостей на місцевому рівні, поділ професій на «жіночі» та «чоловічі» на ринку праці, розрив у заробітній платі за гендерною ознакою та ін. Очевидно, що при врахуванні всіх цих факторів ІГН було б обчислено з урахуванням більшої кількості показників і, отже, було б більш об'єктивним. Але на рівні країни частину даних зібрати неможливо. Але за деякими показниками на рівні регіонів однієї країни така можливість завжди існує.

2.8. Реалізація методики регіональної адаптації ІГН (Implementation of the methodology of regional adaptation of GII). Основні етапи реалізації регіональної адаптації індексу збігаються з етапами визначення ІГН за базовою методикою. Тому опишемо лише особливості. У таблиці 2.5 наведемо значення даних, які будуть використані для визначення ІГН по Кіровоградській області (з динамікою на протязі періоду 2010–2017 рр.) згідно з наведеною вище методикою.

Зазначимо, що розрахунок частки жінок та чоловіків у сукупних виплатах заробітної плати в Кіровоградській області за вказаний період проводився за традиційною методикою. Наприклад, для 2010 року розрахунок робився так:

$$S_f = \frac{\frac{Wf}{Wm} \times EAf}{\frac{Wf}{Wm} \times EAf + EAm} \cdot 100\% = \frac{0,939 \times 48,56}{0,939 \times 48,56 + 51,44} \cdot 100\% = 46,99\%$$

Таблиця 2.5

Складові показники індексу ГПІ для Кіровоградської області

Рік	Здоров'я		Розширення прав та можливостей						Економічна активність					
	AFR	MMR	RC female	RC male	GTL female	GTL male	LSM female	LSM male	PTP female	PTP male	LFPF female	LFPF male	WB female	WB male
2010	38,6	85,5	16,16	83,84	38,40	61,60	22,35	77,65	58,1	67,4	58,1	67,4	46,99	53,01
2011	39,6	28,4	16,16	83,84	26,86	73,14	21,15	78,85	57,8	69,6	57,8	69,6	45,16	54,84
2012	42,2	18,1	16,16	83,84	22,92	77,08	17,05	82,95	57,8	71,0	57,8	71,0	45,33	54,67
2013	39,5	0	16,16	83,84	22,01	77,99	17,32	82,68	56,0	69,0	56,0	69,0	45,33	54,67
2014	40,9	37,8	16,16	83,84	21,16	78,84	17,54	82,46	55,2	67,5	55,2	67,5	45,33	54,67
2015	41,5	10,6	14,75	85,25	20,54	79,46	25,9	74,1	54,4	68,5	54,4	68,5	43,21	56,79
2016	34,1	33,9	14,75	85,25	20,00	80,00	24,2	75,8	54,0	67,5	54,0	67,5	43,10	56,90
2017	29,5	0	14,75	85,25	19,80	80,20	24,8	75,2	54,5	67,7	54,5	67,7	43,04	56,96

Таблиця 2.6

Розрахунок S_f та S_m у Кіровоградській області протягом періоду 2010–2017 років

Рік	Співвідношення з/п жінок та чоловіків у несіньськогосподар- ському секторі Wf/Wm	Доля жінок в економічно актив- ному населенні E_{Af}	Доля чоловіків в економічно активному насе- ленні E_{Am}	Доля жінок в сукупних випла- тах з/п (S_f)	Доля чоловіків в сукупних випла- тах з/п (S_m)
2010	0,939	48,56	51,44	46,99	53,01
2011	0,875	48,48	51,52	45,16	54,84
2012	0,901	47,92	52,08	45,33	54,67
2013	0,901	47,92	52,08	45,33	54,67
2014	0,901	47,92	52,08	45,33	54,67
2015	0,851	47,20	52,80	43,21	56,79
2016	0,845	47,27	52,73	43,10	56,90
2017	0,842	47,30	52,70	43,04	56,96

Усі деталі розрахунку частки жінок та чоловіків у сукупних виплатах заробітної плати зазначені у таблиці 2.6.

2.9. Аналіз результатів регіональної адаптації ІГН згідно із запропонованою методикою (Analysis of the results of regional adaptation of GII according to the proposed methodology).

Результати обчислення ІГН по Кіровоградській області та дослідження динаміки їх зміни протягом 2010–2017 років, представлені рис. 2.5. Значення ІГН перебувають у проміжку $[0,60; 0,64]$ і стали набагато вищими за обчислені за базовою методикою (порівняємо з даними рис. 2.4). Отримані дані підтверджують існування яскраво виражених регіональних особливостей, вказують на існування регіонального диспаритету та свідчать про наявність конкретних регіональних проблем у контексті негативного впливу на розвиток людини, обумовленого нерівністю досягнень жінок та чоловіків за вказаними вимірами та їх показниками.

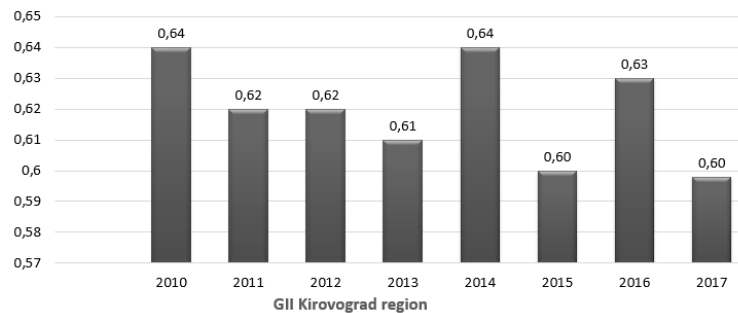

Рис. 2.5. Динаміка показників ІГН (розрахунок за запропонованою методикою) для Кіровоградської області (2010–2017 рр.)

Змістовний аналіз результатів визначення регіонального ІГН за запропонованою у статті методикою дає можливість зробити такі висновки та рекомендації. По-перше, високий показник ІГН свідчить, що говорить про гендерну рівність у Кіровоградській області зарано. По-друге, показники першого вимірювання (MMR та ABR) та показники другого вимірювання (LFPR, РТР та WB) мають невеликий вплив на «погіршення» рівня ІГН. Це пов'язано з тим, що за їх величиною та тенденцією до зниження (у разі першого виміру) та за співвідношенням відсоткових часток жінок та чоловіків на посадах фахівців та технічних співробітників, за співвідношенням рівня участі у трудових ресурсах, а також щодо співвідношення частки жінок та чоловіків у сукупних виплатах заробітної плати

(у разі третього виміру) усі показники близькі до паритетних. Хоча очевидно, що формулювання відповідних рекомендацій у сфері економічної активності та організація політики підтримки жіночої участі у трудових ресурсах регіону сприятимуть успішному формуванню відносин на паритетних засадах. По-третє, найбільший вплив на зниження регіонального ІГН зробили показники другого виміру – розширення прав та можливостей жінок – участь та повноваження жінок щодо прийняття рішень у політичній (показник RC) та економічній (показник LSM) областях, а також жіноча частка випускників у галузі природних, точних та технічних наук на вищому рівні освіти (показник GTL). Отже, основні рекомендації у контексті розвитку людського потенціалу Кіровоградської області з урахуванням гендерного чинника мають стосуватися забезпечення високого освітнього потенціалу жінок у галузі природничих, точних та технічних наук, розширення участі жінок у прийнятті політичних рішень та розвитку управління економікою та ринком праці.

2.10. Основні результати й висновки до параграфа (Main results and conclusions to the paragraph). Проведене дослідження дає можливість сформулювати такі висновки.

1. Використання методик ПРООН та врахування регіональних показників дозволяє провести регіональну адаптацію індексів розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору без розширення бази показників для розрахунків зазначених індексів. Результати такої універсалізації регіональної адаптації дозволяють проводити порівняльний аналіз прогресу в розвитку людського потенціалу як окремих регіонів країни, так і регіонів різних країн світу.

2. Необхідність проведення регіональної адаптації індексів розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору (в нашому випадку – індексу гендерної нерівності) полягає в існуванні об'єктивної небезпеки, що показник ГІІ по країні не відображає досить широкі регіональні диспаритети. Як наслідок, за результатами обчислення загального по країні індексу стає неможливим формулювання точних політичних, економічних і соціальних рекомендацій в контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору, які були б дієві і оптимальні для всіх регіонів країни. Отже, згадані рекомендації для кожного регіону повинні коректуватися з урахуванням результатів регіональної адаптації ГІІ.

3. Розширення бази показників визначення ГІІ дозволило створити нову методику регіональної адаптації ГІІ. Апробація зазначеної методики на прикладі Кіровоградської області (період дослідження 2010–2017 рр.) дала можливість уточнити в порівнянні

з розрахунком за базовою методикою показник ГПІ і, як наслідок, підготувати більш об'єктивні політичні, економічні і соціальні рекомендації в контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору.

ВИСНОВКИ

На початку 2020 року в Центральнотраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка офіційно створено Міждисциплінарний науковий центр прикладних досліджень. Основними завданнями Центру стало отримання науковими і науково-педагогічними працівниками університету, студентами, аспірантами і докторантами наукових результатів в галузі міждисциплінарних прикладних досліджень, в тому числі за напрямком використання математико-статистичних методів в соціологічних, політологічних, психологічних, педагогічних та історичних дослідженнях. Наукові результати, отримані в період підготовки до створення Центру та після офіційного його відкриття, стосуються досліджень в галузі квантитативної історії³⁶, гендерної статистики³⁷, соціології наукометрії³⁸, педагогіки³⁹ та інших напрямків досліджень.

Дослідження з гендерної статистики займають особливе місце в плануванні роботи Центру. Перш за все це пояснюється актуаль-

³⁶ Різняк Р.Я. Аналіз забезпечення комп'ютерною технікою технічних університетів України протягом 1991–2011 років. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 60. № 4. С. 46–57 DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v60i4.1748>

³⁷ Akbаш K. S., Pasichnyk N. O., Rizhniak R. Y. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics // *Regional Statistics*. 2018. Vol. 8, No. 2. P. 170–183. DOI: 10.15196/RS080205; Akbаш K.S., Pasichnyk N.O., Rizhniak R.Ya. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*, Vol. 9. No. 2. 2019. 1–23; DOI: 10.15196/RS090208.

³⁸ K. Akbаш, N. Pasichnyk, R. Rizniak. Analysis of key factors of influence on scientometric indicators of higher educational institutions of Ukraine // *International Journal of Educational Development*. Volume 81, March 2021. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102330>

³⁹ Akbаш K., Pasichnyk N., Rizhniak R., Krasnoschok I., Botuzova Ju. Construction of Theoretical Model for Sustainable Development in Future Mathematical Teachers of Higher Education // *Universal Journal of Educational Research*. 8(5): 2079–2089, 2020, DOI: 10.13189/ujer.2020.080546; Rizhniak, R., Pasichnyk, N., Zavitrenko, D., Akbаш, K., Zavitrenko, A. The Implementation of an integrative Approach to Learning with use of integrated Images. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 2021. 13(1). <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/373>

ністю цієї проблематики в загальній системі гуманітарних досліджень як в межах нашої держави, так і в європейському товаристві. По-друге, на сучасному етапі гендерний підхід у теорії та практиці освіти перебуває на стадії розвитку та інституалізації, причому основна його концептуальна ідея полягає в тому, що гендер представляється соціальним конструктом, котрий виникає, існує та змінюється під впливом культури та традицій суспільства та адекватно відображає ідею соціального конструювання розходжень між жінками та чоловіками. По-третє, робочим інструментом реалізації гендерного підходу є гендерний аналіз, проведення якого неможливе без застосування математико-статистичних методів.

У контексті продовження нашого дослідження вважаємо за доцільне адаптувати до регіональної специфіки методики розрахунку інших складних індексів – людського розвитку, розширення можливостей жінок, гендерного розриву. Це уможливить доповнення регіональних статистичних збірників, в яких аналізуються прості гендерні індекси у базових сферах демографічної та соціальної статистики, розділом із відповідними складними індексами, що охоплюватимуть декілька сфер соціальної статистики та забезпечуватимуть комплексну оцінку регіональних дисбалансів.

АНОТАЦІЯ

У розділі описуються особливості застосування математико-статистичних методів для розрахунку індексу гендерного розвитку (Gender Development Index) та індексу гендерної нерівності (Gender Inequality Index) на субнаціональному рівні. У процесі дослідження застосовувалися визначення нульових та екстремальних значень масивів, агрегування даних з використанням середніх геометричних та середніх гармонійних величин, обрахунок показників зв'язків між масивами даних та ін. Результатами дослідження встановлено. Коректування бази показників для визначення індексу гендерного розвитку дозволило вдосконалити методику адаптації розрахунку цього індексу до регіональної специфіки. Апробація зазначеної методики для регіонів України дасть можливість уточнити GDI для кожного окремо взятого регіону і, відповідно, врахувати регіональні особливості при реалізації різноманітних соціально-економічних програм розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору. Розширення бази показників визначення індексу гендерної нерівності дозволило створити нову методику регіональної адаптації GII. Апробація зазначеної методики на прикладі Кіровоградської області дасть можливість уточнити в порівнянні з розрахунком за

базовою методикою показник GII і, як наслідок, підготувати більш об'єктивні політичні, економічні і соціальні рекомендації в контексті розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akbash K. S., Pasichnyk N. O., Rizhniak R. Y. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics // *Regional Statistics*. 2018. Vol. 8, No. 2. P. 170–183. DOI: 10.15196/RS080205.
2. Akbash K.S., Pasichnyk N.O., Rizhniak R.Ya. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*, Vol. 9. No. 2. 2019. 1–23; DOI: 10.15196/RS090208.
3. Compiled by United Nations Development Program. China Translation and Publishing Corporation, June 2013 URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/china_nhdr_2013_en_final.pdf
4. Gender-sensitive Education Statistics and Indicators a practical Guide (1997). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf
5. Sustainable and Liveable Cities: Toward Ecological Civilization. China National Human Development Report 2013. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/china_nhdr_2013_en_final.pdf.
6. Technical notes. Calculating the human development indices – graphical presentation. Human Development Indices and Indicators. Statistical Update. 2018. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf.
7. Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2019. 340 с.
8. Бобылев С.Н. Доклад о человеческом развитии в Российской Федерации за 2010 год. ООО «Дизайн проект «Самолет», 2010.
9. Гостенина В.И., Кейзик А.С. Индекс гендерного неравенства: методика расчета и реализация. *Вестник общественных наук*. 2016. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/indeks-gendernogo-neravenstva-metodika-rascheta-i-realizatsiya>
10. Демографічний щорічник «Населення України за 2017 рік». Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf
11. Державна служба статистики України / Жінки та чоловіки / Демографічна та соціальна статистика / Освіта / Загальна середня та професійно-технічна освіта; Вища освіта. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Державна служба статистики України. Валовий регіональний продукт у 2017 році. Статистичний збірник. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf

13. Державна служба статистики України. Економічна активність населення України 2017. Статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_EAN_2017.pdf

14. Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Праця України у 2017 році» (Кількість та заробітна плата жінок за регіонами). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_ru2017_pdf.pdf

15. Лібанова Е.М. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власюк О.С. та ін. / Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України; ПРООН. К. : СПД Савчина, 2002. 123 с.

16. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. 194 с.

17. Сакевич В.І. Индекс гендерного неравенства. Москва, Демоскоп Weekly, 2013.

18. Чоловіки і жінки у Кіровоградській області. Статистичний збірник. Кропивницький, 2016.

Information about the authors:

Akbash Kateryna Serhiivna,

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematics and Methods of Teaching Math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 1, Shevchenka Str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

Pasichnyk Natalia Oleksiivna,

Doctor of historical sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Methods of Teaching Math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 1, Shevchenka Str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

Rizhniak Renat Yaroslavovych,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Methods of Teaching Math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 1, Shevchenka Str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

УДК [305:303.444]:311.141(477)ІГГР
JEL Classification: C43, C53, J16

Doi: 10.31767/su.3-4(98-99)2022.03-04.10

К. С. Акбаш,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри,
E-mail: kateryna.akbash@gmail.com
ResearcherID: Z-5027-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;

Н. О. Пасічник,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри,
E-mail: pasichnyk1809@gmail.com
ResearcherID: Q-8394-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;

Р. Я. Ріжняк,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри,
E-mail: rizhniak@gmail.com
ResearcherID: Q-3371-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;
кафедра математики та методики її навчання,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/su_2022_3-4_12.pdf

Прогностичний аналіз індексу глобального гендерного розриву для України

У статті проведено дослідження для України часових рядів індексу глобального гендерного розриву (ІГГР), який розраховується за методологією Всесвітнього економічного форуму з 2006 року, та його складових показників протягом 2006–2022 рр., а також спрогнозовано значення ІГГР на 2023–2025 роки. Виявлено, що сфера економічної участі та можливостей характеризується стабільним покращенням лише одного з п'яти показників, а саме, показника купівельної спроможності на одну особу населення у контексті гендерної рівності. Саме цей показник впливає (і швидше за все й далі впливатиме) на значення ІГГР. Сфера освіти в Україні дає можливість перебувати на першому місці за всіма її складовими протягом усього періоду. Показники сфери здоров'я через їх високі рейтингові місця також не впливатимуть у майбутньому на рейтингові місця України. Найбільший вплив на рейтингове місце України за ІГГР справляє сфера розширення політичних можливостей. Тут спостерігається повільне збільшення представництва жінок у парламентах, останні вісім років трохи покращилася ситуація з представництвом жінок на міністерських посадах і поки що незмінна ситуація з показником “Роки з жінкою/чоловіком на чолі держави (останні 50)”.

Після проведення аналізу складових загального та нормованого рейтингів країн за ІГГР у статті зроблено висновок, що за швидкістю подолання гендерної нерівності Україна значною мірою поступається іншим країнам світу. Крім того, авторами визначені ті сфери політичних та соціальних рішень, які напряду впливатимуть на покращення ситуації з гендерною рівністю. Це сфера економічної участі й можливостей, яка характеризується стабільним покращенням паритету купівельної спроможності на одну особу населення у контексті гендерної рівності, та сфера розширення політичних можливостей.

Дослідження прогнозу ІГГР та рейтингових місць для України на найближчі три роки дало можливість зробити припущення про повільне підвищення показника ІГГР до 0,722 та про стабілізацію нормованого рейтингу України на рівні 50-го місця.

Ключові слова: глобальний гендерний розрив, індекс, субіндекси, методологія, рейтинг, прогнозування даних.

Постановка проблеми. Гендерна статистика як розділ соціальної статистики з плином часу стає дедалі актуальнішою через приділення суспільством особливої уваги гендерній проблематиці та появу реальних мотивів створення паритетних

засад залучення до соціальних, освітніх, виробничих та інших процесів представників обох статей. Статистичні гендерні дослідження проводяться за різними напрямками. При цьому на рівні країн (або груп країн) визначаються як прості показники (наприклад, гендерного паритету, питомого гендерного паритету, гендерного розриву), так і складні

© К. С. Акбаш, Н. О. Пасічник, Р. Я. Ріжняк, 2022

індекси – індекси гендерного розвитку та гендерної нерівності в загальному індексі людського розвитку, індекс гендерної рівності (Європейський Союз), індекс глобального гендерного розриву. Логіка обрахунку названих індексів ґрунтується на твердженні, що наявні гендерні проблеми гальмують організацію раціонального використання людських ресурсів, а отже, заважають повноцінному розвитку суспільства. Зрозуміло, що кожен із названих індексів навряд чи ілюструє абсолютні результати в гендерній проблематиці кожної країни (чи групи країн), оскільки головною проблемою вибору методики обрахунку кожного з індексів є наявність (або доступність) необхідної інформації. Втім визначене за пропонованими методиками обрахунку кожного індексу рейтингове місце країни дає можливість приймати глобальні політичні та соціальні рішення для покращення ситуації. Більше того, організація прогностичних досліджень гендерної проблематики уможливує отримання резерву часу для досягнення більшої виваженості згаданих рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія існування індексу глобального гендерного розриву (ІГГР) бере свій початок з травня 2005 року, коли учасники Всесвітнього економічного форуму розпочали своє перше дослідження, намагаючись оцінити розмір гендерного розриву в 58-ми країнах з допомогою економічних, освітніх, медичних і політичних критеріїв. У результаті цього дослідження перший звіт про гендерні розриви за 2006 рік містив унікальну методологію побудови ІГГР. Індекс охоплював понад 115 економік, включаючи всі поточні країни та країни – кандидати на вступ до Європейського Союзу (ЄС), 20 країн Латинської Америки та Карибського басейну, понад 20 країн Африки на південь від Сахари та 10 країн арабського світу [2]. Дослідження оцінювало й оцінює гендерний розрив між чоловіками та жінками за трьома сферами: економічна участь і можливості; рівень освіти; здоров'я та виживання; розширення політичних прав, поєднуючи загальнодоступні дані міжнародних організацій та унікальні дані опитування керівників Всесвітнього економічного форуму. Методологія побудови індексу залишається стабільною з моменту розроблення його початкової концепції в 2006 році, забезпечуючи основу для надійного аналізу між країнами. Цьогорічне видання (2022 року) вводить незначне, але обов'язкове оновлення показника субіндексу рівня освіти [2].

Особливості методики обрахунку ІГГР аналізувались у різних наукових та науково-популярних публікаціях. Серед всього різновиду праць виділимо серію статей Л. Жарової [8–11], де авторка проводить оригінальний аналіз відповідності показників ІГГР за різними країнами реальному стану розвитку їх економіки та соціуму,

а також статті М. Бліхар, Т. Мазур, І. Євхутіч, О. Онишко [7], М. Наумової [12], О. Рудіка [13], Я. Сало, Д. Пашути [14], А. Табанової [16], Г. Топчій, А. Литвиненко, І. Івженко [17], Т. Червінської, М. Соболевської [18], в яких автори(-ки) аналізували різні аспекти методики обрахунку ІГГР та загалом вплив гендерної рівності на економічний, соціальний та культурний розвиток країн та їх субрегіонів. Окремо зазначимо авторські статті [1; 4] щодо адаптації індексів гендерної нерівності та гендерного розвитку до субнаціонального рівня в Україні, навчальний посібник [5], де проведений аналіз співвідношення ІГГР та інших складних індексів, а також роботи магістрантів [6; 15], виконані під керівництвом однієї з авторок статті, у яких зроблені спроби математико-статистичного аналізу методики обрахунку ІГГР. Вважаємо, що виконання нами саме прогностичного дослідження складових та прогнозування показників ІГГР в Україні суттєво доповнить наукову складову перелічених джерел.

Отже, метою статті є дослідження для України часових рядів ІГГР та його складових протягом усього періоду визначення індексу та прогнозування ІГГР для нашої держави на 2023–2025 роки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Почнемо дослідження ІГГР зі значення самого індексу та значень його субіндексів. Нагадаємо, що значення ІГГР та його субіндексів варіюють у межах від 0 до 1 (0 – повна нерівність, 1 – повна рівність). Зауважимо, що ми не можемо розрахувати значення ІГГР для України окремо, не враховуючи значення показників усіх інших країн. Значення як індексу загалом, так і субіндексів для України напряду залежать від показників інших країн, оскільки ваги для кожного індикатора визначаються через середні квадратичні значення ряду даних цього індикатора для всіх країн, які беруть участь у рейтингуванні.

На перший погляд із рис. 1 (рис. 1–9 побудовано за даними щорічних звітів про глобальний гендерний розрив 2006–2022 рр. [2]) випливає, що в Україні немає ніяких змін у процесі подолання гендерної нерівності. Проаналізуємо, чи насправді це так і які процеси відбувалися на шляху подолання гендерної нерівності в країні з 2006 року.

На рис. 2 продемонстровано рейтингові позиції України. За весь час існування індексу Україна пройшла від 48-ї (2006 рік) до 81-ї позиції (2022 рік), що говорить про суттєве просідання у світовому рейтингу країн за гендерною рівністю. Але враховуючи, що кожного року кількість країн різна, ми ввели нормалізований рейтинговий показник. Він обчислюється діленням рейтингового показника країни у конкретному році на кількість країн, які брали участь у рейтингуванні даного року, і множенням на 100 (щоб отримати рейтингове значення у діапазоні від 1 до 100).

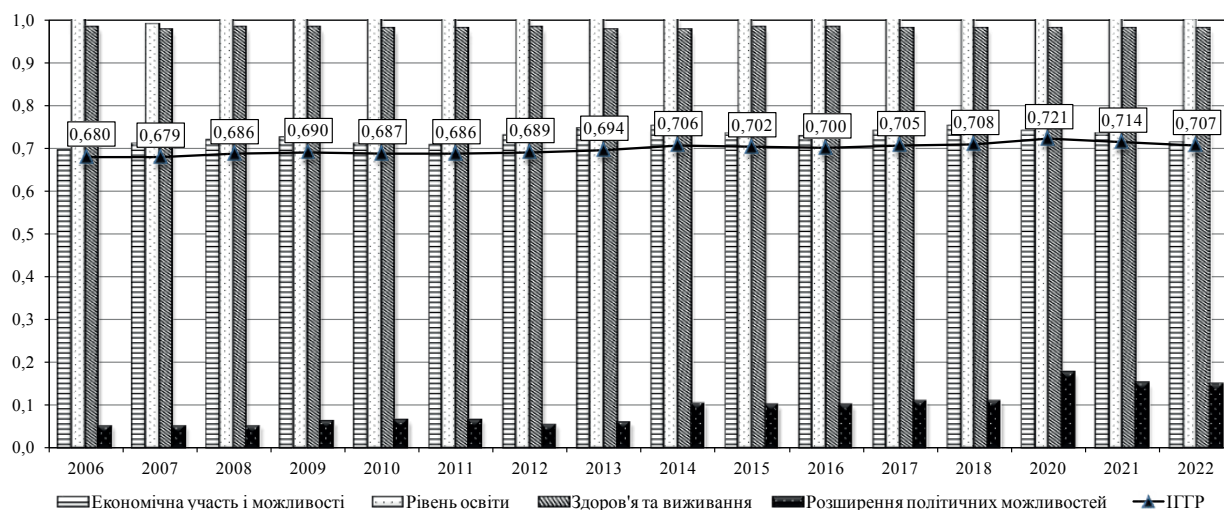

Рис. 1. Значення ІГТР та його субіндексів (оцінка), Україна, 2006–2022 рр.

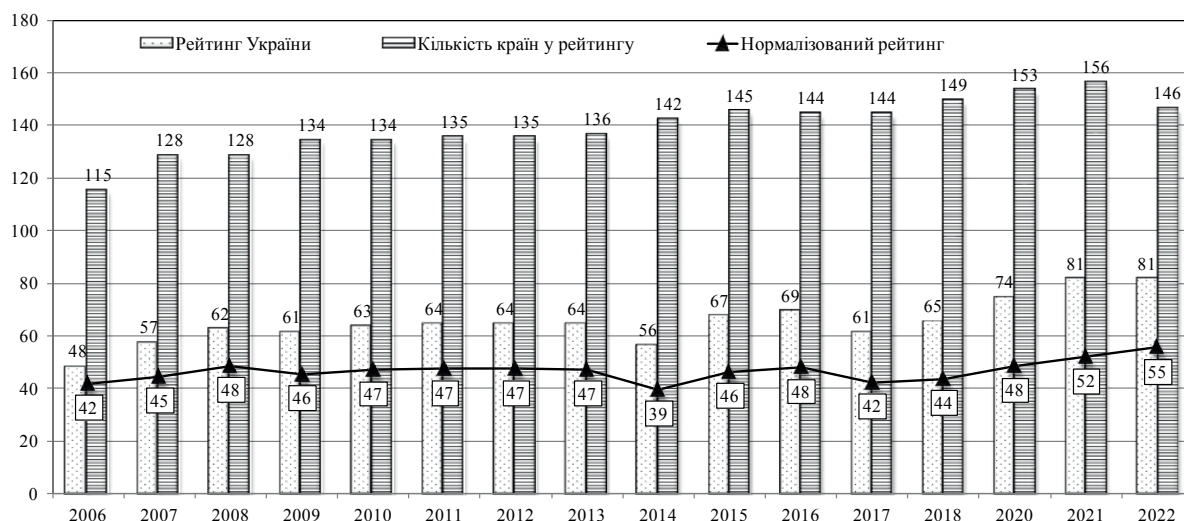

Рис. 2. Рейтингові позиції за ІГТР, Україна, 2006–2022 рр.

Отже, Україна дійсно просідає у рейтинговому заліку з роками, але не такою мірою, як за абсолютними значеннями рейтингових показників. Це пов'язано з тим, що кількість країн суттєво збільшилася. І чи говорить погіршення рейтингових показників України про погіршення ситуації з гендерної рівності? Чи, можливо, в Україні швидкість подолання гендерної нерівності повільніша, ніж в інших країнах світу? Відповідь на це питання ми спробуємо отримати у цьому дослідженні.

Проведемо детальний аналіз кожної з чотирьох сфер, за якими має місце гендерний розрив, і виявимо, за яким напрямом і як відбувається подолання гендерної нерівності. Нагадаємо, що згідно зі звіттом про глобальний гендерний розрив 2022 р. ІГТР відображає розрив між чоловіками та жінками за такими категоріями (субіндексами): а) економічна участь і можливості; б) рівень освіти; в) здоров'я та виживання; г) розширення політичних прав [2].

Економічна участь і можливості. Для зручності на наступних графіках ми використовуємо-

мо дві шкали. Ліва шкала відображатиме динаміку значень певного показника для жінок і чоловіків (у відсотках), а права – індекс гендерного паритету за цим показником (співвідношення значень показника для жінок і для чоловіків, ІГП).

Перший показник – рівень зайнятості населення (рис. 3). Тут важливо відмітити два основні моменти. По-перше, ми не маємо стабільної динаміки покращення цього показника як для чоловіків, так і для жінок. Останній, 2022 звітний рік за показниками зайнятості практично повернув нашу країну у стан, притаманний 2006 року [2]. Пандемія дуже вплинула на рівень зайнятості населення, коли багато людей залишилися без роботи. Водночас до пандемії ситуація покращувалася, особливо це стосується 2007–2015 років, які характеризувались і підйомом значень показника для обох статей, і прийнятним рівнем гендерного паритету. У звіті 2009 року подано індекс гендерного паритету за рівнем зайнятості населення ІГП = 0,89, що є дуже близьким до гендерної рівності [2]. А ось

останній рік характеризується найгіршим значенням цього індексу. По-друге, відбулося зростання

гендерного розриву до найбільшого значення за період спостереження.

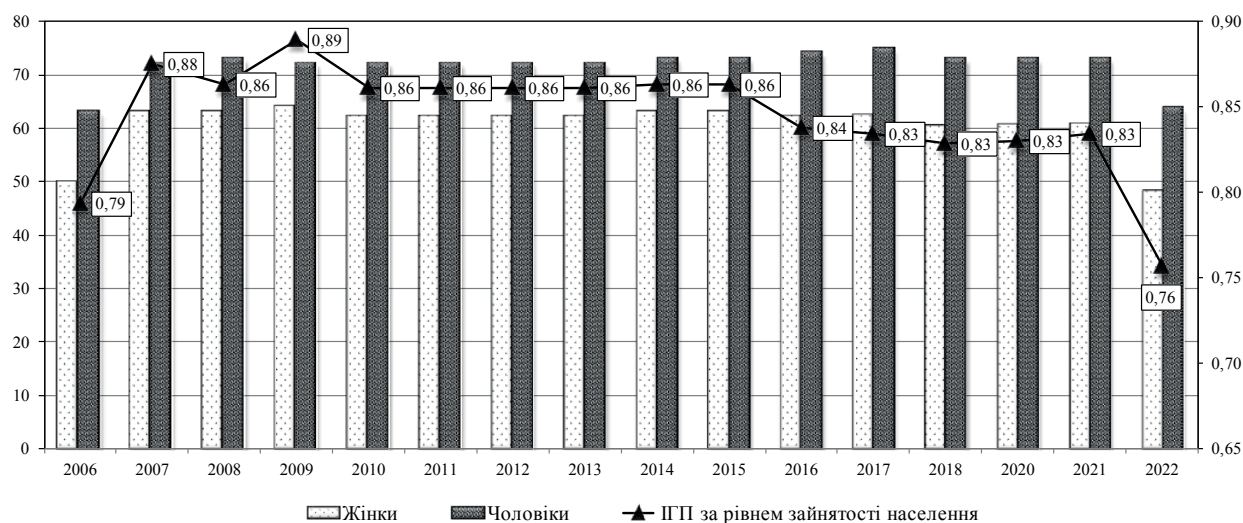

Рис. 3. Рівень зайнятості населення, Україна, 2006–2022 рр.

Співвідношення рівнів оплати праці за аналогічну роботу ми аналізуватимемо окремо, оскільки ця складова не характеризується істотними змінами. Власне показники оплати праці чоловіків і жінок у звітах не наводяться, відображаються лише співвідношення заробітних плат за аналогічну роботу (фактично вказується ІГП за рівнем оплати праці). У різні роки цей індекс коливався від 0,6 до 0,7. Єдине різко відмінне значення (0,83) мало місце у 2019 році.

Наступний показник – паритет купівельної спроможності (ПКС) на одну особу населення (рис. 4), за яким спостерігається певне покращен-

ня. Протягом усього періоду зростають значення показника для чоловіків і жінок, а також поступово покращується й відповідний ІГП. Але, незважаючи на покращення, саме за цим показником у 2022 році Україна перебуває на 80-му місці у світі (нормалізований рейтинговий показник – 55), хоча у 2006 році були на 58-му (нормалізований рейтинговий показник – 50). Отже, маючи покращення у подоланні гендерної нерівності за цим показником, ми все одно просідаємо у рейтингу, оскільки інші країни світу демонструють вищу швидкість подолання гендерної нерівності у цьому розрізі.

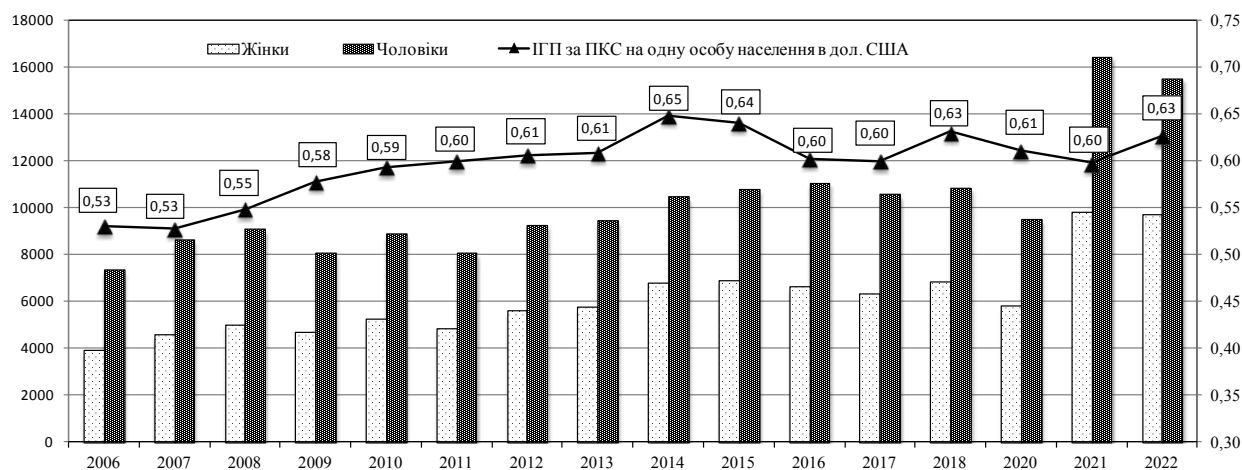

Рис. 4. ПКС на одну особу населення, Україна, 2006–2022 рр.

Ми не проводитимемо детальний аналіз і за показником “частка законодавців, вищих чиновників та менеджерів”, бо його значення для жінок і чоловіків в динаміці не характеризуються суттєвим перерозподілом. Невеликі коливання протягом досліджуваного періоду можна пояснити при-

родою самих даних, що є результатами вибіркового обстеження, а не згрупованими даними за генеральною сукупністю. У середньому в Україні серед законодавців, вищих чиновників і менеджерів 40% жінок та, відповідно, 60% чоловіків. ІГП за цим показником у середньому дорівнює 0,66.

Показник “частка професійно-технічних працівників” також не представляє цінності для окремого дослідження, оскільки в Україні частка жінок (у середньому 63%) серед професійно-технічних працівників суттєво переважала і переважає частку чоловіків (у середньому 37%) і за методикою обрахунку індекс гендерного паритету (який у цьому випадку завжди вищий за одиницю) відскити до одиниці, тобто ІГП = 1.

Рівень освіти. Ця сфера для України у загальному рейтингу є найбільш вигірною, оскільки за всіма показниками впродовж усього періоду дослідження індекси гендерного паритету або практично дорівнюють одиниці (рівні грамотності дорослого населення, охоплення початковою і середньою освітою), або набагато більший за одиницю (рівень охоплення вищою освітою). За всіма

показниками цього блоку Україна займає першу рейтингову позицію. Зазначимо, що станом на 2022 рік 21 зі 146 країн світу має за сферою освіти рейтинговий показник, рівний 1. Ще 56 країн мають зведений показник ІГП за цією сферою більший або рівний 0,99, що також свідчить про ситуацію, дуже близьку до паритету у сфері освіти. Лише 19 країн мають показник ІГП, менший за 0,9. Тобто в цілому у світі за цим показником індекс гендерного паритету стрімко прямує до 1 і у перспективі може бути вилучений зі структури ІГПР.

Здоров'я та виживання. Перший показник – співвідношення статей при народженні. Взагалі в усьому світі хлопчиків народжується більше ніж дівчат – приблизно 105–106 хлопчиків на 100 дівчат або 94–95 дівчат на 100 хлопчиків, що у середньому спостерігається і в Україні.

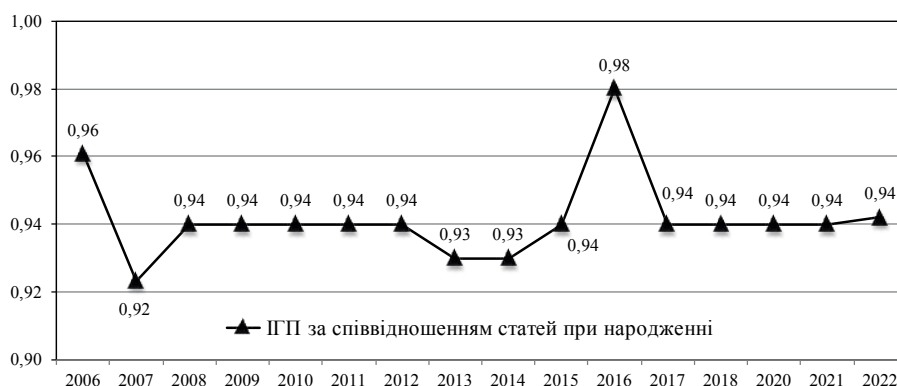

Рис. 5. Співвідношення статей при народженні, Україна, 2006–2022 рр.

У світі немає жодної країни, де народжувалося б більше дівчат, ніж хлопчиків. Ситуацію, найближчу до паритету, має Намібія, де станом на 2020 рік народжувалося 99 дівчат на 100 хлопців. Найменший відповідний індекс має Китай, там у 2020 році народилося 89 дівчат на 100 хлопців [3].

На рис. 5 є аномальні значення. Зокрема у 2016 році співвідношення становило 0,98, що суттєво перевищує показник всіх інших років і набагато ближче до гендерного паритету. Причини цієї статистичної аномалії нам вияснити не вдалося.

Другий важливий показник цієї сфери – очікувана тривалість здорового життя – характери-

зується як покращенням значень для жінок та чоловіків, так і прямуванням відповідного ІГП у бік одиниці. Якщо у 2006 році очікувана тривалість здорового життя чоловіків дорівнювала 55 років, а жінок – 64 роки, то у 2022 р. вона становила відповідно 61 рік і 68 років. Тобто в цілому для чоловіків показник збільшився на 6 років, а для жінок – на 4 роки. Через те, що показник жінок змінювався повільніше, покращився індекс гендерного паритету, він зменшився від 1,16 до 1,12. Нагадаємо, що показники цього блоку не відскакують до одиниці, тому навіть за наявності переваги у жінок чим ІГП ближче до одиниці, тим краще.

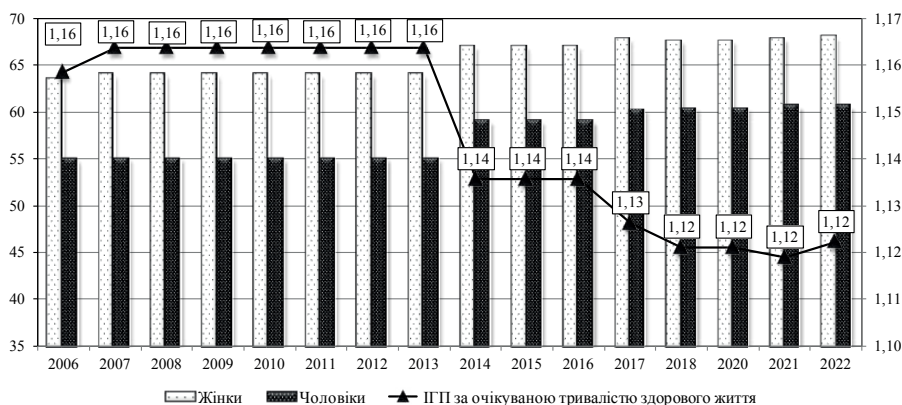

Рис. 6. Очікувана тривалість здорового життя, Україна 2006–2022 рр.

Розширення політичних можливостей. Це та сфера, де Україна має найгірші показники і необхідно працювати, щоб політичні можливості жінок були розширені. Перший показник – представництво у парламенті (рис. 7), за ним у 2022 році наша

країна посідала 96-те місце (66-те за нормалізованим рейтингом) у світі зі 146-ти країн. Це вже значно краще, ніж у 2006 році – відповідно, 91-ше і 79-те місце. Тобто цей показник в Україні оптимізується, втім дуже повільно.

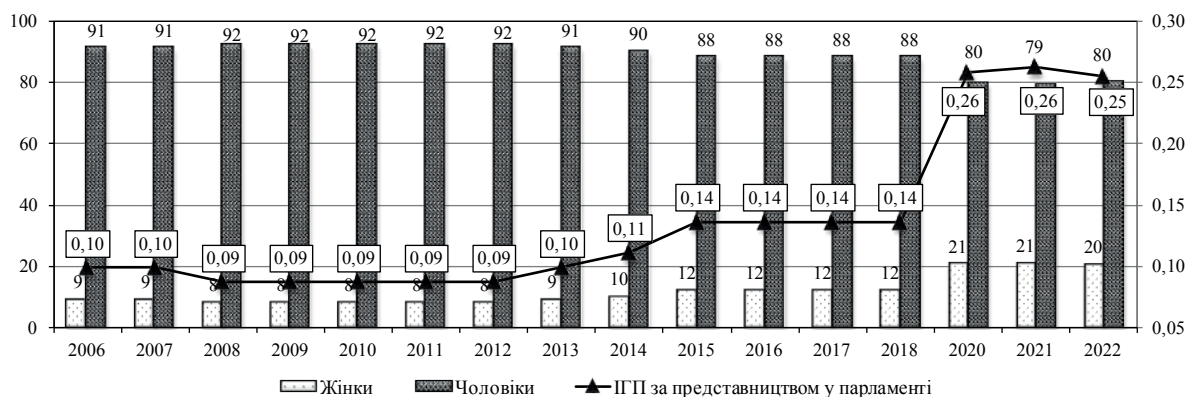

Рис. 7. Представництво жінок та чоловіків у парламенті, Україна, 2006–2022 рр.

Другий показник – представництво на міністерських посадах, що є найгіршим для України у рейтинговому заліку країн. Станом на 2022 рік

наша країна посідала 105-те місце зі 146 країн світу. У 2012–2013 рр. показники представництва жінок в уряді країни були нульовими (рис. 8).

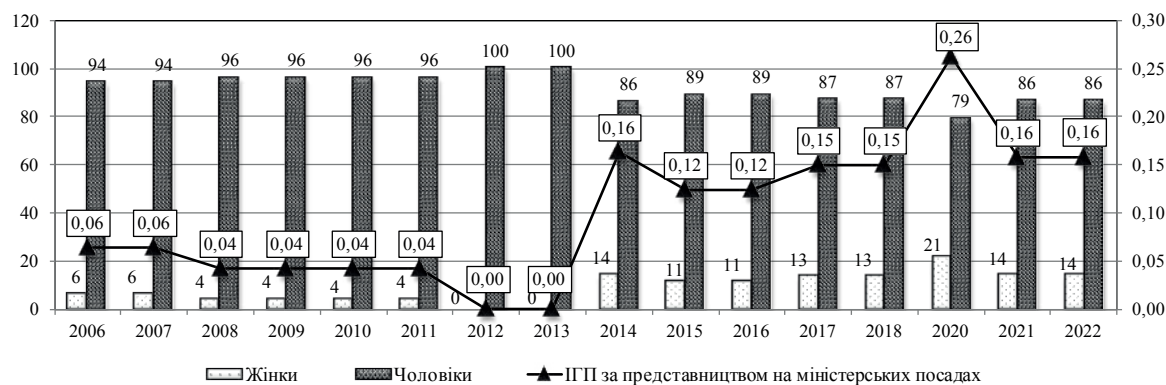

Рис. 8. Представництво жінок і чоловіків на міністерських посадах, Україна, 2006–2022 рр.

Останній показник – кількість років на чолі держави (президент/прем'єр-міністр) протягом 50 років. За цей період у нас була лише одна прем'єрка – Юлія Тимошенко, і саме завдяки цьому в Україні зазначений показник не дорівнює нулю (рис. 9).

Незважаючи на невисоке значення цього показника, у світі станом на 2022 рік за ним ми посідаємо 45-ту позицію, тоді як у багатьох інших країнах цей показник взагалі дорівнює нулю.

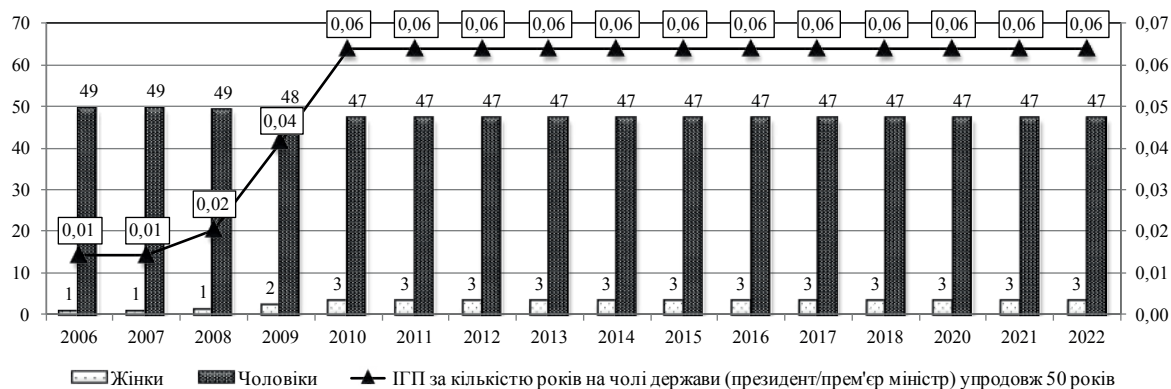

Рис. 9. Кількість років з жінкою/чоловіком на чолі держави (останні 50 років), Україна, 2006–2022 рр.

Прогнозування і перспективи. Визначимо, що і як впливає на значення ІГТР для України. Сфера економічної участі та можливостей характеризується стабільним покращенням показника ПКС на одну особу населення у контексті гендерної рівності. Саме цей показник впливає (і швидше за все – далі впливатиме) на значення ІГТР.

Сфера освіти дає Україні можливість перебувати на першому місці за всіма складовими протягом усього періоду. Показники цієї сфери для нашої країни є стабільними. Українські жінки абсолютно не мають проблем у доступі до освіти, навіть навпаки, характеризуються вищим представництвом.

Показники сфери здоров'я наразі можуть вплинути, якщо в Україні збільшиться природний коефіцієнт народжуваності дівчат. Однак, як свідчить динаміка відповідних показників, швидше за все тут нічого суттєво не зміниться. Показник

очікуваної тривалості здорового життя і так має за рейтингом перше місце, оскільки становище жінок не поступається чоловічому, а є навіть кращим.

І остання сфера, яка найбільше впливає на ІГТР, – це розширення політичних можливостей. Тут спостерігається повільне збільшення представництва жінок у парламенті, останні вісім років трохи покращилася ситуація з представництвом жінок на міністерських посадах і поки що незмінна ситуація з показником “Роки з жінкою/чоловіком на чолі держави (останні 50)”.

Спрогнозуємо нормалізований рейтинг ІГТР та саме значення ІГТР для України на наступні три роки (2023–2025 рр.) засобами статистичного пакету IBM SPSS Statistics 26 (рис. 10, 11). Прогнозування нормалізованого рейтингу проведемо за моделлю експоненційного згладжування Хольта (рис. 10, табл. 1). Коефіцієнт детермінації моделі стаціонарного часового ряду дорівнює 0,61.

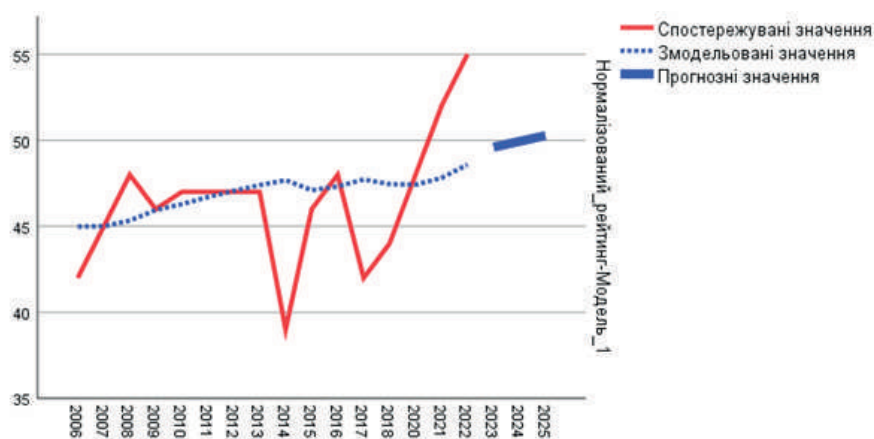

Рис. 10. Значення нормалізованого ІГТР, 2006–2022 рр., та прогнозні значення, 2023–2025 рр., Україна

Таблиця 1

Прогнозні значення нормалізованого рейтингу за моделлю експоненційного згладжування Хольта, Україна, 2023–2025 рр.

Показник	Рік	2023	2024	2025
Прогнозні значення		49,6	49,9	50,3
Верхні границі прогнозних значень		57,7	58,0	58,4
Нижні границі прогнозних значень		41,5	41,8	42,1

Отже, наступні три роки Україна перебуватиме приблизно в середині рейтингового списку, оскільки нормалізований показник відображає позицію України за 100-бальною шкалою, а точкові оцінки прогнозу при округленні дорівнюють 50. Також оцінено довірчі інтервали: для всіх трьох наступних років з імовірністю 95% нормалізовані рейтингові показники перебуватимуть у межах від 42-ї до 58-ї позиції.

Прогнозне значення ІГТР отримаємо також за моделлю експоненційного згладжування Хольта

(рис. 11, табл. 2). Коефіцієнт детермінації моделі дорівнює 0,84.

Основні результати і висновки. Проведене дослідження для України часових рядів ІГТР та його складових протягом усього періоду визначення індексу та прогнозування ІГТР для нашої держави на найближчі три роки дає можливість сформулювати такі висновки.

1. Після аналізу загального та нормованого рейтингів країн за ІГТР встановлено, що швидкість подолання гендерної нерівності в Україні не

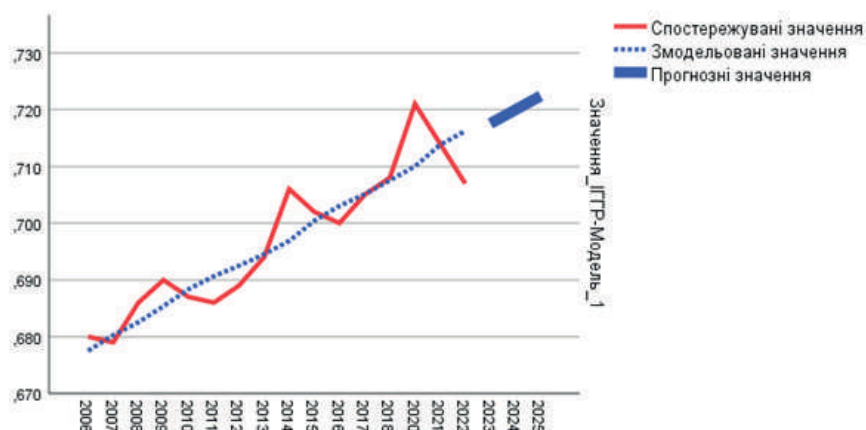

Рис. 11. Значення ІГТР, 2006–2022 рр., та прогнозні значення, 2023–2025 рр., Україна

Таблиця 2

Прогнозні значення ІГТР за моделлю експоненційного згладжування Хольта, Україна, 2023–2025 рр.

Показник	Рік	2023	2024	2025
Прогнозні значення		0,718	0,720	0,722
Верхні границі прогнозних значень		0,729	0,731	0,734
Нижні границі прогнозних значень		0,706	0,709	0,711

більша, а швидше повільніша, ніж в інших країнах світу. Визначені ті сфери політичних та соціальних рішень, які напряду впливатимуть на покращання ситуації з гендерною рівністю. Це сфера економічної участі та можливостей, яка характеризується стабільним покращенням ПКС на одну особу населення у контексті гендерної рівності, а також сфера розширення політичних можливостей.

2. Дослідження прогнозів ІГТР та рейтингових місць для України на найближчі три роки уможливило припущення про повільне підвищення показника ІГТР до 0,722 та про стабілізацію нормованого рейтингу України на рівні 50-го місця.

У контексті продовження дослідження вважаємо за доцільне адаптувати методику розрахунку Індексу глобального гендерного розриву до регіональної специфіки, що дасть змогу диференціювати відповідні політичні рішення за субрегіонами нашої держави.

Подяки. Стаття підготовлена в рамках проекту ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH “Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій”, № 101047451. Проект фінансується за підтримки Європейської комісії. Ця публікація відображає лише погляди авторів. Єврокомісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Список використаних джерел

1. Akbash K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*. 2019. Vol. 9, No. 2. P. 190–212. DOI: 10.15196/RS090208
2. World Economic Forum. (2006–2022). The global gender gap report. Cologny: World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports?utf8=%E2%9C%93&query=global+gender+gap+report> (Screen title)
3. Sex ratio at birth (male births per female births). World development indicators. The World Bank, United Nations Population Division. 2022. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.BRTH.MF>
4. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. Статистичний аналіз гендерного розвитку регіонів України. *Статистика України*. 2019. № 3. С. 90–99. Doi: 10/31767/su.3(86)2019.03.10
5. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. (2019). Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навч. посіб. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф. 340 с. URL: <https://gestproject.eu/wp-content/uploads/2019/02/Akbash-Pasichnyk-Rizhniak-E-VERSION-Theoretical-and-Applied-Basis-of-Gender-Studies.pdf>

6. Economic and legal foundations of ensuring gender equality in Ukraine and the countries of the European Union. / Blikhar M. et al. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. 4 (45). 244–253. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3837>
7. Боса А., Акбаш К. Статистичне дослідження Глобального індексу гендерного розриву для України. *Наукові записки молодих учених*. 2022. № 10. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1949>
8. Жарова Л. «Хто їм не дає?»: усе про перешкоди для жінок у політиці. *Гендер в деталях*. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/hto-im-ne-dae-use-pro-pereshkodi-dlya-zhinok-u-polititsi-134900.html>
9. Жарова Л. В деталях: економічна дискримінація та економічне насильство. *Гендер в деталях*. 2017. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/v-detalyah-ekonomichna-diskriminatsiya-134064.html>
10. Жарова Л. Всесвітній економічний форум: гендерний вимір. *Гендер в деталях*. 2017. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/vsesvitniy-ekonomichniy-forum-genderniy-vimir-134091.html>
11. Жарова Л. Глобальний гендерний розрив в 2019 році: висновки для України. *Гендер в деталях*. 2020. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/globalniy-genderniy-rozriv-v-2019-rotsi-visnovki-dlya-ukraini-1341342.html>
12. Наумова М. А. Світовий досвід оцінювання гендерної нерівності. *Економіка і організація управління*. 2017. 1 (25). С. 123–132. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/3986>
13. Рудік О. М. Стан та актуальні проблеми гендерної рівності крізь призму Глобального індексу гендерного розриву – 2014. *Теорія та історія публічного управління*. 2014. № 11–12. С. 5–12. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/233892256.pdf>
14. Сало Я. В., Пашута Д. О. Аналіз гендерної рівності: зарубіжний досвід. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-11>
15. Сандирева М. А. Аналіз узгодженості показників індексу глобального гендерного розриву для України. *Наукові записки молодих учених*. 2018. № 2. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1551>
16. Табанова А. Аналіз гендерної рівності та рекомендації щодо її забезпечення на ринку праці України та Одеської області. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2017. № 63–64. С. 92–103. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2-3\(63-64\).2017.92-103](https://doi.org/10.33987/vsed.2-3(63-64).2017.92-103)
17. Топчий Г. С., Литвиненко А. І., Івженко І. Б. Гендерна політика в Україні: сучасні трансформації. *Наукові перспективи*. 2022. № 1. С. 233–245. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1009/1008>
18. Червінська Т. Г., Соболевська М. О. Часовий вимір гендерної нерівності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 31. С. 74–78. DOI <http://apfs.onua.edu.ua/index.php/APFS/article/view/1006>

References

1. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2019). Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*, 9, 2, 190–212. DOI: 10.15196/RS090208
2. World Economic Forum. (2006–2022). The global gender gap report. Cologny: World Economic Forum. www.weforum.org. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports?utf8=%E2%9C%93&query=global+gender+gap+report> (Screen title).
3. Sex ratio at birth (male births per female births). (2022). World development indicators. The World Bank, United Nations Population Division. data.worldbank.org. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.BRTH.MF>
4. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2019). Statystychnyi analiz hendernoho rozvytku rehioniv Ukrainy [A Statistical Analysis of Gender Development in Ukrainian Regions]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3 (86), 90–99. Doi: 10/31767/su.3(86)2019.03.10 [in Ukrainian].
5. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2019). *Teoretyko-prykladni osnovy hendernykh doslidzen [Theoretical and applied foundations of gender research]*. Kropyvnytskyi: Publisher Lysenko V. F. Retrieved from <https://gestproject.eu/wp-content/uploads/2019/02/Akbash-Pasichnyk-Rizhniak-E-VERSION-Theoretical-and-Applied-Basis-of-Gender-Studies.pdf> [in Ukrainian].
6. Blikhar, M., Mazur, T., Yevkhutych, I., & Onishko, O. (2022). Economic and legal foundations of ensuring gender equality in Ukraine and the countries of the European Union. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4 (45), 244–253. Retrieved from <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3837>

7. Bosa, A., Akbash, K. (2022). Statystychne doslidzhennia Hlobalnoho indeksu hendernoho rozryvu dlia Ukrainy [Statistical study of the Global Gender Gap Index for Ukraine]. *Naukovi zapysky molodykh uchenykh – Scientific notes of young scientists*, 10. Retrieved from <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1949> [in Ukrainian].
8. Zharova, L. (2019). “Khto yim ne daie?”: use pro pereshkody dlia zhinok u politytsi [“Who doesn’t give them?”: all about obstacles for women in politics]. *genderindetail.org.ua*. Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/hto-im-ne-dae-use-pro-pereshkodi-dlya-zhinok-u-polititsi-134900.html> [in Ukrainian].
9. Zharova, L. (2017). V detaliakh: ekonomichna dyskryminatsiia ta ekonomichne nasylstvo [In details: economic discrimination and economic violence]. *genderindetail.org.ua*. Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/v-detalyah-ekonomichna-diskriminatsiya-134064.html> [in Ukrainian].
10. Zharova, L. (2017). Vsesvitnii ekonomichnyi forum: hendernyi vymir [World Economic Forum: Gender Dimension]. *genderindetail.org.ua*. Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/vsesvitniy-ekonomichnyi-forum-genderniy-vimir-134091.html> [in Ukrainian].
11. Zharova, L. (2020). Hlobalnyi hendernyi rozryv v 2019 rotsi: vysnovky dlia Ukrainy. [The global gender gap in 2019: conclusions for Ukraine]. *genderindetail.org.ua*. Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/globalniy-genderniy-rozriv-v-2019-rotsi-visnovki-dlya-ukraini-1341342.html> [in Ukrainian].
12. Naumova, M. A. (2017). Svitovyi dosvid otsiniuvannia hendernoi nerivnosti [World experience evaluation gender inequality]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, 1 (25), 123–132. Retrieved from <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/3986> [in Ukrainian].
13. Rudik, O. M. (2014). Stan ta aktualni problemy hendernoi rivnosti kriz pryzmu Hlobalnoho indeksu hendernoho rozryvu – 2014 [Status and current problems of gender equality in the light of the Global Gender Gap Index 2014]. *Teoriia ta istoriia publichnoho upravlinnia – Theory and history of public administration*, 11–12, 5–12 <https://core.ac.uk/download/pdf/233892256.pdf> [in Ukrainian].
14. Salo, Y. V., & Pashuta, D. O. (2021). Analiz hendernoi rivnosti: zarubizhnyi dosvid [Analysis of gender equality: foreign experience]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-11> [in Ukrainian].
15. Sandyrieva, M. A. (2018). Analiz uzghodzhenosti pokaznykiv indeksu hlobalnoho hendernoho rozryvu dlia Ukrainy [Analysis of consistency indicators of the global gender gap index for Ukraine]. *Naukovi zapysky molodykh uchenykh – Scientific notes of young scientists*, 2. Retrieved from <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1551> [in Ukrainian].
16. Tabanova, A. (2017). Analiz hendernoi rivnosti ta rekomendatsii shchodo yii zabezpechennia na rynku pratsi Ukrainy ta Odeskoi oblasti [Analysis of gender equality and recommendations for its ensuring in the labor market of Ukraine and Odesa region]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzen – Bulletin of social and economic research*, 63–64, 92–103. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2-3\(63-64\).2017.92-103](https://doi.org/10.33987/vsed.2-3(63-64).2017.92-103) [in Ukrainian].
17. Topchii, G. S., Lytvynenko, A. I., Ivzhenko, I. B. (2022). Henderna polityka v Ukraini: suchasni transformatsii [Gender policy in Ukraine: modern transformations]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, 1, 233–24 <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1009/1008> [in Ukrainian].
18. Chervinska, T. G., & Sobolevska, M. O. (2021). Chasovyi vymir hendernoi nerivnosti [Time dimension of gender inequality]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Current problems of philosophy and sociology*, 31, 74–78. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1006> [in Ukrainian].

K. S. Akbash,

PhD in Physic & Mathematics, Associate Professor,
Associate Professor of Department,
E-mail: kateryna.akbash@gmail.com
ResearcherID: Z-5027-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;

N. O. Pasichnyk,

DSc in History, Professor,
Professor of Department,
E-mail: pasichnyk1809@gmail.com
ResearcherID: Q-8394-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;

R. Ya. Rizhniak,

DSc in History, Professor,
Professor of Department,
E-mail: rizhniak@gmail.com
ResearcherID: Q-3371-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;
Department of Mathematics and Methods of Teaching Math,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Prognostic Analysis of the Global Gender Gap Index for Ukraine

The article carried out a study for Ukraine of the time series of the Global Gender Gap Index (GGGI), which has been calculated using the methodology of the World Economic Forum since 2006, as well as the time series of its composite indicators during 2006–2022 and forecasting the GGGI indicator for our country for the next three years. It is found that the sphere Economic Participation and Opportunity is characterized by a stable improvement in the indicator of PPP per capita in the context of gender equality. It is this indicator that influences, and most likely will continue to influence the value of the GGGI itself. Sphere Educational Attainment gives us the opportunity to be in 1st place in all of its indicators throughout the entire period. Indicators of the Health and Survival sphere due to their high rating positions will also not affect the rating positions of Ukraine in the future. The most significant influence on the rating place of Ukraine according to the GGGI indicator has the sphere of Political Empowerment. Here we observe a slow increase in the representation of women in parliament, the situation with the representation of women in ministerial positions has slightly improved over the past 8 years, and so far the situation has not changed for indicator Years with female head of state (last 50).

After analyzing the GGGI and its normalized indicators for countries, the article concluded that the speed of overcoming gender inequality in Ukraine is not more, but rather slower than the speed of overcoming it in other countries of the world. In addition, the authors identified those areas of political and social decisions that will directly affect the improvement of the situation with gender equality. These are Economic Participation and Opportunity sphere, which is characterized by a steady improvement in PPP per capita in the context of gender equality, and the Political Empowerment sphere.

The study of the forecast of GGGI indicators and rating places for Ukraine for the next three years made it possible to make an assumption about the slow increase in the IGGR indicator to 0.722 and about the stabilization of the normalized rating of Ukraine at the level of 50th place.

Key words: *global gender gap, index, sub-indices, methodology, rating, data forecasting.*

Бібліографічний опис для цитування:

Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Прогностичний аналіз індексу глобального гендерного розриву для України. *Статистика України*. 2022. № 3–4. С. 98–108.
Doi: 10.31767/su.3-4(98-99)2022.03-04.10

Bibliographic description for quoting:

Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2022). Prohnostychnyi analiz indeksu hlobalnoho hendernoho rozryvu dlia Ukrainy [Prognostic Analysis of the Global Gender Gap Index for Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3–4, 98–108. Doi: 10.31767/su.3-4(98-99)2022.03-04.10 [in Ukrainian].

УДК [303.233h:378.4:37(477)]:305
JEL Classification: C43, I23, I24

Doi: 10.31767/su.2(101)2023.02.06

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/su_2023_2_8.pdf

К. С. Акбаш,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри,
E-mail: kateryna.akbash@gmail.com
ResearcherID: Z-5027-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;

Н. О. Пасічник,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри,
E-mail: pasichnyk1809@gmail.com
ResearcherID: Q-8394-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;

Р. Я. Ріжняк,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри,
E-mail: rizhniak@gmail.com
ResearcherID: Q-3371-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;

кафедра математики та методики її навчання,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка;

Є. Баранченко,

кандидат економічних наук, доцент,
Університет Нортумбрії, Ньюкасл,
E-mail: yevhen.baranchenko@northumbria.ac.uk
ResearcherID Web of Science: ABG-5321-2020,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6921-9850>

Формування ядра індексу Гірша педагогічних університетів України: гендерні особливості

У статті розкрито результати дослідження, що проводилося з метою визначення гендерних особливостей складу групи авторів статей, які увійшли до ядра індексу Гірша за кожним педагогічним університетом України (згідно з базою даних SciVerse Scopus), а також аналізу факторів впливу на формування ядра індексу Гірша цих університетів у гендерному розрізі. Для цього були використані однофакторний дисперсійний аналіз та елементарні методи статистичного аналізу – обчислення відсоткових співвідношень та визначення індексів гендерної асиметрії. Гендерний аналіз груп авторів показав, що за наявності загального гендерного паритету в групах авторів статей, проіндексованих у базі Scopus, між групами авторів, статті яких входили до ядра h-індексу кожного університету, існує гендерна асиметрія на користь чоловіків. Така сама тенденція має місце і між гендерними групами авторів, статті яких потрапили до ядра h-індексу об'єднаного списку всіх педагогічних університетів України, причому щодо співвідношень як груп авторів статей, так і внесків груп у ядро. У результаті проведення серії однофакторних дисперсійних аналізів впливу на формування ядра індексу Гірша зовнішніх факторів було виявлено суттєву гендерну різницю за такими факторами: наявність/відсутність фінансування публікації (а саме: статті, які мають фінансування, характеризуються набагато вищим рівнем цитування); квартиль видання (статті, розміщені у виданнях першого квартиля, цитуються значно частіше); вік статті (що старша стаття, то більший у неї індекс цитування). Разом з тим не виявлено впливу на формування ядра h-індексу педагогічних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) таких чинників, як кількість авторів статті та вид доступу до статті (відкритий чи закритий). Причому лише один фактор, а саме, наявність доступу до статті, можна характеризувати як гендерно паритетний. Навпаки, очевидною є гендерна різниця у розподілі за кількістю авторів у статтях, наявністю фінансування публікації, “віком” статті та у розподілі статей за виданнями перших двох квартилів.

Ключові слова: педагогічні університети України, ядро індексу Гірша, кількість цитувань, формування ядра, гендерний паритет, гендерна асиметрія, фактори впливу.

© К. С. Акбаш, Н. О. Пасічник, Р. Я. Ріжняк, Є. Баранченко, 2023

Вступ. Вітчизняна наукова галузь перебуває на шляху активного інтегрування у світовий дослідницький простір. Дедалі більше наукових команд України активно включаються до конкурсів програми “Горизонт Європа”, в рамках якої фінансуються дослідження в галузях передової науки, інновацій і глобальних викликів [1], а також програми Еразмус+, Національний офіс якої в Україні забезпечує допомогу й підтримку у сферах вітчизняної освіти, професійної підготовки, молоді та спорту [2]. Міжнародна асоціація університетів об’єднує вищу професійну освіту у 150 країнах і співпрацює з різними міжнародними, регіональними й національними органами, організовує регулярні тематичні конференції та симпозиуми, пов’язані з проблемами та тенденціями розвитку

вищої освіти у співпраці з міжнародними організаціями [3].

Інтегруванню української науки до глобального наукового простору сприяють політичні рішення уряду України та профільного Міністерства [4]. Ці тенденції активізували появу нових та зміцнення створених раніше наукових, освітніх і культурних міжнародних зв’язків, однією зі сторін яких були, крім державних структур (Міністерство освіти і науки України [5], Академія наук України [6]), українські наукові заклади та заклади вищої освіти (далі – ЗВО), наприклад [7; 8; 9]. Як наслідок, активізувалася діяльність із виконання спільних продуктивних науково-освітніх проєктів (наприклад, за програмою Еразмус+, рис. 1, за даними [10]).

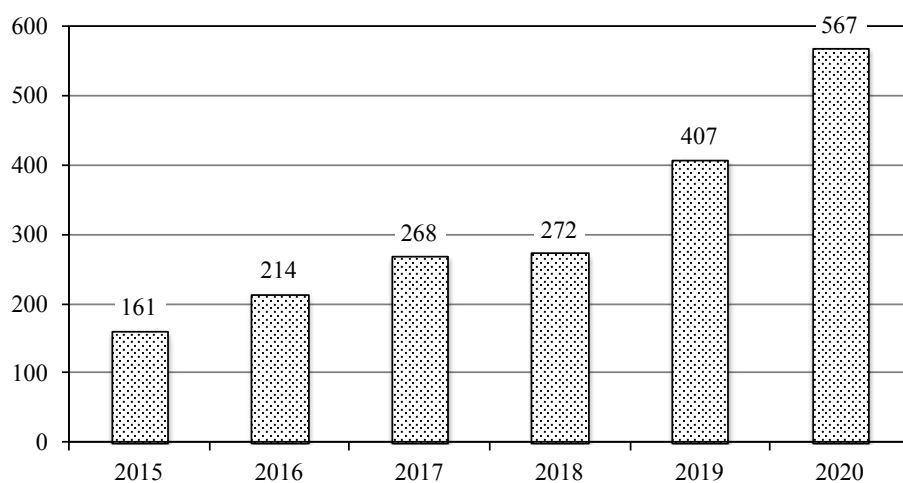

Рис. 1. Статистика Erasmus+ проєктів у вищій освіті (проєкти, які пройшли конкурсний відбір), Україна, 2015–2020 рр.

Для українських учених і викладачів стають нормою зарубіжні професійні стажування (переважно в країнах Європи). Підвищилася публікаційна активність науково-педагогічних працівників українських ЗВО (у тому числі спільно з іноземними колегами) у виданнях, що індексуються у відомих наукометричних базах (наприклад у Scopus або Web of Science Core Collection, рис. 2, за даними [11; 12], налаштування фільтрів для України, 2011–2020 роки).

Співпраця та безпосередня участь українських учених у роботі редакцій індексованих вищезазначеними базами видань (див., наприклад, склад редакційних колегій видань категорії А в Реєстрі наукових видань України 13]) значно розширили можливості українських науковців щодо доступу до статей у журналах, індексованих у базах Scopus та Web of Science Core Collection, та збільшення видимості української науки.

З іншого боку, активно інтегруються у світове наукове співтовариство українські дослідження з гендерної статистики, які з часом стають все

більш актуальними через появу реальної мотивації до створення паритетних основ залучення до соціальних, наукових, освітніх, виробничих та інших процесів представників обох статей. У публічній сфері все частіше стали обговорюватися впливи показників наукової продуктивності окремих науковців та інституційних суб’єктів на виконання ліцензійних умов та становище у рейтингах закладів вищої освіти з порівнянням ролі й участі жінок і чоловіків у науці [14 – 17].

У педагогічних ЗВО України серед науково-педагогічних працівників переважають дослідники у галузях педагогіки, технологій навчання та виховання, соціальних наук і гуманітаристики. Це саме ті галузі наукових досліджень, які слабо представлені виданнями, індексованими у базах Scopus та Web of Science. Причому статистичний гендерний аналіз різних рівнів української освіти показав, що за наявності суттєвої гендерної переваги жінок серед кадрового забезпечення вчителів українських шкіл (рис. 3, за даними [18]) у системі вищої освіти гендерні співвідношення близькі до

паритету (рис. 4, за даними [19]). Тому дослідження гендерних особливостей публікаційної активності науково-педагогічних працівників ЗВО є актуальним. Нові реалії організації функціонування української вищої школи внесли певні зміни до

організації наукових досліджень та, відповідно, вплинули на динаміку розвитку публікаційної активності вчених-жінок і вчених-чоловіків педагогічних університетів нашої держави.

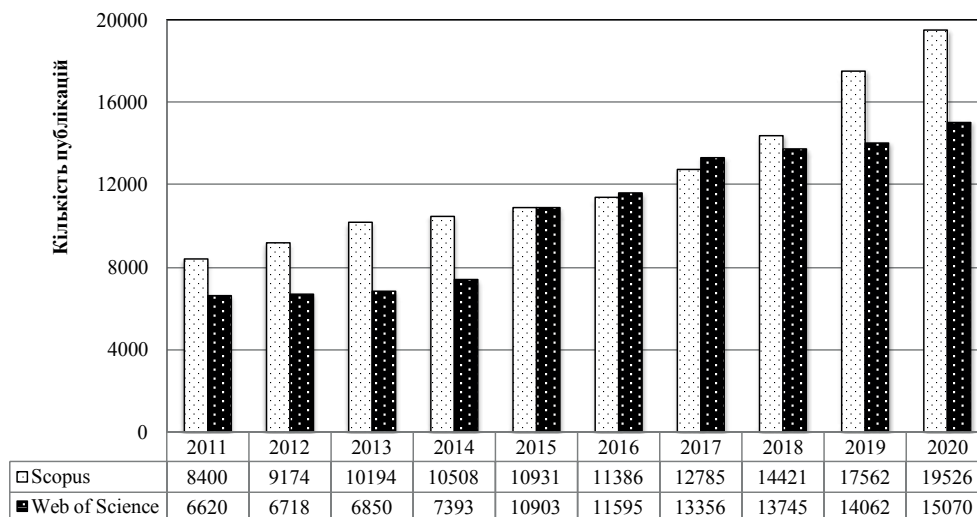

Рис. 2. Статистика публікаційної активності українських науковців у базах даних Scopus та Web of Science

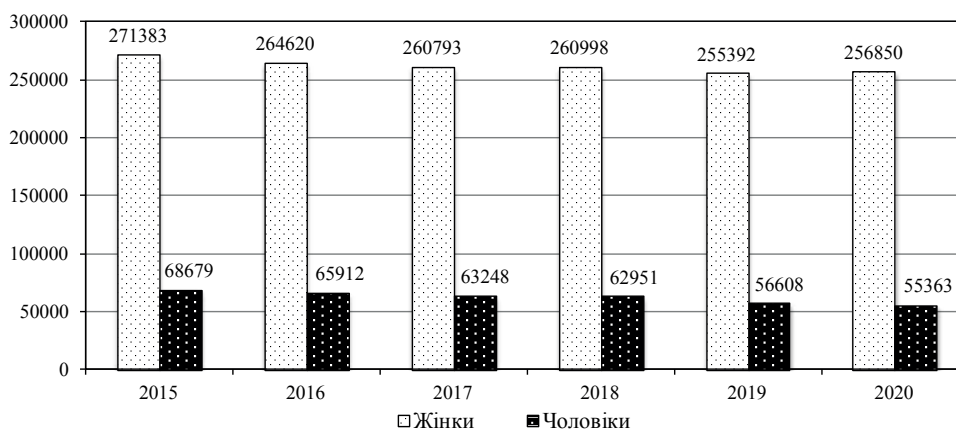

Рис. 3. Склад учителів загальноосвітніх шкіл у гендерному розрізі, Україна, 2015–2020 рр.

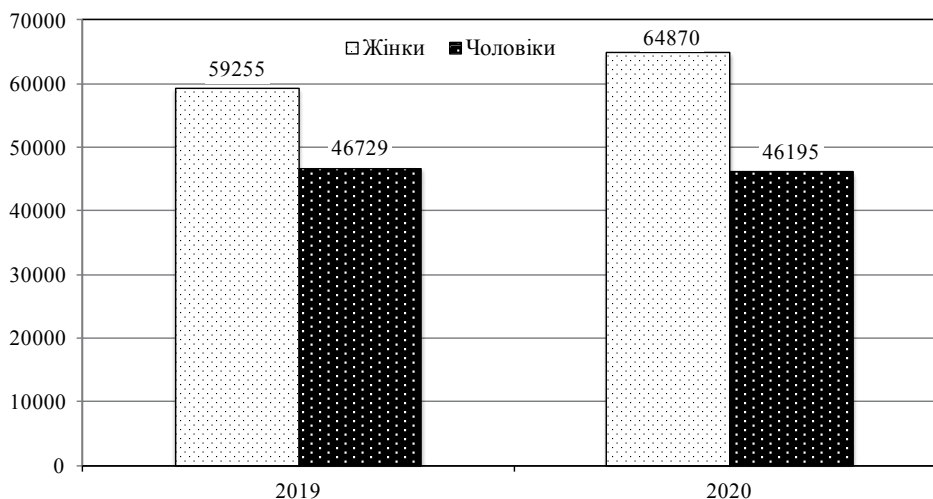

Рис. 4. Склад викладачів закладів вищої освіти у гендерному розрізі, Україна, 2019–2020 рр.

Основною метою пропонованого дослідження є вивчення гендерних особливостей формування ядра індексу Гірша педагогічних університетів України. Під ядром індексу Гірша ми розумітимемо саме ті статті, цитування яких і сформували h-індекс ЗВО. Для вирішення головного наукового питання статті слід розв'язати кілька важливих завдань: 1) зробити огляд наукової літератури з цієї проблеми; 2) розробити оригінальну методологію дослідження; 3) зібрати необхідні статистичні дані; 4) визначити наявність факторів впливу на гендерні особливості формування ядра індексу Гірша вчених педагогічних університетів України й оцінити ступінь впливу визначених факторів; 5) узагальнити результати дослідження та сформулювати висновки. Для України таке дослідження буде унікальним і корисним у контексті порівняння з аналогічними результатами зарубіжних пошуків (наприклад [20; 21]). Крім того, воно дозволить висвітлити погляди на гендерну ситуацію у вищій педагогічній освіті України.

Огляд літератури. Гендерні дослідження досить активно проводяться в різних країнах Європи, а також в Україні на рівні як наукових публікацій, так і різних проєктів. Одним із наймасштабніших гендерних проєктів за участю України в останні роки був проєкт Gender Studies Curriculum: A Step for Democracy and Peace in EU-Neighbouring Countries with Different Traditions (2015–2019 pp.), реалізований за програмою Еразмус+ Консорцієм, що був сформований із 10 ЗВО з Литви, Греції, Угорщини, Марокко, Тунісу та України [22]. У рамках проєкту проаналізовано найкращі практики європейського досвіду викладання гендерних питань, використані в подальшому для розробки навчальних програм в українських університетах. Аналіз вертикальної гендерної сегрегації в освіті, який проводився різними дослідниками, свідчить про існування такої закономірності: чим вищий освітній рівень посад у досліджуваній соціальній групі (школярі, студенти, вчителі, викладачі, професори), тим нижчою стає частка суб'єктів жіночої статі у цій групі (V. Lariviere зі співавторами, [23]; G. Madison & P. Fahlman, [21]; D. Bukstein & N. Gandelman, [20]). Відповідно, академічні товариства за деякими науковими напрямками часто описуються дослідниками як переважно чоловічі клуби (наприклад, S. Fahlgren, [24]; M. Van den Brink & L. Stobbe, [25]). З цієї позиції представлений аналіз відмінностей між жінками та чоловіками у просторовій обробці даних з використанням часової шкали – від раннього дитинства до кар'єри в академічній науці (S. J. Ceci зі співавторами, [26]). Характеризуючи особливості таких відмінностей на кожному етапі навчання та наукової діяльності жінок та чоловіків, автори роблять висновок, що жінки менше представлені на спеціальностях коледжів, програмах аспірантури та на профе-

сорських посадах у тих галузях, які є математично інтенсивними, такими як геонауки, інженерія, економіка, математика, інформатика та фізика. Рецензування рукописів та грантове фінансування є нейтральними з гендерної позиції. Також немає гендерних відмінностей у середній кількості цитувань на публікацію. Проблеми та причинам недостатньої представленості жінок у математичних галузях науки присвячена також робота [27]. В обох роботах сформульовано висновок, що усунення причин такої представленості жінок потребує зосередження уваги на освіті та змін у політиці, які змусять установи реагувати на відмінності у біологічних реаліях статей. L. Holman, D. Stuart-Fox, & C. E. Hauser ([28]), а також J. Huang, A. J. Gates & R. Sinatra ([29]) звертають увагу на меншу порівняно з чоловіками представленість жінок у сфері науки, технологій, інженерії, математики та медицини (STEMM). На рівень аналогічної гендерної нерівності в академічних медичних дослідженнях вказують P. Sebo, S. de Lucia, & N. Vernaz ([30]), які також наголошують, що гендерний розрив у цих галузях не зникне без подальших реформ у сфері освіти.

У дослідженні [31] S. J. Mayer та J. M. K. Rathmann аналізують гендерні відмінності для трьох параметрів публікацій (публікації у 10% топових наукових журналів, статті в наукових журналах та розділи книг і збірок). У результаті визначено відсутність гендерних відмінностей у кількості публікацій для менш престижних книжкових розділів. Водночас виявлені значні гендерні відмінності у продуктивності досліджень в академічних журналах, які є важливішими для просування по службі та визнання колег. Зазначимо, що під продуктивністю досліджень розумілась як кількість наукових публікацій, так і їх якість, для оцінки якої використовувався ряд індикаторів, у тому числі й індекс Гірша.

Аналіз українських реалій гендерного паритету у науці представлений у дослідженні Н. Ісакової [32]. У праці робиться висновок, що процес фемінізації науки в Україні, який спостерігається в останнє десятиліття, пов'язаний з погіршенням фінансового забезпечення науки, зниженням престижності наукової праці та, як наслідок, відтоком із науки дослідників-чоловіків.

Методологія дослідження. Вибір бази даних Scopus для проведення дослідження зумовлений можливостями цього ресурсу щодо відстеження публікаційної активності за всіма показниками як окремого науковця, так і наукових організацій (університетів, національних академій наук тощо). Нами проаналізовано h-індекс кожного педагогічного університету України станом на кінець 2020 року. Якщо, наприклад, h-індекс ЗВО дорівнював 10, то ми проаналізували всі статті (як правило їх 10 або більше), які його сформували. Для кожної

статті опрацьовувалась інформація як за авторами, так і за виданням, у якому цю статтю надруковано.

Для дослідження обрано 17 ЗВО – українських педагогічних університетів – станом на 2020 рік, профілі яких на той час були представлені в базі даних Scopus. Для кожної установи вищої освіти за даними бази Scopus визначено такі основні кількісні наукометричні показники:

- загальна кількість авторів (статті яких проіндексовані) та їхній гендерний склад за кожним закладом;
- загальна кількість авторів (статті яких увійшли до ядра h-індексу) та їхній гендерний склад за кожним закладом;
- значення h-індексу організації на кінець 2020 року.

Окремо зажною статтею, яка увійшла до ядра h-індексу, проаналізовано в контексті гендерних співвідношень таку інформацію (дані також отримані з бази Scopus):

- кількість авторів кожної статті, що входить до h-індексу (один автор, від двох до п'яти авторів, більше п'яти авторів);
- вид доступу до статті (відкритий чи закритий);
- “вік” статті;
- наявність фінансування статті;
- квартиль видання, в якому надруковано статтю.

Ця інформація потрібна для того, щоб визначити наявність (або відсутність) впливу названих факторів на формування h-індексу організації в контексті гендерних співвідношень. Аналіз проводився за тими публікаціями, які увійшли до ядра h-індексу кожної з 17 організацій (233 публікації, 150 авторів) протягом усього періоду індексування базою Scopus робіт науково-викладацького складу цих установ (табл. 1). Зазначимо, що у таблиці список упорядковано без урахування розміру установи.

Таблиця 1

Упорядкований список педагогічних університетів України за h-індексами

№ з/п	Заклад вищої освіти	Загальні показники за профілем		Показники за h-індексом		h-index закладу
		Кількість авторів-чоловіків	Кількість авторів-жінок	Кількість авторів-чоловіків	Кількість авторів-жінок	
1	2	3	4	5	6	7
1	Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (ДрДПУ)	107	34	9	2	23
2	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (ПНПУ)	80	71	8	1	21
3	Криворізький державний педагогічний університет (КРДПУ)	65	74	7	5	19
4	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (ТНПУ)	131	128	5	8	18
5	Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (ХНПУ)	33	79	2	4	15
6	Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (ЛНПУ)	37	33	9	1	13
7	Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ)	29	29	6	2	12
8	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ)	47	92	4	3	12
9	Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (СДПУ)	42	71	6	5	10
10	Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (ЦДПУ)	48	56	2	1	10
11	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (НПУ)	145	108	11	3	10

1	2	3	4	5	6	7
12	Українська інженерна педагогічна академія (УІПА)	145	84	4	2	10
13	Донбаський державний педагогічний університет (ДДПУ)	39	29	7	2	9
14	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (УДПУ)	65	101	7	2	8
15	Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (МДПУ)	45	82	6	6	8
16	Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (ПНПУ)	48	28	3	4	6
17	Університет Григорія Сковороди в Переяславі (УГСП)	21	38	2	1	6

Для вивчення гендерних особливостей формування ядра індексу Гірша педагогічних університетів України використано однофакторний дисперсійний аналіз та елементарні методи статистичного аналізу – обчислення відсоткових співвідношень та визначення індексів гендерної асиметрії.

Результати дослідження. У статті [33] нами показано, що вік університету, його профільність та кількість науково-педагогічних працівників можуть чинити різний, але відчутний вплив на h-індекс закладу (з огляду на дані бази Scopus). Водночас у роботі визначено, що педагогічні ЗВО – це єдиний блок українських університетів, для яких вплив зазначених факторів не є суттєвим.

У статті [14] нами проаналізовано вплив різних факторів на цитування статей, що входять до ядра h-індексу організації. У цьому дослідженні

ми провели серію однофакторних дисперсійних аналізів для виявлення впливу цих факторів на показники цитування статей, що входять до ядра h-індексів університетів із табл. 1. На базі результатів цього дослідження ми проаналізували відсоткові співвідношення кількості авторів-жінок та авторів-чоловіків щодо кожної градації факторів, обраної з огляду на умови визначення характеристик наукометричної інформації у базі Scopus (табл. 2).

Із табл. 2 стала зрозумілою гендерна різниця у розподілі за кількістю авторів у статтях, які сформували h-індекс педагогічних університетів. Зауважимо, що жодної статті не написано жінками без співавторства. При цьому частки статей у невеликому співавторстві (від 2 до 5 авторів) у чоловіків та жінок практично рівні. Гендерний розподіл

Таблиця 2

Результати серії однофакторних дисперсійних аналізів щодо виявлення факторів впливу на показники цитування (233 статті)

Фактор	Результати серії однофакторних дисперсійних аналізів				Частки чоловіків і жінок за градаціями факторів, %	
	Градації факторів	Кількість статей	Середня кількість цитувань	Значущість	жінки	чоловіки
1	2	3	4	5	6	7
Кількість авторів	Один автор	15	19,7	0,265	0,0	7,2
	Від 2 до 5 авторів	150	25,2		69,9	70,3
	Більше 5 авторів	58	30,3		30,1	22,5
Вид доступу до статті	Закритий доступ	150	27,5	0,240	65,6	68,0
	Відкритий доступ	73	23,2		34,4	32,0
Фінансування	Без фінансування	180	23,8	0,005	67,3	86,0
	З фінансуванням	43	35,7		32,7	14,0

1	2	3	4	5	6	7
Квартиль видання	1-й квартал	63	40,9	0,000	34,4	26,5
	2-й квартал	80	20,6		32,8	37,0
	3-й квартал	40	14,4		18,0	19,2
	4-й квартал	28	20,4		14,8	13,6
	Інші	6	57,7		0,0	3,7

на закритий/відкритий доступ до статті виявився близьким до паритету. Водночас очевидні гендерні відмінності щодо наявності/відсутності фінансування (наявність фінансування на користь жінок) та при аналізі квартилі видання, в якому розміщені статті: паритет в авторстві статей видань 3-го та 4-го квартилів і, навпаки, різниця в авторстві статей у виданнях 1-го квартилі на користь жінок та у виданнях 2-го квартилі – на користь чоловіків.

Визначено вплив одного кількісного чинника – “віку статті”, а саме: чим раніше написана стаття, тим більше вона цитується. Для жінок коефіцієнт кореляції між показниками “рік виходу статті” та “кількість цитувань статті” дорівнює (–0,332), а для чоловіків – (–0,185). Але обидва коефіцієнти кореляції значущі. Отже, для жінок вплив “віку” статті на її цитування значно більший, ніж для чоловіків.

Для обчислення значення гендерного паритету у групі науково-педагогічних працівників, статті яких складають ядро h-індексу кожного педагогічного університету, за показниками табл. 1 та бази Scopus нами було визначено такі емпіричні дані окремо щодо авторів-жінок і авторів чоловіків: а) кількість публікацій, які складають ядро h-індексу кожної організації; б) сумарний внесок публікацій у величину h-індексу організації з урахуванням можливого співавторства. Останній показник обчислювався так: згідно зі списком авторів статей, які увійшли до ядра h-індексу закладу (на прикладі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, табл. 3) за передумови рівних часток співробітництва під час написання статті визначено у відсотках внески окремих авторів у формування ядра h-індексу (табл. 4).

Таблиця 3

Список науковців ДрДПУ, статті яких увійшли до ядра h-індексу

№ статті	Ідентифікація науковців ДрДПУ	Кількість цитувань	Стать	Внесок у статтю
1	2	3	4	5
1	Hadzaman, Ivan V.	92	чол.	1
2	Virt, Ihor S.	81	чол.	1
3	Naum, Oleh M.	54	чол.	1
4	Prykarpatsky, Anatoliy K.	54	чол.	1
5	Hadzaman, Ivan V.	39	чол.	1
6	Peleshchak, R. M.	38	чол.	1
7	Kavetsky, T. S.	35	чол.	1
8	Boichuk, Valeriy I.	35	чол.	0,25
8	Bilynskyi, I. V.	35	чол.	0,25
8	Leshko, R. Ya	35	чол.	0,25
8	Turyanska, L. M.	35	жін.	0,25
9	Hadzaman, Ivan V.	30	чол.	1
10	Peleshchak, R. M.	29	чол.	1
11	Naum, Oleh M.	29	чол.	1
12	Hadzaman, Ivan V.	29	чол.	1
13	Hadzaman, Ivan V.	29	чол.	1
14	Hadzaman, Ivan V.	29	чол.	1
15	Hadzaman, Ivan V.	28	чол.	1

1	2	3	4	5
16	Hadzaman, Ivan V.	28	чол.	1
17	Hadzaman, Ivan V.	27	чол.	1
18	Hadzaman, Ivan V.	26	чол.	1
19	Hadzaman, Ivan V.	25	чол.	1
20	Hadzaman, Ivan V.	25	чол.	1
21	Popovych, Volodymyr D.	25	чол.	0,5
21	Virt, Ihor S.	25	чол.	0,5
22	Naum, Oleh M.	23	чол.	1
23	Klepach, H. M.	23	жін.	1

Таблиця 4

Внесок науковців ДрДПУ у формування ядра h-індексу

№ з/п	Ідентифікація науковців ДрДПУ	Стать	Внесок в h-індекс	Внесок в h-індекс, %
1	Hadzaman, Ivan V.	чол	12	52,2%
2	Naum, O. M.	чол	3	13,0%
3	Peleshchak, R. M.	чол	2	8,7%
4	Virt, Ihor S.	чол	1,5	6,5%
5	Kavetsky, T. S.	чол	1	4,3%
6	Klepach, H. M.	жін	1	4,3%
7	Prykarpatsky, Anatoliy K.	чол	1	4,3%
8	Popovych, Volodymyr D.	чол	0,5	2,2%
9	Bilynskyi, I. V.	чол	0,25	1,1%
10	Boichuk, Valeriy I.	чол	0,25	1,1%
11	Leshko, R. Ya	чол	0,25	1,1%
12	Turyanska, L. M.	жін	0,25	1,1%
			23	100%

Зазначимо, що у табл. 3, 4 прізвища та ініціали авторів вказані так, як вони подані у базі Scopus, що дає можливість для точного пошуку інформації. У табл. 3 для кожної статті з ядра h-індексу ЗВО (їх всього 23) показано, хто автори статті та який їхній внесок. Сортування в табл. 3 виконано за кількістю цитувань статей, які сформували h-індекс ЗВО (від найбільшої кількості до найменшої). Графа “Внесок у статтю” показує частку участі кожного автора статті із ЗВО, що розглядається, в її написання. Наприклад, значення 1 означає, що стаття одноосібна і внесок цього автора в її написання становить 100%. Значення 0,25 означає, що у статті чотири автори із цього ЗВО, внесок кожного з яких формально становить 25%.

У табл. 4 вказані підсумкові розрахунки для ДрДПУ щодо вкладу науковців цього ЗВО в h-індекс закладу. Внесок в h-індекс означає кількість статей (кількість одиниць h-індексу), яку вніс певний науковець у загальний h-індекс закладу. В останній колонці ці внески представлені у відсотках.

Отже, в організації ДрДПУ серед 11 авторів статей, які формують ядро h-індексу, лише дві (18,18%) – це представниці жіночої статі, внесок яких у ядро h-індексу становить 5,4%. Аналогічні дії ми виконали з іншими організаціями, результати подано на гістограмі (рис. 5, створено авторами).

Скориставшись методологією [34], згідно з правилами соціальної статистики ми визначили для кожної організації коефіцієнти гендерної асиметрії для авторів статей, які увійшли до ядра h-індексу, а також коефіцієнти асиметрії для внесків статей авторів-жінок і авторів чоловіків у формування ядра h-індексу (рис. 6, створено авторами) за формулою:

$$GAI = \frac{ratio_f - ratio_m}{ratio_f + ratio_m}, \quad (1)$$

де $ratio_f$ – співвідношення кількості авторів-жінок, статті яких увійшли до ядра h-індексу організації, до загальної кількості жінок, статті яких проіндексовані базою Scopus із цієї організації (аналогічно

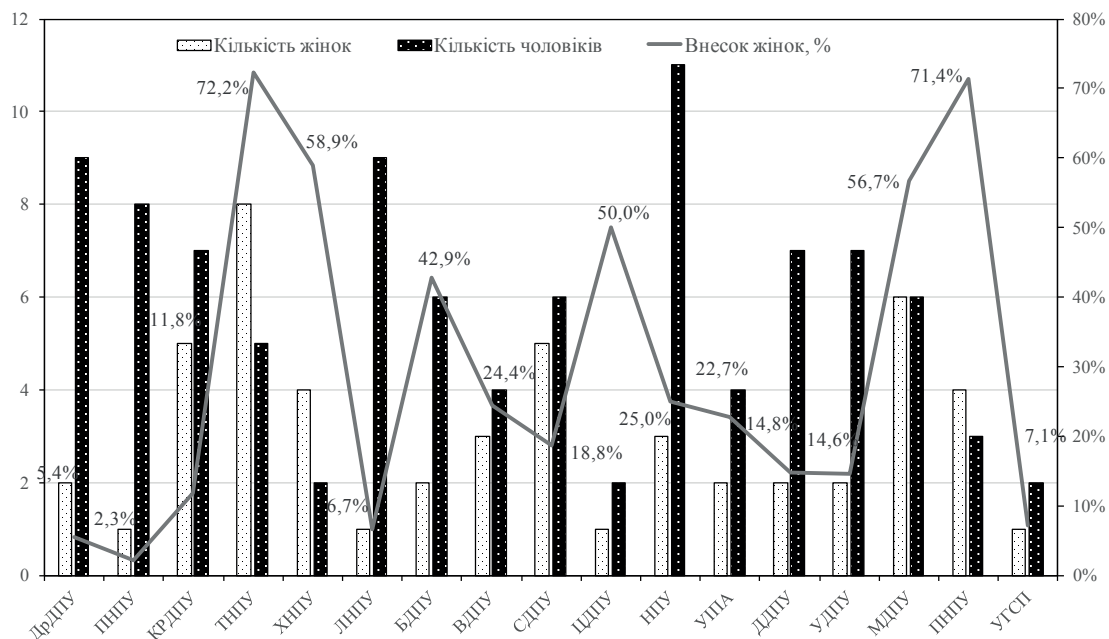

Рис. 5. Гендерний склад авторів статей, що входять до ядра h-індексу, з позначенням внеску представниць жіночої статі у його формування

визначається $ratio_m$ для чоловіків – авторів статей). GAI змінюється в межах $[-1; 1]$ і є якісною мірою відношення розподілу характерних ознак у гендерних групах. На рис. 6 наочно видно зв'язок

між двома рядами даних (GAI авторів статей ядра h-індексу та GAI внесків авторів статей у ядро h-індексу організації), що й підтверджується значним коефіцієнтом кореляції Спірмена 0,588.

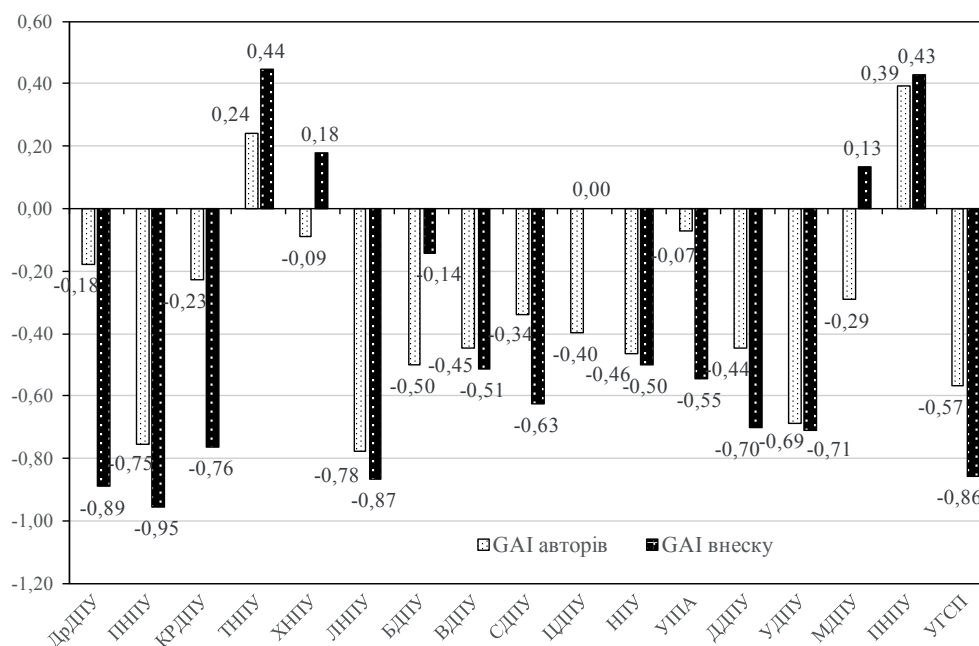

Рис. 6. Коефіцієнти гендерної асиметрії для авторів статей, які увійшли до ядра h-індексу, а також для внесків статей науковців університетів у формування ядра h-індексу

З метою з'ясувати гендерні співвідношення авторів статей в об'єднаному списку всього персоналу педагогічних університетів України ми визначили відповідний спільний h-індекс. Він дорівнює 35, тобто опубліковано не менше 35 статей (усього таких статей 38) науково-педагогічних працівників різних університетів, індекс цитування яких

не менший за 35. Авторами статей ядра спільного h-індексу є 8 жінок та 22 чоловіки. А отже, гендерний розподіл внесків у підготовку статей, що входять до ядра h-індексу, виявився таким: 17,76% – внесок авторів-жінок і, відповідно, 82,24% – внесок авторів-чоловіків. При обчисленні коефіцієнтів гендерної асиметрії за формулою (1) отримано

такі дані: $(-0,47)$ – для співвідношення авторів статей ядра та $(-0,64)$ – для співвідношення внесків у ядро гендерних груп.

Обговорення. Зазначені нами вище за текстом політичні рішення уряду України та Міністерства освіти і науки, ухвалені у 2015 році, досягли певного результату (ці результати наукометричного аналізу за базами Scopus та Web of Science опубліковані в [15]), але кардинальними зрушеннями описані в публікації позитивні тенденції назвати поки що складно. І це, насамперед, є характерним для педагогічних ЗВО. Зазначимо, що переважна більшість статей, що увійшли до ядер h-індексів педагогічних університетів України, належать до STEM, тобто традиційно “чоловічих” сфер знань [14]. У ядрах h-індексів відсутні задокументовані результати наукових розробок за традиційно “жіночими” галузями знань – педагогікою та гуманітарними науками, які відповідають профілю педагогічних ЗВО. При цьому такі статті містяться серед проіндексованих (у дослідженні – базою Scopus) публікацій з, як правило, незначним індексом цитування. Це говорить про їхню видимість, але разом з тим – про їх слабкий вплив. Отже, найбільш видимими та визнаними є міжнародні публікації тих викладачів педагогічних університетів (у більшості – чоловіків), які, ймовірно, викладають блок фундаментальних дисциплін. Водночас публікації викладачів закладів вищої педагогічної освіти, які забезпечують професійну підготовку майбутніх вчителів (а такими викладачами є здебільшого жінки), справляють незначний вплив на міжнародну наукову громадськість, оскільки за показниками наукометричних баз мають низький рівень цитування. До того ж в Україні спостерігається значний розрив між невеликою кількістю проіндексованих у міжнародних базах публікацій та солідною загальною кількістю статей в українських журналах (групи Б та ін.), не проіндексованих у базах Scopus та Web of Science. Саме ці статті містять лівову частку науково-методичного матеріалу для підготовки майбутніх вчителів, але є значною мірою невидимими для світової наукової спільноти.

Крім того, слід зазначити, що для науковців педагогічних університетів загальна для України тенденція до фемінізації наукової діяльності [32] не є впливовим фактором при визначенні авторів публікацій, які входять до ядра h-індексу закладів. Справді, загальний аналіз гендерного складу авторів публікацій ядра h-індексу, а також авторів усіх проіндексованих публікацій на базі Scopus показав відсутність гендерного паритету в першому випадку (коефіцієнт гендерної асиметрії для всіх авторів, публікації яких входять до ядра h-індексу педагогічних ЗВО, дорівнює $(-0,31)$) та наявність майже повного паритету у другому (відповідний коефіцієнт дорівнює $0,004$). Нагадаємо,

що в об’єднаному списку науковців педагогічних університетів України при визначенні загального h-індексу цих ЗВО коефіцієнт гендерної асиметрії ще більш обґрунтовано свідчить про більшу кількість чоловіків – авторів публікацій, які потрапили в ядро загального h-індексу ($GAI = -0,47$). Втім слід зазначити, що незважаючи на загальну тенденцію (див. рис. 6), яка характеризується майже у всіх випадках від’ємним значенням коефіцієнта гендерної асиметрії групи авторів, публікації яких входять до ядра h-індексу кожного з педагогічних ЗВО, ситуація за окремими університетами дуже відрізняється. Відповідний коефіцієнт змінюється за розглянутими закладами від $(-0,78)$ до $0,39$.

Висновки. Проаналізувавши станом на 2020 рік гендерні особливості складу групи авторів статей, що увійшли до ядра індексу Гірша за кожним університетом (за інформацією бази даних SciVerse Scopus), а також фактори впливу на формування ядра індексу Гірша педагогічних університетів України у контексті аналізу відсоткових співвідношень кількості авторів-жінок та авторів чоловіків щодо кожної градації факторів, ми дійшли таких висновків.

1. За наявності гендерного паритету за показником загальної кількості авторів, статті яких були проіндексовані базою Scopus, гендерні співвідношення груп авторів, статті яких увійшли до ядра h-індексу кожного педагогічного університету, кардинально відрізняються. Обчислені значення авторів статей ядра h-індексу та внесків авторів статей у ядро h-індексу закладу відрізняються за кожним університетом (див. рис. 6), але загальна тенденція полягає в тому, що авторів-жінок приблизно удвічі менше, ніж авторів-чоловіків. Причому між указаними парами значень коефіцієнтів гендерної асиметрії існує зв’язок, що підтверджується значущим коефіцієнтом кореляції Спірмена ($0,588$).

2. Гендерні співвідношення груп авторів статей, які потрапили до ядра h-індексу об’єданого списку всіх педагогічних університетів України, ще більшою мірою свідчать про відсутність гендерного паритету між названими гендерними групами на користь дослідників-чоловіків. Коефіцієнт гендерної асиметрії для груп авторів статей ядра має значення $(-0,47)$, а співвідношення внесків груп у ядро – значення $(-0,64)$.

3. Серія однофакторних дисперсійних аналізів з урахуванням гендерного фактора показала, що на формування ядра h-індексу педагогічних університетів істотно впливають наявність фінансування конкретної публікації (статі, які мають фінансування, характеризуються набагато вищим рівнем цитування), квартиль видання (статті, розміщені у виданнях першого квартиля, цитуються значно частіше) та “вік” статті (що старша стаття, то більший у неї індекс цитуван-

ня). Водночас не виявлено впливу на формування ядра h-індексу ЗВО, які проводять підготовку вчителів, таких чинників, як кількість авторів статті та відкритий чи закритий доступ до статті. Причому лише один фактор, а саме наявність доступу до статті, можна характеризувати як гендерно паритетний. Навпаки, очевидно є гендерна різниця у розподілі за кількістю авторів у статтях, наявністю фінансування публікації, “віком”

статті та у розподілі статей за виданнями перших двох кuartилів.

Подальший моніторинг особливостей складу групи авторів статей, що увійшли до ядра індексу Гірша закладів вищої освіти України, дасть змогу виявити як загальні тенденції розвитку публікаційної активності науково-педагогічних працівників, так і гендерні, вікові, профільні та інші складові цих тенденцій.

References

1. Horizon Europe – The EU Research & Innovation Programme. *Horizon Europe*. Retrieved April 10, 2023 from <https://horizoneurope.ie/>
2. Erasmus+ is a program of the European Union in the field of education, vocational training, youth and sports. *National Erasmus+ Office in Ukraine*. Retrieved March 11, 2023 from <https://erasmusplus.org.ua/>
3. International Association of Universities (IAU). *The Center for International Projects “Euroeducation”*. Retrieved March 16, 2023 from https://euroosvita-net.translate.google.com/?category=36&id=404&_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=uk
4. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1187: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 347 vid 10.05.2018 r. [On Amendments to Resolution No. 1187 of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 30, 2015. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 10, 2018 No. 347]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Yevropeiska ta Yevroatlantychna intehtatsiia. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [European and Euro-Atlantic integration. Ministry of Education and Science of Ukraine]. *mon.gov.ua*. Retrieved April 12, 2023 from <https://mon.gov.ua/ua/tag/yevropeiska-ta-yevroatlantichna-integraciya> [in Ukrainian].
6. Mizhnarodne spivrobotnytstvo. Akademiia nauk Ukrainy [International cooperation. Academy of Sciences of Ukraine]. *www.nas.gov.ua*. Retrieved April 10, 2023 from <https://www.nas.gov.ua/UA/InternationalCo/Pages/default.aspx> [in Ukrainian].
7. International activity. National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”. *www.kpi.kharkov.ua*. Retrieved April 4, 2023 from <http://www.kpi.kharkov.ua/eng/international-activity/>
8. International activity. Bogolyubov Institute for Theoretical Physics of the National Academy of Sciences of Ukraine. *bitp.kiev.ua*. Retrieved April 4, 2023 from <http://bitp.kiev.ua/en/about>
9. International scientific relations. (2021). Taras Shevchenko National University of Kyiv. *www.iir.edu.ua*. Retrieved April 4, 2023 from <https://www.iir.edu.ua/en/education/international-law/private-international-law-chair/international-scientific-relations>
10. Onovleno statystyky rezultativ konkursiv Erasmus+ KA 1, KA 2 i Zhan Monne [The statistics of the results of the Erasmus+ KA 1, KA 2 and Jean Monnet competitions have been updated]. (2016). *Erasmus+ Office in Ukraine*. Retrieved from <https://erasmusplus.org.ua/news/onovleno-statystyky-rezultativ-konkursiv-erasmus-ka-1-ka-2-i-zhan-monne/>
11. Scopus Preview. Sources. (2023). *www.scopus.com*. Retrieved from <https://www.scopus.com/sources.uri?zone=TopNavBar&origin=searchbasic>
12. *Web of Science*. (2023). Retrieved from <https://www.webofscience.com>
13. Reiestr naukovykh vydan Ukrainy [Register of scientific publications of Ukraine]. *nfv.ukrintei.ua*. Retrieved April 14, 2023 from [http://nfv.ukrintei.ua/search?sortOrder=title&categorySearch\[\]=a&](http://nfv.ukrintei.ua/search?sortOrder=title&categorySearch[]=a&) [in Ukrainian].
14. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2021). Analiz faktoriv vplyvu na naukometrychni pokaznyky vchenykh pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy [An Analysis of the Factors with Influence on Scientometric Indicators of Researchers from Pedagogical Universities of Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 4, 34–42. Doi: 10.31767/su.4(95)2021.04.04 [in Ukrainian].
15. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2021). Publikatsiina aktyvnist uchenykh pedahohichnykh universytetiv Ukrainy (2010–2020 rr.) cherez pryzmu baz danykh Scopus ta Web of Science [Publication activity of scientists of pedagogical universities of Ukraine (2010–2020) through the prism of the Scopus and Web of Science databases]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science and Science of Science*, 1 (111), 63–80. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/sofs2021.01.063> [in Ukrainian].
16. *Nauka ta metryka – Science and Metrics*. (2019–2021). Issues 1–6. <https://nim.media/releases> [in Ukrainian].

17. Shtovba, S. D., & Shtovba, O. V. (2016). Analiz naukometrychnykh indyikatoriv dlia otsiniuvannia zdobutkiv vchenoho [Analysis of Scientometric Indicators for Estimation of Achievements of Researcher]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of the Vinnitsa Polytechnic Institute*, 1, 115–123. Retrieved March 27, 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2016_1_20 [in Ukrainian].
18. UIS Statistics. Education. Sustainable Development Goals. Classroom teachers and academic staff by sex. Number of teachers by teaching level of education. Teachers in secondary education. *data.uis.unesco.org*. Retrieved March 27, 2023 from <http://data.uis.unesco.org>
19. UIS Statistics. Education. Sustainable Development Goals. Classroom teachers and academic staff by sex. Number of teachers by teaching level of education. Teachers in tertiary education programmes. *data.uis.unesco.org*. Retrieved March 27, 2023 from <http://data.uis.unesco.org>
20. Bukstein, D., & Gandelman, N. (2019). Glass Ceilings in Research: Evidence from a National Program in Uruguay. *Research Policy*, 48, 1550–1563. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.03.007>
21. Madison, G., & Fahlman, P. (2020). Sex differences in the number of scientific publications and citations when attaining the rank of professor in Sweden. *Studies in Higher Education*, 46 (12), 2506–2527. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1723533>
22. Gender Studies Curriculum: A Step for Democracy and Peace in EU-Neighbouring Countries with Different Traditions (GEST). (561785-EPP-1-2015-1-LT-EPPKA2-CBHE-JP). (2015). *Gender Studies*. Retrieved from <https://gestproject.eu/>
23. Lariviere, V., Ni, C., Gingras, Y., Cronin, B., & Sugimoto C. R. (2013). Global Gender Disparities in Science. *Nature*, 504, 211–213. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/504211a>
24. Fahlgren, S. (2013). The Paradox of a Gender-balanced Workforce: The Discursive Construction of Gender Among Swedish Social Workers. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 28 (1), 19–31. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0886109912475162>
25. Van den Brink, M., & Stobbe, L. (2014). The Support Paradox: Overcoming Dilemmas in Gender Equality Programs. *Scandinavian Journal of Management*, 30, 163–174. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/j.scaman.2013.07.001>
26. Ceci, S. J., Ginther, D. K., Kahn, S., & Williams, W. M. (2014). Women in Academic Science: A Changing Landscape. *Psychological Science in the Public Interest*, 15 (3), 75–141. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1529100614541236>
27. Ceci, S. J., & Williams, W. M. (2011). Understanding current causes of women's underrepresentation in science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 108 (8), 3157–3162. Retrieved from <https://doi.org/10.1073/pnas.1014871108>
28. Holman, L., Stuart-Fox, D., & Hauser, C. E. (2018). The gender gap in science: How long until women are equally represented? *PLOS Biology*, 16 (4). e2004956. Retrieved from <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.2004956>
29. Huang, J., Gates, A. J., Sinatra, R., & Barabási, A.-L. (2020). Historical comparison of gender inequality in scientific careers across countries and disciplines. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 117 (9), 4609–4616. Retrieved from <https://doi.org/10.1073/pnas.1914221117>
30. Sebo, P., de Lucia, S. & Vernaz, N. (2021). Gender gap in medical research: a bibliometric study in Swiss university hospitals. *Scientometrics*, 126, 741–755. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03741-w>
31. Mayer, S. J., & Rathmann, J. M. K. (2018). How does research productivity relate to gender? Analyzing gender differences for multiple publication dimensions. *Scientometrics*, 117, 1663–1693. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2933-1>
32. Isakova, N. B. (2018). Hendernyi parytet v nautsi: tendentsii v sviti ta Ukraini [Gender Parity in R&D: Global and Ukrainian Trends]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science and Science of Science*, 2 (100), 68–90. Retrieved from <https://sofs.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/5-3.pdf> [in Ukrainian]
33. Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2021). Analysis of key factors of influence on scientometric indicators of higher educational institutions of Ukraine. *International Journal of Educational Development*, Vol. 81. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102330>
34. Akbash K., Pasichnyk N., & Rizhniak R. (2018). Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. *Regional Statistics*, 8, 2, 170–183. Doi: 10.15196/RS080205

K. S. Akbash,

PhD in Physic & Mathematics, Associate Professor, Associate Professor of Department,

E-mail: kateryna.akbash@gmail.com

Researcher ID: Z-5027-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;

N. O. Pasichnyk,

DSc in History, Professor, Professor of Department,

E-mail: pasichnyk1809@gmail.com

Researcher ID: Q-8394-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;

R. Ya. Rizhniak,

DSc in History, Professor, Professor of Department,

E-mail: rizhniak@gmail.com

Researcher ID: Q-3371-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;

Department of Mathematics and Methods of Teaching Math,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University;

Ye. Baranchenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Northumbria University, Newcastle upon Tyne,

E-mail: yevhen.baranchenko@northumbria.ac.uk

ResearcherID Web of Science: ABG-5321-2020,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6921-9850>

The Formation of the Core of the Hirsch Index of the Pedagogical Universities of Ukraine: The Gender Features

In the article, the authors disclosed the results of the study that was conducted with the aim of determining the gender characteristics of the groups of the authors of articles that were included in the core of the Hirsch index for each pedagogical university of Ukraine (according to the SciVerse Scopus database) as well as to analyze the influencing factors on the formation of the core of the Hirsch index of these universities in the context of the gender division. For this purpose, one-factor variance analysis and elementary methods of statistical analysis were used – a calculation of percentage ratios and determination of gender asymmetry indices. The gender analysis of the group of authors whose articles were included in the h-index core of each university showed that in the presence of the general gender parity in the gender groups of authors whose articles are indexed by the Scopus database, there is a gender asymmetry between the gender groups of authors of articles from the core in favor of the male authors. The same tendency occurs between the gender groups of authors, whose articles were included in the core of the h-index of the combined list of all the pedagogical universities of Ukraine: both for the ratio of the groups of authors of articles, and for the ratio of contributions of the groups to the core. As a result of a series of univariate variance analyzes of the influence of the external factors on the formation of the Hirsch index core, a significant gender difference was revealed when analyzing the following factors: presence/absence of publication funding (articles that have funding have a much higher citation rate), publication quartile (articles placed in publications of the first quartile, are cited much more often) and the age of the article (the older the article, the higher its citation index). At the same time, factors such as the number of authors of the article and the type of access to the article did not influence the formation of the core of the h-index of the pedagogical higher educational institutions. Moreover, only one factor (the availability of access to the article) can be characterized as a gender parity. On the contrary, there is an obvious gender difference in the distribution of the number of authors in the articles, the availability of funding for the publication, the “age” of the article, and in the distribution of articles by the publications of the first two quartiles.

Key words: *pedagogical universities of Ukraine, Hirsch index core, scientific citation index, core formation, gender parity, gender asymmetry, influencing factors.*

Бібліографічний опис для цитування:

Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я., Баранченко Є. Формування ядра індексу Гірша педагогічних університетів України: гендерні особливості. *Статистика України*. 2023. № 2. С. 51–63. Doi: 10.31767/su.2(101)2023.02.06

Bibliographic description for quoting:

Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., Rizhniak, R. Ya., & Baranchenko, Ye. (2023). Formuvannia yadra indeksu Hirsha pedahohichnykh universytetiv Ukrainy: henderni osoblyvosti [The Formation of the Core of the Hirsch Index of the Pedagogical Universities of Ukraine: The Gender Features]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 51–63. Doi: 10.31767/su.2(101)2023.02.06 [in Ukrainian].

К. С. Акбаш,*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри,
E-mail: katernyna.akbash@gmail.com
Researcher ID: Z-5027-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;*<https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/430/401>**Н. О. Пасічник,***доктор історичних наук, професор,
професор кафедри,
E-mail: pasichnyk1809@gmail.com
Researcher ID: Q-8394-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;***Р. Я. Ріжняк,***доктор історичних наук, професор,
професор кафедри,
E-mail: rzhniak@gmail.com
Researcher ID: Q-3371-2019,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;
кафедра математики та цифрових технологій,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Статистичний аналіз індексу гендерної нерівності за регіонами України

У статті представлено результати адаптації методології визначення індексу гендерної нерівності до регіонального рівня для України у 2021 році. При цьому використано трансформований набір показників та наочно проілюстрована мінливість значень показників у різних регіонах країни. У процесі проведення дослідження були виявлені такі факти.

Досягнення гендерної рівності є важливим пріоритетом у всьому світі, оскільки існуючі гендерні проблеми суттєво перешкоджають раціональному використанню людських ресурсів. Актуальні підходи до дослідження гендерної рівності передбачають використання як на рівні країн, так і на субнаціональному рівні різних індексів – гендерного розвитку, гендерної нерівності, глобального гендерного розриву. Необхідність регіональної адаптації індексу гендерної нерівності для України пов'язана з тим, що методологія, запропонована ООН, не відображає різноманітних регіональних особливостей конкретної країни. Причиною цього є обмежені можливості збирання даних та необхідність універсалізації їхніх типів і видів для всіх країн. Авторам вдалося суттєво скоректувати показники кожної сфери так, щоб визначити різницю між регіонами нашої держави у контексті вимірювання гендерної нерівності. Як наслідок, це дозволяє надавати політикам та урядовцям ефективні, дієві для кожного з регіонів країни політичні, економічні й соціальні рекомендації у контексті розвитку людського потенціалу з огляду на гендерний фактор.

Було виявлено, що діапазон зміни показників регіональних індексів гендерної нерівності майже для всіх регіонів (крім м. Києва) перевищив межі визначених значень індексу гендерної нерівності для України за 2021 рік. Можливими причинами цього вважаємо такі: а) показники за регіонами України у сфері “Здоров’я” мають значний розмах варіації, який компенсується при обрахунку даних за всією країною; б) для обчислення регіонального індексу гендерної нерівності у сферах “Розширення прав і можливостей” та “Ринок праці” введено нові показники, доступні на регіональному рівні; разом з тим виявлено суттєві різниці між окремими регіонами нашої держави у контексті дослідження тих сфер суспільного, політичного та економічного життя, де є реальні проблеми з позиції гендерної рівності.

Ключові слова: *гендерні дослідження, індекс гендерної нерівності (ІГН), субіндекси ІГН, регіональна (субнаціональна) адаптація, рейтинг.*

Постановка проблеми. Починаючи з 1990 року, структурами ООН накопичено значний досвід розробки методологій та проведення статис-

тичних гендерних досліджень [8; 9; 10]. Це спонукало організацію до проведення досліджень на рівні країн (або їх груп) та визначення як простих

показників (наприклад гендерного паритету, питомого гендерного паритету, гендерного розриву [2]), так і складних індексів, серед яких індекси гендерного розвитку та гендерної нерівності у загальному індексі людського розвитку, індекс гендерної рівності (Європейський Союз), індекс глобального гендерного розриву та ін. Закономірно гендерна статистика як розділ соціальної статистики з часом стає все більш актуальною через появу реальних мотивів створення паритетних основ залучення до соціальних, освітніх, виробничих та інших процесів представників обох статей суспільства. У доповіді експертів ООН “Концепція та вимір людського розвитку” за 1990 р. уперше було опубліковано методику розрахунку Індексу людського розвитку (Human Development Index, HDI) [8], а 1995 року було опубліковано методику розрахунку двох індексів розвитку людського потенціалу з урахуванням гендерного фактора – індекс гендерного розвитку (GDI) та індекс розширення можливостей жінок (GEM) [9]. 2010 року на зміну показника GEM було введено Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index, GII) [10].

Необхідність урахування державними політиками й урядовцями гендерних індексів при ухваленні політичних, соціальних та економічних рішень ґрунтується на твердженні, що існуючі гендерні проблеми можуть серйозно перешкоджати організації раціонального використання людських ресурсів. Як наслідок, це створюватиме перепони повноцінному розвитку суспільства. Але при аналізі гендерних процесів у окремо взятій країні складні індекси не ілюструють абсолютні результати за гендерною проблематикою. Це у першу чергу пов'язано з тим, що головною проблемою вибору методики розрахунку кожного з індексів є наявність та/або доступність необхідної інформації. По-друге, при ухваленні політичних, соціальних та економічних рішень усередині країни мають ураховуватися регіональні особливості територій. У результаті ці аргументи формують передумови розроблення методології визначення субнаціональних (регіональних) гендерних індексів.

У пропонованій статті автори представляють результати адаптації методології визначення ГІІ до регіонального рівня для України з використанням трансформованого набору показників та наочно ілюструють варіативність їхніх значень у різних регіонах країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори вже звертали увагу на окреслену проблематику. З метою побудови рейтингу регіонів України за рівнем гендерного розвитку та визначення гендерної нерівності в окремо взятому регіоні України були розглянуті прості індекси для демографічної і соціальної статистики [2], проведена адаптація GDI до регіонального рівня [16] та визначений ча-

совий ряд зміни адаптованого ГІІ для Кіровоградської області [1].

Різні варіанти методологій субнаціональних адаптацій для країн з різноманітними особливостями розвитку пропонувалися європейськими авторами, а саме: розширений регіональний індекс гендерного розриву для Італії (С. Cascella, J. Williams, M. Rampaka, [4]); адаптація європейського індексу гендерної рівності до регіонального рівня для вивчення мінливості гендерних відносин в Італії (Е. Bericat, [3] та Е. Di Bella, L. Leporatti, L. Gandullia, & F. Maggino, [5]); розрахунок індексу гендерної рівності для американських штатів та регіонів (J. Di Noia, [6]), вимірювання структурної гендерної рівності на рівні штату в Мексиці (S. M. Frias, [7]); аналіз створення регіонального індексу гендерної рівності у Норвегії (R. Kjeldstad, & J. E. Kristiansen, [12]); звіт на прикладі Іспанії про гендерну та регіональну нерівність у людському розвитку (J. Martinez Peinado, & G. Cairo Cespedes, [13]); вимірювання регіональної гендерної рівності у Великій Британії (S. Walby, & J. Armstrong, [14]); розробка регіонального індексу людського розвитку від НАН України [18].

Підходи до визначення регіональних гендерних особливостей, реалізовані у перелічених дослідженнях, а також методологічні викладки ООН [8; 9; 10] були використані авторами для побудови рейтингу регіонів України за визначеним індексом гендерної нерівності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологія адаптації індексу гендерної нерівності для одного з регіонів України (рис. 1) була викладена у статті [1]. На момент виконання адаптації ми не мали всіх необхідних даних з розбивкою за статтю для всіх регіонів України. Наразі виконання такого завдання стало можливим. Через початок збройної агресії РФ в Україні необхідні дані, починаючи з 2022 року, відсутні. Водночас, маючи повний набір необхідних даних станом на 2021 рік, ми провели дослідження і визначили регіональні відмінності за індексом гендерної нерівності, який далі позначено як Регіональний індекс гендерної нерівності (РІГН).

У табл. 1 подано показники, метадані та джерела отримання даних, необхідні для виконання адаптації.

Зауважимо, що в адаптованій методиці у сфері “Розширення прав і можливостей” був запропонований показник “Частка жінок та чоловіків – випускників в області науки, математики, техніки, виробництва та будівництва на рівні вищої освіти” [1]. Але цей показник у розрізі статі відсутній для всіх регіонів. Тому для його заміни у цьому дослідженні автори додали два близькі показники: “Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю “Професіонали” і “Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальніс-

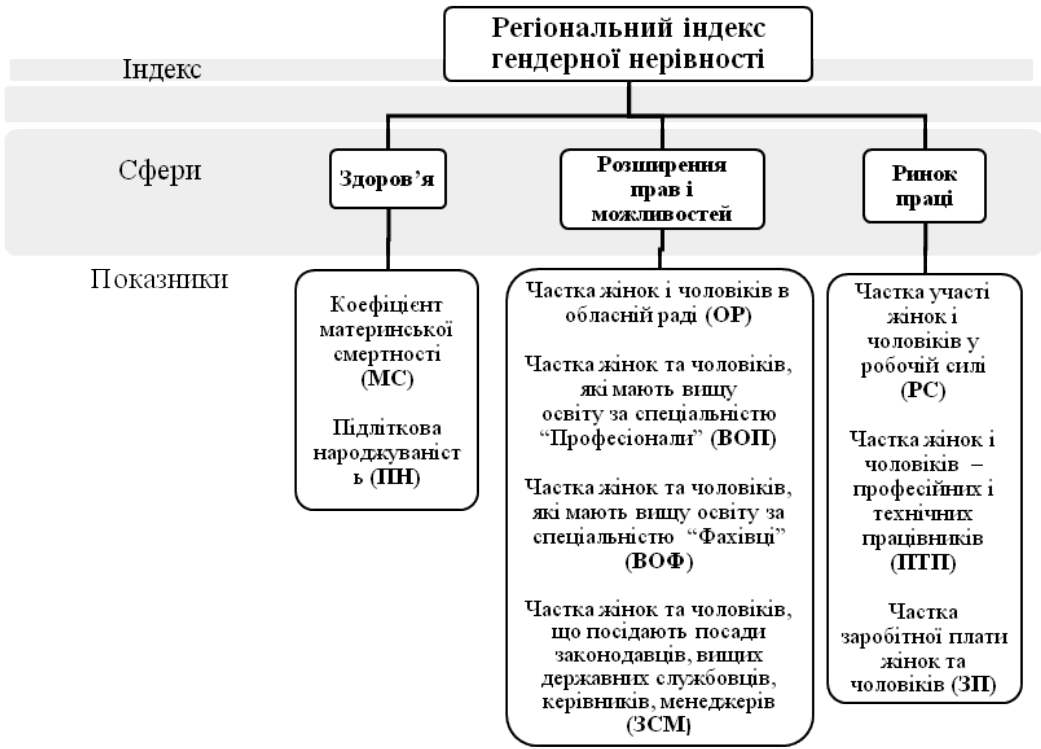

Рис. 1. Загальна схема методології визначення РІГН

Таблиця 1

Показники та джерела даних для адаптованого РІГН

Показник	Метадані	Джерело даних
1	2	3
Здоров'я (ЗД)		
Коефіцієнт материнської смертності (МС)	Кількість смертей через причини, пов'язані з вагітністю, на 100 000 живонароджених дітей	Державна служба статистики України [19]
Підліткова народжуваність (ПН)	Коефіцієнт народжуваності у віці до 19 років включно на 1 000 жінок віком 15–19 років	Державна служба статистики України [19]
Розширення прав і можливостей (РПМ)		
Частка жінок і чоловіків в обласній раді (ОР)	Частка жінок і чоловіків серед депутатів обласних рад	Державна служба статистики України. Індикатори для моніторингу гендерної рівності. Суспільне життя та прийняття рішень [20]
Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю "Професіонали" (ВОП)	Частка жінок і чоловіків із вищою освітою, які мають спеціальність за дипломом, що віднесена до категорії "Професіонали" відповідно до Класифікатора професій (ДК 003:2010)	Державна служба статистики України. Файли мікроданих. Зайнятість та безробіття. Анонімні мікродані за показниками щодо робочої сили та їх характеристиками (2021 р.) [21]
Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю "Фахівці" (ВОФ)	Частка жінок і чоловіків із вищою освітою, які мають спеціальність за дипломом, що віднесена до категорії "Фахівці" відповідно до Класифікатора професій (ДК 003:2010)	
Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів (ЗСМ)	Частка посад жінок і чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів відповідно до Класифікатора професій (ДК 003:2010)	

1	2	3
Ринок праці (РП)		
Частка участі жінок та чоловіків у робочій силі (РС)	Частка населення працездатного віку (віком від 15 років і старше), яке бере участь у ринку праці, працюючи чи активно шукаючи роботу, виражається у відсотках від чисельності населення працездатного віку	Державна служба статистики України. Статистична інформація. Публікації. Ринок праці [22]
Частка жінок та чоловіків – професійних і технічних працівників (ПТП)	Частка жінок і чоловіків на посадах, визначених відповідно до Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO-88), включаючи професіоналів фізичної, математичної та інженерної науки (та асоційованих професіоналів), професіоналів з питань життєдіяльності та охорони здоров'я, професіоналів викладання та інших професіоналів	Державна служба статистики України. Файли мікроданих. Зайнятість та безробіття. Анонімні мікродані за показниками щодо робочої сили та їх характеристиками (2021 р.) [21]
Частка заробітної плати жінок та чоловіків (ЗП)	Частка заробітної плати жінок та чоловіків	Цей показник розраховується через такі індикатори (методологію розрахунку див. у [1]): • валовий регіональний продукт, млн грн (Державна служба статистики України. Регіональна статистика. Валовий регіональний продукт [23]); • чисельність постійного населення (жінки та чоловіки) (Державна служба статистики України. Регіональна статистика. Населення та міграція. Чисельність населення по регіонах [24]); • економічно активне населення у віці 15–70 років серед жінок і чоловіків, тис. осіб (Державна служба статистики України. Регіональна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Рівень зайнятості населення по регіонах [25]); • курс долара на 1 січня року дослідження (Міністерство фінансів. Архів валютних курсів [26])

тю “Фахівці”. Указані показники можна отримати з анонімних мікроданих Всеукраїнського обстеження робочої сили. Крім того, зазначимо, що ми не включили до дослідження дані Донецької й Лу-

ганської областей та Автономної Республіки Крим через їх відсутність у зв'язку з окупацією цих територій РФ. У табл. 2 (авторська розробка) наведено уточнену методику розрахунку адаптованого РІГН.

Таблиця 2

Алгоритм розрахунку адаптованого регіонального РІГН

№	Кроки	Розрахунок
1	2	3
1	Визначення нульових і екстремальних значень	Оскільки середнє геометричне значення не може бути обраховане із нульових значень, то для всіх компонентів показників встановлено мінімальне значення 0,1%
2	Агрегування за вимірюваннями для кожної гендерної групи з використанням середніх геометричних величин	Для жінок формула агрегування така: $СГ_{ж} = \sqrt[3]{\left(\frac{10}{МС} \cdot \frac{1}{ПН}\right)^{1/2} \cdot (ОР_{ж} \cdot ВОП_{ж} \cdot ВОФ_{ж} \cdot ЗСМ_{ж})^{\frac{1}{4}} \cdot (РС_{ж} \cdot ПТП_{ж} \cdot ЗП_{ж})^{\frac{1}{3}}},$ а для чоловіків: $СГ_{ч} = \sqrt[3]{1 \cdot (ОР_{ч} \cdot ВОП_{ч} \cdot ВОФ_{ч} \cdot ЗСМ_{ч})^{\frac{1}{4}} \cdot (РС_{ч} \cdot ПТП_{ч} \cdot ЗП_{ч})^{\frac{1}{3}}}$

1	2	3
3	Агрегування з гендерних груп з використанням середньої гармонійної величини	$ГС(СГ_{ж}, СГ_{ч}) = \left[\frac{(СГ_{ж})^{-1} + (СГ_{ч})^{-1}}{2} \right]^{-1}$
4	Розрахунок середнього геометричного середніх арифметичних величин для кожного показника	$\overline{ЗД} = \frac{\left(\sqrt[10]{\frac{10}{МС} \cdot \left(\frac{1}{ПН} \right) + 1} \right)}{2};$ $\overline{РПМ} = 1/2 \cdot \left(\sqrt[4]{ОР_{ж} \cdot ВОП_{ж} \cdot ВОФ_{ж} \cdot ЗСМ_{ж}} + \sqrt[4]{ОР_{ч} \cdot ВОП_{ч} \cdot ВОФ_{ч} \cdot ЗСМ_{ч}} \right);$ $\overline{РП} = 1/2 \cdot \left(\sqrt[3]{РС_{ж} \cdot ПТП_{ж} \cdot ЗП_{ж}} + \sqrt[3]{РС_{ч} \cdot ПТП_{ч} \cdot ЗП_{ч}} \right);$ $СГ_{ж,ч} = \sqrt[3]{\overline{ЗД} \cdot \overline{РПМ} \cdot \overline{РП}}$
5	Розрахунок регіонального індексу гендерної нерівності	$РІГН = 1 - \frac{ГС(СГ_{ж}, СГ_{ч})}{СГ_{ж,ч}}$

Почнемо з аналізу складових показників ків, а також індекс гендерного паритету за кожною РІГН. Проаналізуємо показники жінок та чолові- парю показників.

Таблиця 3

Значення показників РІГН за сферою “Здоров’я”, Україна, 2021 рік

Регіон	Коефіцієнт материнської смертності (МС)	Підліткова народжуваність (ПН)
Вінницька	38,0	13,6
Волинська	40,6	14,6
Дніпропетровська	56,4	13,1
Житомирська	23,4	17,3
Закарпатська	15,8	39,6
Запорізька	31,3	12,8
Івано-Франківська	37,9	12,7
Київська	39,6	12,8
Кіровоградська	36,1	20,2
Львівська	41,2	9,2
Миколаївська	56,9	17,7
Одеська	57,1	15,5
Полтавська	49,6	13,0
Рівненська	119,8	14,0
Сумська	36,5	12,4
Тернопільська	13,7	12,0
Харківська	51,7	8,5
Херсонська	42,2	17,0
Хмельницька	34,6	16,2
Черкаська	58,6	15,7
Чернівецька	76,6	16,3
Чернігівська	74,9	12,4
м. Київ	3,4	4,1

Для сфери “Здоров’я” ми маємо лише показники для жінок. Як свідчать дані табл. 3, ситуація за регіонами України є різною. Найнижче значення коефіцієнта материнської смертності спостерігалося у м. Київ (МС = 3,4), а найвище – у Рівненській області, де близько 120 жінок (на 100 000

живонароджених дітей) помирало при пологах або від причин, пов'язаних із пологами.

Показник підліткової народжуваності найнижчий знову ж таки у м. Київ (ПН = 4,1), а найвищий – у Закарпатській області, де 2021 року народжували близько 40 жінок із 1 000 у віці до 19 років включно.

Проаналізуємо сферу “Розширення прав і можливостей”. Для цього представимо кількісні результати для відповідних показників, а також обрахуємо індекс гендерного паритету (ІГП) для кожного показника як співвідношення показника для жінок до відповідного для чоловіків (табл. 4).

Зауважимо, що за показниками ОР та ЗСМ частки жінок та чоловіків у сумі дають 100%. А за показниками ВОП і ВОФ розглядається частка жінок (чоловіків) із відповідною спеціальністю серед усіх жінок (чоловіків), які мають вищу освіту. Для м. Київ для визначення показника ОР були обрані дані щодо представництва жінок і чоловіків у міській раді (у відсотках).

За показником “Частка жінок і чоловіків в обласній раді” найбільше значення простежується у Київській області (35,4% жінок), але індекс ІГП = 0,55 є досить далеким від гендерного паритету. А найменший показник – у Житомирській області, де представництво жінок в обласній раді дорівнює лише 9,4%. Незважаючи на те, що ситуація за областями різна, в усіх обласних рада представництво чоловіків суттєво перевищує представництво жінок.

За показником “Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю “Професіонали” найближча ситуація до гендерного паритету

спостерігається у м. Київ (ІГП = 0,94). Протилежна ситуація у Закарпатській області, де показник ВОП для жінок становить 48,86% (ІГП = 0,756). Загалом, за цим показником маємо аналогічну картину – всі області мають вищу частку чоловіків.

За показником “Частка жінок та чоловіків, які мають вищу освіту за спеціальністю “Фахівці” найближча ситуація до гендерного паритету простежується у Дніпропетровській області (ІГП = 1,1). Найнижче значення цього показника знову ж таки у Закарпатській області, де показник ВОФ для жінок становить 43,82% (а втім, ІГП = 1,4). За регіонами ситуація обернена до попереднього вимірювання – усі області за показником ВОФ мають вищу частку жінок.

Щодо показника “Частка жінок та чоловіків, що посідають посади законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів” ситуація за регіонами України не є однозначною. Є чотири області, де жінок на таких посадах більше ніж чоловіків – це Запорізька (50,63% жінок), Миколаївська (54,30%), Сумська (52,07%) і Чернігівська (51,46%). В інших областях це представництво є нижчим за 50%, причому найнижчі показники ЗСМ для жінок мають місце у Закарпатській (34,56%) та Чернівецькій (32,26%) областях.

На рис. 2. візуалізовані результати, які демонструють ситуацію щодо гендерної рівності за регіонами України у сфері “Розширення прав і можливостей”.

Два показники (ОР та ВОП) показують асиметрію на користь чоловіків, причому показник ОР

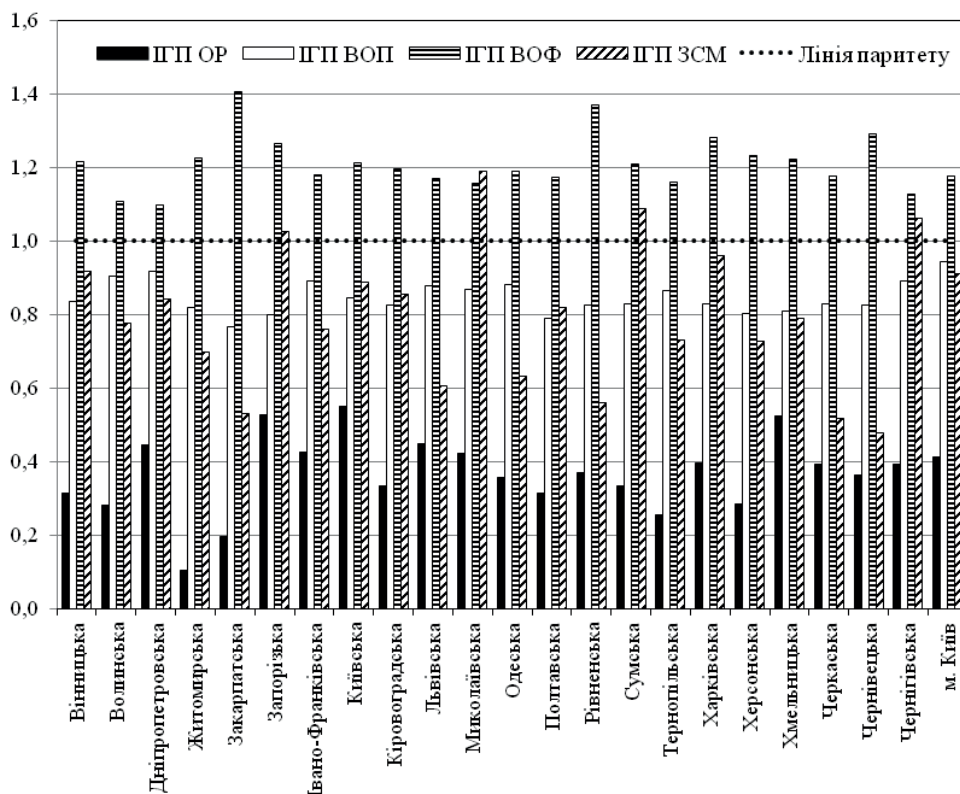

Рис. 2. ІГП за показниками сфери “Розширення прав і можливостей”, 2021 рік

Таблиця 4

Значення показників РІПН за сферою “Розширення прав і можливостей”, Україна, 2021 рік

Регіон	Частка жінок і чоловіків в обласній раді, ОР		ІПН за ОР	Частка жінок та чоловіків із вищою освітою “Професіонали”, ВОП		ІПН за ВОП	Частка жінок та чоловіків із вищою освітою за спеціальністю “Фахівці”, ВОФ		ІПН за ВОФ	Частка жінок та чоловіків, які посідають посади законодавчих, виконавчих, судових, службових, керівних, менеджерів, ЗСМ		ІПН за ЗСМ
	чоловіки	жінки		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки	
Вінницька	76,20	23,80	0,31	46,54	38,85	0,83	44,88	54,48	1,21	52,17	47,83	0,92
Волинська	78,10	21,90	0,28	51,95	46,86	0,90	48,05	53,14	1,11	56,35	43,65	0,77
Дніпропетровська	69,20	30,80	0,45	55,78	51,08	0,92	43,85	48,04	1,10	54,32	45,68	0,84
Житомирська	90,60	9,40	0,10	56,32	46,10	0,82	43,24	53,01	1,23	58,94	41,06	0,70
Закарпатська	83,60	16,40	0,20	63,56	48,68	0,77	31,21	43,82	1,40	65,44	34,56	0,53
Запорізька	65,50	34,50	0,53	55,71	44,40	0,80	43,20	54,55	1,26	49,37	50,63	1,03
Івано-Франківська	70,20	29,80	0,42	60,54	53,89	0,89	38,10	44,88	1,18	56,85	43,15	0,76
Київська	64,60	35,40	0,55	55,45	46,86	0,84	42,55	51,58	1,21	52,97	47,03	0,89
Кіровоградська	75,00	25,00	0,33	51,06	42,08	0,82	48,05	57,36	1,19	53,97	46,03	0,85
Львівська	69,00	31,00	0,45	58,06	50,93	0,88	41,94	49,07	1,17	62,33	37,67	0,60
Миколаївська	70,30	29,70	0,42	54,33	47,14	0,87	45,55	52,71	1,16	45,70	54,30	1,19
Одеська	73,80	26,20	0,36	60,59	53,43	0,88	39,20	46,57	1,19	61,31	38,69	0,63
Полтавська	76,20	23,80	0,31	54,18	42,79	0,79	44,44	52,14	1,17	55,00	45,00	0,82
Рівненська	73,00	27,00	0,37	68,89	56,92	0,83	27,21	37,26	1,37	64,19	35,81	0,56
Сумська	75,00	25,00	0,33	54,71	45,26	0,83	45,29	54,74	1,21	47,93	52,07	1,09
Тернопільська	79,70	20,30	0,25	54,67	47,29	0,86	42,18	48,91	1,16	57,79	42,21	0,73
Харківська	71,70	28,30	0,39	61,30	50,72	0,83	37,32	47,79	1,28	51,08	48,92	0,96
Херсонська	77,80	22,20	0,29	53,02	42,52	0,80	45,92	56,56	1,23	57,87	42,13	0,73
Хмельницька	65,60	34,40	0,52	52,81	42,73	0,81	45,73	55,83	1,22	55,88	44,12	0,79
Черкаська	71,90	28,10	0,39	54,01	44,75	0,83	45,85	53,94	1,18	65,88	34,12	0,52
Чернівецька	73,40	26,60	0,36	61,94	51,02	0,82	37,94	48,91	1,29	67,74	32,26	0,48
Чернігівська	71,90	28,10	0,39	49,71	44,21	0,89	48,27	54,38	1,13	48,54	51,46	1,06
м. Київ	70,83	29,17	0,41	75,03	70,66	0,94	24,97	29,34	1,17	52,35	47,65	0,91

демонструє доволі низькі показники для жінок. Показник ЗСМ для 19 областей також має нижчі значення для жінок, ніж для чоловіків, причому в більшості областей асиметрія в бік чоловіків суттєва.

Проведемо кореляційний аналіз для ІГП за сферою “Розширення прав і можливостей”. Для аналізу використаємо коефіцієнт кореляції Пірсона, оскільки всі ряди ІГП нормально розподілені з рівнем значущості 0,01 (табл. 5).

Таблиця 5

Парні кореляції між ІГП для сфери “Розширення прав і можливостей”, 2021 рік

ІГП	ІГП ОР	ІГП ВОП	ІГП ВОФ	ІГП ЗСМ
ІГП ОР	1	,250	-,182	,304
ІГП ВОП	,250	1	-,672**	,203
ІГП ВОФ	-,182	-,672**	1	-,384
ІГП ЗСМ	,304	,203	-,384	1

** Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння)

У табл. 5 бачимо лише одну значущу кореляцію – між ІГП ВОП та ІГП ВОФ спостерігається значний обернений зв’язок. Тобто чим більша частка жінок за показником ВОФ, тим менша вона за

показником ВОП. Найвища частка жінок за показником ВОФ у Кіровоградській області (57,36%), а за показником ВОП – у м. Київ (70,66%).

Таблиця 6

Значення показників РІГН за сферою “Ринок праці”, Україна, 2021 рік

Регіон	Частка участі жінок та чоловіків у робочій силі, РС		ІГП за РС	Частка жінок та чоловіків – професійних і технічних працівників, ПТП		ІГП за ПТП	Частка заробітної плати жінок та чоловіків, ЗП		ІГП за ЗП
	чоловіки	жінки		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки	
Вінницька	70,8	55,6	0,79	34,57	65,43	1,89	56,10	43,90	0,78
Волинська	60,9	51,2	0,84	26,15	73,85	2,82	54,22	45,78	0,84
Дніпропетровська	69,7	58,1	0,83	32,59	67,41	2,07	57,03	42,97	0,75
Житомирська	66,1	58,4	0,88	28,55	71,45	2,50	54,84	45,16	0,82
Закарпатська	69,6	51,1	0,73	29,25	70,75	2,42	52,32	47,68	0,91
Запорізька	68,9	57,1	0,83	29,94	70,06	2,34	57,56	42,44	0,74
Івано-Франківська	68,6	50,3	0,73	22,79	77,21	3,39	54,89	45,11	0,82
Київська	69,5	55,5	0,80	33,30	66,70	2,00	54,76	45,24	0,83
Кіровоградська	66,0	56,1	0,85	27,61	72,39	2,62	53,58	46,42	0,87
Львівська	66,4	55,2	0,83	27,77	72,23	2,60	54,24	45,76	0,84
Миколаївська	72,2	57,0	0,79	31,16	68,84	2,21	57,06	42,94	0,75
Одеська	71,1	52,1	0,73	37,60	62,40	1,66	53,00	47,00	0,89
Полтавська	67,8	57,3	0,85	26,18	73,82	2,82	56,48	43,52	0,77
Рівненська	62,3	61,5	0,99	28,58	71,42	2,50	57,54	42,46	0,74
Сумська	68,5	57,4	0,84	30,73	69,27	2,25	56,34	43,66	0,77
Тернопільська	64,2	53,0	0,83	24,60	75,40	3,06	54,81	45,19	0,82
Харківська	69,8	58,5	0,84	36,84	63,16	1,71	54,08	45,92	0,85
Херсонська	72,2	56,8	0,79	30,94	69,06	2,23	51,93	48,07	0,93
Хмельницька	67,7	54,6	0,81	24,29	75,71	3,12	56,13	43,87	0,78
Черкаська	68,8	57,7	0,84	26,52	73,48	2,77	54,47	45,53	0,84
Чернівецька	68,5	56,1	0,82	31,94	68,06	2,13	51,41	48,59	0,94
Чернігівська	68,9	59,6	0,87	26,52	73,48	2,77	55,21	44,79	0,81
м. Київ	71,7	61,5	0,86	40,92	59,08	1,44	53,53	46,47	0,87

Аналіз сфери “Ринок праці” показав, що за показником «Частка участі жінок та чоловіків у робочій силі» для всіх областей України маємо жіночі показники нижчі, ніж чоловічі (див. табл. 6). Лише в одному регіоні маємо практично гендерний паритет – це Рівненська область, де рівень зайнятості чоловіків дорівнює 62,5%, а жінок – 61,5%. Для інших областей гендерні розриви суттєві, найбільші – у Закарпатській, Івано-Франківській та Одеській областях, де ІГП = 0,73 і показник зайнятості чоловіків майже на 20% перевищує відповідний показник для жінок.

Для показника “Частка жінок та чоловіків – професійних і технічних працівників” за всіма областями характерна суттєва асиметрія в бік жінок. Найменший розрив у значеннях показника

спостерігається у м. Київ, де показник для жінок майже на 20% більший за показник для чоловіків, а найбільший розрив – в Івано-Франківській області, де показник для жінок майже на 50% більший за показник для чоловіків.

Показник “Частка заробітної плати жінок та чоловіків” для всіх регіонів має асиметрію в бік чоловіків. Найближча до паритету ситуація – у Чернівецькій області, де ІГП = 0,94. Найнижчі ж значення індексу гендерного паритету – у Запорізькій і Рівненській областях (ІГП = 0,74), де частка заробітної плати жінок майже на 15% менша, ніж у чоловіків.

На рис. 3 зображено результати, які демонструють ситуацію щодо гендерної рівності за регіонами України у сфері “Ринок праці”.

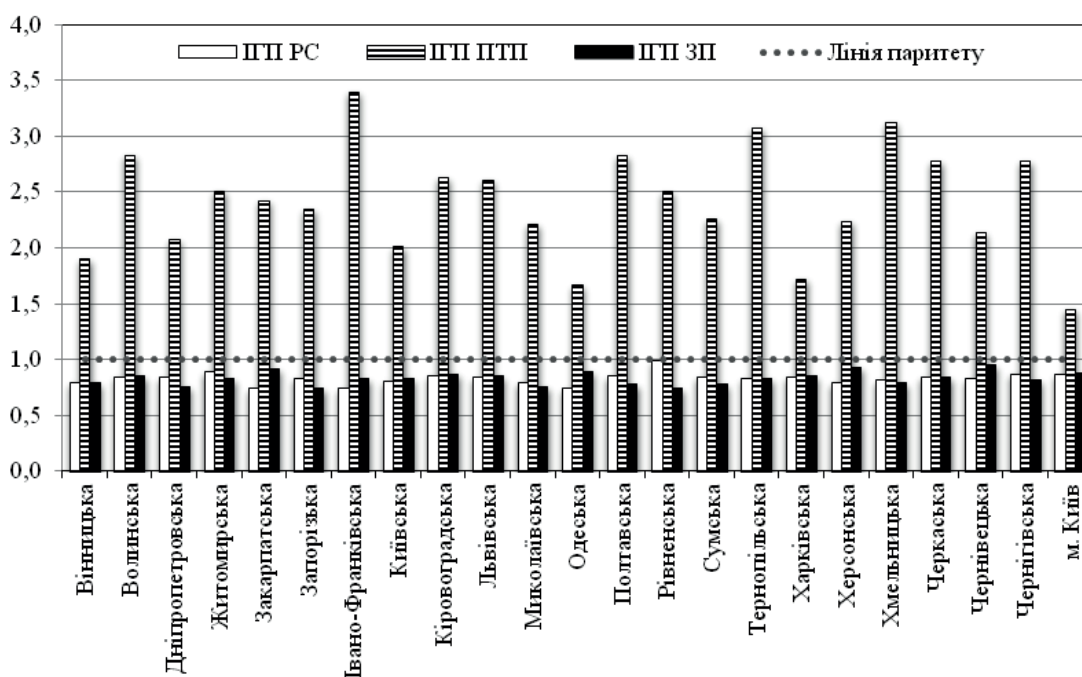

Рис. 3. ІГП за показниками сфери “Ринок праці”, 2021 рік

Два показники – робоча сила та заробітна плата – показують повну асиметрію на користь чоловіків. І навпаки, частка професійних і технічних працівників демонструє суттєву гендерну асиметрію у бік жінок. Зауважимо, що між індексами гендерного паритету у сфері “Ринок праці” значущих кореляцій немає.

Перейдемо до визначення РІГН для регіонів України. Для цього скористаємось алгоритмом розрахунку адаптованого регіонального РІГН (див. табл. 2) та даними, отриманими в результаті аналізу показників за сферами “Здоров’я” (див. табл. 3), “Розширення прав та можливостей” (див. табл. 4) та “Ринок праці” (див. табл. 6). Результати визначення РІГН візуалізовано на рис. 4.

Виконаємо градацію за рівнями РІГН за методологією, закладеною у звітах про людський розвиток [11]:

(0; 0,3) – дуже низький рівень гендерної нерівності;

[0,3; 0,4) – низький рівень гендерної нерівності;

[0,4; 0,6) – середній рівень гендерної нерівності;

[0,6; 0,7) – високий рівень гендерної нерівності;

[0,7; 1) – дуже високий рівень гендерної нерівності.

Також наведемо рейтинг регіонів за рівнем РІГН (рис. 5). За розрахованими значеннями РІГН бачимо, що чотири регіони (м. Київ, Тернопільська, Запорізька та Львівська області) мають дуже низький рівень гендерної нерівності. Для цих областей характерні невисокі показники підліткової народжуваності та материнської смертності. Переважна більшість областей України мають низький рівень гендерної нерівності. Але різниця в рамках цього рівня помітна. Лише одна область – Рівненська – характеризується середнім рівнем

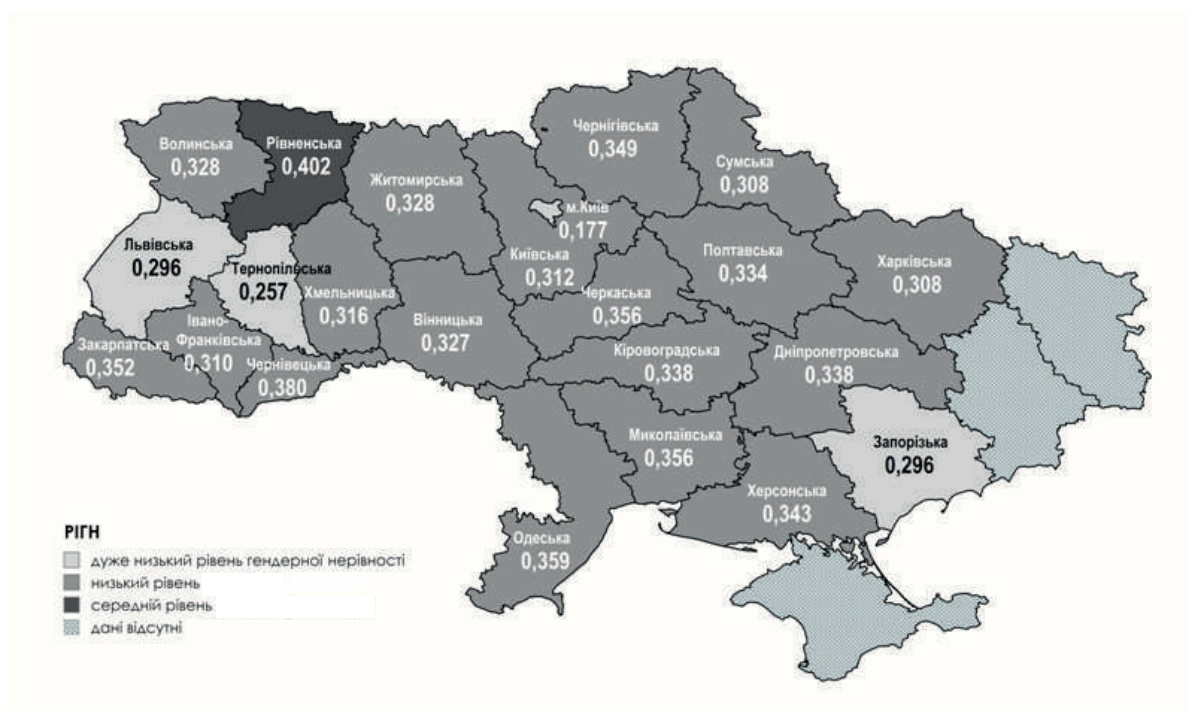

Рис. 4. Значення РІГН для регіонів України, 2021 рік

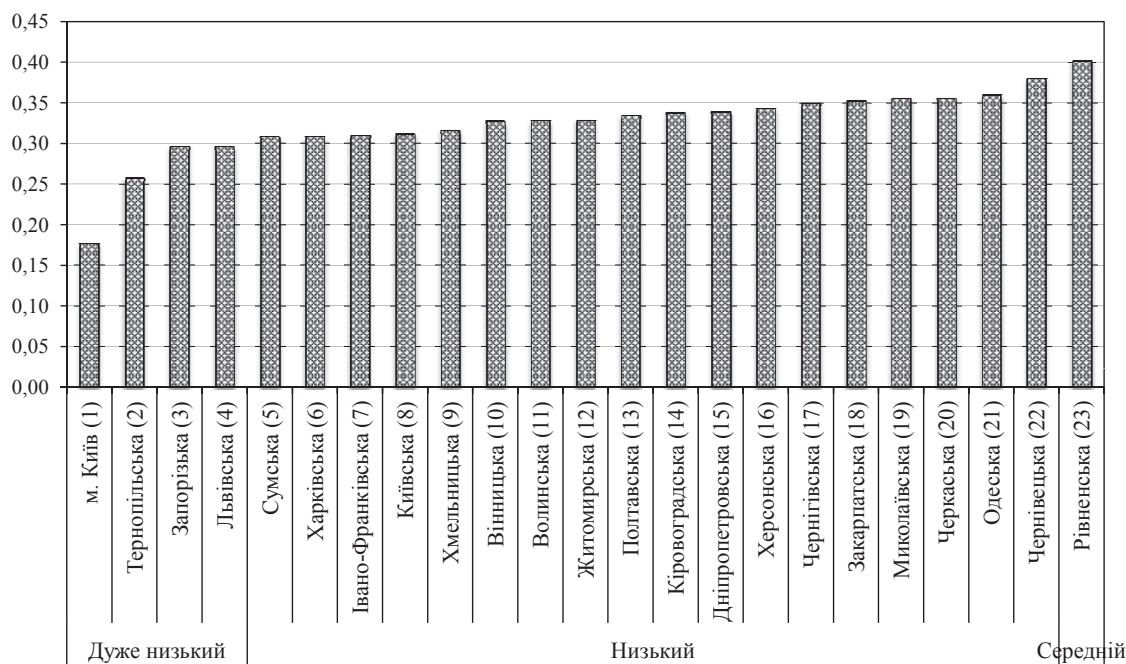

Рис. 5. Рейтинг регіонів України за РІГН, 2021 рік

гендерної нерівності за рахунок високого показника материнської смертності, який дуже різко виділяється серед усіх регіонів України.

Обговорення. Відповідно до показників гендерного профілю України [16], ГП у 2021 році становив 0,20, що виводить нашу країну на 35 місце в Європі [17]. На фоні підрахунку регіональних показників РІГН значення індексу по всій Україні виглядає оптимістично. А щодо місця у європейському середовищі, то нижче нас лише 9 країн

Європи. При цьому очевидним є факт невідповідності регіональних показників РІГН (див. рис. 4) загальнодержавному. З чим же пов'язана така суперечливість кінцевих результатів нашого дослідження порівняно з загальними результатами підрахунку ГП по Україні?

Уже у сфері “Здоров’я” (див. табл. 3), показники якої автори урахували відповідно до методології ООН, можна спостерігати великі розмахи варіації для обох складових за сукупністю регі-

онів нашої держави (за показником “Коефіцієнт материнської смертності” – 116,4 при коефіцієнті варіації більше 53%, а за показником “Підліткова народжуваність” – 35,5 при коефіцієнті варіації понад 43%). Власне цей факт міг суттєво вплинути на зміну відповідних показників ІГП регіонів, оскільки при визначенні загальних показників по країні за цією сферою внаслідок узагальнення даних мінімальні та максимальні значення за різними регіонами взаємно компенсуються.

Показники сфери “Розширення прав і можливостей” були модифіковані з огляду на регіональні особливості. Так, показник “Представництво жінок та чоловіків у парламенті” був замінений на відповідний показник ОР. Оскільки показник “Частка жінок та чоловіків, що мають середню освіту” не є актуальним на рівні регіонів України (середня освіта є обов’язковою для всіх, до того ж цей показник не розраховується з 2001 року, тобто з моменту останнього перепису населення в нашій країні), то цей освітній показник був замінений на два більш актуальні та глибокі – ВОП і ВОФ. Також до показників цієї сфери додано показник ЗСМ, запозичений із методології розрахунку GEM. Усі нові чотири показники (які ілюструють реальну різницю між регіонами і є доступними для аналізу) сумарно вплинули на суттєву корекцію значення ІГП у цій сфері порівняно з відповідними значеннями ІГП по країні.

На корекцію ГП аналогічно вплинули і показники сфери “Ринок праці”, розширені двома показниками з індексу GEM – ПТП і ЗП. При цьому показник “Частка участі жінок та чоловіків у робочій силі” був збережений.

Отже, основні причини невідповідності отриманих за пропонованою методологією регіональних індексів гендерної нерівності та відповідного індексу для України за 2021 рік визначаються авторами так. По-перше, це різноманітність значень показників за регіонами у сфері “Здоров’я”, які при проведенні загальноукраїнського узагальнення даних, очевидно, взаємно вирівнюють одне одного. По-друге, введення до сфер “Розширення прав і можливостей” та “Ринок праці” нових показників, які наявні на субнаціональному рівні та не є доступними для використання за методологією ООН для всіх країн, дало змогу побачити різницю між регіонами України та, що є найважливішим, висвітлює ті сфери суспільного, політичного й економічного життя в регіонах нашої держави, де є проблеми з поглядом гендерної рівності.

Основні результати і висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Досягнення гендерної рівності є важливим пріоритетом у всьому світі, оскільки актуальні гендерні проблеми суттєво перешкоджають раціональному використанню людських ресурсів. Існуючі підходи до дослідження гендерної рівно-

сті передбачають використання як на рівні країн, так і на субнаціональному рівні різних індексів – гендерного розвитку, гендерної нерівності, глобального гендерного розриву. У пропонованій роботі проведено адаптацію індексу гендерної нерівності до субнаціонального рівня України.

2. Необхідність регіональної адаптації індексу гендерної нерівності для України пов’язана з тим, що методологія, пропонована ООН, не відображає різноманітних регіональних особливостей конкретної країни. Причиною цього є обмежені можливості збирання даних та необхідність універсалізації їх типів та видів для всіх країн. В умовах України авторам вдалося суттєво скоректувати показники кожної сфери так, щоб визначити різницю між регіонами нашої держави у контексті вимірювання гендерної нерівності. Як наслідок, це дає змогу вітчизняним політикам і урядовцям формулювати з огляду на гендерний фактор дієві політичні, економічні та соціальні рекомендації у контексті розвитку людського потенціалу, які були б ефективними для кожного з регіонів країни. Використання адаптованої методології побудови регіонального індексу гендерної нерівності для України дало змогу визначити його значення для всіх регіонів нашої країни та провести кластеризацію показників за трьома рівнями – дуже низький, низький та середній. Градацію рівнів обчисленого авторами індексу зіставлено з рівнями гендерної нерівності у Звітах про людський розвиток [11].

3. Діапазон зміни показників РІГН майже для всіх регіонів (крім м. Києва) вийшов за межі визначених значень ГП для України за 2021 рік через такі можливі причини: а) показники за регіонами України у сфері “Здоров’я” мають значний розмах варіації, який при обрахунку даних за всією країною компенсується; б) для обчислення РІГН у сферах “Розширення прав і можливостей” та “Ринок праці” введено нові показники, доступні на регіональному рівні і разом з тим виявлено суттєві відмінності між окремими регіонами нашої держави у контексті дослідження тих сфер суспільного, політичного й економічного життя, де є реальні проблеми позиції гендерної рівності.

Подальше дослідження цієї тематики доцільно продовжити в напрямі визначення регіональних факторів впливу на показники РІГН у конкретному регіоні. Цікаво було б також зіставити за регіонами значення РІГН з відповідними значеннями регіональних індексів гендерного розвитку та регіональних індексів гендерного розриву. На кореляцію цих показників сподіватися не варто, але широкий набір показників, які вони разом використовують, міг би ширше ілюструвати різницю регіонів за цією проблематикою.

Подяки. Стаття підготовлена в рамках проекту ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH “Суб-

національна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій” № 101047451. Проєкт фінансується за підтримки Європейської комісії.

Ця публікація відображає лише погляди авторів. Єврокомісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Список використаних джерел

1. Akbash K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*. 2019. Vol. 9, No. 2. P. 190–212. DOI: 10.15196/RS090208
2. Akbash K., Pasichnyk N., & Rizhniak R. Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. *Regional Statistics*. 2018. Vol. 8 (2). P. 170–183. <https://doi.org/10.15196/RS080205>
3. Bericat E. The European Gender Equality index: Conceptual and analytical issues. *Social Indicators Research*. 2012. 108 (1). P. 1–28. <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9872-z>
4. Cascella C., Williams J., Pampaka M. An Extended Regional Gender Gaps Index (eRGGI): Comparative Measurement of Gender Equality at Different Levels of Regionality. *Social Indicators Research*. 2022. Vol. 159. P. 757–800. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02764-x>
5. Proposing a regional gender equality index (R-GEI) with an application to Italy / Di Bella E., et al. *Regional Studies*. 2020. Vol. 55, Issue 5: Regional Planning: Interests, Institutions and Relations, P. 962–973. <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1836341>
6. Di Noia J. Indicators of gender equality for American states and regions: An update. *Social Indicators Research*. 2002. Vol. 59. P. 35–77. DOI: 10.1023/A:1016094427841
7. Frias S. M. Measuring structural gender equality in Mexico: A state level analysis. *Social Indicator Research*. 2008. Vol. 88 (2). P. 215–246. DOI: 10.1007/s11205-007-9193-4
8. Human Development Report. Concept and Measurement of Human Development. New York & Oxford: Oxford University Press, 1990. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1990encompletenostats.pdf> (дата звернення: 05.01.2024).
9. Human Development Report. Gender and Human Development. New York & Oxford: Oxford University Press, 1995. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf (дата звернення: 05.01.2024).
10. Human Development Report. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/human-development-report-2010-complete-english.human-development-report-2010-complete-english> (дата звернення: 05.01.2024).
11. Human Development Report. Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York: United Nations Development Programme, 2021/2022. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf (дата звернення: 05.01.2024).
12. Kjeldstad R., Kristiansen J. E. Constructing a Regional Gender Equality Index: Reflections on a First Experience with Norwegian Data. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*. 2001. Vol. 18, No. 1. P. 41–49. DOI: 10.3233/SJU-2001-18103
13. Martinez Peinado, J., Cairo Cespedes, G. Gender and regional inequality in human development: The case of Spain. *Feminist Economics*. 2004. Vol. 10, Issue 1. P. 37–64. <https://doi.org/10.1080/1354570042000182954>
14. Walby S., Armstrong J. Measuring equalities: Data and indicators in Britain. *International Journal of Social Research Methodology*. 2010. Vol. 13, Issue 3. P. 237–249. <https://doi.org/10.1080/13645579.2010.482259>
15. Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Статистичний аналіз гендерного розвитку регіонів України. *Статистика України*. 2019. № 3 С. 90–99. Doi: 10.31767/su.3(86)2019.03.10
16. Гендерний профіль України. United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine> (дата звернення: 05.01.2024)..
17. Індекс гендерної нерівності в Україні та Європі. *Слово і Діло*. 08.03.2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/08/infografika/suspilstvo/indeks-hendernoyi-nerivnosti-ukrayini-ta-uevgori> (дата звернення: 05.01.2024).
18. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Лібанова Е. М. та ін.; РВПС України НАН України. Київ: СПД Савчина, 2002. 123 с.
19. Населення України 2021. Демографічний щорічник / Державна служба статистики України. Київ, 2022. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf (дата звернення: 05.01.2024).
20. Індикатори для моніторингу гендерної рівності, метадані. Розділ 5. Суспільне життя та прийняття рішень. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/gend_rivnist/metadata_gr/05/05.htm (дата звернення: 05.01.2024).

21. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття. Анонімні мікродані за показниками щодо робочої сили та їх характеристиками (2021). Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/micro_dani/menu/pr_.htm (дата звернення: 05.01.2024).
22. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці (2021). Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 05.01.2024).
23. Валовий регіональний продукт. 2021 / Державна служба статистики України. Київ, 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.pdf
24. Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція. Чисельність населення по регіонах. Чисельність населення та середня чисельність за періоди року. Архів. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html (дата звернення: 05.01.2024).
25. Регіональна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Рівень зайнятості населення по регіонах. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/menu/gr_vd.htm (дата звернення: 05.01.2024).
26. Архів валютних курсів. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/> (дата звернення: 05.01.2024).

References

1. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2019). Adaptation of the UN's gender inequality index to Ukraine's regions. *Regional Statistics*, 9, 2, 190–212. DOI: 10.15196/RS090208
2. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2018). Generalization of calculation methods for gender indices in demographic and social statistics. *Regional Statistics*, 8, 2, 170–183. <https://doi.org/10.15196/RS080205>
3. Bericat, E. (2012). The European Gender Equality index: Conceptual and analytical issues. *Social Indicators Research*, 108 (1), 1–28. <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9872-z>
4. Cascella, C., Williams, J., & Pampaka, M. (2022). An Extended Regional Gender Gaps Index (eRGGI): Comparative Measurement of Gender Equality at Different Levels of Regionality. *Social Indicators Research*, 159, 757–800. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02764-x>
5. Di Bella, E., Leporatti, L., Gandullia, L., & Maggino, F. (2020). Proposing a regional gender equality index (R-GEI) with an application to Italy. *Regional Studies*, Vol. 55, Issue 5: Regional Planning: Interests, Institutions and Relations, p. 962–973. <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1836341>
6. Di Noia, J. (2002). Indicators of gender equality for American states and regions: An update. *Social Indicators Research*, 59, 35–77. DOI: 10.1023/A:1016094427841
7. Frias, S. M. (2008). Measuring structural gender equality in Mexico: A state level analysis. *Social Indicator Research*, 88 (2), 215–246. DOI: 10.1007/s11205-007-9193-4
8. *Human Development Report. Concept and Measurement of Human Development*. (1990). New York & Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1990encompletenostats.pdf>
9. *Human Development Report. Gender and Human Development*. (1995). New York & Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1995encompletenostats.pdf>
10. *Human Development Report. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. (2010). Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. Retrieved from <https://hdr.undp.org/system/files/documents/human-development-report-2010-complete-english.human-development-report-2010-complete-english>
11. *Human Development Report. Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World*. (2021/2022). New York: United Nations Development Programme. Retrieved from https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf
12. Kjeldstad, R., & Kristiansen, J. E. (2001). Constructing a Regional Gender Equality Index: Reflections on a First Experience with Norwegian Data. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, 18 (1), 41–49. DOI: 10.3233/SJU-2001-18103
13. Martinez Peinado, J., & Cairo Cespedes, G. (2004). Gender and regional inequality in human development: The case of Spain. *Feminist Economics*, 10, 1, 37–64. <https://doi.org/10.1080/1354570042000182954>
14. Walby, S., & Armstrong, J. (2010). Measuring equalities: Data and indicators in Britain. *International Journal of Social Research Methodology*, 13, 3, 237–249. <https://doi.org/10.1080/13645579.2010.482259>

15. Akbash, K., Pasichnyk, N., & Rizhniak, R. (2019). Statystychnyi analiz hendernoho rozvytku rehioniv Ukrainy [A Statistical Analysis of Gender Development in Ukrainian Regions]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3, 90–99. Doi: 10.31767/su.3(86)2019.03.10 [in Ukrainian].
16. *Hendernyi profil Ukrainy [Gender profile of Ukraine]*. United Nations Development Programme. Retrieved January 05, 2024 from <https://www.undp.org/uk/ukraine/gender-profile-ukraine> [in Ukrainian].
17. Indeks hendernoi nerivnosti v Ukraini ta Yevropi [Gender inequality index in Ukraine and Europe]. (08.03.2023). *Slovo i Dilo – Slovo & Delo*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/08/infografika/suspilstvo/indeks-hendernoyi-nerivnosti-ukrayini-ta-yevropi> [in Ukrainian].
18. Libanova, E. M., Vlasenko, N. S., Vlasiuk, O. S., Kalacheva, I. V., Makarova, O. V., Shevchuk, P. Ye., & et al. (2002). *Liudskiyi rozvytok rehioniv Ukrainy: metodyka otsinky ta suchasnyi stan [Human development of the regions of Ukraine: assessment methods and current state]*. The Council for the Study of the Productive Forces of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: SPD Savchyna [in Ukrainian].
19. Naselennia Ukrainy 2021. Demohrafichnyi shchorichnyk [Population of Ukraine 2021: Demographic Yearbook]. (2022). *State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf [in Ukrainian].
20. Indykatory dlia monitorynhu hendernoi rivnosti, metadani. Rozdil 5. Suspilne zhyttia ta pryinyattia rishen [Indicators for gender equality monitoring, metadata. Chapter 5. Social life and decision-making]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved January 05, 2024 from https://ukrstat.gov.ua/gend_rivnist/metadata_gr/05/05.htm [in Ukrainian].
21. Demohrafichna ta sotsialna statystyka / Rynok pratsi / Zainiatist ta bezrobittia. Anonimni mikrodani za pokaznykamy shchodo robochoi syly ta yikh kharakterystykamy [Demographic and social statistics / Labor market / Employment and unemployment. Anonymized microdata on labor force indicators and characteristics] (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved January 05, 2024 from https://ukrstat.gov.ua/operativ/micro_dani/menu/pr_.htm [in Ukrainian].
22. Demohrafichna ta sotsialna statystyka / Rynok pratsi [Demographic and social statistics / Labor market]. (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved January 05, 2024 from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm [in Ukrainian].
23. Valovyi rehionalnyi produkt 2021: stat. zb. [Gross Regional Product 2021: Statistical Yearbook]. (2023). *State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.pdf [in Ukrainian].
24. Demohrafichna ta sotsialna statystyka / Naselennia ta mihratsiia. Chyselnist naselennia po rehionakh. Chyselnist naselennia ta serednia chyselnist za periody roku. Arkhiv [Demographic and social statistics / Population and migration. Population by region. Population size and average size for periods of the year. Archive]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved January 05, 2024 from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html [in Ukrainian].
25. Rehionalna statystyka. Rynok pratsi. Zainiatist ta bezrobittia. Riven zainiatosti naselennia po rehionakh [Regional statistics. Labor market. Employment and unemployment. The employment level of the population by region]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved January 05, 2024 from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/menu/rp_vd.htm [in Ukrainian].
26. Arkhiv valiutnykh kursiv [Archive of exchange rates]. *Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved January 05, 2024 from <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/> [in Ukrainian].

K. S. Akbash,

PhD in Physic & Mathematics, Associate Professor,

Associate Professor of Department,

E-mail: katelyna.akbash@gmail.com

Researcher ID: Z-5027-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-4574>;

N. O. Pasichnyk,

DSc in History, Professor,

Professor of Department,

E-mail: pasichnyk1809@gmail.com

Researcher ID: Q-8394-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>;

R. Ya. Rizhniak,

DSc in History, Professor,

Professor of Department,

E-mail: rizhniak@gmail.com

Researcher ID: Q-3371-2019,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>;

Department of Mathematics and Digital Technologies,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Statistical Analysis of the Gender Inequality Index by the Regions of Ukraine

The article presents the results of adapting the methodology for determining the Gender Inequality index at the regional level for Ukraine in 2021. At the same time, a transformed set of indicators was used and the variability of indicator values in different regions of the country was clearly illustrated. The following facts were discovered during the research.

Achieving gender equality is an important priority around the world, as existing gender problems significantly hinder the rational use of human resources. Current approaches to the study of gender equality involve the use of various indices both at the country level and at the subnational level - gender development, gender inequality, global gender gap. The need for regional adaptation of the Gender Inequality index for Ukraine is due to the fact that the methodology proposed by the UN does not reflect the various regional characteristics of a specific country. The reason for this is the limited possibilities of data collection and the need to universalize their types and types for all countries. In the conditions of Ukraine, the authors managed to significantly adjust the indicators of each area in order to determine the difference between the regions of our country in the context of measuring gender inequality. As a result, it makes it possible to provide politicians and government officials with effective political, economic and social recommendations in the context of human potential development, taking into account the gender factor, which would be effective for each of the regions of the country.

It was found that the area of change in indicators of regional indices of gender inequality for almost all regions (except Kyiv city) exceeded the defined values of the Gender Inequality index for Ukraine for the year 2021 for the following possible reasons: a) indicators by regions of Ukraine in the field of "Health" have a significant amount of variation, which is compensated for when calculating the data for the entire country; b) to calculate the regional index of gender inequality in the areas of "Empowerment" and "Labor Market", new indicators were introduced that were available at the regional level and, at the same time, revealed significant differences between individual regions of our country in the context of the study of those areas of social, political and economic life where there are real problems from the point of view of gender equality.

Key words: *index of gender inequality, methodology, regional (subnational) adaptation, rating.*

Бібліографічний опис для цитування:

Акбаш К. С., Пасічник Н. О., Різняк Р. Я. Статистичний аналіз індексу гендерної нерівності за регіонами України. *Статистика України*. 2024. № 1. С. 32–46. Doi: 10.31767/su.1(104)2024.01.04

Bibliographic description for quoting:

Akbash, K. S., Pasichnyk, N. O., & Rizhniak, R. Ya. (2024). Statystychnyi analiz indeksu hendernoї nerivnosti za rehionamy Ukrainy [Statistical Analysis of the Gender Inequality Index by the Regions of Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 32–46. Doi: 10.31767/su.1(104)2024.01.04 [in Ukrainian].

Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: personnel security, security studies.

CHERNENKO Alexander Volodymyrovich – Ph.D., Associate Professor of the Department of law and

socio-economic relations Central Ukrainian Institute of Human Development.

Circle of scientific interests: strategic management.

Стаття надійшла до редакції 8.05.2022 р.

УДК 37.014

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-51-57

<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1200>

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна –

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри математики,
статистики та інформаційних технологій
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>
e-mail: Pasichnyk1809@gmail.com

ЛУПАН Ірина Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри математики,
статистики та інформаційних технологій
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4791-0445>
e-mail: lira.d.283@gmail.com

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ «ПРИХОВАНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ»

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні суспільні відносини характеризуються суттєвими змінами соціальних інститутів, культурних та міжособистісних комунікацій, життєвих цілей. Ці реалії актуалізують важливу соціальну цінність сьогодення – досягнення гендерної рівності. У поступках до гендерної рівності значущу роль відіграє школа як соціальний інститут, що сприяє формуванню компетентностей, успішній соціалізації особистості та здатності цієї особистості здійснювати освітній та професійний вибір. У системі освіти в цілому та на рівні закладів середньої освіти зокрема, маніфестується значущість гендерної рівності, проголошується розбудова гендерно орієнтованої освіти, проте часто цими гаслами маскуються гендерні проблеми українського суспільства, відтворюються гендерні стереотипи, нав'язуються певні гендерні ролі й шаблони мислення, соціальні очікування, способи поведінки, тобто, реалізуються гендерні аспекти «прихованого навчального плану» та продукуються патріархатні елементи пануючої культури. У процесі шкільної освіти відбувається відтворення гендерної нерівності та надаються впливові уроки гендерних відносин [13, с. 297]; гендерна нерівність обумовлює різні можливості щодо особистісної та професійної самореалізації дівчат і хлопців у

процесі їхньої життєдіяльності й виступає одним із проявів соціально-економічної диференціації населення. Тому дослідження гендерних аспектів функціонування освітнього середовища, міжособистісної взаємодії здобувачів освіти та їхньої комунікації з педагогами є на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Прихований навчальний план» як непередбачуваний, однозначно негативний результат шкільного навчання став об'єктом науково-практичних розвідок з кінця 60-х рр. ХХ ст. [1], а в сучасних умовах специфічних освітніх дескрипцій, є однією з центральних категорій інноваційної освіти. В останні роки актуалізувалися наукові розвідки гендерних аспектів «прихованого навчального плану» українськими науковцями – філософами, соціологами, педагогами, психологами, правознавцями (Т. Голованова, М. Голубєва, О. Ковальчук, О. Желіба, О. Ільченко, І. Когут, В. Кравець, Т. Марценюк, Т. Матусевич, О. Плахотнік, О. Харченко та ін.). Українські дослідниці та дослідники – С. Віхор, В. Гайденко, О. Кікінежді, О. Луценко, Т. Марценюк, О. Остапчук, О. Плахотнік та ін. проаналізували сутність, структуру та «тіньові» прояви «прихованого навчального плану», визначили його негативний вплив на продуктивність освіти та на досягнення гендерної рівності. Дослідники розглядають

«прихований навчальний план» як особливу структуру, стиль спілкування, підбір навчально-методичних матеріалів, котрі опосередковано, але значущо впливають на учнівську молодь, нав'язуючи їм певні особистісні риси, ролі та шаблони поведінки [8; 11; 13]. О. Остапчук убачає такі ознаки (характеристики) «Hidden Curriculum»: «імпліцитний зміст викладання; опосередкована дія; сильніший за мірою впливу, ніж офіційний навчальний план; культивування гендерної нерівності» [11, с. 188]. Т. Марценюк слушно відзначає, що досвід учнівства, котрий включає міжособистісне ставлення, соціальну взаємодію з однолітками, дизайн навчального простору, слугуватиме основою гендерної поведінки та суспільних норм [10, с. 47].

Метою статті є представлення основних результатів теоретико-прикладного дослідження структурних елементів «прихованого навчального плану» та виявлення їхніх проявів в освітньому процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша розвідка ґрунтується на методологічному підході Є. Ярської-Смірної [13] та О. Марущенка [8; 9]. Є. Ярська-Смірнова відзначає, що сутність «прихованого навчального плану» відображається в особливостях організації освітньої установи, гендерних відносинах в цій установі, гендерній стратифікації вчительської професії; змісті навчальних предметів; стилі викладання [13, с. 298]. На наш погляд у праці О. Марущенка [8], де визначається «прихований навчальний план» як освітній інструмент, через який кожна зі статей «отримує» свій набір можливих гендерних ролей і життєвих траєкторій, прийнятих особистісних рис й шаблонів поведінки» [8, с. 57], автор логічно осучаснює структурування «прихованого навчального плану» та виділяє такі його елементи: 1) школа як організація, яка охоплює: приписаний і створюваний простір, ідеологію та виховний процес, гендерну стратифікацію персоналу закладу освіти; 2) зміст освіти, що містить навчальні програми та підручники, рекомендовані до використання у школі; 3) стиль комунікації вчителів з учнівством [8, с. 58-63]. У нашому дослідженні ми вважаємо за доцільне дотримуватися структури «прихованого навчального плану», представлену О. Марущенком, з уточненням щодо першого структурного елементу. Дослідник до елементу «школа як організація» відносить гендерну стратифікацію персоналу закладу освіти [8, с. 60] як нерівний розподіл благ, влади та привілеїв між чоловіками та жінками. Проте на рівні окремого загальноосвітнього навчального закладу

вертикальна та горизонтальна гендерна сегрегація нерідко не простежується, а чітко відображається фемінізація системи загальної середньої освіти й досить часто в школах фізико-математичні науки та інформатику викладають жінки. Тому будемо дотримуватися такої структури аналізу «прихованого навчального плану»: 1) заклад освіти як організація та освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу; 2) зміст освіти; 3) міжособистісна комунікація у процесі навчання. Окреслення й детальний аналіз структурних елементів «hidden curriculum» [3] дозволив оформити дизайн дослідження та підібрати інструментарій, що уможливив кількісне обчислення окремих проявів прихованого плану. Основними проявами «прихованого навчального плану», що відтворюють гендерну нерівність у системі загальної середньої освіти ми вважаємо: а) гендерну зональність шкільного простору (закріплені «чоловічої» та «жіночої» території; стенди, плакати зі стереотипними проявами тощо); б) нерівномірність дисциплінарних вимог до дівчат і хлопців; в) стереотипність правил щодо зовнішнього вигляду та одягу; г) репродукування гендерних стереотипів у освітньому процесі з сегрегацією за статтю та типовими проявами статевої поведінки (особистісні риси, розподіл доручень, різноманітні заходи зі статево стереотипним розподілом ролей); д) відтворення шаблонного уявлення про розподіл ролей як на рівні домашнього господарства, так і в професійній діяльності та соціальній активності; е) гендерну стереотипність, а інколи навіть дискримінацію, відображену в навчальних програмах та підручниках (мовний андроцентризм, зображення людини через чоловічі образи, «чоловічі» та «жіночі» сфери соціальної активності та статуси чоловіків і жінок); є) комунікацію вчителів з учнівством (поділ класу за статтю для виконання певних завдань, розподіл різнорівневих завдань за статевою ознакою, наголос на значущості певних предметів для хлопців чи для дівчат, поділ особистісних рис за статтю, конструювання «жіночого» або «чоловічого» щастя, нав'язування власного досвіду тощо).

Дослідження було проведене на базі загальноосвітнього навчального закладу м. Кропивницький, протягом грудня 2021 р. – лютого 2022 р., гендерний аналіз педагогічного колективу та учнівської молоді здійснювався станом на 01.12.2021 р. В анкетуванні, яке здійснювалося з використанням Google форм, взяли участь педагогічні працівники цього навчального закладу (72 особи) та здобувачі освіти – учні та учениці 5–8 класів (237 осіб). При дослідженні складових «прихованого навчального плану» було використано такий

інструментарій: гендерний аналіз педагогічних працівників і здобувачів освіти закладу загальної середньої освіти з обчисленням індексу гендерного паритету; веб-додаток (Voyant Tools) для аналізу шкільної документації; анкетування, інтерв'ю, спостереження задля виявлення гендерних стереотипів та сегрегації за статевою ознакою педагогічних працівників та учениць і учнів; гендерна експертиза навчальних підручників за визначеними полями гендерного аналізу; гендерна експертиза уроків.

При дослідженні закладу освіти як організації та вивченні освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу було визначено гендерний паритет за методикою ЮНЕСКО через показник гендерної питомої асиметрії окремо для учнівської молоді та для педагогічного колективу [2, с. 193–196]; за статевою ознакою проаналізовано розподіл посад, особливості поділу педагогів за галузево-предметним профілем, розподіл навантаження, громадських доручень і неоплачуваної роботи. На цьому етапі дослідження отримали очікуване підтвердження фемінізації педагогічного колективу (92,6% складають жінки); розподіл за галузево-предметним профілем також виявився «стандартним» – чоловіки викладали трудове навчання, фізичну культуру, фізику та історію. Всі керівні посади посідають жінки. Показник гендерної питомої асиметрії обчислений для учнівської молоді був корисний не як абсолютний показник, а в контексті облаштування освітнього простору, території, приміщень закладу освіти тощо. Експертне оцінювання освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу засвідчило статево-рольовий підхід до облаштування цього простору, виявило елементи гендерної дискримінації, продукування гендерних стереотипів та навіювань певних рольових моделей поведінки дівчат і хлопців. При цьому необхідно зазначити, що опитані педагогічні працівники, учні та учениці цього закладу не вбачали проявів гендерної нерівності в утворювальному освітньому просторі, що підтверджує «тіньовий» вплив цього структурного елементу «прихованого навчального плану».

Гендерний аналіз внутрішньої шкільної документації (текстів документів) за перший семестр 2021/2022 навчального року здійснювався через веб-додаток Voyant Tools та дозволив виявити домінування мовного андроцентризму та відсутність фемінітивів у діловодстві.

Для розбудови гендерованого освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу доцільно постійно вивчати потреби й запити всіх учасників освітнього процесу через

анкетування, інтерв'ю, спостереження задля виявлення гендерних стереотипів та сегрегації за статевою ознакою. Для більш детального вивчення цього напрямку нами було розроблено анкети для педагогічних працівників та учнів/учениць. Всі питання анкет були закритими (містили варіанти відповідей), з вибірковою відповіддю по питанням або відповідями, котрі надавали додаткову інформацію про респондента.

У межах даної статті визначимо основні результати анкетування педагогічних працівників і здобувачів освіти. В анкетуванні педагогічних працівників взяли участь 72 особи (65 жінок та 7 чоловіків) різних спеціальностей та з різним досвідом роботи. Більшість опитаних (70,59%) вважають проблему досягнення гендерної рівності актуальною або надзвичайно актуальною для школи. Втім, з відповідей видно, що вчителі недостатньо обізнані з гендерною проблематикою: більшість тільки інколи з нею стикалися (47,06 %); 83,33% педагогічних працівників тільки чули про існування «прихованого навчального плану»; 64 особи (88,89 %) не розуміють сутність гендерних аспектів «прихованого навчального плану»; однак переважна більшість бажає отримати інформацію з цієї проблематики (86,11%). Стосовно впровадження фемінітивів та елементів гендерованого простору, то відповіді вчителів були досить стриманими: більшість застосовують фемінітиви лише через нормативні вимоги щодо їх використання (63,89%) і не вважають за доцільне впроваджувати елементи гендерованого простору в заклад освіти (84,72%). Майже третина респондентів зазначили, що стиль викладання не залежить від статі, проте 47,06% педагогічних працівників зазначили, що їм важко відповісти на це питання. 36 респондентів (50%) підтримують наявність різних програм для навчання хлопчиків та дівчаток з трудового навчання. Досить нелогічним, але таким, що в цілому відповідає стереотипним уявленням про гендерні ролі хлопчиків та дівчаток (у майбутньому – жінок і чоловіків), є розподіл людських якостей та психологічних рис, при тому, що більшість опитаних (59,72%) не вважають, що особистісні якості залежать від статі. Якщо для дівчаток домінуючими рисами більшість вчителів назвали порядність (82%), доброту (76%), освіченість (76%), охайність (65%) та ввічливість (59%), то для хлопчиків як найбільш домінуючу рису визначають наполегливість (100%), далі ідуть порядність (76%), освіченість (65%) і сила (65%) та доброта (53%). Якщо проаналізувати весь перелік запропонованих характеристик, то висновуємо, що, з одного боку, порядність та освіченість, на думку вчителів, мають бути

притаманні як дівчаткам, так і хлопчикам, але, з іншого боку, – силу вчителі вважають суто чоловічою рисою, наполегливість та аналітичне

мислення – переважно чоловічими, а охайність, доброта і ввічливість – переважно жіночими (Таблиця 1)

Таблиця 1. Риси, які на думку респондентів, повинні домінувати у дівчат/хлопців

Риси, які повинні домінувати	у дівчат (%)	у хлопців (%)	різниця (%)
цілеспрямованість	41,2	5,9	35,3
доброта	76,5	52,9	23,6
ввічливість	58,8	35,3	23,5
аналітичність мислення	17,6	41,2	-23,6
порядність	82,4	76,5	5,9
освіченість	76,5	64,7	11,8
художні вміння	0	0	0
сила	0	64,7	-64,7
охайність	64,7	35,3	29,4
участь у домашніх справах	5,9	5,9	0
наполегливість у досягненні мети	52,9	100	-47,1

Таким чином, аналіз результатів проведеного нами анкетування педагогічних працівників і працівниць загальноосвітнього навчального закладу підтвердив наявність проявів «прихованого навчального плану» серед освітян. Оскільки освітяни виявили готовність опановувати гендерну проблематику, то для них фахівцями з гендерних студій нашого університету було запропоновано такі просвітницькі заходи з гендерної проблематики як: а) інтерактивні лекції, наприклад, «Прихований навчальний план: сутність та прояви», «Шкільні підручники як предмет гендерного аналізу. Гендерні стереотипи у навчальних матеріалах», «Гендерна дискримінація та насильство в освіті», «Гендерний компонент побудови особистої кар'єри учнівської молоді»; б) семінари-практикуми: «Прихований навчальний план в організації роботи освітньої установи та гендерна стратифікація вчителів», «Освітні технології вивчення гендерної дискримінації», «Баланс між роботою та сім'єю: ділюся досвідом»; в) дискусії: «Чи потрібні нам фемінітиви?», «Чому ми програємо від домінування гендерних стереотипів?», «Фемінізація дошкільної та шкільної освіти: причини та наслідки для суспільства»; г) рольову гру: «Долаємо гендерні стереотипи»; д) круглий стіл: «Гендерна рівність освіти: європейський досвід та українські реалії».

Наведемо основні результати анкетування учнів та учениць 5–8 класів (237 осіб, із них 133 дівчинки та 104 хлопчика). 206 осіб (86,92 %) вважають, що успіхи у навчанні не залежать від статі, також учні та учениці проголошують необхідність рівного ставлення до особи, незалежно від статевої належності (89,03 %). При виборі улюблених навчальних

предметів були виявлені певні «статеві» уподобання (дівчаткам подобаються уроки трудового навчання та української мови, а хлопчикам – уроки інформатики та фізичної культури); у відповідях на питання про ставлення до соціальних мереж теж не виявилось відмінностей між відповідями дівчаток і хлопчиків – більшість опитаних (70,89%) знаходить там можливості для спілкування та пошуку цікавої інформації. У виборі кольорів вподобання дівчаток виявилися більш різноманітними (їхні уподобання розподілилися в палітрі між 9 кольорами), при цьому жоден з хлопчиків не обрав рожевий та блакитний кольори; чорний колір виявився лідером переваг в цілому. Значні відмінності виявилися у відповідях на наступні питання: а) Як ви проводите, або хотіли б проводити, ваш вільний час? (хлопці частіше за дівчат назвали заняття спортом, допомогу татусеві, комп'ютерні ігри, а дівчатка – спілкування з подругами, заняття танцями, слухання музики); б) З ким із членів вашої сім'ї ви проводите більше вільного часу? (дівчатка частіше за хлопців обирали варіанти «з бабусею» та «з сестрою»). Стосовно поведінки вчителів, то хлопцям частіше здається, що «дівчатам на уроках приділяють більше уваги» і «вчителі ставлять дівчатам вищі оцінки». Дівчатам частіше здається, що «хлопці гірше себе поведуть на уроках, ніж дівчата». Таким чином, результати анкетування учнів та учениць 5–8 класів також виявили наявність гендерних стереотипів у різноманітних напрямках життєдіяльності учнівської молоді. Позитивним моментом є визнання учнівством необхідності рівного ставлення до представників різних статей і констатація, що успіхи у навчанні не залежать від статі.

При вивченні змісту освіти – другого структурного компоненту «прихованого навчального плану» – здійснювалася гендерна експертиза навчальних програм і підручників, що «має на меті віднайти у текстових та позатекстових матеріалах підручника (ілюстрації, методичний апарат, апарат орієнтування) вияви дискримінації за ознакою статі (гендерні стереотипи, андроцентризм, сексизм тощо) та надати рекомендації щодо їх усунення» [7, с. 48–49]. Дослідниці Т. Дороніна та В. Іванова [5] відзначили, що за наявності правової бази здійснення гендерної експертизи навчальної літератури, на жаль, процедуру експертизи не урегульовано, а методика її проведення потребує доопрацювання та узагальнення [5, с. 21]. При здійсненні гендерної експертизи підручників з алгебри та інформатики для учнів 6–8 класів ми використовували теоретичні напрацювання українських науковців [7], що допомогло нам визначити поля гендерного аналізу навчальних видань, а саме: а) кількісну диспропорцію у представленні осіб обох статей; б) представлення дівчат і хлопців у стереотипних гендерних ролях; в) сегрегацію і поляризацію за ознакою статі (наявність сексизму в ілюстраціях та описах, співвідношення сексистського по відношенню до чоловіків та жінок); г) застосування мовного андроцентризму чи застосування гендерно чутливої мови. Додаткові інструменти текстового аналізу при здійсненні гендерного аналізу підручників не використовувалися. Не зупиняючись детально на описі контент-аналізу та особливостях математичної обробки аналізованої інформації підручників, зробимо стислий висновок щодо цього етапу дослідження. Було виявлено наявність незначної кількості гендерних стереотипів і простежуються позитивні зміни з позицій гендерної рівності та чутливості у нових підручниках (видання 2019 р.).

Структурним елементом «прихованого навчального плану» також виступає міжособистісна комунікація вчительства з учнівством у процесі навчання. У межах нашого дослідження для гендерного аналізу уроків ми використовували методику експертного оцінювання М. Сабунаєвої, так звану «гендерну експертизу уроку» [12, с. 60–62]. Ця методика призначена для виявлення гендерних стереотипів на уроках через заповнення у карті спостережень висловлювань і дій вчителів/вчительок щодо системи заохочень/покарань по відношенню до учениць/учнів на уроці. Основне завдання експертів, якими виступали шкільний психолог і заступник директора з навчально-виховної роботи – виявити як педагог ставиться до дітей різної статі у процесі навчання та зробити

висновок про те, як здійснюється процес навчання: маскулінно, фемінно чи гендерно-нейтрально. Шкільний психолог і завуч відвідали 10 уроків різних вчителів/вчительок (зі стажем роботи від 1 до 23 років) з різних предметів у 6-7 класах.

Для гендерного аналізу уроків ми використовували методику експертного оцінювання М. Сабунаєвої («гендерна експертиза уроку») [12]. Було відвідано 10 уроків з різних предметів у 6–7 класах. Вивчення гендерної чутливості уроку проводилося за 17 полями залежно від відповідних дій вчителя на уроці. Для формулювання висновків з цього структурного елементу «прихованого навчального плану» вважаємо недостатньо емпіричного матеріалу, тому припускаємо, що бажано відвідувати мінімум 3-4 уроки кожного вчителя. Додаткового вивчення й аналізу потребує система роботи кожного вчителя /вчительки як з учнями/ученицями конкретного класу, так і з учнівською спільнотою інших класів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволив визначити, що «прихований навчальний план» має складну структуру, різноманітні форми проявів і потребує застосування різних інструментів для виявлення, вивчення й вимірювання цієї дескрипції. Дослідження гендерних аспектів таких структурних елементів «прихованого навчального плану» як освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу, зміст освіти, міжособистісна комунікація у процесі навчання засвідчило наявність різноманітних проявів «прихованого навчального плану», що відтворюють гендерну нерівність у системі загальної середньої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Jackson, P.W. *Life in Classroom*. N.Y., Holt, Rinehartand Winston. 1968.
2. Акбаш К., Пасічник Н., Різняк Р. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. Кропивницький, Видавець – Лисенко В.Ф. 2019. 340 с.
3. Буц К., Поповкіна А. «Hidden Curriculum» та дослідження його основних складових. *Наукові записки молодих учених*. 2021. № 8. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1913/pdf>
4. Голованова Т. Методологічні підходи та методи дослідження гендерних питань в освіті. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2015. № 1. С. 14–16.
5. Дороніна Т., Іванова В. Гендерна експертиза навчальної літератури: нормативно-правовий аспект. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2017. № 5. С. 21–26.
6. Кравець В. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: Навчальна книга, 2013. 448 с.

7. Малахова О.А., Марущенко О.А., Дрожина Т.В., Коробкіна Т.В. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проєктів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / За заг. ред. О. М. Топузова, Н.Б. Вяткіної. Київ, Педагогічна думка, 2016. С. 48–56.

8. Марущенко О. А. «Прихований навчальний план» сучасної школи: методологія та структурування предмету дослідження. Гендер-PRO: Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції студентства й наукової молоді. Харків, 2013. Вип. 1. С. 57–64.

9. Марущенко О., Плахотнік О. Гендерні шкільні історії. Харків, Монограф. 2012. 88 с.

10. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ, Основи. 2017. 256 с.

11. Остапчук О.Л. «Прихований навчальний план» або «Прихована навчальна програма» (hidden curriculum). Енциклопедія прав людини: соціальнопедагогічний аспект: колективна монографія. Житомир. 2014. С. 187–190.

12. Сабунаєва М.Л. Гендерная экспертиза урока. Практикум по гендерной психологии. Санкт-Петербург, Питер. 2003. С. 359–365.

13. Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании: понятие скрытого учебного плана. Гендерные исследования. 2000. № 5. С. 295–301.

REFERENCES

1. Jackson, P.W. (1968). Life in Classroom. N.Y., Holt, Rinehartand Winston. [in English]

2. Akbash, K., Pasichnyk, N. & Rizhniak, R. (2019). *Teoretyko-prykladni osnovy hendernykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk* [Theoretical and applied bases of gender research: a textbook]. Kropyvnytskyi, Vydavets – Lysenko V.F. 340 s. [in Ukrainian]

3. Buts, K. & Popovkina, A. (2021). «Hidden Curriculum» ta doslidzhennia yoho osnovnykh skladovykh [«Hidden Curriculum» and a research of its main components]. *Naukovi zapysky molodykh uchennykh – Scientific notes of the young scientists*. 8. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1913/pdf> [in Ukrainian]

4. Holovanova, T. (2015). *Metodolohichni pidkhody ta metody doslidzhennia hendernykh pytan v osviti* [Methodological approaches and methods of researching gender issues in education]. *Henderna paradyhma osvithnoho prostoru – Gender paradigm of educational space*. 1. 14–16. [in Ukrainian]

5. Doronina, T. & Ivanova, V. (2017). *Henderna ekspertyza navchalnoi literatury: normatyvno-pravovyi aspekt* [Gender examination of the educational literature: normative-legal aspect]. *Henderna paradyhma osvithnoho prostoru – Gender paradigm of educational space*. 5. 21–26. [in Ukrainian]

6. Kravets, V. (2013). *Henderni doslidzhennia: prykladni aspekty: monohrafiia* [Gender research: applied aspects: a monograph]. Ternopil, Navchalna knyha. 448 s. [in Ukrainian]

7. Malakhova, O.A., Marushchenko, O.A., Drozhzhyna, T.V. & Korobkina, T.V. (2016). *Teoretyko-metodolohichni zasady hendernoi ekspertyzy pidruchnykiv. Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv:*

instruktyvno-metodychni materialy dlia ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv dlia uchniv 8 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Theoretical and methodological principles of gender expertise of textbooks. Expertise of school textbooks: the instructive and methodical materials for examination of electronic versions of textbook projects for the students of 8th grade of secondary schools [a manual] / Za zah. red. O.M. Topuzova, N.B. Viatkinoini. Kyiv, Pedagogichna dumka. 48–56. [in Ukrainian]

8. Marushchenko, O.A. (2013). «Prykhovanyi navchalnyi plan» suchasnoi shkoly: metodolohiia ta strukturuvannia predmetu doslidzhennia. *Hender-PRO: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy naukovopraktychnoi konferentsii studentstva y naukovoi molodi* [«Hidden curriculum» of the modern school: methodology and structuring of the subject of research. Gender-PRO: Collection of the scientific works based on the materials of the scientific-practical conference of the students and scientific youth]. Kharkiv, Vol. 1. 57–64. [in Ukrainian]

9. Marushchenko O. & Plakhotnik O. (2012). *Henderni shkilni istorii* [Gender school stories]. Kharkiv, Monohraf. 88 s. [in Ukrainian]

10. Martseniuk T. (2017). *Hender dlia vsikh. Vykyk stereotypam* [Gender for all. A challenge to stereotypes]. Kyiv, Osnovy. 256 s. [in Ukrainian]

11. Ostapchuk, O.L. «Prykhovanyi navchalnyi plan» або «Prykhovana navchalna prohrama» (hidden curriculum). *Entsyklopediia prav liudyny: sotsialnopedagogichnyi aspekt: kolektyvna monohrafiia* [«Hidden curriculum». Encyclopedia of human rights: socio-pedagogical aspect: a collective monograph]. Zhytomyr. 187–190. [in Ukrainian]

12. Sabunaeva, M.L. (2003). *Hendernaya ekspertyza uroka* [Gender expertise of the lesson]. *Praktykum po hendernoy psykholohyy – A workshop on gender psychology*. Sankt-Peterburh, Pyter. 359–365. [in Russian]

13. Yarskaya-Smyrnova, E. (2000). *Hendernoe neravenstvo v obrazovanii: ponyatie skrytoho uchebnogo plana* [Gender inequality in education: the concept of the hidden curriculum]. *Hendernye issledovaniya – Gender studies*. 5. 295–301. [in Russian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: гендерні дослідження, моніторинг якості освіти, міждисциплінарні прикладні дослідження.

ЛУПАН Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: гендерні дослідження, вибіркові обстеження, кількісні методи у поведінкових науках.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PASICHNYK Natalia Oleksiivna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of

Mathematics, Statistics and Information Technology of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: gender research, monitoring of the quality of education, interdisciplinary applied research.

LUPAN Iryna Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate

Professor of Mathematics, Statistics and Information Technology of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: gender research, sample surveys, quantitative methods in behavioral sciences.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2022 р.

УДК 378.016:5

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-57-61

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна –

доктор педагогічних наук,

доцент, в.о. завідувача кафедрою природничих

наук, хімії, географії та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8099-1566>

e-mail: valentyanapl@ukr.net

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В Україні відбувається модернізація професійної освіти: розроблено державні стандарти початкової та базової середньої освіти, прийнято деякі професійні стандарти, висуваються високі вимоги до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, які проходять акредитації у Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти тощо. Зміни стосуються і підготовки майбутніх учителів, зокрема розширення практичної підготовки.

Практика студентів закладів вищої освіти України є невід'ємною складовою підготовки фахівців з вищою освітою. Вона спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання, набуття і удосконалення практичних навичок і умінь за відповідною спеціальністю. Так, в Концепція розвитку педагогічної освіти (наказ МОН № 776 України від 16 липня 2018 р.) зазначено, що обсяг практичної підготовки має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини бакалаврських програм (починаючи з першого року навчання, у різних закладах освіти і різних класах (курсах)) і не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм [3, с. 14].

Останніми роками відбувається оновлення парадигми шкільної природничої освіти, спрямованої на європейські освітні стандарти. Потреба сучасної школи в учителях природничих дисциплін з високим професійним рівнем практичної підготовки, спроможних організовувати роботу учнів технічно та методично грамотно здійснювати

експериментальні роботи з хімії, фізики та біології прикладного характеру, правильно їх коментувати, пояснювати спостереження; пояснювати значення досягнень природничих наук, систематично проводити екскурсії, тощо підвищує значущість фахової практики при підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін. Розуміння ролі та значення видів навчальної практики при підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін потребує правильного вибору форм, змісту й методів її реалізації на кожному етапі навчання студентів, визначення всієї системи педагогічної підготовки, що відповідає основним структурним компонентам професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових праць учених щодо вирішення актуальних питань практичного навчання студентів у вищих навчальних закладах показав, що дану проблему студіювали значна частина дослідників. Зокрема, у працях таких вчених, як О. Конох, Л. Бражник., С. Бажан, В. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, описані педагогічні умови, особливості організації та проблеми розвитку практичної та фахової підготовки фахівців різних галузей. Дослідженню процесу формування дослідницьких умінь у студентів присвячено роботи таких учених, як: М. Донченко, С. Дудар, Т. Гладюк, І. Омеляненко, Н. Подопрігора. Методичні засади активізації наскрізного практичного навчання знайшли висвітлено у дослідженнях С. Сисоевої, М. Барабаш, Я. Михайлович, Т. Іщенко.

УДК 376:[37.01+305]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-212-36-44

[https://
pednauk.cusu.edu.ua/
index.php/pednauk/article/
view/1701/1669](https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1701/1669)

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна –

доктор історичних наук, професор
професор кафедри математики та методики її навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>
e-mail: pasichnyk1809@gmail.com

РІЖНЯК Ренат Ярославович –

доктор історичних наук, професор
професор кафедри математики та методики її навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>
e-mail: rizhniak@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ЕКСПЕРТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню складових частин технології формування толерантності в майбутніх експертів освітньої галузі в умовах навчання за освітньою програмою «Організація освітнього процесу: управління та експертиза». В ході експериментального дослідження використовувалися теоретичні методи – аналіз психолого-педагогічної та фахової літератури з проблеми дослідження, та емпіричні – педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, опитування учасників освітнього процесу.

В ході аналізу психолого-педагогічної та фахової літератури було з'ясовано, що толерантність як риса цивілізованого суспільства характеризується прийняттям та повагою до чужого вибору, до особливостей оточуючих та їхніх думок. Саме тому формування такої риси є важливою складовою виховання майбутніх експертів освітньої галузі загалом і, зокрема, фахівців з експертизи освітнього та управлінського процесу закладів освіти.

Проведене дослідження привело до таких висновків. По-перше, для реалізації мети дослідження авторами дослідження було використано п'ять ситуаційних прийомів роботи з магістрантами освітньої програми для сприяння формуванню толерантності: а) участь здобувачів освітньої програми в діючих міжнародних проєктах; б) залученням студентів освітньої програми до організації наукової роботи; в) участь магістрантів в наукових семінарах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень; г) опрацювання магістрантами навчального курсу за вибором «Методологічні основи гендерного мейнстрімінгу»; д) участь магістрантів у роботі літньої школи «Тренінг з гендерної рівності». По-друге, автори дослідження з'ясували, що застосування ситуаційних прийомів роботи з магістрантами для формування толерантності не гарантує підвищення рівня виховання толерантності в суб'єктів навчання, а є ймовірним і дозволяє стверджувати про факт формування простору толерантності для магістрантів освітньої програми. По-третє, автори висловили припущення, що ймовірність зростання рівня виховання толерантності може бути високою у випадку формування та реалізації такого простору толерантності для магістрантів освітньої програми до їхнього навчання в магістратурі та після навчання в магістратурі безпосередньо при виконанні професійних обов'язків експерта освітньої галузі.

Ключові слова: експертиза освітньої діяльності, підготовка експертів, ситуаційний прийом, толерантність, простір толерантності.

PASICHNYK Natalia –

DSc in History, Professor, Department of mathematics
and methods of teaching math of
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0923-9486>
e-mail: pasichnyk1809@gmail.com

RIZHNIAK Renat –

DSc in History, Professor, Department of mathematics
and methods of teaching math of
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-9048>
e-mail: rizhniak@gmail.com

FORMATION OF TOLERANCE OF FUTURE EXPERTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is dedicated to highlighting the components of the technology of forming tolerance of future experts in the field of education while studying under the educational program "Organization of the educational process: management and expertise". In the course of the experimental study, theoretical methods were used – analysis of psychological, pedagogical and professional

literature on the research problem, and empirical methods – pedagogical observation of students' educational and cognitive activities, survey of participants in the educational process.

In the course of the analysis of psychological, pedagogical and professional literature, it was established that tolerance as a feature of a civilized society is characterized by acceptance and respect for other people's choices, for the individual characteristics of others and their opinions. That is why the formation of such a trait is an important component of the education of future experts in the field of education in general and, in particular, specialists in the expertise of the educational and management process of the educational institutions.

The study resulted in the following conclusions. Firstly, to achieve the research goal, the authors of the study used five situational methods of working with the undergraduate students of the educational program to promote tolerance: a) participation of the students of the educational program in ongoing international projects; b) involvement of the students of the educational program in the organization of scientific work; c) participation of the undergraduate students in scientific seminars of the Interdisciplinary Scientific Center for Applied Research; d) development of the elective course "Methodological Foundations of Gender Mainstreaming" by the undergraduate students; e) participation of the undergraduate students in the summer school "Training on Gender Equality". Secondly, the authors of the study determined that the use of situational methods of working with the undergraduate students to build tolerance does not guarantee an increase in the level of tolerance education in the subjects of study, but is likely and allows us to assert the fact of the formation of a space of tolerance for the undergraduate students of the educational program. Thirdly, the authors suggested that the probability of increasing the level of tolerance education may be high in the case of the formation and implementation of such a space of tolerance for the undergraduate students of the educational program before their master's studies and after their master's studies while carrying out their professional duties as an expert in the field of education.

Key words: expertise of educational activities, training of experts, situational approach, tolerance, space of tolerance.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Експертна діяльність в освітній галузі України сьогодні охоплює організацію як державної експертизи, так і громадської експертизи (професійної або непрофесійної). Багаторічна практика моніторингу діяльності закладів освіти, експертиза підручників, навчальних планів, експериментальних майданчиків та інноваційних проєктів (програм) розвинула мотивує до визнання необхідності оновлення професійних управлінських знань і умінь, набуття компетентностей у питаннях експертизи (в т.ч. аудиту (самоаудиту), оцінки (самооцінки), аудиту самоатестації), а також у розвитку методичної культури, оволодінні технологією та процедурами прогнозування, проєктування та реалізації нових документів, що забезпечують розвиток освітньої організації.

Узагальнюючи всі вимоги, що висуваються до підготовки експертів освітньої галузі, виділимо складові якості підготовки фахівців, необхідні для організації експертної діяльності в закладах освіти: а) ґрунтова теоретична база (сукупність теоретичних знань у певній галузі, необхідних для застосування випускниками у професійній діяльності); б) практичні навички, вміння, досвід (уміння вирішувати практичні завдання, використовуючи теоретичну базу); в) науковий потенціал (здатність вирішувати науково-практичні завдання); г) особистісно-психологічні характеристики (інтелект, критичне мислення, аналітичні здібності, організаторські здібності, відповідальність, ініціативність, комунікабельність, старанність тощо); д) рівень вихованості (вихованість, толерантність, доброчесність, етична поведінка у суспільстві); е) загальнокультурний рівень, освіченість (всебічна розвиненість, світогляд тощо); є) фізичне здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою організації експертної діяльності в закладах освіти займалися вітчизняні науковці та

педагоги. Серед широкого кола напрацювань виділимо монографію Петренко Л. [26] щодо висвітлення технології експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів, статті Докучаєвої В. [10], Сльникової Г. [11], Касьянкової О. [16; 19], Мармази О. [21], Огнев'юка В. [23], Чміль А. та Бондар О. [30], навчально-методичні посібники авторів Волот О. [6], Канівець Т. [14], Касьянова О. [17], а також напрацювання персоналу Державної служби якості освіти України [4; 13].

Науковцями, практиками та замовниками освітніх послуг концентрується увага на рівні розвитку толерантності як важливого компоненті підготовки освітніх експертів [6; 10; 16; 18; 30]. Аналіз особливостей виховання толерантності як ціннісної основи професійної діяльності педагога аналізувалися в монографії Гриви О. [8] та в статтях Довгополової Я. [9], Кременя В. [19]. Толерантність як визначник психологічного здоров'я особистості вивчалася в дисертаційному дослідженні Полякової [27], а також у працях Галецької І. [7], Жигалкіної Н. [12], Карамушка Л., Шевченко А. [15], Лощенової І. [20], Павленко Г. [24]. Нарешті, питанням толерантності в сучасних умовах регулярно присвячуються матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи [5].

У цій науковій розвідці на основі перелічених теоретичних напрацювань ми маємо намір проєктувати їхні положення на аналіз технологій формування толерантності як важливої складової якості підготовки фахівців для організації експертної діяльності в закладах освіти.

Отже, **метою статті** є висвітлення складових частин технології формування толерантності в майбутніх експертів освітньої галузі в умовах навчання за освітньою програмою «Організація освітнього процесу: управління та експертиза».

Методи дослідження. В ході експериментального дослідження використовувалися теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної та фахової літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи: педагогічне спостереження за освітньою діяльністю студентів, опитування учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. 16 листопада 1995 року державні члени ЮНЕСКО на 28-й сесії Генеральної конференції в Парижі ухвалили Декларацію принципів толерантності. Однією з основних змістовних ліній Декларації є твердження, що толерантність є не поступкою, а розумінням різноманітності нашого світу, проявом поваги та терпимості. Всі люди за своєю природою різні, але рівні у правах. Тому толерантність вимагає справедливості та неупередженості від законодавства, надання кожній людині рівних можливостей для розвитку. Втім, не дивлячись на врегулювання таких питань на рівні законодавства, це не дає гарантій для виховання толерантного суспільства. Найбільш ефективним методом, згідно з Декларацією, є виховання толерантності на індивідуальному рівні.

Толерантність як риса цивілізованого суспільства характеризується прийняттям та повагою до чужого вибору, до особливостей оточуючих та їхніх думок. Формування такої риси є важливою складовою виховання майбутніх експертів освітньої галузі загалом і, зокрема, фахівців з експертизи освітнього та управлінського процесу закладів освіти. Розглянемо деякі з ситуаційних прийомів, що використовуються в освітньому процесі магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: управління та експертиза». Основною метою застосування таких прийомів в реальній освітній ситуації стала розбудова антидискримінаційного простору (або розбудова простору толерантності) в локальних межах організації освітнього процесу вказаної освітньої програми.

Перший ситуаційний прийом пов'язаний з організацією участі здобувачів освітньої програми в діючих міжнародних проєктах, а також ознайомлення магістрантів з результатами виконання завершених проєктів. На сьогоднішній день в університеті виконується два проєкти за програмою Еразмус+. Це проєкт за програмою Європейського Союзу ERASMUS-JMO-2021-MODULE «Subnational gender equality: balance of EU values and Ukrainian realities», головною метою якого є популяризація гендерної проблематики серед різних верств населення та привернення уваги громадськості до просування гендерної рівності та універсального включення гендерних вимірів. В ході реалізації проєкту студентами та виконавцями вивчаються та впроваджуються основні цінності та досвід країн ЄС щодо гендерної

рівності в Україні на субнаціональному та інституційному рівнях. Це досягається через виховання толерантного ставлення до гендерної проблематики та формування в студентів і викладачів здібностей орієнтуватися в особливостях міжнародної європейської практики у сфері гендерної освітньої статистики, гендерних стереотипів та упереджень у освіті та технології гендерної освіти. Це відбувається у формі впровадження курсу за вибором у практику навчання студентів, а також у формі проведення літніх шкіл. Крім того, проводяться круглі столи, навчальні візити, промоакції з громадськістю, вчителями (у широкій гендерній перспективі: європейські ініціативи для економічного зміцнення жінок, гендерні питання в українському суспільстві, гендерний дисбаланс у вищій школі системи на загальнодержавному та субнаціональному рівнях), а також із працівниками обласного управління статистики, із працівниками соціологічних служб, із медичними працівниками (з метою впровадження на практиці адаптованих гендерних індексів на субнаціональному та інституційному рівні). Нарешті, для узагальнення та систематизації результатів проєкту організовується дослідницька робота, яка включатиме вивчення основних підходів у ЄС та Україні до гендерної рівності та адаптацію комплексних гендерних індексів до субнаціонального та інституційного рівнів [19].

Другий діючий проєкт за програмою Європейського Союзу ERASMUS+ (KA-2) «University Teachers' Certification Centers: Innovative Approach to Promotion Teaching Excellence» має головною метою сприяти модернізації системи вищої освіти в Україні, запроваджуючи університетські центри підвищення кваліфікації для просування європейських освітніх інновацій шляхом професійної сертифікації викладачів університетів. Для реалізації мети проєктом передбачається а) модернізувати систему професійного розвитку та сертифікації викладачів університетів в Україні шляхом створення 9-ти незалежних центрів досконалості викладання з подальшим об'єднанням їх у мережу; б) запровадити програми професійної сертифікації викладачів університетів на основі кращих європейських практик та освітніх інновацій для забезпечення досконалості викладання; в) розробити та пілотувати нову програму досконалості викладання з урахуванням потреб академічного середовища в Україні, що дозволить підвищити якість атестації викладачів університетів [19].

Окрім зазначених проєктів під час освітнього процесу магістранти мали можливість ознайомитися з результатами виконання вже завершених міжнародних проєктів – проєкт за програмою Європейського Союзу TEMPUS «Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів

ЄС» (2009–2012 рр.) та проєкт за програмою Європейського Союзу ERASMUS+ (KA-2) «Гендерні Студії: крок до демократії та миру у сусідніх з ЄС країнах з різними традиціями» (2015–2019 рр.). Перший з перелічених проєктів був покликаний здійснити внесок в реформу вищої освіти в Україні через запровадження підготовки фахівців з освітніх програм, спрямованих на встановлення тісних зв'язків між університетами та місцевим освітнім середовищем; сприяти підвищенню рівня викладання та моніторингу якості освітніх програм у загальноосвітній та вищій школі, а також популяризувати ідеї, концепції і методи освітніх вимірювань в українському суспільстві. Реалізація другого з названих проєктів передбачала створення кількох освітніх магістерських програм в різних областях соціальних і поведінкових наук, оновлених гендерними питаннями, для підвищення рівня розуміння гендерних проблем в суспільстві й методів їх вирішення. Також однією з цілей проєкту було підвищення рівня розуміння проблематики гендерної освіти і набуття необхідного досвіду і навичок студентів та викладацького складу [19].

Другий ситуаційний прийом пов'язаний із активним залученням студентів освітньої програми до організації наукової роботи, яка передбачала вивчення та використання при виконанні завдань виробничої практики, здійсненні індивідуальних та групових науково-дослідних проєктів, підготовці кваліфікаційних робіт теоретичних та практичних аспектів толерантності. Так, в одній з робіт магістрантів розглянуто методи та моделі оцінювання рівня академічної доброчесності в закладах вищої освіти в Україні та в світі. У роботі наводяться практики провідних університетів щодо забезпечення якості освітнього процесу, наведено політики, кодекси та законодавство щодо академічної доброчесності різних закладів вищої освіти. Важливим результатом дослідження є використання математичної моделі оцінювання академічної доброчесності у закладах вищої освіти з метою покращення якості освітнього процесу та визначення факторів, що впливають безпосередньо на рівень академічної доброчесності.

Дві інші кваліфікаційні роботи були присвячені моніторинговому дослідженню впровадження інклюзивної освіти на базі окремо обраного закладу загальної середньої освіти та визначення рівня соціалізації учнів з різними клінічними діагнозами рубрики «Загальні розлади розвитку» (F 84) як частини розділу «Порушення психологічного розвитку» за Міжнародним Класифікатором Хвороб. Результатом науково-практичного аналізу стало з'ясування рівня соціалізації, інтеграції та адаптації учнів із розладом спектру аутизму протягом навчального року.

Інші роботи магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: управління та експертиза» були присвячені різноманітній тематиці, причому кожне дослідження містило елементи вивчення та використання теоретичних та практичних аспектів толерантності: самооцінювання управлінських та освітніх процесів, організація дистанційного навчання, створення безбар'єрного простору, проведення інституційного аудиту, оцінювання якості веб-сайту, вивчення обсягу навчальних втрат учнів, облік учнів та вихованців, формування «м'яких навичок» в учнів у закладах загальної середньої освіти. Найбільш важливі фрагменти досліджень магістрантів були оформлені у вигляді наукових статей у факультетському збірнику «Наукові записки молодих учених» [24].

Третій ситуаційний прийом реалізується через участь магістрантів в наукових семінарах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень. Так, один з семінарів центру був присвячений темі «Фемінітиви в суспільстві та українській мові», на якому з'ясовувалися питання щодо мети, з якою були введені фемінітиви, щодо наявності фемінітивів в давній українській мові та в інших мовах, щодо сприйняття фемінітивів сучасним українським суспільством. «Фемінне – то вільне, то має право вибору долі та вчинків», «Фемінітиви однозначно збагачують мову, і цим сприяють її розвитку», «Українська мова належить до групи слов'янських синтетичних мов, для яких фемінітиви є характерними й звичними» – саме такими були висновки спікерів та учасників семінару. Інший семінар був присвячений регіональним гендерним проєктам та гендерному розриву в Україні [2]. Гендерні та псевдогендерні проєкти, прогностичний аналіз регіонального гендерного розриву в Україні, вплив регіональних гендерних проєктів на показники регіонального гендерного розриву – саме такі питання висвітлювалися спікерами та обговорювалися учасниками семінару, серед яких були й маістранти названої освітньої програми. Нарешті, ще один семінар був присвячений експертному оцінюванню академічної доброчесності в закладах вищої освіти за допомогою нечіткої логіки, на якому спікером (маістрантом цієї освітньої програми) висвітлювалися такі положення: методи та моделі оцінювання рівня академічної доброчесності в закладах вищої освіти в Україні та в світі; практики провідних університетів щодо забезпечення якості освітнього процесу; основні проблеми та фактори, що впливають на рівень академічної доброчесності під час освітнього процесу; описи існуючих моделей оцінювання академічної доброчесності; математична модель оцінювання рівня академічної доброчесності у закладах вищої освіти з урахуванням неповноти даних та різних думок експертів. Цей семінар відвідували не лише

студенти цієї освітньої програми, а й здобувачі з інших програм, а також науково-педагогічні працівники та студенти фізико-математичного факультету Криворізького державного педагогічного університету.

Реалізація *четвертого ситуаційного прийому* передбачає засвоєння магістрантами навчального курсу за вибором «Методологічні основи гендерного мейнстрімінгу», мета запровадження якого полягає у ознайомленні студентів з міжнародними стандартами, організаційними підходами, методами та інструментами гендерного мейнстрімінгу та критичними концепціями як засобом для рефлексії та поглиблення власної роботи. Цей курс складається з 3-х змістовних модулів – гендерний аналіз, гендерний аудит та гендерне бюджетування, вивчення та практичне опрацювання яких дасть можливість магістрантам сформулювати здатності до самостійного навчання нових методів дослідження, до зміни наукового та науково-виробничого профілю своєї професійної діяльності, до аналізу викликів (в тому числі й викликів, пов'язаних з толерантністю), з якими стикаються організації у внутрішньому інтегруванні гендерних питань [3].

Нарешті, *п'ятий ситуаційний прийом* виховання толерантності в майбутніх експертів управлінської діяльності та освітнього процесу закладів освіти передбачає участь магістрантів в роботі літньої школи «Тренінг з гендерної рівності» [1], яка проводиться в рамках проекту «Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій» за програмою ЄС Еразмус+ з напрямку Жан Моне і складається з реалізації 13-ти логічно пов'язаних між собою тренінгів: 1. Становлення теорії і практики гендерних досліджень (у процесі опрацювання цієї теми учасники та учасниці тренінгу опрацьовують основні етапи становлення теорії і практики гендерних досліджень у процесі соціального руху за рівність прав (фемінізму)). 2. Сучасний фемінізм в Україні (під час тренінгу обговорюються наступні питання: а) чи присутній фемінізм в українській історії? б) чи потрібен фемінізм в Україні? в) сучасний стан фемінізму в Україні та досягнення цього руху; г) чи потрібен фемінізм чоловікам? д) як фемінізм підтримує родини? е) Чи потрібні нам фемінітиви?) 3. Проекти з гендерної проблематики в Україні. (у змістовній частині тренінгу слухачі школи ознайомлюються зі змістом основних проектів з гендерної проблематики в Україні та співставляють їх цілі та задачі). 4. Гендерна (не)рівність у засобах масової інформації: українські реалії (у процесі комунікації опрацьовуються прояви сексизму, ейджизму та лукізму в ЗМІ; показується, як через фейсизм і мачизм конструюється маскуліність у ЗМІ, а також пропонується метод «дзеркала» як головний метод аналізу на наявність проявів сексизму). 5.

Гендерна рівність у засобах масової інформації: досвід ЄС (розглядається поточна ситуація щодо гендерної рівності у ЗМІ в ЄС). 6. Методика роботи з гендерною статистикою сфери освіти (основними цілями цього тренінгу є такі: а) привернути увагу слухачів і користувачів статистики освіти на важливість та можливості використання гендерно-чутливих статистичних даних і показників в галузі освіти; б) уточнити концепції, методи і прийоми, необхідні для систематичного збору, аналізу, презентації і розповсюдження статистичних даних і показників в сфері освіти, з особливим акцентом на гендерну складову у сфері освіти; в) запропонувати практичні ідеї та рекомендації для осіб, що використовують гендерні статистичні дані й показники в галузі освіти для більш ефективного моніторингу прогресу та розробки політики та планів на користь гендерної рівності). 7. «Нерівна рівність» сучасної освіти (гендерно орієнтована освіта через ряд різноманітних причин є складним, неоднозначним, поліаспектним та багатовимірним явищем). 8. Гендерні аспекти «прихованого» навчального плану (під час роботи у «малих групах» учасники та учасниці тренінгу опрацьовують основні прояви прихованого навчального плану, що відтворюють гендерну нерівність у системі загальної середньої освіти, гендерну зональність освітнього простору, дискримінаційні прояви освітнього процесу, гендерні аспекти змісту освіти й стилю комунікації вчителів з учнівством, наводять цікаві приклади з власного досвіду дії «прихованого» навчального плану) [25]. 9. Гендер і економічна діяльність (в рамках даної теми розглядається вплив гендеру на економічну діяльність, типові гендерні відмінності в економічній діяльності). 10. Гендер і прийняття рішень (в рамках даної теми тренінгу розглядається поточна гендерна ситуація щодо прийняття рішень в ЄС, аналізуються причини недостатнього представництва жінок у процесах прийняття рішень). 11. Гендерна економіка: основні методологічні підходи, теми досліджень і тенденції розвитку (основними методологічними підходами щодо аналізу гендерних аспектів економіки є: неомарксистський, неокласичний, інституційний (неоінституційний)). 12. Гендерна аналітика. Міжнародний та Європейський досвід (під час розгляду теми гендерної аналітики розглядаються такі питання: гендерна статистика; аналітичні гендерні звіти; гендерна інфографіка; проводиться екскурс за міжнародними, європейськими та національними джерелами отримання даних гендерної статистики, можливостями використання баз даних, роботами з фільтрами, віртуальними картами, вбудованими можливостями графічного представлення гендерних даних у базах). 13. Підсумки літньої школи. Заключний круглий стіл (підсумки школи підбиваються за такими напрямками: проблеми

фемінізму та реалізація гендерних проєктів в Україні та в Європейському Співтоваристві, особливості візуалізації даних з гендерної статистики в освіті, гендер у засобах масової інформації, проблеми прихованого навчального плану в системі освіти та гендерного дисбалансу української освіти на національному та субнаціональному рівнях, дискримінації та сексуальних домагань в освіті, причини протидії гендерній рівності в Україні та гендерні аспекти рівності в політико-правовій сфері на національному та субнаціональному рівнях) [3].

Дискусія. Проблема вимірювання рівня виховання толерантності в конкретного суб'єкта або їхньої групи є надзвичайно складною та потребує проміжку часу, значно більшого, ніж термін навчання в магістратурі. Цей проміжок часу має включати як результати самостійної діяльності магістранта в якості експерта після завершення навчання, так і результати навчальної діяльності магістранта до вступу на освітню програму. Саме тому ми не можемо однозначно стверджувати про видимість зростання рівня толерантності наших випускників. Хоча кожний ситуаційний прийом, що використовувався в ході дослідження, передбачав проведення вхідного та вихідного тестування щодо рівня розуміння важливих для формування толерантності понять: гендер, фемінітиви у мові, гендерна чутливість, гендерні стереотипи, інклюзивність та інші. І кожне з результатів таких тестувань свідчив про зростання у магістрантів освітньої програми рівня розуміння дефініцій та толерантної проблематики, що пов'язана з цими поняттями. Тому ми виходили з того, що зростання рівня розуміння проблематики забезпечує становлення антидискримінаційності освітнього простору закладу вищої освіти, а отже й сприяє формуванню простору толерантності.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Проведене дослідження щодо висвітлення складових частин технології формування толерантності в майбутніх експертів освітньої галузі в умовах навчання за освітньою програмою «Організація освітнього процесу: управління та експертиза» дає підстави зробити наступні висновки.

1. Для реалізації мети дослідження нами було використано п'ять ситуаційних прийомів роботи з магістрантами освітньої програми для сприяння формуванню їхньої толерантності як майбутніх експертів закладів освіти: а) участь здобувачів освітньої програми в діючих міжнародних проєктах; б) залученням студентів освітньої програми до організації наукової роботи, яка передбачала вивчення та використання при підготовці кваліфікаційних робіт теоретичних та практичних аспектів толерантності; в) участь магістрантів в наукових семінарах Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень, де розглядалися питання,

пов'язані з практичними контекстами толерантності; г) опрацювання магістрантами навчального курсу за вибором «Методологічні основи гендерного мейнстримінгу», мета запровадження якого полягає у ознайомленні студентів з міжнародними стандартами, організаційними підходами, методами та інструментами гендерного мейнстримінгу; д) участь магістрантів у роботі літньої школи «Тренінг з гендерної рівності».

2. Застосування ситуаційних прийомів роботи з магістрантами для формування толерантності не гарантує підвищення рівня виховання толерантності в суб'єктів навчання, а є ймовірним і дозволяє стверджувати про факт формування простору толерантності для магістрантів освітньої програми.

3. Ймовірність зростання рівня виховання толерантності може бути високою у випадку формування та реалізації такого простору толерантності для магістрантів освітньої програми до їхнього навчання в магістратурі та після навчання в магістратурі безпосередньо при виконанні професійних обов'язків експерта освітньої галузі.

Перспективою подальшого дослідження ми вбачаємо як аналіз інших варіантів ситуаційних прийомів формування толерантності здобувачів освіти освітньої програми «Організація освітнього процесу: управління та експертиза», так і організація пошуків щодо варіантів побудови простору толерантності для магістрантів освітньої програми до їхнього навчання в магістратурі та у процесі виконання ними професійних обов'язків експерта освітньої галузі.

Стаття підготовлена в рамках проєкту ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH

«Субнаціональна гендерна рівність: баланс цінностей ЄС та українських реалій», № 101047451. Проєкт фінансується за підтримки Європейської комісії. Ця публікація відображає лише погляди авторів. Єврокомісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Методичні рекомендації до проведення літньої школи «Тренінг з гендерної рівності» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. Кропивницький, ЦДУ імені В. Винниченка, 2023. 67 с. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/5035>
2. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Регіональний індекс гендерного розриву для України у 2020 році. Аналітичний звіт. Центральнотериторіальний державний університет імені Володимира Винниченка, Міждисциплінарний науковий центр прикладних досліджень. Кропивницький, 2023. 41 с. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4932>
3. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень.

Навчальний посібник. Кропивницький, Видавець Лисенко В.Ф., 2019. 349 с.

4. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.

5. Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії: матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 239 с.

6. Волот О.І. Експертні методи оцінок та їх використання в управлінні економічними об'єктами. URL: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/10_1_09835.doc.htm

7. Галецька І.І. Психологічне здоров'я як проблема національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2(1). С. 49–58.

8. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.10. АПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2008. 32 с.

9. Довгополова Я.В. Толерантність як ціннісна парадигма освіти в контексті євроінтеграції. Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України: Зб. наук. праць за заг. ред. Г.Є. Гребенюка. Харків: Стиль Іздат, 2005. 85–90.

10. Докучаєва В.В. Експертиза як метод прогностичної оцінки в процесі створення інноваційних педагогічних систем. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. 1. 27–32.

11. Єльнікова Г. Теорія та методика оцінювання результатів діяльності загальноосвітнього навчального закладу. *Теорія та методика управління освітою*. 2012. 8. Електронний ресурс: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2012_8/4.pdf

12. Жигалкіна (Лебедева) Н.В. Основні детермінанти психологічного здоров'я особистості. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Vol. 17. 5. 2016. 144–149.

13. Інституційний аудит школи: Що варто знати засновнику закладу загальної середньої освіти. Київ, Державна служба якості освіти, 2021. 19 с.

14. Канівець Т.М. Основи педагогічного оцінювання: навч.-метод. посіб. Ніжин, Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 102 с.

15. Карамушка Л.М., Шевченко А.М. Психологічні чинники та умови забезпечення психологічного здоров'я менеджерів освітніх організацій. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2017. Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 47. С. 22–29.

16. Касьянова О.М. Експерт в освіті: основні характеристики, методи відбору та оцінювання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя, КПУ. Вип. № 21 (73). 2011. 502 с.

17. Касьянова О.М. Педагогічна експертиза діяльності навчального закладу: навчально-методичний посібник. Харків, Видавнича група «Основа», 2012. 128 с.

18. Касьянова О.М. Теоретико-методологічні засади експертизи в освіті. *Теорія і практика управління соціальними системами: щоквартальний наук.-практ. журн.* Харків. НТУ «ХП», 2009. 3. 19–28.

19. Кремень В.Г. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. За ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти. Випуск 1.32. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. 6–9.

20. Лощенко І.Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці. *Педагогіка і психологія*. 2002. 1–2. 68–77.

21. Мармаза О.І. Експертиза закладу освіти та його об'єктів у контексті кваліфікаційної роботи здобувача вищої освіти зі спеціальності «Менеджмент». *Управління школою*. 2020. 22–24. 55–69.

22. Міжнародні проєкти університету. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/mizhnarodni-proekty/mizhnarodni-proiektu-universytetu>

23. Огнев'юк В.О. Багатомірна людина. Епоха трансформацій. Освіта. *Неперервна професійна освіта*. 2013. 1–2. С. 6–11.

24. Павленко Г.В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*. Том 7. Вип. 47. 2019. 208–219.

25. Пасічник Н.О., Лупан І.В. Гендерні аспекти «прихованого навчального плану». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. 204. С. 51–57. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-204-51-57>

26. Петренко Л.М. Педагогічна експертиза: технологія експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів. Харків, Основа, 2007. 176 с.

27. Полякова В.І. Соціально-психологічні умови розвитку гендерної толерантності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2018. 342 с.

28. Розділ «Освітні, педагогічні науки». *Наукові записки молодих учених*. 2023. 12. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS>

29. Соловей М.В. Підготовка магістрів до експертизи діяльності навчального закладу. *Педагогічний дискурс*. 2009. Вип. 5. 207–209.

30. Чміль А.І., Боднар О.С. Структурні елементи критеріального оцінювання діяльності закладів освіти. *Постметодика*. 2006. № 5 (69). 37–41.

REFERENCES

1. Akbash, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2023) Metodichni rekomendatsii do provedennia litnoi shkoly «Treninh z hendernoї rıvnosti» dlia zdobuvachiv vyshchoї osvity druhoї (mahisterskoї) rıvnia osvity haluzi znan 01 Osvita / Pedahohika [Methodical recommendations for the summer school «Training on gender equality» for applicants for higher education of the second (master's) level of education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy]. Kropyvnytskyi, V. Vynnychenko CUSU [in Ukrainian]

2. Akbash, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2023) Rehionalnyi indeks hendernoho rozryvu dlia Ukrainy u 2020 rotsi. Analitychnyi zvit. Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka [Regional Gender Gap Index for Ukraine in 2020. Analytical report. The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

State University, Interdisciplinary Scientific Center for Applied Research]. Kropyvnytskyi [in Ukrainian]

3. Akbash, K.S., Pasichnyk, N.O., Rizhniak, R.Ya. (2019) Teoretyko-prykladni osnovy hendernykh doslidzhen. Navchalnyi posibnyk. [Theoretical and applied foundations of gender studies. Study guide]. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian]

4. Bobrovskiy, M.V., Horbachov, S.I., Zaplotynska, O.O. (2019) Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity. [Recommendations for building an internal system of quality assurance in general secondary education]. Kyiv. [in Ukrainian]

5. Vyklyky tolerantnosti v umovakh rosiiskoi voiennoi ahresii: materialy Vseukrainskoi naukovodyskusiinoi platformy, yaka pryurochena do Mizhnarodnoho dnia tolerantnosti (2023) [Challenges of Tolerance in the Context of Russian Military Aggression: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Discussion Platform, dedicated to the International Day of Tolerance] November 16, 2023. Kropyvnytskyi: Donetsk State University of Internal Affairs, [in Ukrainian]

6. Volot, O.I. (2012) Ekspertni metody otsinok ta yikh vykorystannia v upravlinni ekonomichnymy ob'ektyamy [Expert valuation methods and their use in the management of economic objects]. [in Ukrainian]

7. Haletska, I.I. (2012) Psykholohichne zdorovia yak problema natsionalnoi bezpeky [Psychological Health as a Problem of National Security]. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. [in Ukrainian]

8. Hryva, O.A. (2008) Tolerantnist v protsesi stanovlennia molodi v umovakh polikulturnoho seredovyscha: avtoref. dys... d-ra filos. nauk: 09.00.10 [Tolerance in the process of formation of youth in a multicultural environment: PhD thesis: 09.00.10]. APS of Ukraine, Institute of Higher Education. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Dovhopolova, Ya.V. (2005) Tolerantnist yak tsinnisna paradyhma osvity v konteksti yevrointehratsii. Pedahohichni shliakhy realizatsii zahalnoievropeyskykh tsinnosti u systemi osvity Ukrainy: Zb. nauk. prats za zah. red H.Ye. Hrebenuka. [Tolerance as a value paradigm of education in the context of European integration. Pedagogical ways of realization of European values in the education system of Ukraine: Collection of scientific works under the editorship of H.Ye. Hrebenuk]. Kharkiv. [in Ukrainian]

10. Dokuchaieva, V.V. (2011) Ekspertyza yak metod prohnostychnoi otsinky v protsesi stvorennia innovatsiinykh pedahohichnykh system [Expertise as a method of prognostic assessment in the process of creating innovative pedagogical systems]. Bulletin of the Alfred Nobel Dnipropetrovsk University of Economics and Law. Series «Pedagogy and Psychology». [in Ukrainian]

11. Yelnykova, H. (2012) Teoriia ta metodyka otsiniuvannia rezultativ diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Theory and methods of evaluating the performance of a general education institution]. Theory and methods of education management. [in Ukrainian]

12. Zhyhalkina (Lebedieva), N.V. (2016) Osnovni determinanty psykholohichnoho zdorovia osobystosti [The main determinants of psychological health of an individual]. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Vol. 17. 5. P. 144–149. [in Ukrainian]

13. Instytutnyi audyt shkoly: (2021) Shcho varto znaty zasnovnyku zakladu zahalnoi serednoi osvity [Institutional audit of the school: What the founder of a general secondary education institution should know]. Kyiv,

The State Service of Education Quality of Ukraine. [in Ukrainian]

14. Kanivets, T.M. (2012) Osnovy pedahohichnoho otsiniuvannia: navch.-metod. posib [Fundamentals of pedagogical evaluation: a study guide]. Nizhyn. [in Ukrainian]

15. Karamushka, L.M., Shevchenko, A.M. (2017) Psykholohichni chynnyky ta umovy zabezpechennia psykholohichnoho zdorovia menedzheriv osvitnikh orhanizatsii. Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats In-tu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy [Psychological factors and conditions for ensuring the psychological health of managers of the educational organizations. Actual problems of psychology: collection of scientific works of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. Volume I: Organizational psychology. Economic psychology. Social psychology. Ed. 47. P. 22–29. [in Ukrainian]

16. Kasianova, O.M. (2011) Ekspert v osviti: osnovni kharakterystyky, metody vidboru ta otsiniuvannia [Expert in education: main characteristics, methods of selection and evaluation]. Zaporizhzhia. [in Ukrainian]

17. Kasianova, O.M. (2012) Pedahohichna ekspertyza diialnosti navchalnoho zakladu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogical examination of the activity of an educational institution: a study guide]. Kharkiv. [in Ukrainian]

18. Kasianova, O.M. (2009) Teoretyko-metodolohichni zasady ekspertyzy v osviti [Theoretical and methodological foundations of expertise in education]. Theory and practice of social systems management: a quarterly scientific and practical journal. Kharkiv. [in Ukrainian]

19. Kremen, V.H. (2011) Tolerantnist yak imperatyv: natsionalna identychnist v dobu hlobalizatsii [Tolerance as an Imperative: National Identity in the Age of Globalization]. Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University: a collection of scientific papers. Edited by V.D. Budak, O.M. Pekhota. Issue 1.32. Mykolaiv: V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University. P. 6–9. [in Ukrainian]

20. Loshchenova, I.F. (2002) Rozvytok idei polikulturnoho vykhovannia u svitovii pedahohichnii dumtsi [Development of the idea of multicultural education in the world pedagogical thought]. Pedagogy and psychology. [in Ukrainian]

21. Marmaza, O.I. (2020) Ekspertyza zakladu osvity ta yoho ob'ektiv u konteksti kvalifikatsiinoi roboty zdobuvacha vyshchoi osvity zi spetsialnosti «Menedzhment» [Examination of an educational institution and its facilities in the context of the qualification work of a higher education student majoring in the specialty «Management»]. School management. 22–24. P. 55–69. [in Ukrainian]

22. Mizhnarodni proiekty universytetu [International projects of the university]. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/mizhnarodni-proiekty/mizhnarodni-proiekty-universytetu> [in Ukrainian]

23. Ohneviuk, V.O. (2013) Bahatomima liudyna. Epokha transformatsii. Osvita [A multidimensional person. The era of transformation. Education]. Continuous professional education. 1–2. P. 6–11. [in Ukrainian]

24. Pavlenko, H.V. (2019) Tolerantnist do nevyznachenosti yak resurs psykholohichnoho blahopoluchchia studentiv [Tolerance to uncertainty as a resource of students' psychological well-being]. Actual

problems of psychology. Vol. 7. Ed. 47. P. 208–219. [in Ukrainian]

25. Pasichnyk, N.O., Lupan, I.V. (2022) Henderni aspekty «prykhovanoho navchalnoho planu» [Gender aspects of the «hidden curriculum»]. Scientific notes. Series: Pedagogical sciences. 204. P. 51–57. [in Ukrainian]

26. Petrenko, L.M. (2007) Pedahohichna ekspertyza: tekhnolohiia ekspertnoho otsiniuvannia rezultativ navchalnykh dosiahnen uchniv [Pedagogical expertise: technology of expert evaluation of students' learning outcomes]. Kharkiv. [in Ukrainian]

27. Poliakova, V.I. (2018) Sotsialno-psykholohichni umovy rozvytku hendernoi tolerantnosti vchyteliv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: dys. ... kand. psykol. nauk: 19.00.05 – sotsialna psykholohiia; psykholohiia sotsialnoi roboty [Socio-psychological conditions of development of gender tolerance of teachers of general educational institutions: PhD: 19.00.05 - social psychology; psychology of social work]. Kyiv. [in Ukrainian]

28. Rozdil «Osvitni, pedahohichni nauky» (2023) [Section «Educational and pedagogical sciences»]. Scientific notes of the young scientists. 12. [in Ukrainian]

29. Solovei, M.V. (2009) Pidhotovka mahistriv do ekspertyzy diialnosti navchalnoho zakladu [Preparing Masters for the Examination of Educational Institutions]. Pedagogical discourse. Vol. 5. P. 207–209. [in Ukrainian]

30. Chmil, A.I., Bodnar, O.S. (2006) Strukturni elementy kryterialnoho otsiniuvannia diialnosti zakladiv osvity [Structural elements of criterion-based evaluation of educational institutions]. Post-methodology № 5 (69). P. 37–41. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна – доктор історичних наук, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: економіка та історія економічних вчень, технології навчання.

РІЖНЯК Ренат Ярославович – доктор історичних наук, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія науки і техніки, технології навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PASICHNYK Natalia – DSc in History, Professor, Department of mathematics and methods of teaching math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: economics and history of economic studies, teaching technologies.

RIZHNIYAK Renat – DSc in History, Professor, Department of mathematics and methods of teaching math, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: history of science and technology, learning technology.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024 р.

УДК 004.8:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-212-44-50

РОМАНЕНКО Тетяна Василівна –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри автоматизації та
комп'ютерно-інтегрованих технологій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-2718>
e-mail: tan.romanenko25@gmail.com

ТКАЧЕНКО Анна Валеріївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5326-1840>
e-mail: av_tkachenko@ukr.net

ВЛАСЕНКО Володимир Миколайович –

старший викладач кафедри автоматизації
та комп'ютерно-інтегрованих технологій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1593-9937>
e-mail: vlasenko@i.ua

ЗАСОБИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЗВО

У статті проаналізовано засоби використання штучного інтелекту у закладах вищої освіти. Представлено фактори впливу на специфіку сучасного закладу вищої освіти, зокрема, цифровізації освітньої взаємодії. Широке

<http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-25.pdf>

Пасічник Н.О.

професор кафедри математики та методики її навчання,
*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Ріжняк Р.Я.

професор кафедри математики та методики її навчання,
*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

ПРИХОВАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства актуалізувалася проблема забезпечення якості всіх ланок освітньої системи. Процес становлення цієї нової освітньої парадигми зумовлює зростання вимог до педагогічних працівників, оскільки йдеться не лише про рівень фахової підготовки вчителя, а й про систему професійних, етичних, духовних і особистісних якостей педагога як носія певного світогляду й транслятора соціальних цінностей. Ці новітні тенденції [1; 2] вимагають переосмислення системи підготовки майбутніх учителів, які усвідомлюють як відкриті цілі й цінності навчання, так і незаплановані освітні ефекти, що відображають латентну трансмісію освіти. До таких незапланованих освітніх ефектів належить «прихований навчальний план» («hidden curriculum») – непередбачуваний результат навчання, котрий охоплює взаємодію правил, ритуалів та інструкцій [3]. Цей освітній

феномен, ставши об'єктом науково-практичних розвідок наприкінці 60-х рр. XX ст., залишається однією з центральних характеристик процесу інноваційної освіти в сучасних умовах специфічних освітніх дескрипцій.

У процесі підготовки майбутнього вчителя необхідно врахувати такі основні фактори щодо «прихованого навчального плану». По-перше, майбутні вчителі у процесі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах засвоїли певні моделі поведінки, соціальні переконання тощо, притаманні «прихованому куррикулуму» та продовжують їх продукувати під час навчання у виші й проектують на майбутню педагогічну діяльність. По-друге, значна кількість елементів «прихованого навчального плану» (повага до авторитету, дотримання трудової етики, терплячість і покора, відповідність соціальним очікуванням тощо) в основному маркуються позитивно, що часто призводить до негативних перспектив позаосвітньої життєдіяльності суб'єкта (лицемірство, підпорядкування, відсутність власної точки зору й самостійності в прийнятті рішень, неспроможність ефективно вибудовувати кар'єру тощо). По-третє, більшість педагогічних працівників і студентів педагогічних спеціальностей вишів – майбутніх вчителів, які не обізнані з «прихованим навчальним планом», не уявляють як він «працює» й, відповідно, не усвідомлюють його негативний вплив як на рівні системи освіти в цілому, так і на рівні окремих суб'єктів навчання – учнів та учителів. По-четверте, вступ на педагогічні спеціальності до закладів вищої освіти України не передбачає проведення психологічного тестування й професійної співбесіди при відборі, відповідно, неможливо виявити приховані очікування, домінуючі стереотипи, залучення до соціальних процесів майбутніх учителів на початковому етапі навчання. По-п'яте, «прихований

навчальний план» має дієві гендерні аспекти [4–7], що проявляються в: а) освітньому середовищі навчального закладу; б) змісті освіти; в) міжособистісній комунікації у процесі навчання. Проте, гендерні аспекти змісту та методики викладання конкретного фаху часто залишаються поза увагою в процесі підготовки майбутнього вчителя.

Вищеназвані фактори зумовлюють можливість виокремлення інституційного, організаційного та методичного факторів впливу прихованого навчального плану в системі підготовки майбутніх учителів. У даній публікації окреслимо лише окремі методичні елементи дії прихованого навчального плану, котрі проявляються на різних рівнях освітньої системи. Наведемо поширені приклади дії «прихованого навчального плану» у методиці викладання: а) зміст, стиль викладання навчальної інформації викладачем з нечіткою інтерпретацією фактів та асиметричністю інформації; б) упередженість при підборі літератури для самоосвітньої діяльності студентів (в літературі відображені стереотипні ролі, стереотипи гендерних відносин тощо); в) неефективна взаємодія зі студентами в аудиторний та позааудиторний час; г) невизначені умови взаємодії зі студентством, порушення принципу студентоцентризму; д) нав'язування стереотипних моделей поведінки з апеляцією до власного, не завжди ефективного досвіду педагогічної діяльності та ін. Навіть з цього стислого вищенаведеного переліку, очевидно, що викладач впливає на студентів особистими та академічними способами, на жаль, інколи через свідоме або несвідоме нав'язування студентам – майбутнім учителям стереотипних схем поведінки та технології взаємодії з учнями у майбутній професійній діяльності й набори прийомів соціальної мімікрії.

Таким чином, наявність «прихованого навчального плану», як незапланованого освітнього ефекту, негласного заохочення до певних стереотипних поведінкових моделей, професійних стандартів і соціальних переконань, необхідно враховувати в системі підготовки майбутніх учителів задля уникнення відтворення його негативного впливу.

Список використаних джерел:

1. Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Якість освіти в концептуальному аналізі системи освіти. Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. 26–27 березня 2021 р., м. Дніпро. Частина I. Наук. ред. О.Ю. Висоцький. Дніпро, СПД «Охотнік», 2021. С. 174–175.
2. Пасічник Н., Ріжняк Р. Освіта для сталого розвитку: аналіз досліджень. Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27–28 березня 2020 року). Львів, ГО «Львівська педагогічна спільнота». 2020. Ч. 2. С. 127–131.
3. Jackson, P.W. Life in Classroom. N.Y., Holt, Rinehartand Winston, 1968.
4. Марущенко О. А. «Прихований навчальний план» сучасної школи: методологія та структурування предмету дослідження. Гендер-ПРО: Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції студентства й наукової молоді. Харків, 2013. Вип. 1. С. 57–64.
5. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень: навчальний посібник. Кропивницький, Видавець – Лисенко В.Ф. 340 с.

6. Пасічник Н.О., Лупан І.В. Гендерні аспекти «прихованого навчального плану». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2022. Випуск 204. С.51–57.

7. Акбаш К.С., Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Аналіз анкетування з гендерної тематики студентів з використанням показників питомої асиметрії. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані»*. 2017. 6/146. Том 20. С. 5–16.

